

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf Kenan BEZGİN

HAZİRAN- 2019

ERZİNCAN İLİ VE ÇEVRESİNDE BULUNAN ZİYARET YERLERİ ETRAFINDA OLUŞAN HALK İNANMALARI

YUSUF KENAN BEZGİN

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2019

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: Yusuf Kenan BEZGİN

İmza:

ÖZET

ERZİNCAN İLİ VE ÇEVRESİNDE BULUNAN ZİYARET YERLERİ ETRAFINDA OLUŞAN HALK İNANMALARI

Bezgin, Yusuf Kenan
Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Tez Yöneticisi: Dr.Öğr. Üyesi Oğuzhan AYDIN

Haziran, 215 sayfa

Erzincan, ziyaret inancının ve ziyaret yerlerinin fazla olduğu bir şehirdir. Buna rağmen bu zamana kadar Erzincan'da bulunan ziyaret yerleri, bir bütün olarak değerlendirilmemiştir. Değerlendirme yapılırken, alan araştırması metodunun sıklıkla kullandığı veri toplama araçlarından biri olan derleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Erzincan il merkezi ve merkezine bağlı ilçelerden derlenen 65 ziyaret yeri, 50 kaynak kişinin bilgisine başvurularak tanıtılmış, ziyaret yerlerinde görülen uygulamalar incelenmiştir. Yapılan incelemede, ziyaret yerlerinde görülen uygulamaların, Türk inanç sistemi içerisinde yer alan, ateş, ağaç, su, dağ, tepe vb. unsurları ile yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ziyaret yerlerinde görülen uygulamaların, Türk inanç sistemi ile olan bağlantısı incelenirken, yöre halkının ziyaret yerlerinde uyguladıkları pratiklerin kaynaklarını ve nedenlerini araştırmaksızın yerine getirdiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte ziyaret edilen şahsiyetlerin gerek yaşarken gerekse de dünya değiştirdikten sonra gösterdikleri kerâmetler, bölge halkının ziyaret inancı üzerinde etkili olmuştur. Bu sebepten dolayı ayrı bir bölümde motifler başlığı altında kerâmetlerine yer verilirken, yöre insanının da ziyaret yerlerine gelme amaçları ve ziyaret yerlerinde sergiledikleri davranış biçimleri nedenleriyle birlikte sıralanmış, tablo şeklinde belirtilmiştir.

Halkın, ziyaret inancı üzerinde etkili olan pratikler, İslâmi bir görünüm altında şekillenmektedir. Bu nedenle çalışmada derlenen halk uygulamaları her ne kadar dinle ilgili olsa da bunların dinlere göre doğruluğu veya yanlışlığı ilahiyat bilimine bırakılarak, kanaatimizce bu uygulamalara inanma adı verilmiştir. Halk biliminin genel şartlarına uygun olarak da bu inanmalar "batıl" ya da "hurâfe" olarak ötekileştirilmeden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu ziyaret yerlerinin, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında yardımcı bir kültür öğesi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzincan Ziyaret Yerleri, Türbe, Adak, Kült, Menkıbe, Keramet, Uygulama.

ABSTRACT

The Folk Beliefs Formed Around Erzincan Province And Visiting Places Araound Erzincan

Bezgin, Yusuf Kenan

Master's Degree, Turkish Language and Literature

Supervisor: Dr.Öğr. Üyesi Oğuzhan AYDIN

June, 215 sayfa

Erzincan is a city with a lot of tombs, shrines and people visiting for religious reasons. However, until this time, the places to visit in Erzincan have not been researched and evaluated as a whole. When evaluating, adata collection method has been used in the area. The research contains 65 visited places and the knowledge of 50 source persons in the city center and surrounding districts of Erzincan. As a result of the study, it has been shown that the practices seen in the visited places are closely related to the elements such as fire, tree, water, mountain, Hill etc.in theTurkish belief system.

While examining the connection between the Turkish belief systemand thepractices seen in these places, it also has been observed that these practices are applied with lack of resources and causes by local visitors. In addition to this, the study also shows that one of the primary reasons for the visitors to go to these tombs is their belief in miraculous works of the saintly people. In a separate section of the study there is a table showing the reasons for people attending the tombs and their behavior whilst they are there, as well as all miraculous works of the related Saint under the title of Motifs.

Practices that are effective on the belief of the people's visitation are shapedunder a view of Islâm religion. Although these practices are assumed to be related to the religions by some, it is analyzed under study of Divinity as different subject. In this study, according to the general conditions of Public Science, these beliefs were evaluated without being marginalised as "superstitious" or "Hurâfe". As a result of the evaluation, it has emerged

that visiting places are a cultural element that assists in the provision of social unity and solidarity.

Key Words: Erzincan Places of Visit, Shrine, Vow, Cult, Tale, Wonder, Application.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü.D.T.C.F.D.E: Ankara Üniversitesi Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi

Bkz: Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

H: Hicri

Hz: Hazreti

K.K: Kaynak Kişi

Km: Kilometre

M: Metre

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa Sayısı

TDV: Türk Diyanet Vakfı

Vb.: Ve benzeri

ÖN SÖZ

Türk kültür hayatında toplumun dini ihtiyaçlarını karşılayan ve topluma hizmet veren birtakım uygulamalar, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle tamamen terk edilmemiş, bazı uygulamalar olduğu gibi bazı uygulamalar da yeniden şekillenerek yeni dinin içerisinde devam ettirilmiştir. Bu uygulamaların günümüzde İslâmi bir örtü altında sürdürüldüğünü gösteren en önemli olgulardan biri, çeşitli ritüelleri beraberinde getiren ziyaret yerleridir. Yurdumuzun pek çok yerinde olduğu gibi Erzincan ili ve çevresinde de halk, türbeleri, mezarları, kutlu saydığı ağaç, taş, dağ, ateş ve su gibi unsurları çeşitli pratikler ile ziyaret etmekte, bu pratiklerin kaynaklarının nereden geldiğini bilmeden İslâm inancı adı altında yaşatmaktadır.

İnceleme alanı Erzincan ili, söz konusu ziyaret yerleri açısından oldukça zengin bir görünüme sahiptir. Ancak bu zamana kadar Erzincan'daki ziyaret yerleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmemiştir. Çalışmamızda Erzincan merkez ve merkeze bağlı Üzümlü, Çayırlı, Tercan, Otlukbeli, Kemaliye, Kemah, Refahiye, İliç ilçelerinde ulaştığımız ziyaret yerleri ve ziyaret yerlerine adını veren şahıslar tanıtılmış, ziyaret yerleri etrafında oluşturulan inanç ve pratikler tablo şeklinde verilmiş ve yöre halkın bu ziyaret yerleri etrafında sergiledikleri davranış biçimleri incelenmiştir.

Tez çalışmasının ilk aşamasında konuyla ilgili daha önce kaleme alınmış kitap, makale ve tez taraması yapılmıştır. Tarama neticesinde ulaşılan kaynaklardaki bilgiler fişlendikten sonra çalışmanın ikinci aşamasına geçilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler çevresinde Erzincan ili ve içlerine bağlı belde ve köylerde bulunan ziyaret yerlerine ulaşılmış ve saha çalışması öncesi hazırlıklar tamamlanmıştır. Saha çalışmasında yöreyi iyi bilen köy muhtarlıkları ile temasa geçilerek ziyaret inancına vâkıf kişilere ulaşılmış ve derleme çalışmasına geçilmiştir.

Çalışmamız ön söz, özet, kısaltmalar ve girişin yanı sıra üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın problemi, kapsamı, amacı ve araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, ziyaret kültürü ile ilgili temel kavramlar

tanıtılmıştır. “Erzincan ve Çevresinde Tespit Edilen Ziyaret Yerleri” başlıklı ikinci bölümde, ulaşılan 65 ziyaret yeri tanıtılmış ve ziyaret yerleri etrafında oluşan pratiklere yer verilmiştir. “Ziyaret Yerlerinde Görülen Motifler” başlık üçüncü bölümde ulaşılan 65 ziyaret yeri hakkında anlatılan hikâyeler, Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifi dikkate alınarak yapılmış, Erzincan halkının ziyaret yerlerine bakışı, ziyaret amaçları sıralanmış ve ziyaret yerlerinin halk kültüründeki işlevlerine değinilmiştir. Bölümün son başlığı “Erzincan ve Çevresinde Tespit Edilen Ziyaret Yerlerinin Eski Türk Kültürü ve İslâm ile İlişkisi” adı altında ziyaret yerlerinde görülen pratiklerin kaynağına ve İslâm dini ile olan ilişkisine değinilmiştir. Sonuç kısmında elde ettiğimiz veriler değerlendirilmiş, daha sonra da kültürün sözel taşıyıcıları olarak bilinen kaynak kişilerin künyesi ile birlikte kaynakça verilmiştir. Çalışmamız, ziyaret yerlerinin resimlerinin bulunduğu ek kısmıyla tamamlanmıştır.

Bu tezin hazırlık aşamasında bana yol gösteren danışmanım, Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan AYDIN hocama, ilgi ve alakasından ötürü bölüm başkanıma, bölüm hocalarıma, bütün öğrenim hayatım boyunca destekleriyle yanımda olan aileme ve kültür zenginliklerini benimle paylaşan Erzincan halkına teşekkürü borç bilirim.

Ankara- 2019 **Yusuf Kenan BEZGİN**

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **iii**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vi**

GİRİŞ **1**

A. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ 1

B. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLIKLARI 1

C. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ 1

I. ERZİNCAN İLİ VE İLÇELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 2

A) Erzincan 2

B) Üzümlü İlçesi 3

C) Çayırlı İlçesi 4

D) Tercan İlçesi 4

E) Otlukbeli İlçesi 4

F) Refahiye İlçesi 5

G) İliç İlçesi 5

H) Kemaliye İlçesi (Eğin) 5

I) Kemah İlçesi 5

I.I. Seyahatnamelerde Erzincan 6

II. ARAŞTIRMA KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR **7**

II.1. Türkiye'de Yapılan Ulusal Çalışmalar 7

II.2. Erzincan'da Yapılan Yerel Çalışmalar 13

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ZİYARET KÜLTÜRÜ (PRATİKLERİ) ETRAFINDA ŞEKİLLENEN TEMEL KAVRAMLAR 15

1.1.1. Ziyaret 15

1.1.2. Adak 16

1.1.3.Türbe ve Yatır 18

1.1.4. Velî (Evliya) 19

1.1.5. Seyyit / Seyit 19

1.1.6. Yediler ve Kırklar 20

1.1.7. Menkabe (Menakıb) 20

1.1.8. İnanç ve İnanma Üzerine 21

İKİNCİ BÖLÜM

ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDE TESPİT EDİLEN ZİYARET YERLERİ

2.1.ERZİNCAN/ MERKEZ 22

2.1.2. Terzibaba Hazretleri Türbesi 22

2.1.3. Pir-i Sâmî Hazretleri Türbesi 32

2.1.4. Küstüm (Kiştim) Evliyaları Ziyareti 38

2.1.5. Acepşir Gazi (Sultan Seydi) Türbesi 42

2.1.6. Ali Cerrah Türbesi 46

2.1.7. Molla Camii Ziyareti 49

2.1.8. Kara Baba Ziyareti 51

2.1.9. Kırklar Ziyareti 52

2.1.10. Kırklar Tepesi Ziyareti 53

2.1.11. Ulu Baba Ziyareti 53

2.1.12. Sancı Ziyareti 54

2.1.13. Leblebici Baba (Süleyman Efendi, Şems-î Hayal) 55

2.1.14. Kümbet Baba Ziyareti....56
2.1.15. Aziz Baba (Deli Aziz) Türbesi....57
2.1.16. Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î Türbesi....59
2.1.17. Dede Paşa Bayburdi Hazretleri Türbesi....60
2.1.18. Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan- î Kabri....61
2.1.19. Müderris Mehmet Efendi Kabri....63
2.1.20. Seyyid Abdurrahim Reyhan Türbesi....64
2.2.ÜZÜMLÜ İLÇESİ....65
2.2.1. Ciminli Baba (Süleyman Sırrı) Hazretleri Türbesi....65
2.2.2. Şeyh Karpuz Ziyareti....68
2.2.3. Üçler Ocağı....68
2.2.4. Tütüncü Oluğu Ziyareti....71
2.2.5. Molla Pir Ziyareti....71
2.2.6. Hıdırellez Ziyareti....73
2.2.7. Oğlan Ağa Türbesi....73
2.3.ÇAYIRLI İLÇESİ....74
2.3.1. Hasan Efendi Türbesi....74
2.3.2. Aygır Gölü Ziyareti....77
2.3.4. Yürekli Köyü Ziyareti....78
2.3.5. Boro Dede Türbesi....78
2.3.6. Alkız Ziyareti....80
2.4.TERCAN İLÇESİ....81
2.4.1. Ak Baba Ziyareti....81
2.4.2. Derviş Ali Türbesi....82
2.4.3. Livağa Ziyareti....83
2.4.4. Oklu Baba Ziyareti....84
2.4.5. Üzerlik Baba Ziyareti....86

2.4.6. Oğlan Veren Ziyareti 87
2.4.7. Kara Yakup Ziyareti 88
2.4.8. Sofu Baba Türbesi 89
2.4.9. Mama Hatun Türbesi 90
2.4.10. Doğan Dede Türbesi 91
2.5.OTLUKBELİ İLÇESİ 92
2.5.1. Mustafa Dede Türbesi.....92
2.5.2. Mehmet Dede Türbesi.....94
2.6.REFAHİYE İLÇESİ 95
2.6.1. Ali Haydar Dede Ziyareti.....95
2.6.2. Seyyid Sinan Türbesi 96
2.6.3. Çamlık Ziyareti.....97
2.6.4. Cafer Efendi Ziyareti 98
2.6.5. Delik Taş Ziyareti 99
2.7.İLİÇ İLÇESİ 99
2.7.1. Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri Türbesi 99
2.7.2. Koca Leşker Ziyaretgâhı 101
2.8.KEMALİYE İLÇESİ 102
2.8.1. Hıdır Abdal Sultan Türbesi 102
Tablo 1 104
2.8.2. Koçu Baba Türbesi 106
2.8.3. Evliya Efendi Türbesi 107
2.8.4. Molla Mehmed Türbesi.....108
2.8.5. Yakup Halife Türbesi.....108
2.9. KEMAH İLÇESİ.....109
2.9.1. Sultan Melik Gazi Türbesi 109
2.9.2. Behram Şah Türbesi.....112

2.9.3. Kelem Yakup Ziyareti.....112
2.9.4. Midilli Baba Türbesi.....113
2.9.5. İskender Baba Türbesi.....114
2.9.6. Ali Baba Türbesi.....114
2.9.7. Gözcü Baba Türbesi.....115
2.9.8. Tugay Hatun Kümbeti.....116
2.9.9. Sivri Baba Ziyareti.....117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİYARET YERLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLER

3.1. ERZİNCAN İLİ VE İLÇELERİNE BAĞLI BELDE VE KÖYLERDE BULUNANZİYARET YERLERİNDEKİ MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....119
3.1.1. Velînin Kendi Vücudu Etrafında Oluşan Kerâmet Motifleri.....121
3.1.2. Tabiat Varlıkları ve Eşyalar Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri.....128
3.1.3. Hayvanlar Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri.....131
3.1.4. Gizli Şeyler Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri.....132
3.1.5. Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Etrafında Oluşan Kerâmet Motifleri.....135
3.1.6. Biyolojik Mâhiyette Kerâmet Motifleri.....136
3.1.7. Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri.....138
3.1.8. Velîliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri.....139
3.2. Ziyaret Yerlerinin Değerlendirilmesi.....142
3.2.3. Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik Gidilen Ziyaret Yerlerini Gösteren Tablo.143
3.3. Toplumsal Birliği Sağlamada Ziyaret Yerlerinin İşlevleri.....153
3.4. Ziyaret Yerlerinde Görülen Uygulamaların (Pratiklerin) İslâm Öncesi ve Sonrası Türk İnanç (İnanma) Sistemi ile İlişkisi.....157
3.4.1. Atalar Kültü.....158
3.4.2. Ağaç Kültü.....162
3.4.3. Dağ Kültü.....165

3.4.4. Ateş ve Ocak Kültü....168
3.4.5. Su Kültü....169
3.4.6. İslâm Etkisi....172
SONUÇ....174
KAYNAKÇA....177
Sözlü Kaynaklar....188
EKLER....191
EK.1. FOTOĞRAFLAR....191

GİRİŞ

A. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapan Erzincan, bünyesinde çok sayıda halk edebiyatı malzemesi barındırır. Yazılı şekilde bulunan malzemelerin yanı sıra sözlü olarak da yöre insanının hafızasında yer alan, derlenip yazıya aktarılmayı bekleyen malzemeler de bulunmaktadır. Bu malzemelerin, bilimsel yöntemlerle toplanıp, sunulması oldukça önemlidir. Çünkü kültür taşıyıcılığını üstlenen halk, folklor ürünlerinin sadece birikimi yapmakla kalmaz, aynı zamanda onu kendi potasında eriterek, din örgüsü içinde birleştirip yaşatmaya çalışır. Bu bağlamda, Erzincan ili ve ilçelerinde bulunan ziyaret yerlerini tespit etmek, daha sonra tespit edilen bu mekânların ziyaret sebeplerini araştırmak ve günümüzde halkın inanç yapısına olan etkilerini değerlendirmek araştırmamızın amacını oluşturmaktadır.

B. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLIKLARI

Çalışmamızın alanı Erzincan ili ve ilçelerinde bulunan ziyaret yerleri ile sınırlandırılmıştır. Ziyaret yerlerinin ortaya çıkışı, bölge halkının bu yerlere vermiş oldukları değerler, ziyaret nedenleri ve akabinde yapılan birtakım uygulamaların (pratiklerin) değerlendirilmesi çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır.

C. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

"Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları" adlı çalışma nitel bir çalışmadır ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olan alan araştırması kullanılmıştır. Çalışmamızda önce genel olarak konumuzla alakalı yapılmış, kitap, makale, tez, dergi vb. dokümanlar incelenmiş, özel olarak ta araştırma sahamız ile ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Akabinde ise alan araştırması yönteminin sıklıkla kullandığı veri toplama aracı olan derleme metoduna başvurularak tespiti yapılan 65 ziyaret yeri, 50 kaynak kişinin bilgisi ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda, mülakat yapılan kişilerin çoğunluğunu konuya vâkıf insanlar oluşturmaktadır. Bunun yanında bazı kaynak kişiler, ziyaret yerinde türbesi bulunan zâtların torunları veya yakınlarıdır. Derleme öncesinde birtakım sorular hazırlanmış ve bu

sorular üzerinde bölge halkından daha net bir bilgi almak adına üzerinde çalışılmıştır. Bölge halkından alınan cevaplara, gerekli görülmediği durumlarda müdahale edilmemiştir. Hazırlanan sorular aşağıdaki gibidir:

1.) Adınız ve soyadınız?
2.) Yaşınız ve öğrenim durumunuz?
3.) Ziyaret yeri ve ziyaret yeri hakkında bir bilginiz var mı?
4.) Ziyaret yerine daha önce geldiniz mi?
5.) Hangi amaçla geldiniz?
6.) Ziyaret yeri hakkında bildiğiniz ya da duyduğunuz bir hikâye var mı?
7.) Ziyaret esnasında neler yapılır?
8.) Ziyaret yerinde yapılması yasak olan davranışlar var mı?
9.) Hangi durumlarda buraya gelirsiniz?
10.) Ziyaret yerine gelirken herhangi bir hazırlık yapar mısınız?
11.) Son olarak bildiğiniz başka ziyaret yerleri var mı?

I. ERZİNCAN İLİ VE İLÇELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A) Erzincan

Her çeşit meyvenin yetiştiği, tarih boyunca birçok büyük savaşların yapıldığı ve son bin senede on bir[1] defa haritadan silinen Erzincan ilinin, "etrafı dağlık ortası bağlık" dır (Albayrak, 1983: 9). İl, doğuda Erzurum, güneyde Tunceli, güneydoğuda Bingöl, güneybatıda Elazığ-Malatya, batıda Sivas, kuzeybatıda Giresun, kuzeyde Gümüşhane ve Bayburt illeri ile çevrilidir.

Erzincan ilinin ne zaman kurulduğu ve tarih öncesi dönemleri hakkında kayıtlı bir bilgi bulunmamaktadır ancak bölgede yapılan inceleme ve kazı çalışmalardan[2], bölgedeki ilk yerleşimin milattan önce üç binyıla kadar indiğini söyleyebiliriz (Miroğlu, 1995: 318). Asya ile Avrupa'yı birleştiren yollar üzerinde bulunmasından dolayı birçok istilâya maruz kalan il, sırasıyla Urartular, Medler, Persler, Makedonyalılar ve Romalılar'ın egemenliği altına girmiştir (Albayrak, 1983: 7). Yunan kaynaklarında Aziris, Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng, Bizans kaynaklarında Aringami, Arsingan, Erzingan, Arap kaynaklarında da Erzencan şeklinde kaydedilen şehir, Türk fethinden sonra Erzingan ve Ezirgan olarak anılmış (İnbaşı, 2009: 189) daha sonra da Erzincan adı yaygın olarak kullanılmıştır.

[1] İlde meydana gelen son deprem 13 Mart 1992 yılında gerçekleşmiştir. Bugün bu tektonik huzursuzluk, hala bölge insanı arasında devam etmektedir.

[2] 1959 yılında Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılara başlanmıştır. 1967 yılına kadar sürdürülen kazılarda Urartu dönemine ait önemli mimari kalıntılar ve küçük eserler ortaya çıkarılmıştır. Detaylı bilgi için bkz (Özgüç, 1966)

Tarihsel süreç içerisinde farklı devletlerin idaresi altında bulunan Erzincan, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte idaresi Bayburt ile beraber, beylerbeylik olarak Bıyıklı Mehmet Paşaya verilmiş, Erzincan ile Bayburt Beylerbeyliği adı altında yeni bir eyaletin kurulmasıyla birlikte buraya Şarkî-Karahisar, Canik, Trabzon sancakları da dâhil edilmiştir (Miroğlu, 2014: 25). Bu beyliğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde kaldırılmasından sonra Erzincan'ın yeni kurulan Rûmi Hâdis Beylerbeyliğine, Kemah sancağıyla beraber dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Kemah sancağı dâhilinde bir kaza olan Erzincan 1535 yılında Erzurum Beylerbeyliğinin kurulmasıyla, Kemah Sancağı ile beraber bu beylerbeyliğine dâhil olur. 1566 yılında Kemah'tan ayrı olarak "Paşa Sancağına" bağlı bir kaza (Dündar, 1998: 60) 1863 yılında Erzurum Beylerbeyliğinin dört sancağından biri (Gül ve Başıbüyük, 2011: 49) ve Cumhuriyet döneminde yapılan idari bir değişikle (Tönük, 1945: 258) Erzincan, il olmuştur.

Erzincan'ın Coğrafi Yapısı

Erzincan ili, yüksek dağlar ve platolarla kaplıdır. Arâzinin % 60'ı dağlık % 26'sı plato, % 5,4'ü yayla ve % 8,6'sı ovalardan oluşur. Ovası az fakat çok verimlidir. Yüksek dağlarla çevrili olan Erzincan, "Sansa Boğazı" ile Erzurum'a, "Kemah Boğazı" ile Sivas'a ve "Çardaklı Boğazı" ile Sivas-Ordu-Giresun'a açılır. İl toprakları içinde kalan önemli dağlar şunlardır: Köhnem Dağı (3045 m), Ziyaret Tepe (3147 m), Biçare Tepesi (3288 m), Mihrak Tepesi (3113 m), Hasankaya Dağı (2.531 m), Ergan Dağı (3256 m), Akbaba Tepesi (3447 m), Dumanlı Dağı (2618 m), Hel Dağı (3195 m), Coşan Dağı (3076 m), Munzur, Cemal Dağları ile Damanlı Dağı üzerinde (Âbuhayat ve Uzunçayıra), Karadağ üzerinde (Takkuran ve Tahsullu) yaylaları havyancılığa çok elverişlidir (Hayli, 1995: 1).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Erzincan'da karasal iklim hâkim olup20 bitki örtüsü ise Erzincan ile Tercan civarında step olarak gözlemlenmiştir. İlin batısında, bilhassa Refahiye'den başlayıp, sırasıyla Kemah ve Kemaliye'ye kadar zayıflayıp seyrekleşen bozuk meşelikler, çam korulukları ve çalılıklar ön plana çıkmaktadır (Akkan, 1963: 79).

B) Üzümlü İlçesi

Çevresinde yetişen siyah üzümden ismini alan İlçe merkezi, yerleşim yeri olarak MÖ 2000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Daha önce İl merkezine bağlı kasaba olan Üzümlü 1987 yılında çıkarılan kanunla İlçe merkezi haline gelmiştir. Üzümlü ilçesinin eski adı

Cimin'dir. Cimin adının eski tarihlerde yaşadığı sanılan ve efsanelere konu olan "Cimcime Sultan" ın adından kaynaklandığı sanılmaktadır (Özdemir, 1989: 17).

C) Çayırlı İlçesi

İlçenin ilk adı "Mans" olarak bilinmektedir. İlçede, Urartu medeniyetinin izleri görülmektedir. 1402 yılında Timur' un yönetimine giren ilçe, bir süre sonra Timur' un Orta Asya'ya çekilmesi ile Akkoyunlu Devletinin eline geçer. 1473 yılında ilçe sınırları içerisinde kalan Otlukbeli bölgesinde yapılan savaşta, Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmed'e yenilmesi ile ilçe Osmanlı Devleti yönetimine girmiştir. Son olarak 1916 yılının Mart ayında Rusların eline geçen ilçe, nihayet 13 Şubat 1918 de Ana vatana katılır ve 1954 yılında ilçe olur. Bu tarihten sonra Ermeni kökenli olan "Mans" adı değiştirilip (Öztürk, 1977: 62) Çayırlı adı verilmiştir.

D) Tercan İlçesi

İlçenin köklü bir tarihe sahip olduğunu çevresinde bulunan tarihi eserlerden anlayabiliriz.[3] İlçenin, kimler tarafından ve hangi yıllarda yerleşim merkezi olarak kullanıldığı bilinmemektedir. Doğunun en eski ve tarihi ilçelerinden biridir. Yüzyıllar boyunca devam eden tarihin hırçınlıkları, doğal afetler ilçede taş üstünde taş bırakmamış, burada yaşayan insanlar, sonu gelmez akınlar ve tabiat afetleriyle yıllarca mücadele etmiş, birçokları da göç etmek zorunda kalmışlardır. Geride kalanların, tüm zorluklara göğüs gererek yurtlarında kalmalarından dolayı Cumhuriyet Devrinde, ter ve canın birleşmesinden meydana gelen "Tercan" adı verilmiştir. Eski adı "Mamahatun" dur (Öztürk, 1977: 96).

E) Otlukbeli İlçesi

Önceleri Karakulak olarak bilinen ilçe, Fatih Sultan Mehmet ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan arasında 1473'te yapılan Otlukbeli savaşından ismini almaktadır. Otlukbeli, 1800'lü yıllarda bucak haline getirilerek, idari yönden Tercan ilçesine bağlı iken, 1954 yılında Çayırlı ilçesine bağlanmıştır. 7 Haziran 1971 yılında Belediye teşkilatı kurulan Karakulak beldesinin ismi 10 Nisan 1973 günü Otlukbeli olarak değiştirilmiştir. Otlukbeli beldesi 9 Mayıs 1990 tarihinde ilçe olmuştur (Erzincan Valiliği).

[3] Mama Hatun ve Külliyesi, Mama Hatun Türbesi, Mama Hatun Kervansarayı, Hamamı ve Mescidi, Kötür Köprüsü, Pekeriç Kalesi, Abrenk (Vank) Kilisesi ilçenin bilinen tarihi eserleridir.

F) Refahiye İlçesi

Tarihteki bilinen ilk ismi "Gercanis"tir (Miroğlu, 2014: 119). Bu ismin manası ve bu kelimenin nerden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Rivayet halindeki söylentilere bakılırsa bu ismin Ermenice olduğunu ve Ercis isminde ki Ermenilerce çok sevilen bir zatin ismine izafen verildiği söylenir. Gercanis ismi 1871 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte buraya uğrayan Erzincan mutasarrıfı Şefik Paşa çevredeki ormanlıklara, suların bulunduğu havasının temizliğine bakarak buraya Refahiye ismini vermiştir (Öztürk, 1977: 89). İlçe, orman bakımından Erzincan'ın en zengin ilçesidir.

G) İliç İlçesi

İlçenin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu hakkında net bir bilgi yoktur. Önceleri Kuruçay adını taşıyan yöre 1938 yılına kadar Kemaliye ilçesine bağlı bir bucak merkezi durumunda idi. Bu tarihte demir yolunun İliç' den geçmesi üzerine Kuruçay kaza merkezi İliç'e taşınarak İliç İlçesi oldu (Erzincan İl Yıllığı, 1990: 27).

H) Kemaliye İlçesi (Eğin)

İlçenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. İlçe, Osmanlılar döneminde Diyarbakır'ın Arapkir sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. XIX. yüzyılda Harput vilayetine, 1926'da Malatya iline bağlı bir ilçe iken, 11 Mayıs 1938'de Erzincan iline bağlanmıştır. Önceleri Eğin olarak bilinen ilçenin adı, Mustafa Kemal'in adından esinlenerek Kemaliye'ye çevrilmiştir (Akkan ve Tuncel, 2002: 236-237). İlçe merkezi ve ilçeye bağlı yerleşim yerleri, geleneksel mimarı dokusunu korumaktadır.

I) Kemah İlçesi

Kemah Kalesi ve Melik Sultan Türbesi ile meşhurdur. Hititler zamanında kurulan Kemah'a "kolay alınmaz" manasına gelen "Gemekha" ismi verilmiştir. İslâm orduları tarafından Ümeyr bin el-Hübâb 679 senesinde Bizanslıları yenerek Kemah'ı fethetmiştir. Daha sonraları yeniden Bizanslıların eline geçen Kemah'ı, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Alparslan'ın kumandanlarından ve Selçuklu şehzadelerinden Mengücek Bey fethetti. 1401'de Yıldırım Bâyezîd Kemah'ı Erzincan ile birlikte Osmanlı toprağına kattı. Timur'un Anadolu'ya gelişinden sonra Safevîlerin eline geçen ilçe, 1515 yılında (Şahin, 2002: 219) tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır.

I.I. Seyahatnamelerde Erzincan

Marko Polo (On Üçüncü Asrın İkinci Yarısı)

Ermenistan' a girerken sınırda büyük ve geniş bir şehre varıyorsunuz; Erzincan. Dünyanın en iyi ve vasıflı kitap cildi burada yapılır. Halkı zaanatkar, çeşitli el işleriyle uğraşırlar. Erzincan gibi pek çok büyük şehir var ülkede. Erzincan' da ruhani liderler de yok. Yazları doğuda yaşıyan göçebe Türk obaları buraya geliyorlar. Sebebi şu; iklim yazları çok güzel. Hayvanlar içinde yemyeşil ovalar ve meralar var. Türkler çoğunlukla yazı bu bölgede geçiriyorlar. Kışın ise iklim çok sert olduğu için Türkler güneye, daha ılık bölgelere göç ediyorlar (Dumlu, 1999: 332).

İbn-i Batuta (On Dördüncü Asrın İlk Yarısı)

Gümüşhane'den hareketle Erzincan' a vardık. Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencan (Erzincan) Bakımlı ve büyüktür. Halkının çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet şık ve canlı çarşıları var. Erzencanı diye, bilinen nefis kumaşlar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kap kacak ve bizim taraflardaki ayaklı çaydanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara "beysus" denildiğini söylemiştik. Burada Ahı Nizameddin'in tekkesinde kaldık. Nizameddin'in tekkesi, benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizameddin'de ahiler arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı (Aykut, 2000: 418).

Evliya Çelebi (On Yedinci Asır)

Ketür köyünden hareketle Fırat kıyısını takiben mamur yerler içinde dokuz saat giderek Sirim köyüne geldik. Kemah hududundadır. Buradan yine güneye doğru Fırat nehrini takiben yedi saat yol alarak Emin köyünde konakladık. Buradan yine Fıratı takiben Kemah Kalesine geldik. Kale, Kanuni sayımı üzere Erzurum toprağında Kuruçay Voyvodalığı idaresindedir. Erzurum Paşasının hası ve subaşlılığıdır. Halkı İslâm dinine bağlı kimselerdir (Dumlu, 1999: 332).

II. ARAŞTIRMA KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

II.1. Türkiye'de Yapılan Ulusal Çalışmalar

Adak ve ziyaret yerleri var olan inanışlar ve uygulamalar ile ilgili Türkiye'de birçok çalışma yapılmıştır. Aynı zamanda tezimize de örnek teşkil eden bazı çalışmalar şunlardır:

II.1.1. Kitaplar

Ziyaret yerleriyle ilgili Türkiye genelinde yapılan çalışmalar arasında müstakil kitaplar, bildiriler ve tezler bulunmaktadır. Müstakil kitapların başında Nezihe Araz'ın *"Anadolu Evliyaları"* adlı eseri gelmektedir (Araz 2000). Araz, eserinde tarihi bir sıra gözetmeksizin Ahmet Yesevî'den başlayarak Yunus Emre, Sarı Saltuk gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mezarları bulunan erenlerin hayatlarını ve halk arasında yaşayan efsanelerini ortaya koymuştur. Konuyla ilgili diğer önemli eser, Hikmet Tanyu'nun *"Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri"* başlıklı çalışmasıdır (Tanyu, 1967). Tanyu, çalışmasında Ankara ve çevresi başta olmak üzere Türkiye'nin kırk beş ilindeki belli başlı ziyaret, adak ve adak yerleri ile ilgili efsaneleri, uygulamaları, evliyalar ve türbeler hakkındaki bilgileri, adakları ve niyetleri tespit etmiştir. Yaşar Kalafat'ın *"Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri"* başlıklı çalışması da bu alanda dikkat çeken eserler arasındadır (Kalafat 1995). Atatürk Kültür Merkezi ve Yayınları tarafında basılan kitabın ilk bölümünde Tengri, İyeler ve Kam kavramlarına değinen Kalafat, daha sonra adak, ziyaret vb. unsurları açıklayıp, bu unsurların Eski Türk inançları ile olan bağlantısına değinmiştir. Prof. Dr. Ünver Günay, Prof. Dr. Harun Güngör, Doç. Dr. Vahap Taştan ve Yrd. Doç. Dr. Huzeyfe Sayım'ın *"Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması, Kayseri Örneği"* adlı çalışmaları da ziyaret ve adak yerleri ile ilgili konumuza örnek teşkil eden eserler arasındadır (Günay ve diğerleri, 2001). Ziyaret olgusunun açıklandığı bu eserde, Kayseri yöresindeki ziyaret yerleri tarihi ve morfolojik boyutları açısından incelenmiş, ziyaret olayının tarihi ve kültürel boyutları açıklanmıştır.

Kutlu Özen'in *"Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri"* başlıklı eseri de bu alanda yapılan çalışmalardan biridir (Özen 1996). 1996 yılında Sivas Dilek matbaası tarafından basılan eserde Özen, Sivas ve yöresindeki adak yerlerini tanıtmıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın adak ve ziyaret yerleri ile ilgili kaynak niteliğinde kitapları bulunmaktadır. Ocak'ın *"Hızır-İlyas Kültü"* (Ocak, 2012) başlıklı eseri bu nitelikte bir kitaptır. Kabalcı yayınları tarafından 2012 yılında basılan bu kitap iki yüz kırk yedi sayfadan oluşmaktadır. Beş bölümden oluşan eserde Ocak, Türk-İslâm inançlarından Hızır veya Hızır-İlyas kültünün ilahiyat, tasavvuf, folklor ve edebiyat açısından genel bir tahlili yapmıştır. Ocak'ın bir diğer eseri de *"Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler"* başlıklı kitabıdır. Kitap iki baskı seklinde yayınlanmıştır. Birinci baskı 1983 yılında Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi tarafından *"Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıpnameler"* adıyla yayınlanmıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından 1997 yılında da ikinci baskısı yapılmıştır. Ocak, bu kitabında öncelikle İslâm ve Türk tasavvufunda velî kavramı ve velî kültü konuları üzerinde durmuştur. Sonrasında evliya Menakıpnameler' ininde görülen motiflerle ilgili bilgi vermiş ve motif tasnifleri yapılmıştır. Zeki Başar'ın *"İçtimai Âdetlerimiz - İnançlarımız Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz"* başlıklı çalışması da yine bu alanda yapılmış önmeli eserlerden biridir. 1972 yılında Ankara'da Sevinç Matbaası tarafından yayınlanan eser iki yüz yirmi altı sayfadan oluşmaktadır. Başar bu eserinde; Erzurum il merkezinden başka, on üç ilçe ile bunlara bağlı birçok köyde ziyaret yerleri konusunda yaptığı araştırma ve çalışmaları aktarmaktadır. Eserde, hem adetler ve batıl inançların tespiti hem de bunların ilkel dinlerle ilişkileri belirtilerek eleştirisel değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca eserde tespit edilen iki yüz kadar ziyaret yerinin mevkii ve nitelikleri, buraları ziyaretten beklenenler, ziyaret ritüelleri, haklı buralara ziyaret nedenleri açıklanmaktadır.

Alanda yapılmış bir diğer çalışma, Arzu Kahraman'ın kaleme aldığı *"Anadolu Erenleri ve Anma Törenleri*" başlıklı çalışmasıdır (Kahraman 2003). Dört yüz yetmiş bir sayfadan oluşan bu eser, 2003 yılında Can yayınları tarafından yayınlanmıştır. Kahraman, çalışmasında Anadolu'da yaşayan Alevî kültürünü anlattıktan sonra bir kısım türbe ve büyük zatların ziyaret yerlerine değinmiştir. Selçuk Peker tarafından kaleme alınan *"Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)"* adlı bu eser yine bu alanda dikkat çeken eserler arasındadır (Peker, 2015). 2015 yılında Kömen yayınları tarafından yayınlanan eser üç yüz otuz dokuz sayfadan oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan eserin

Giriş bölümünde araştırma hakkında temel bilgiler verilmiş ve kült kavramı üzerinde durulmuş; İkinci Bölümde Aksaray ili genelinde etrafında inanma ve uygulama tespit edilen 55 adet ata mezarı tanıtılmış; Üçüncü Bölümde ise her bir kültle ilgili temel bilgiler verildikten sonra o kültün Aksaray mezar ve türbeleri etrafında nasıl geliştiğine dair tespitler yapılmıştır. Ayrıca, eserin Ekler kısmı, derleme metinlerini barındırması ile araştırmacılar için önem arz etmektedir.

Yukarıda sıralanan kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli bildiri kitaplarında da ziyaret yerleriyle ilgili çalışmalar yer almaktadır. "I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri" (2001), "I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi" (1998), "II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Gelenek Görenek ve İnançlar" (1982), "IV. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Gelenek Görenek ve İnançlar" (1987), "Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyat Semineri (1975), "VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri" (2006), "III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni" (1998) ziyaret ve türbe yerlerine ilişkin çalışmaların yer aldığı bildiri kitapları arasındadır.

II.1.2. Tezler

Adak ve ziyaret yerleri tezlere de konu olmuştur. Adak ve ziyaret yerleri ile ilgili yapılan kaynak taramasında halk inançları adı altında beş doktora tezine, yirmi üç yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Bu tezler;

Prof. Dr. Erman Artun danışmanlığında 2015 yılında hazırlanmış olan *"Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma-İnceleme"* başlıklı doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında İsmail Şenesen tarafından hazırlanmıştır. Yedi bölünden oluşan bu çalışmada Şenesen, Türklerin İslâmiyet öncesi benimsemiş oldukları dinlerin Türk kültür hayatına ve günümüze olan yansımalarını incelemiş akabinde Adana kültüründe bulunan çeşitli inançların izlerini aramıştır.

Prof. Dr. İbrahim Dilek danışmanlığında 2012 yılında hazırlanmış olan *"Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler"* başlıklı doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yılmaz Yeşil tarafından hazırlanmıştır. Beş bölümden oluşan bu çalışmada Yeşil,

hayatın geçiş evreleri olarak bilinen (doğum, evlilik ve ölüm) gibi unsurların Türk kültür hayatına olan etkilerini incelemiştir. Benzer bir çalışma Prof. Dr. İnci User danışmanlığında İstanbul Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalında Sevgi Peker tarafından "Erzincan Kemah Köylerinde Geçiş Ritüelleri" adı altında hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Pakize Aytaç danışmanlığında 2005 yılında hazırlanmış olan *"Hatay'da Türk Halk İnançları"* başlıklı doktora tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Sedat Bahadır tarafından hazırlanmıştır. Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu danışmanlığında 2001 yılında hazırlanmış *olan "Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği"* başlıklı doktora tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Mustafa Sever tarafından hazırlanmıştır. Sever, çalışmasında Mersin'de başta geçiş dönemleri olmak üzere hayatın her safhasıyla ilgili pratikleri konu edinmiştir.

Prof. Dr. Ali Yakıcı danışmanlığında 2000 yılında hazırlanmış olan *"Ankara'daki Ziyaret Yerlerinin Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi"* adlı yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında İbrahim Ethem Arıoğlu tarafından hazırlanmıştır. Arıoğlu, çalışmasında ziyaret yerlerinin ziyaret edilme amaçlarını, usul ve adaplarını, ziyaret yerlerinin Türk İslâm inançları içerisindeki yerini tespit etmiş ve ziyaret yerleriyle ilgili menkabe ve kerametleri ana temaları açısından değerlendirmiştir.

Prof. Dr. Ahsen Turan'ın danışmanlığında, 1999 yılında hazırlanmış olan *"Giresun'da Adak İnancı ve Adak Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Ülkü Kara tarafından hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in danışmanlığında 1986 yılında hazırlanmış olan *"Harput Evliyaları"* adlı yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Rıfat Aras tarafından yapılmıştır. Abdurrahman Güzel'in danışmanlığında aynı üniversitede ve aynı bilim dalında 1991 yılında "*Burdur ve Çevresinde Sözlü Geleneğe Dayalı Adak ve Adak Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi Faruk Öztürk tarafından hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Fuzuli Bayat Gözelov danışmanlığında 2003 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında *"Gaziantep Evliya Menkıbeleri ve Kaynakları"* adlı yüksek lisans tezi Fatma Yavuz tarafından hazırlanmıştır. Yavuz, çalışmasında evliya menkıbeleri adı altında yöre halkının inanç yapısını, değerlerini ve bu değerlerin kaynaklarını incelemiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özçelik'in danışmanlığında hazırlanan *"Kütahya Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi, 1996 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Şeref Öz tarafından hazırlanmıştır. Öz, çalışmasında Kütahya yöresindeki ziyaret ve adak yerlerini fonksiyonları, adak çeşitleri, ziyaret ve adak günleri, ilgili adet ve inanışlar açısından incelemiştir. Aynı Anabilim Dalında Mehmet Özçelik'in danışmanlığında hazırlanmış olan *"Isparta Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi de 2001 yılında aynı üniversitede ve aynı bilim dalında Yasin Erdenek tarafından yapılmıştır.

Doç. Dr. Behiye Köksel danışmanlığında 2010 yılında, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Edebiyatı'nda Ayşe Karakoç tarafından *"Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi ve yine Behiye Köksel danışmanlığında aynı ana bilim dalında 2010 yılında İsmail Celalettin Yaşar tarafından *"Adıyaman İl ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Onay danışmanlığında, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Fatoş Yalçınkaya tarafından 2008 yılında *"Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Paki Küçüker danışmanlığında, 2009 yılında, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Gül İnce tarafından *"Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Adile Yılmaz Anıl danışmanlığında, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında

Tuğrul Balaban tarafından 2006 yılında *"Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Erman Artun danışmanlığında1994 yılında, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Zekiye Çağımlar tarafından *"Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Çağımlar, çalışmasında Adana'daki ziyaret yerleri, yatır ve ocakları ile ilgili efsanelerin motiflerini belirlemiş ve bunların sosyal çevre içindeki yeri açısından incelemiştir.

Prof. Dr. Harun Güngör danışmanlığında, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında İskender Oymak tarafından *"Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sami Özsoy danışmanlığında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Edebiyatı'nda Şule Aktepe tarafından 1997 yılında *"Muğla İli Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Yine Bekir Sami Özsoy danışmanlığında aynı anabilim dalında 1998 yılında Bülent takas tarafından *"Manisa İli Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Rabia Uçkun danışmanlığında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Emine Hilal Ercan tarafından 2006 yılında *"Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Nilgun Çıblak Coşkun danışmanlığında, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Hülya Öz tarafından 2008 yılında *"Mersin'deki Ziyaret Zerlerinin Halkbilimi Acısından İncelenmesi"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Öz, çalışmasında Mersin'de bulunan ziyaret yerleri etrafında görülen pratikleri, adak çeşitlerini ve ziyaret yerlerinin işlevlerine değinmiştir.

Prof. Dr. Şahin Köktürk danışmanlığında 2006 yılında, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında,

Rahime Özdoğan tarafından *"Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatıları"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Gökbel danışmanlığında 2004 yılında, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Mustafa Bahacan Tarafında *"Antakya Alevilerinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Özgür Güvenç danışmanlığında 2014 yılında, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Özlem Ünalan tarafından *"Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Prof. Dr. M. Öcal Oğuz danışmanlığında 2013 yılında, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Dalında Furkan Kurt Tarafından *"Yozgat'taki Türbeler ve Ziyaret Yerleri"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Kurt, çalışmasında Yozgat halkının türbeleri ziyaret nedenlerini ve ziyaret yerleri etrafında oluşan pratiklere değinmiştir.

Prof. Dr. İsa Özkan danışmanlığında 1999 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eyüp Akman tarafından "Safranbolu'daki Adak Yerleri ve Bu yerler ile İlgili İnançlar" adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Akman, çalışmasında Safranbolu'nun Siyasî ve idarî tarihine değindikten sonra adak yerleri ile ilgili inaçlar ve yöre halkı tarafından yapılan pratiklere değinmiştir

Ziyaret yerlerinin halkbilimi açısından değerlendirildiği bu çalışmalar dikkate alındığında Erzincan'da tarafımızca tespit edilen ziyaret ve türbe yerlerini bir bütün olarak ele alan bir çalışmanın yapılması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

II.2. Erzincan'da Yapılan Yerel Çalışmalar

Erzincan'da folklor ve halk edebiyatı alanında adak ve ziyaret yerleri ile ilgili genel bir çalışma yapılmamıştır. Bu adak ve ziyaret yerleri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, tarafımızdan,

"Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları" adı altında yüksek lisans tezi olarak incelenmiştir.

Ali Kemali tarafından kaleme alınan, *"Erzincan"* adlı kitapta Erzincan ilinin tarihi, coğrafi, toplumsal, etnografik, idari ve istatistikî incelemesi yer almaktadır. On iki bölümden oluşan eser Erzincan tarihi hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Dokuzuncu Bölüm Erzincan'ın Meşhurları başlığı adı altında bizim de tezimizde değineceğimiz bazı önemli şahsiyetler bulunmaktadır.

Ruhi Kara tarafından kaleme alınan, *"Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma"* adlı kitap giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Kara bu kitabında, Erzincan ve yöresinde çeşitli konularda halk kültüründe yer alan efsaneleri derleyip, kısa tahlillerini yapmıştır.

Ünal Tuygun tarafından 2004 yılında yayınlanan *"Erzincan'ın Manevi Mimarları"* adlı kitapta Erzincan ilinin tarihi boyunca barındırdığı önemli manevi erenlerin hayatları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Nurettin Albayrak tarafından kaleme alınan *"Folklorumuz ve Erzincan"* adlı kitapta Albayrak, Erzincan folklorunu detaylı bir şekilde ele almıştır. Erzincan' daki ezgi türlerinden ve türkülerinden, manilerinden, bilmecelerinden, tekerlemelerinden, atasözlerinden, masallarından, düğün-sünnet ve ölüm adetlerinden, Erzincan ağzı mahalli kelimelere kadar olan bilgileri kapsamaktadır.

Abdurrahman Küçük tarafından II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'nde *"Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri ile İlgili İnançlar"* başlıklı bir bildiri sunulmuştur. Küçük bildirisinde, Tercan ili ve Çevresinde tespit ettiği ziyaret yerlerindeki halk inanmaları hakkında bilgi verirken, halkın bu tür ziyaret yerlerine hangi maksatla gittiklerini sıralamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ZİYARET KÜLTÜRÜ (PRATİKLERİ) ETRAFINDA ŞEKİLLENEN TEMEL KAVRAMLAR

1.1.1. Ziyaret

Sözlükte "değer verilen birini, bir yeri görmeye gitmek" anlamında olup, hem ziyaret etmeyi hem de ziyaret edeni anlatır. Türkçe'de kabirle birlikte bu anlamda kullanılır. Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlar ile de gerçekleştirilir (Kandemir, 2013: 496). "Ziyaretin, en belirli örneklerinden biri Müslümanların yapmış olduğu hac ziyaretidir" (Hançerlioğlu, 2000: 574).

Hz. Peygamber'in hayatında önceleri kabir ziyaretini yasaklayan, daha sonra da buna izin veren iki farklı uygulama görülür. Peygamber'in ilk dönemlerde kabir ziyaretini erkek-kadın herkese yasaklamasından amaç, yanakları yumruklama, elbise yakalarını yırtma ve ağıt yakıp ağlama gibi İslâm'ın esasları ile bağdaşmayan cahiliye âdetlerini unutturmaktı. Bu cahiliye âdetlerinin çirkinliği anlaşıldıktan ve ziyaret sırasında da kötü söz söylemenin günah olduğu öğrenildikten sonra Hz. Peygamber, ahiretti hatırlatacağı için kabirlerin, ziyaret edilebileceğini bildirmiştir (Kandemir, 2013: 496). Zira kabir ziyareti insana kendi akıbetini hatırlatıp ibret almasını sağlayacağından faydalı görülmüştür.

Ziyaret kavramını değerlendirdiğimizde ziyaret yerleri, her zaman için kendilerinde belli bir manevi güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım anlatılar, hikâyeler, kerâmetler ile çeşitli mertebelere erişen kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir; keza kutsal bilinen birtakım taş, ağaç, su, göl, kaya ve dağ gibi mekânlar da ziyaret yeri kategorisine dâhil edilebilmektedir (Atasagun, 2006: 35) diyebiliriz.

Türk dünyasında, ziyaret dindarlığı ve kültürü bağlamında, mezarların yanı sıra bir takım "ağaç"lar da kutsiyetin merkezleri olarak görünmekte ve ziyarete konu olabilmektedir. Kutsal olarak düşünülen ve çeşitli amaçlarla ziyaret edilerek bez-çaput

bağlanıp dilekler tutulan ve bunların gerçekleşmesi için dualar edilen çalılar ya da ağaçların önemli bir kısmı ziyarete konu teşkil eden mezar motifi ile birleşip bütünleşmektedir. Bununla birlikte, bu durum tam anlamıyla bir kural da değildir keza ziyaret yeri olan mezarlardan, türbelerden, yatırlardan yahut mezarlıklardan bağımsız olarak, bizzat ağaç unsurunun kutsal bilinip ziyaret edilmesinin de örnekleri mevcut olup; bunlar, tek bir çalı ya da ağaç olabildikleri gibi, üç, beş, yedi şeklindeki birtakım kutsal sayılarda toplanan kümeler halinde de görülebilmektedir (Günay, 2003: 11).

Tüm bunların dışında kimi zaman ev, mağara, asa gibi unsurlar da ziyaret konu olabilmektedir. Bunlar tek başlarına ziyaret sayıldıkları gibi türbelerle de birleştirilebilir. "Böylelikle, meselâ velilerin veya başka mübarek kişilerin yaşadıkları yerler, kutsiyet, feyz ve bereket kaynağına dönüşmekte ve bu amaçla ziyaret edilmektedir" (Günay, 2003: 13). Örneğin, Erzincan- Acılar köyündeki Ocak evi keramet sahibi kişinin ardında bıraktığı "asa" ziyaret etkenidir. Bu durumda ister istemez akla "ocak" kavramını getirmektedir. "Bilindiği gibi, Türklerin arasında çok eski dönemlerden beri, bazı esrarengiz objelerin birtakım olağanüstü güçlerle donatıldıklarına ve onların bu sayede bir takım hastalıkların tedavisinde önemli fonksiyonlar gördüklerine inanılmaktadır. Bu tür tabiatüstü güçlerle mücehhez objelere sahip olan ailelere "ocak" veya "ocaklı" denmektedir" (Günay, 2003: 13). Bu özelliğe sahip olan aileler kendi soyları arasında ocak kavramını kuşaktan kuşağa aktararak devam ettirirler.

1.1.2. Adak

Adak, bir dileği yerine getirmesi veya bir tehlikeden korunması için gücüne inanılanan verileceği vaat edilen şey olarak tanımlanabilir. Bir hizmetin karşılığının ödenmesi temeline dayanır. En ilkel topluluklarda da görülmüş ve çoğunlukla kurban inancı ile birlikte yürütülmüştür (Hançerlioğlu, 2000: 10). Türk illerinde bu kelime, "adak yeri, adağımı yerine getirdim, adak borcum var, adak çocukları, adak aşı gibi kelime, deyim ve cümleler ile kullanılır (Tanyu, 2007: 25).

Hikmet Tanyu *"Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri"* adlı çalışmasında tespit ettiği adaklar ve adak çeşitleri, adak konusunun ne derecede kapsamlı olduğunu gösterir. Tanyu'nun çalışmasında tespit ettiği adak çeşitleri (Tanyu, 2007: 328-330) aşağıdaki gibidir;

1. Yasin Adağı (1 veya 41 yasin)
2. Oruç adağı (üç gün)
3. İbadetle ilgili adak, 700 besmele çekmek, dua etmek.
4. Mum
5. Süpürge.
6. Ampul.
7. Takunya.
8. Müslüman olma adağı.
9. Kurban (koyun, keçi, sığır, kuzu, oğlak, koç, dana, tosun, inek, boğa) .
10. Horoz adağı, hindi, nadiren tavuk.
11. Su adağı (akar ya da büyük bir suya dua yazılı kâğıt atma).
12. Öksüz sevindirmek, fakir birisini giydirmek.
13. Pide, ekmek dağıtmak.
14. Üç makara ipliğini ortadan kesip suya atmak, ayrıca kurban, mum vb. adamak.
15. Taş almak, bir müddet sonra geri bırakmak.
16. Türbeden alınanı geri getirme (eşya, tel koparıp alma, sonra bırakma).
17. Sadaka.
18. Helva adağı.
19. Tülbent.
20. Süt adağı (Sütlü mevlit adağı).
21. Mevlit adağı.
22. Parayı mendil veya beze sarmak, sonra dağıtmak (fakir- yoksul kesime) para adağı.
23. Zekeriya Sofrası kurma adağı (41 çeşit yiyecek, Meryem Suresi'nden ayetler okumak, dini ibadet).
24. Bulgur serpmek
25. 7 veya 41 taşın her birine bir İhlâs okuyup bu taşları saklama, muradı olunca aynı yere bırakma.
26. Mendil, gömlek, kravat, iç fanilası sallama sırasında (şifa için) adama.
27. Çocuğun adını adamak (Yatır, dede adını doğan çocuğa koymak).
28. Başörtüsü.
29. Yazma (yemeniden büyükçe ve uzun).
30. Yemeni.
31. Eşarp.
32. Örtü.
33. Seccade.
34. Para.
35. Halı.
36. Köpeğe ekmek doğramak, ekmek vermek veya köpeği doyurmak.
37. Şamdan.
38. Arpa, buğday serpmek.
39. Testi kırmak.
40. Mezardan üç tane taş almak bir beze bağlayıp sandıkta saklamak, çocuk olunca Hıdrellez günü, taşları tekrar mezar üstüne bırakmak ve bir de testi kırmak adağı.
41. Ciğer.
42. Üç gece yiyecekli, şekerli, zemzemli toplantı.
43. Hamam külhanına gübre atmak.
44. Şeyh'e inek adamak.
45. Kandil yağı, zeytinyağı.

46. Kuru üzüm.
47. Yazma, mendil.
48. Şal.
49. Tuz (bir paket).
50. Lohusa şerbeti dökmek; lohusa şerbeti adağı.
51. Göbek atma adağı; 3 veya 40 göbek atmak.
52. Tesbih.
53. Yazı levhası (dinî yazılar).
54. 41 tane mısır tanesinin her birini İhlâs okuyarak toplamak, muradı olunca getirip kuşlara atmak.
55. Havlu adağı, renkli peçeteler.
56. Selvi dalı koparmak (Evliya Selvisi) dilek olunca selvi dalını mezara geri bırakma adağı.
57. Kahve adağı, katmer adağı.
58. Bazlama.
59. Yemek pişirip dağıtma.
60. Lokma dağıtma, tatlı dağıtma.
61. Testi veya çömlek suyunu yatır, mezar üstüne dökme.
62. Adakçılara verilen adaklar: Leblebi, fındık, fıstık türlü kuruyemişler, meyve.
63. Balıklara yem.
64. Kaplumbağalara yiyecek.
65. Bayrak.
66. Testi.
67. Kuş yemi.
68. Çiçek.
69. Bez veya iplik adakları.
70. Yedi mahallenin yoksulunu doyurmak.
71. Yedi mahallenin yoksulunu giydirmek.
72. Yedi dedeye mum dikmek.
73. Türbe yaptırmak veya türbe onarmak.
74. Zeytinyağlı mercimekli bulgur pilavı.
75. Şeker, lokum dağıtmak.

Yukarıda sıralanan adaklara bakıldığı zaman göze ilk çarpan, adak çeşitlerinin çokluğudur. Bu adak çeşitlerinin içinde (3,4-9,10-12,13-15-17-21-27-59-69-73-75) numaralı adaklar araştırma sahamızda görülen adak çeşitleridir.

1.1.3. Türbe ve Yatır

Çoğunlukla manevi güç ve üstün niteliklere sahip kişilerin, tarikat alanında yükselmiş ya da memlekete büyük hizmetlerde bulunmuş kimselerin mezarlarının yer aldığı üstü çeşitli tipte çatılarla örtülü bir veya daha fazla bölümden oluşan yapılara türbe denir (Başar, 1972 Akt. Öz, 2008: 21). Sözlükte ise türbe, "genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı üstüne yaptırılan yapı" (Devellioğlu, 2012: 1298) olarak tanımlanır.

Türbelerin içerisinde genellikle orada yatan zâtın, sağlığında kullanmış olduğu eşyalar bulunur. Araştırma sahamız olan Erzincan ilinde bilhassa tarikat ehlilerinin türbeleri içerisinde görülen bu eşyaların türbe içerisine konulması, eşyalarının kaybolmaması, zarar görmemesi amaçlıdır.

Yatır ise "Sağlıklarında zühd, takvâ, ibâdet, muhabbetle birlikte vatanı, milleti uğrunda şehâdet mertebesine ulaşan, Tanrı'nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı katında yüksek hatıralarının kırılamayacağı inancı ile dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velîler" (Köksal, 1987: 227) şeklinde tanımlanabilir ve evliya kavramı ile bir düşünülebilir.

1.1.4. Velî (Evliya)

Arapça velâ yahut veliye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen veli kelimesi; sözlükte dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vs. gibi anlamlar içermekte olup, evliya ise onun çoğuludur. Türkçe'de evliya kelimesi Anadolu insanı arasında çoğu zaman tekil olarak kullanılmaktadır. Tasavvufi manada veli kavramı, Kur'ân'da tekil ve çoğul şekliyle dost anlamına geldiğinin izahı, ayetlere dayandırılarak açıklanır. Kulun Allah'a ulaşması ile ilgili manevi bir çaba göstererek aşması gereken yol meselesi velî kavramına vücud vermiş ve bu yolda başarıya ulaşan kişi (Ocak, 1984: 1-2) velî (Allah dostu) diye nitelendirilmiştir.

Tasavvuf kaynaklarında evliya çeşitli isim ve lakaplarla nitelenmiştir. Velîler için kullanılan başlıca isimler şunlardır: Ehlullah, iyâlullah, ârif, ehl-i ma'rifet, muhakkik, ehl-i hakîkat, muhib, ehl-i mahabbet, âşık, abdal, büdelâ, vâsıl, ehl-i vuslat, safî-asfiyâ, hakîm-hükemâ, ahyâr, nükabâ, ebrâr, şüttâr, kutub, şeyh, mürşid, gavs, üstat, mürebbî, mürid, sâlik, derviş, ehl-i abâ, sâfiye, mutasavvife, mütekâşşife. Türkçe'de ise genellikle evliya zümreleri için "eren, ermiş, hak erenler" gibi kelimeler kullanılmıştır (Uludağ, 2013: 25).

1.1.5. Seyyit / Seyit

Sözcük olarak, efendi, saygı değer kimse anlamındadır. Son Peygamber Hz. Muhammed' (sav) e, evrenin efendisi anlamında seyyid-i kâinat dendiği için soyundan

gelenler de bu adla anılırlar. Peygamberin torunu olan Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere de aynı anlamda şerif denir[4] (Hançerlioğlu, 2000: 456).

1.1.6. Yediler ve Kırklar

Sözlükte "erkek; mert ve yiğit" anlamlarındaki recül kelimesinin çoğulu ricâl ile gayb kelimelerinden oluşan ricâlü'l-gayb, Türkçe'de gayb erenleri, üçler yediler kırklar şeklinde ifade edilmektedir. Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlü'I gaybın şahısları değil manevi halleri gizlidir. Allah, dünyanın cismani düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi âlemdeki manevi ve ruhani düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesinde sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir (Uludağ, 2008: 81).

1.1.7. Menkabe (Menakıb)

Sözlükte "övünülecek güzel iş, hareket" manasına gelen menkabe (menkıbe) kelimesinin çoğulu olan menakıb bu anlamıyla ilk defa, (IX.) yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak (Kitabü'I-Menakıb) kullanılmaya başlanmıştır (Şahin, 2004: 112). Menkabe kavramı, tasavvuf ile birlikte yayılan bir kavramdır. Kelime esasen, Anadolu coğrafyasında halk arasında *keramet* olarak bilinmektedir (Ocak, 1984: 27).

Türk edebiyatında menâkıbnâmelerin başladığı sürece kısaca göz attığımızda menâkıbnâme özelliklerini görebildiğimiz ilk eser, Karahanlıların hükümdarı Satuk Buğra Han için yazılmış menkabeleri içinde barındıran *Tezkire-î Satuk Buğra Han'*dır. Türk tasavvuf düşüncesinin ve buna bağlı bir edebiyatın gelişip şekillenmesinde başlangıç noktası olarak kabul gören kişi ise Ahmet Yesevî'dir. Ahmet Yesevî, Türkler arasında tasavvufî anlayışın geniş çevrelere yayılmasında vesile olmuş kendi adına nispet edilen tarikatından Anadolu coğrafyasında da çeşitli tarikatların teşekkülüne imkân hazırlamıştır (Anadol, 1994, Akt. Gülerer, 2013: 238).

Ocak'a göre menkıbelerin birtakım özellikleri vardır. Bunlar;

1. Evliya menkıbelerinin kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.

[4] Araştırma sahamızda bu soydan geldiği söylenen ziyaret yerleri mevcuttur. Bkz. (İkinci bölüm)

3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Gerçek olduklarına inanılır.

4. Yarı mukaddestirler ve bir doğma gibi kendini kabul ettirirler.

5. Konu edindikleri velî hayatta iken de, öldükten sonra da oluşabilirler

6. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler (Ocak, 1984: 31).

1.1.8. İnanç ve İnanma Üzerine

İnanç, bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu (Akarsu, 1975: 97) veya sanıya güvenme (Hançerlioğlu, 2000: 216) olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle "kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" (Boratav, 2015: 13) anlamına gelmektedir.

İnanç ve inanma kavramı üzerine görüş bildiren;

Kalafat'a göre: Dini inanç, inanılan dinin kaynakları ile belirlenmesiyle mesela İslâmiyet söz konusu olunca (Kitab-ı Mukaddes, Hadisler ve Sünnet olunca) inanç imanla bütünleşir. Ancak biz, dini inançtan değil halk inancından söz ediyoruz. Aksi halde bu saha folkloristlerin değil, din araştırmacılarının sahası olurdu (2007: 23-24).

Ünal'a göre: Halk dininin kaynakları, kesin olarak belli değil iken, Resmî/Kitabî dinin kurucusu-peygamberi, kutsal kitap gibi kaynakları vardır. Bu bağlamda, içine kelam, fıkıh ve hadis konularının girdiği resmî dinin dışında kalan ve insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümüne biz halk inancı diyoruz (2004: 45).

Elbette ki birtakım uygulamaların (pratiklerin), tamamen kitabî dinlerle örtüşmediği haller olsa da yaşayan semavî dinlerden tam manasıyla kopuk oldukları da söylenemez (Kalafat, 2013: 43). Toplumların, kutsal saydıkları ve derin bir saygı duydukları örf ve adetler vardır. Bu örf ve adetler, kesin hükümler ile kurallaştırılmıştır (Eroğlu, Kılıç, 2005: 751).

Yukarıda yer alan bilgilerden hareketle çalışmamızın adını *"Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları"* vermeyi uygun bulurken, Türklerin bağlı oldukları dine yerleştirdikleri birtakım uygulamaların, "inanma" olarak adlandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDE TESPİT EDİLEN ZİYARET YERLERİ

2.1. ERZİNCAN/ MERKEZ

2.1.2. Terzibaba Hazretleri Türbesi

Anadolu coğrafyası içinde tasavvufi hayatın önemli merkezlerinden biri olan Erzincan ilinde; yakın zamana kadar Mevlevî¸ Kadirî¸ Nakşî¸ Halvetî tekke ve zaviyelerinin bulunduğu bilinmektedir**.** Erzincan'da yetişmiş, Erzincan'ın manevi harmanında kalbi Allah aşkı ile doldurulmuş, Nakşibendî [5] tarikatına mensup olan "Terzibaba Hazretleri'nin bazı kaynaklarda Erzurumlu olduğu söylense de birçok kaynakta" (Yurt, 2011: 13) Erzincanlı olarak belirtilmiştir.

Elli dokuz yaşında öldüğü rivayetine göre 1789'da doğmuş olan Terzibaba'nın asıl adı Muhammed Vehbi'dir. Mesleği terzilik olduğundan Terzi Ağa, Terzibaba veya Hayyât Vehbi; boyunun uzunluğundan dolayı da Uzun Terzi, Uzun Terzi Ağa diye anılmıştır. Mahmud Sadreddin'in Şevkistan adlı eserinde aslen Erzincanlı olduğunu, evinin Câmi-i Kebîr ile Kurşunlu Cami arasında bulunduğu belirtilmektedir (Albayrak, 2011: 521).

Uzun yıllar terzi çırağı olarak çalışan Muhammed Vehbi, yirmi yaşına geldiği zaman iyi bir usta olur. Kendisini yetiştiren ustasının yardımıyla da Taşçı handa, küçük bir terzi dükkânı açar. Diktiği her elbisenin artan küçük parçasına kadar sahibine verir, ezan okunduğunda elindeki işi bırakır camiye giderdi. Yirmi beş yaşına geldiğinde, bir zâtın kızı olan Güllü hatunla evlendi ve bu evliliğinden üç tane kız çocuğu dünyaya geldi (Tuygun, 2004: 70). "Kızlarından birinin halifelerinden alay imamı Abdussamed Efendi, diğer bir

[5] İslâm dünyasında Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye, anavatanı Orta Asya'da Kübreviyye ve Yeseviyye başta olmak üzere hemen hemen diğer bütün tarikatların yerini almış, Arap yarımadası, Mağrib ve aşağı Sahrâ Afrikası dışında İslâm dünyasının hemen her bölgesinde etkisini göstermiştir. Bahauddin Nakşıbend'in görüşleri Hz .Ebubekir Sıddık'a, onun görüşleri ise Peygamber efendimize dayanır. Nakşibendîlik tarikatı dini ilimlerle alakalı noktalarda direk kaynaktan bilgi almaktadır. Bkz (Algar :2006 335-342).

kızının ise bir başka halifesi Hacı Hafız Efendi ile evlendiği nakledilmektedir" (Baltacı, 2016: 252).

Muhammet Vehbi, ümmet-i İslâmi'ye arasında ümmilikle istihar etmiş, ricalu'ullah'[6] lardandır. Gönlü pek, dünya malına itibar etmeyen, insanların kusurlarını aramayan, kimsenin arkasından konuşmayan bir kişiliğe sahipti. Otuz beş yaşında tasavvuf deryasına daldı ve Erzincan' daki Kâdiri[7] dergâhına sığındı. Kırk yaşına kadar Kâdiri dergâhında tarikat-i aliyeyi öğrenen Terzibaba'nın dükkânına bir gün garip bir derviş geldi:

- Essalemün aleyküm ustam!

- Ve alekümselam, buyurun dükkânıma hoş geldiniz. Derviş sıkıla sıkala dükkanın kapısının önünde konuşmaya başladı. Ben bu şehre yeni geldim. Aylardır yollardaym. Şu üstümdeki urbanın her yanı artık dökülüyor. Hangi terzi dükkanına gittiysem bu urbamın tamiri için, kimse eline almadı."At işe yaramaz" dediler. Bazıları da benim urbanıma bakıp dalga geçtiler. Terzibaba garip dervişin elindeki urbanı alarak. Geç hele otur, biz onlardan değiliz. Sizin urbanınızı tamir edeyim yarın sabah gelin alın. Dervişi uğurlayan Terzibaba, hemen urbanın tamirine başladı. Kısa bir sürede bitirdi. Urbayı evine götürdü, güzelce yıkadı ütüledi. Sabaha hazır etti. Derviş dükkana geldi.

-Ustam urba hazır mı?

-Hazır, hazır. Buyurun. Urbasını yepyeni olmuş gören derviş hayretler içinde: Ustacığım, çok sağ ol. Eline sağlık, yepyeni olmuş. Gerçi çok param da yok ama borcum ne kadar? Siz Erzincan'ın misafirisiniz. Bana hiç borcunuz yok. Urbanızı güle güle giyiniz. Muhammed Vehbi'nin tavrından etkilenen derviş, ellerini semalara kaldırarak dua etmeye başladı : "Ya Rabbi, şu terziye velilik makamlarını nasip et. Ya Rabbi, şu terzi erenler kervanına katılanlardan eyle."Derviş dualar ederek Taşcı

[6] Ricalu'llah: Manevi kudret ve kuvvet sahibi olan evliyaya verilen isim. Bkz (Devellioğlu 2012: 1043).
[7] Abdülkadir-i Geylânî'ye (ö. 561/1165-66) nispet edilen İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatı. Bkz (Azamat 2001:131-136).

Han dan ayrıldı. Handan ayrılmasından birkaç dakika sonra Muhammed Vehbi'nin tavrı değişti. Müthiş bir cezbe tuttu ve feryadı bastı. "Allah Allah"

Garip dervişin dükkâna uğramasından sonra Muhammed Vehbi'nin eski tavrı gitmiş, bir başka olmuştu. Dükkânda elbise dikerken elindeki iğneyi kumaşa batırdıkça sürekli Allah'ı zikrediyordu (Tuygun, 2004: 71).

Kırk yaşına kadar, Kâdiri tarikatına tabi olan Terzibaba'nın Nakşibendî tarikatına bağlanması ve bu tarikatın Erzincan temsilcisi oluşu da şöyle tecelli eder: Doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli ve kesin bir bilgi olmayan Abdullah Mekki, Mevlana Halid'in önemli halifelerinden birisi olarak önce Erzurum'a gelir. Oradan manevi bir işaretle Erzincan'a gider. Aşçı Dede, hatıratında ondan Abdullah Efendi olarak bahsetmekte Mekkî veya Erzincânî isimlerini kullanmaktadır. Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatta olduğu bir dönemde tarîkatını yaymak üzere Erzincan'a gönderdiği bu halîfesinin Erzincan'da halkın teveccühüne mazhar olduğunu nakleden (Baltacı, 2016: 252) Aşçı Dede'nin ifadelerine bakılırsa Terzibaba ile bu görüşme Hâlid-i Bağdâdî'nin vefat tarihi olan 1242/1827 senesinde gerçekleşmiş olmalıdır.

Hazretin Erzincan'a gelişi ile ilgili Tuygun kitabında:

Mevlana Halid-i Bağdadi hazretleri bir gün Mekki hazretlerini yanına çağırıp, Mekki efendi halifemiz olarak Anadolu'ya gidiniz. Bütün illerde halka sohbette bulununuz. Ortası bağlık, etrafı dağlarla çevrili bir belde karşınıza çıkacak, o beldede bir zâtın bizde manevi bir emaneti vardır, o emaneti de kendisine veriniz. Mekki hazretleri Anadolu topraklarını adım adım gezdi. Bir müddet Erzurum'da kaldıktan sonra nihayet Erzincan' a geldi. Erzincan'ın girişinde talebelerine dönerek, Allah bilir ama hazretin bize tarif buyurdukları yer burası olsa gerek. Hemen gidip emaneti sahibine teslim edelim (Tuygun, 2004: 72). Şeklinde ifade eder.

Abdullah Mekki hazretlerinin Erzincan'a gelişinden haberdar olan yöre halkı hazreti büyük bir hürmetle karşılar. Hazret, haftalarca, aylarca insanlara sohbet eder. Aslında uzun süredir Erzincan'da olmasının en önemli sebebi hocasının verdiği emaneti sahibine ulaştırmaktır. Tüm Erzincan insanı kendisini ziyaret etmiş, ama aradığı Terzibaba,

gelmemiştir. Mekki hazretlerinin talebelerinden olan Nuri Efendi, hocam aylardır bu beldedeyiz. Biliyorum ki emanet sahibini arıyorsunuz. Lakin gelenler arasında yok belki de Erzincan'da değildir der. Mekki hazretleri talebesine, hayır emanet sahibi burada, geldiğim günden beri bunu hissediyorum. Mekki hazretleri, bir yandan emanet sahibini beklerken öte yanda emanet sahibi olan Muhammed Vehbi, dükkânına gelen dervişin etkisiyle suskun, yorgun birkaç günde saçları ağarmış, ihtiyarlamış, dünyaya el sallamış bir kişi haline geldi. Bir Cuma akşamı Terzibaba, camiye gider. Namazını kıldıktan sonra, Kadiri dergâhına doğru yola koyulur. Muhammet Vehbi'nin geldiğini gören Şeyh, Vehbi uzun zamandır gelmiyorsun! Bizim gözlerimiz seni arar oldu. Mübarek bir zât nice yollar katederek ilimize teşrif etti, cümle âlem onun kapısına gider, sen niye gitmiyorsun? Bekleme git çabuk. Dergâhtan heyecanla ayrılan Muhammed Vehbi, Mekki hazretlerinin evini aradı buldu. Mekki hazretleri her zamanki gibi kalabalık bir topluluğa hitap ediyordu. Vehbi'nin geldiğini gören Mekki hazretleri büyük bir sevgi ile ayağa kalkar ve Muhammed Vehbi'yi yanına oturttur.

Salonda bululanlar bu duruma mana veremezler ve aralarında söylenmeye başlarlar: *"Mekki hazretleri kimseye böyle iltifa etmedi"* diye. O esnada Mekki hazretleri ve Muhammed Vehbi koyu bir muhabbete dalar. Ey güzel adam, nerelerdeydin aylardır seni arar gözlerimiz. Mevlana Halid-i Bağdadi hazretlerinden bizde bir emanet var, emanete seni layık gördüm. Bu emanet sana çok menfaatler sağlar. Kabul edersen sana teslim edeyim. Terzibaba'nın dudakları usul usul aralandı. Şeyh Efendi *"Vallahi dünya için Allah demem"* karşılığını verince, Şeyh Efendi, "Oğlum hadi git. Sen bulacağını buldun. Teslim edeceğim emanet seni dünya sevgisinden kurtarmaktan başka bir şey değildi" buyurarak, Muhammed Vehbi Efendi'ye himmetle nazar edip, emaneti tevdi eder (Tuygun, 2004: 73-74). Daha sonra "Terzibaba'nın evinde bir ay sürecek bir halvet hâli yaşadıkları kaydedilmektedir. Hilâfet görevini tevdi ettikten sonra Abdullah Mekkî'nin Erzincan'dan ayrılarak Mekke'ye gittiği anlaşılmaktadır" (Baltacı, 2016: 251).

Bu hadiseden sonra, Muhammed Vehbi Efendi'nin yüksek derecesi halk arasında hızla yayılır. Herkes ondan istifade etmek için dergâhına koşar. Kendisine bağlanan talebelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumu çekemeyen Erzincan uleması, "Hangi bilgi ile halkı irşad edecektir? Ümmi bir cahilin başına bu kadar insan nasıl olur da toplanır. O nihayetinde terzidir" gibi dedi kodular çıkarırlar ve durumu şehrin hocasına da açarlar. Konuya alaka duyan Mutasarrıf Efendi, İl Müftüsünün başkanlığında bir ilim

meclisinin oluşturulmasına (Yurt, 2011: 44) ve Muhammed Vehbi Efendi'nin imtihan edilmesine karar verir.

Terzibaba Hazretleri, bu davete derhal icabet eder. Kendinden emin bir şekilde imtihanı kabul eden Hazret'e sorulan ilk soru, "Cenab-ı Allah'ın Sıfat-ı Subutiyesi'nin kaç olduğudur". Bu suale derhal cevap veren Muhammed Vehbi Efendi, "Allahu Teâlâ'nın Sıfat-ı Subutiye'si yedidir" der. Bu sorunun gerçek cevabını bilemediğini sananlar tebessümle, "Hele bir düşün bakalım" derler. O aynı cevabı bir kere daha tekrarlar. Bu defa saymasını isterler. Muhammed Vehbi Efendi, "İlim, Semi, Basar, İrade, Hayat ve Tekvin" der ve durur. Meclisin başkanı, "Bir tane daha olacak" dediği zaman, O, "Evet o da Kudrettir. Ama ne yazık ki, Erzincan hocaları onu çıkararak, Cenab-ı Allah'ın Zât'i varlığını Kudret-i İlâhiyesini inkâra kalkıyorlar. Allah'ın kuluna bahşedeceği bir kuvveti, o kulunu incelemeden yok etmeye çalışıyorlar" der. Aldıkları bu cevap karşısında mahcup duruma düşen ilim heyeti onun ilmi ledünni[8]ye sahip kâmil bir zât olduğuna kanaat getirip, kendisinden özür dileyerek, saygı ve hürmet gösterirler (Yurt, 2011: 44). Ulemadan kendisine intisap edenlerden ilki şehrin önde gelen âlimlerinden ve Terzibaba muhaliflerinden Battal Hoca'nın oğlu Hacı Hâfız (Rüşdü) Efendi'dir. Bu dönemde ilim tahsili için Tokat'ta bulunan Hoca Fehmi Efendi'nin döndükten sonra ulemanın bütün aksi yönlendirmelerine rağmen Terzibaba'ya intisap etmesi (Baltacı, 2016: 252) ona olan karşıtlığın bitmesine ve halkın git gide kendisine bağlanmasına vesile olmuştur.

1848 yılında Erzincan'da kolera [9] salgınında vefat eden Terzibaba, Erzincan Defterdarı Mecid Efendi ve halifelerinden Fehmi Efendi tarafından yaptırılan ahşap bir türbeye defnedilmiştir. Bir yangında harap olan türbenin yerine Erzincan Belediyesi 1980'li yıllarda kesme taştan yeni bir türbe yaptırılmış, aynı yıl Erzincan şehir mezarlığına da, Terzibaba adı verilmiştir. Terzibaba'nın üç erkek kardeşinden Fâzıl Abdülkerim Feyzi onun yanında medfundur. Erkek çocuğu olmayan Terzibaba'nın soyu kızları vasıtasıyla devam etmiştir. Soyundan gelen bazı kişilerin mezar taşları halen Terzibaba Mezarlığı'nda ve Terzibaba Türbesi'nin çevresinde yer almaktadır. Erzincan'da Terzibaba adına bir

[8] Ledünni: Allah bilgisine ve sırlarına ait bilgilerden haberdar olma durumudur. Bkz (Devellioğlu 2012: 628).

[9] Sonra altmış dört (1848) tarihinde Erzincan'da zuhur eden kolera illetinden irtihali-i dar-ı beka ettiler ve türbe-i şeriflerini o zaman Erzurum defterdarı bulunan Mecid Efendi hazretleri, Fehmi Efendi marifetiyle bina ve inşa ettirdiler. Ayrıntılı bilgi için Bkz (Koç ve Tanrıverdi 2006: 343).
Ulaştığımız bilgiler sonucunda Terzibaba'nın bir kolera salgınında vefat ettiği bilgisini aktaran tek kaynak Aşçı Dede'nin hatıralarıdır.

dernek kurulmuş (Albayrak, 2011: 521) yine onun adını taşıyan büyük bir cami ile külliye inşa edilmiştir.

Türbeye dört basamaklı merdivenle çıkılır. Türbenin giriş bölümünde iki sütunlu ve üzeri kurşunla kaplı, yağmurluk çıkması bulunmaktadır. Süsleme unsurlarının yer almadığı türbenin içi; sade, sekizgen planlı düz bir örtüden oluşmaktadır. Türbenin kapısı ve pencerelerinde çapraz demir kafesler vardır. Türbenin içerisinde bulunan iki sandukanın büyük olanı Terzibaba' ya, diğeri ise Terzibaba'nın en yakın müritlerinden birine aittir. Mezarlık, Osmanlı mimarisinde kesme taştan inşa edilmiştir. Türbe ve mezarlık halk tarafından sıkça ziyaret edilmektedir.

Kerametleri

Hazret bir gün müridi ile gezerken müridi sorar: "Baba Hazretleri, herkesin mürşidi keramet gösterirmiş, bu keramet nasıl bir şey bende senin kerametini görmek istiyorum"der. Hazret, "Ne yapacaksın kerameti, ne işe yarar."diye cevap verir. Müridi yalvarmış, yakarmış: "Baba hazretleri beni kırma" demiş. Nihayet aradan günler geçer, Terzibaba müridine; "Haydi seninle gezmeye çıkalım." Biraz elma al, Fırat'a aşağı yiyerek gidip gelelim der. Tahminen bir kilo elma alırlar. Fırat'a aşağı yiyerek geziyorlarmış. Yolun kenarında tarlada çalışanlara da Terzibaba elmadan dağıtarak gider. Geri döndüklerinde yine aynı durum devam eder. Dergâha geldiklerinde bir kilo elma olduğu gibi durur. Aradan bir zaman geçtikten sonra müridi: "Baba Hazretleri vakti zamanın birinde sizden bir keramet göstermenizi istemiştim. Günler geçti bana hiç keramet göstermediniz."deyince, Hazret, "Yahu geçen gün seninle Fırat'a aşağı gezmeye gittik, bir kilo elma aldık. Yedik, ayrıca yoldan gelip geçenlere, tarlada çalışanlara dağıttık, yine elmaları olduğu gibi geri getirdik. Sen daha bu anlamadınsa ben daha nasıl keramet göstereyim" diye cevap verir (Kara, 1994: 56).

Terzibaba hazretleri bir gün Erzincan'ın Ağtaş Mahallesine doğru giderken o vaktin meşhur âlimlerinden biri, kendisini görüp yanında bulunanlara istihza[10] ile "İşte uzun tazı geliyor. Boyu uzundur. Her taraftan görür; ben kaçayım beni görmesin!" der ve bunun üzerine adamın o gece iki gözü birden kör olur (Er, 2014: 127).

[10] İstihza: Biriyle eğlenme, alay etme durumudur. Bkz (Devellioğlu 2012: 526).

Hazreti Pir Muhammed Vehbi Efendi, dükkânında dikiş dikiyordu. Birde baktım ki mübarek gözlerine çok hızlı ve şiddetli bir şimşek gibi çok hızlı bir hareket geldi. Mübarek sırtını, yanında bulunan direğe yasladı. O hızlı hareket bir zaman daha devam etti. Sonra, bir zaman murakabe[11] ettiler. Murakabeden sonra da mübarek başını kaldırıp, işleriyle meşgul olmaya devam etti. Bu haller, kendilerinde bir kemal imiş. Hatta yolda giderlerken bile böyle haller zuhur edermiş. Keremli halifelerinden merhum Hacı Hafız Rüşdi Efendi, mübarek hocası Terzibaba hazretleri'nin medhiyyesinde şöyle demiştir.

"Kılarım canımı kurban senin yolunda ey Hayyat
İçersin demde bin cür'a[12] O'nun aşkı şerabından" (Er, 2014: 131).

Bir adam askerlikten muaf tutulur ve Şeyh'ten şefaat ve yardım istemek niyetiyle huzuruna gider. Adam henüz muradını arz etmeden Şeyh, cihadın faziletlerini söylemeye başlayınca (Yurt, 2011: 59) Adamcağız içindekileri söylemeye ve sormaya cesaret edemeyerek oradan ayrılır.

Rivayet olunur ki, Buharalı meşayih-i kiramdan bir zât, Terzibaba hazretlerinin misafiri olur ve bir hafta kadar, Terzibaba'nın evinde kalır. Terzibaba hazretleri, eskisi gibi terzilik mesleği ile meşgul olmak yerine, vaktinin çoğunu zikir ve rabıta ile geçiriyor, her taraftan gelen sevenleri ile sohbet ediyor ve gelen her misafiri için büyük masraflar yapıyordu. Terzibaba'nın böyle olduğu halde hiçbir geçim sıkıntısı çekmemesi, bu Buharalı zâtın dikkatini çekmiş ve bir gün, tenhada kendisine sual etmiş. "Efendim, zât-ı âlilerinizin pek çok masrafı vardır. Kabul buyurursanız, size masraflarınızda kullanabileceğiniz bir hediye takdim etmek istiyorum" deyince, Terzibaba Hazretleri de "Buyurun, azizim!" der. Buharalı şeyh efendi: "Bu ism-i şerifi, şu kadar okuyup da bir kâse suyun içine üfürür iseniz daha şunları ve şunları yaparsanız, size her gün o kâseden bir altın gelir" demiş. Terzibaba Hazretleri de, misafirini gücendirmemek için, görünüşte kabul eder gibi yapmış ve demiş ki "Azizim, o dediklerinizin hepsini yapsam, muhakkak her gün o kâsede altın görür müyüm?" Buharalı şeyh efendi de, "Şartlarına tam riayet edilirse, elbet de bulursunuz" der. O zaman, Gavs-i A'zam Hazret-i Şeyh Muhammed Vehbi Hazretleri buyurur: "Şeyh efendi! Allahü Te'ala, eğer bu asiye 'Ey terzi, bir kere Allah de, senin bu odanı altın ile doldurayım' buyursa, bir oda dolusu altın için bir kere bile Allah demem!" (Er, 2014: 132) diye cevap verir.

[11] Murakabe: Kendi iç âlemine bakma, dalıp kendinden geçme halidir. Bkz (Devellioğlu 2012: 798).
[12] Cür'a: Yudum, içim. Bkz (Devellioğlu 2012: 167).

On beş on altı yaşlarında idim. 1250 senesinde (1835) olmalı idi ki, Terzibaba Hazretleri'nin köyü olan Sarıgöl Köyü'ne gittim. Şerefli hanelerinin kapısına vardım ki, bir duvara söykünüp yani oturup istigrak[13] halinde idi. Karşısında biraz durdum. Mübarek gözlerini açıp, beni yanına çağırdı. Gittim. Mübarek elini öptüm. Kendi eliyle göğsümü açıp mübarek parmağını üzerine bastırdı. Bana bir hal vaki oldu ki, vücudum sarsılmaya başladı. Bu halin eseri, on beş gün kadar benden gitmedi. Terzibaba Hazretleri'nin şerefli adetleri bu idi ki, evvela müridin kalbine parmak basıp, sonra teveccüh ederlerdi (Er, 2014: 137). Bu durum bize Terzibaba Hazretleri'nin bir mana adamı olduğunu, etrafındaki halk ile iç içe olduğunu gösterir.

Terzibaba Hazretleri'nin halifelerinden Erzincanlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, şöyle nakletmiştir: Mübarek hocam Terzibaba Hazretleri'nden bir köylü zikir izni almıştı. Hocamız buyurdu ki, "Allahü Teâlâ'nın ism-i şerifini çok söyle! Eğer yolda, arabanın önüne bir mani çıkarsa, "Meded Uzun terzi!' dersin". Bu köylü, bir gün dağda odun kesmeye gider. Vakit gece olur ve sağanak halinde yağmur yağmaya başlar. Hal böyle olunca da, odun arabası çamura saplanır. Köylü *"Meded Uzun Terzi!"* diyerek mübarek hocamızdan istimdat edince, öküz arabası, saplandığı çamurdan derhal çıkarak yoluna devam eder. Birkaç gün sonra bu köylü mübarek hocamızla Erzincan'da karşılaşmış. Adam daha bir şey söylemeden mübarek hocamız "Evladım sen yalnızca ismi söyledin, bize yirmi kadar arabayı sürdürttün!" (Er, 2014: 132) diye latife etmişlerdir.

Terzibaba'nın dükkânı çarşının işlek yerinde olduğundan, bilhassa ot getiren köylüler hayvanlarını onun dükkânına ait pencerenin demirine bağlarlarmış. Bir gün bu hayvanlardan birisi, kafasını pencereden dükkâna sokmuş. Sahibi ne yaptıysa hayvanın kafasını pencereden çıkaramamış. Bu hali gören Terzibaba; kalfasına "Mustafa şu hayvana bak, kör Erzincanlıya anlatamadığımızı anlatmış. Be hayvan haydi git." deyince hayvan kafasını pencereden çıkarıp, sahibinin arkasından yürümeye başlamış. Bunu duyan Erzincanlılar sinirlenmişler. Aralarında toplanarak, bir mazbata tanzim edip, Terzibaba'yı Erzincan'dan çıkarmaya karar vermişler. Kâğıt imzalanmış ve yürürlüğe girebilmek için saatçi Rahmi Dündar'ın dedesine gelmişler ve onun da imzalamasını istemişler. Vakit akşammış sabahleyin gelir alırsınız demiş. Bu arada henüz çok küçük olan çocukları hastalanıvermiş. Morarmış ve ağzına köpükler yığılı vermiş. Bu hali gören ev büyüğü derhal çocuğu yakınlarında bulunan Terzibaba'ya götürmüş. Hacı Efendiyi güler yüzle

[13] İstigrak: Kendinden geçip dünyayı unutma durumudur. Bkz (Devellioğlu 2012: 524).

karşılayan Terzibaba, çocuğu yere yatırmış ve başını okşayıp, "Maşallah bir şeyciği yoktur" (Kara, 1994: 53) deyince yerde yatan hasta çocuk birden iyileşmiş.

Terzibaba Hazretleri'nin Ezan-ı Muhammedi okunurken elinde iş olsa da onu bırakıp dinlemeyi adet edindiğini anlatırlar. Ölümü hakkında da şunu anlatırlar. Terzibaba'nın cenazesi götürülürken yakın camilerin birinde ezan okunmaya başlamış. O anda cenaze o kadar ağırlaşmış ki cemaat taşıyamaz olmuş. İster istemez yere indirmişler. Ezan bitmiş, tekrar almışlar ve bir kuş hafifliği ile götürmüşler (KK.1).

Aşçı İbrahim Dede Efendi şöyle aktarmıştır; Çok şiddetli bir kış gününde, Erzincan'dan Erzurum'a doğru yola çıktık. Yollar karla kapanmıştı. Çok şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Tipiden ilerlemenin imkânı kalmamıştı. Donmak üzereydik. Erzincan'a doğru yüzümü çevirip *"Meded ya Hazret-i Pir Muhammed Vehbi Hayyat Kuddise Sirruh!"* diyerek yardım istedim. Beş dakika geçmedi ki, şiddetli fırtına durdu; hava tamamen açıldı ve güneş etrafı ısıtmaya başladı. Rahatlıkla yolumuza devam ettik (Er, 2014: 138).

Terzibaba Hazretleri, bir gün müridiyle beraber çarşıda gezmektedirler. Müridi, Terzibaba Hazretlerine her fırsatta yalvarmakta ve "Şeyhim bir gün himmet edin de Hızır Aleyhisselamı gösterin."diye ısrar etmektedir. Terzibaba Hazretleri; çarşıda yüksek rütbeli bir subay kıyafetiyle giden Hızır Aleyhisselam'ı görünce müridin kendine olan bağlılığını ölçmek için imtihan mahiyetinde: "Bak evladım şu önümüzde giden subayın ensesine bir tokat atıp, şapkasını da bana getirebilir misin?"der. Müridi önce bu teklife çok şaşırır. "Allah, Allah. Şeyhim ne yapmak istiyor. Hiç koskoca subayın ensesine vurulup ta şapkası kaçırılır mı?" diye içerisinden geçirir ve şeyhin emrine müteredditkalır. Biraz düşündükten sonra Şeyhinin her sözünde bir hikmet vardır diyerek "Peki Şeyhim" der. Ancak iş işten geçmiştir. Önlerindeki subay kaybolmuştur. Müridi: "Şeyhim bunun hikmeti neydi?" diye sorar. Terzibaba Hazretleri: "Bak evladım. Bu bir imtihandı. Senin için büyük bir fırsattı, ama sen benim sözümü önce şüpheyle karşıladın ve imtihanı kaybettin. Sonradan aklın başına geldi ama ne yazık ki artık çok geçti. Mürit odur ki, Şeyhinin her sözüne tereddütsüz inana ve yerine getire. Bir mürit ancak o zaman kâmilleşir. Şapkasını getirmeni istediğim zât, Hz. Hızır Aleyhisselam'ın ta kendisiydi der (Kara 1994: 55).

Yaygın bir inanışa göre Erzincan'a gelen bir ziyaretçi, Terzibaba Hazretleri'ni ziyaret etmeden gider ise yakın bir tarihte yolu tekrar Erzincan'a düşer. Türbesi, hem Erzincan'dan hem de çevre illerden yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Bir nevi Erzincan'la

bütünleşmiş olan Hazret'e, özellikle Erzincan halkı tarafından çok rağbet edilir. Bununla ilgili olarak, örneğin; çocuk sünnet olmadan önce veya sünnet olduktan sonra, evlenen çiftler tarafından, türbeye yoğun ziyaretler yapılır. Genelde bayram arifelerinde, önce Terzibaba Hazretlerinin türbesi sonrada aile mezarlıkları ziyaret edilmektedir (K.K 1).

Anlatılan bir hadiseye göre, tarlada işçi olarak çalışan bir adam, aniden bayılır ve ağzından köpükler gelir. Etrafta çalışan işçiler adamı alıp evine götürerek yatırırlar. Köyün ihtiyar hatunlarından bir kadına hastanın durumunu anlatılır. Kadın kırk tane iğneye ayrı ayrı renklerde iplik bağlar ve su dolu bir kabın içerisine koyar. Sabah olunca iğnelerden biri paslanır ve yaşlı kadın "Terzibaba'nın iğnesi paslandı" diyerek, hastayı Terzibaba türbesine götürerek, orada uyutmamalarını söyler ve sıkıca tembihler. Şunu da ekler, eğer yorgunluğa yenik düşüp uyursa rüyasında da adamın eline yiyecek verilirse sakın yemesin yoksa iyileşemez der. Bu olaydan sonra hasta, türbeye götürülür ve iki gün uyumasına izin verilmez. Bir müddet geçtikten sonra hastanın gözü dalar ve rüyasında eline yaprak dolması verilir. Hastanın elinde yaprak dolmasını gören yakınları, dolmayı bir beze sarıp muska gibi hastanın boynuna asarlar. Bu olaydan sonra hasta birkaç gün içersinde eski sağlığına tekrar kavuşur (K.K 2).

Araştırmacının neden hastanın yaprak dolmasını yemesine izin verilmediği sorusuna karşılık kaynak kişi: "Hastanın şifa bulması için, verilen şeyin yememesi gerektiğini, aksi takdirde hastanın şifa bulamayacağı" bilgisini vermiştir.

-1992 depreminde o zamanlarda demir yolu üzerinde bir cami vardı. Terzibaba'nın türbesine de yakındı bu cami. Devriye gezen eşimin polis arkadaşı, orada bulunan şehitlik de beyaz bir elbiseli askerin nöbet tuttuğunu görür. (Hatta gördükten sonra bir müddet dili tutulduğunu, konuşamadığını duydum. Şahsen ben görmedim) O asker önce sala veriyor, salanın peşine Erzincan'ın 1992 depremi oluyor. O zamanlar demir yolu üzerinde olan camide çoğu insan teravih namazında olduğu için göçük altında bir sürü insan kaldı. O esna da göçük altında kalan insanlara yardıma sarıklı insanların geldiğini, sonra da bu sarıklı insanların caminin içerisinden çıkmadığı anlatılır. Bunun da Terzibaba'nın kerameti olduğunu, dini saf ve temiz yaşıyan maneviyatı yüksek olan bir insanın rüyasında Terzibaba Hazretlerini gördüğünü rüyasında Terzibaba'nın bu insana "Erzincan'ı taşımaktan kollarım yoruldu" dediğini büyüklerimden çok duydum (K.K 3).

Terzibaba, Mevlana Halid-i Bağdadi Hazretleri'nin halifesi olarak Erzincan'da uzun yıllar boyunca irşad görevini ifa eder, gönüllere taht kurar, birçok insanın hidayete ermesine vesile olur. Yüzlerce mürit yetiştirir, arkasında halifeler bırakır. "*Hafız Rüştü Efendi, Leblebici Baba, Hacı Mustafa Fehmi, Hacı Mehmed Baki Baba Erzincan-i*[14] en önemli mürtlerindendir" Geride bıraktığı bir de eseri vardır, mesnevi tarzında yazılmış *Kenzu'l Fütuh*[15] ya da *Miftahu'l Kenz*… Eserde mevcut olan beyitlerin dili, yazıldığı zamanın Türkçesine göre oldukça sade ve açıktır.

Eren, evliyada var olduğuna inanılan manevi güçlerden yararlanma düşüncesinin, halkın bir takım dileklerinin yanında, şifa ve sağlıkla ilgili isteklerinin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu tür isteklerde eren, evliya mezarları ile çevrelerinde ibadet, dua ve kurban gibi pratiklerin yanında, oldukça zengin ve çoğunlukla geleneksel uygulamaların (Santur, 1998: 435) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Buraya gelen ziyaretçilerin ziyaret nedenlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- Türbenin etrafında herhangi bir yerde Ayete'l-Kürsî, bir Fatiha ve üç kere İhlâs sûresini arka arkaya okuyarak beklenen ifâ ya da dilek arz edilir. Çocuğu olmayanlar, kısmetinin açılmasını isteyenler, herhangi bir rahatsızlığı olanlar, üniversiteyi kazanmak isteyen gençler, iş sahibi olmak isteyenler, askere gitmek için hazırlanan gençler, hacca gidecek olan hacı adayları, Terzibaba Hazretleri ziyarete gelip, kazasız belasız gidip gelmeleri yönünde dualarda bulunurlar (K.K 3).

2.1.3. Pir-i Sâmî Hazretleri Türbesi

Pir-i Sâmî Hazretleri[16] Erzincan'ın Kırtıloğlu[17] sülalesine mensuptur. Dedesi Kırtıloğlu Mustafa Efendi'ye Osmanlı Devleti tarafından Sipahilik tımarı verilmiştir.

---

[14] Konuyla ilgili ayrıca Bkz (Yurt 2011: 60-66; Tuygun 2014: 89-96).

[15] 1286 Ramazanı ortalarında (Aralık 1869) basılan nüshasından aslının mensur olduğu ve Kenzü'l-fütûh adını taşıdığı, daha sonra Rüşdü Efendi tarafından nazma çevrilip Miftâh-ı Kenz ismi verildiği anlaşılmaktadır. 1242 beyitten meydana gelen eserin sonunda Rüşdü Efendi'ye ait yirmi altı beyitlik bir münacat ve "Medhiyye-i Hayyât" başlıklı yirmi dört beyitlik bir manzume yer almaktadır. Eserin aslının manzum olduğu ileri sürülmüşse de bu doğru değildir. Zira Terzibaba'nın şiir söylediğine dair bir rivayete rastlanmamıştır. İlk defa 1275 (1859) yılında basılan Miftâh-i Kenz'in iki yazma ve on bir basma nüshası tespit edilmiştir. Yazma nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır Bkz (Albayrak, 2011: 521-522).

[16] Nakşibendî Tarikatının Halidiye koluna mensuptur. Nakşibendî Tarikatı Buharalı Muhammed Bahaüddin Nakşibendi (1218-1389) tarafından kurulmuştur. Bu tarikat 3 koldan Hz. Muhammed (s.a.v.) son bulur. 1. Kol: Hz. Ali (k.v.), İmam Hüseyin (r.a.), Zeynel Abidin (k.s.), İmam Muhammed Bakır, Cafer Sâdık (k.s.)'dir. 2. Kol: Hz. Ebu Bekir (r.a.) Selman Farisî (r.a.), Kasım B. Muhammet Cafer Sâdık, Ebu Yezit Bistami, Ebu Hasan Harkani, Ebu Ali Farimedi. 3. Kol: Hz. Ali, Hasan Basri, Habib Acemi, Dâvud-ı Taî,

Sülalenin Kırtıloğlu diye anılmasının sebebi Erzincan'ın batısında bulunan Oğlaktepe köyü ile Aydoğdu köyü arasında "Kırtıl" Tımarı adıyla bir arazi olup o tımarın sahipleri olduklarından dolayıdır. Hazret 1847 yılında Erzincan'ın Selüke (Yeşilçay) köyünde dünyaya teşrif buyurmuşlardır. Asıl adı Muhammed ikinci adı Sâmî'dir (Tuygun, 1997: 6). "Hazret Pir-i Sâmî; iki evlilik yapmış, ilk evliliğinden Hacı Nusreddîn adında bir oğlu, diğer evliliğinden ise Eşref, Selahaddin, Şeyhullah, Fahreddin isminde dört oğlu ve Muhlise, Halise isminde iki kız çocuğu (Aslan, 2018: 99) dünyaya gelmiştir.

Pir-i Sâmî Hazretleri ilköğrenimini köyünde yapmış; köyün hocasından Kur' an öğrenmiştir. Sonradan eski hükümet medresesinde Arapça ve Farsça öğrenerek tahsiline devam etmek için İstanbul'a gitmiştir. Orada Fatih medresesinde akli ve nakli ilimler tahsilini yaptıktan sonra da, Müderrislik icazetini alarak memleketi Erzincan'a dönmüştür (Dumlu, 1994: 161). Yeni adı Karakaya eski adı Keleriç olan köyde imamlık yapmaya başlamıştır.

Pir-i Sâmî Efendi'nin hayatında önemli bir yer tutan Şeyh Abdurrahman-ı Tağı ile tanışması, Hınıs'ta öğretmenlik yaptığı döneme denk gelmektedir. Bu tanışmanın ne şekilde yapıldığıyla ilgili kaynaklarda dört rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri Abdurrahman-ı Tağı'nin Hınıs'a geldiği ve orada bir sohbet yaptığı, Pir-i Sâmî'nin de bu sohbetten etkilendiği (Aslan, 2018: 101) ve akabinde tanıştıkları şeklindedir.

Abdurrahman-ı Tagı hazretleri Sâmî efendiyi dergâhına kabul ettiğinde dergâhta tam kırk yedi tane icazetli hoca vardı. Kısa bir sürede halife olarak icazet alması dergâhta bulunan diğer hocaların durumdan rahatsız olmasına neden olur. Hocaların rahatsız olduğunu fark eden Efendi Hazretleri hocaları yanına çağırıp, "Sizler diyorsunuz ki bizler yıllardır bu kapıdayız lakin bizler Nakşî halifesi olamadık. "Bakın efendiler Erzincanlı Hocanın gönül sobası buraya geldiğinde zâten doluydu. Biz sadece o dolu sobayı tutuşturduk" (Tuygun, 2004: 100) diye cevap verir.

Maruf Kerhi, Seriy Sakatı, Cüneyd-i Bağdadi, Ebu Ali Rudbari, Ebu Ali Kâtip, Ebu Osman Mağribi, Ebu Kasım Kürkani, Ebu Ali Ferimedi. Silsile, günümüze kadar böylece uzanmaktadır. Nakşibendîlik Ahrariye, Cemiye, Kasaniye, Mazhariye. Muradiye, Müceddidiye, Naciye ve Halidiye kollarına ayrılmıştır. Nakşibendî tarikatının Halidiye kolu XIX. yy'da Ziyaeddin Halid (k.s.) Hz.'leri tarafından kurulmuş olup, Nakşibendî tarihinin en yaygın koludur. Halidi kolunun Erzincan kol başı Sâmî (k.s.) Hazretleri olup bu kol aşağıdaki sıraya göre devam etmiş, günümüze kadar ulaşmıştır. - Muhammed Sâmî-i Erzincanî (k.s.) - Muhammed Beşir-i Erzincanî (k.s.) - Dede Paşa Bayburdi (k.s.) - Abdurrahim Reyhan (k.s.) Bkz (Tuygun 1997: 5).

[17] Bu isim günümüzde de bu aileden gelenler tarafından soyadı olarak kullanılmaktadır.

Erzincan insanı bu mana adamının sohbetlerinden çok etkilendi, yöre halkı kendisini çok sevdi ama her Allah dostunun uğradığı haksız iftira ve suçlamalara o da maruz kaldı. Pir-i Sâmî hazretlerinin müritlerine çarşıda pazarda bazı aklı almaz kimseler, "Sizin Şeyhin kerameti var mı veya çok büyük veli ise himmet etsinde bizde yanına varalım" şeklinde sataşıp alay ediyordu. Müritler hocalarına durumu anlattıklarında "Gidiniz o zâtlara söyleyiniz ki bizde himmet yoktur, bizi buraya yüksek himmetli bir pir göndermiştir. Himmet onun himmetidir ki pek yücedir. Himmetini bizim vasıtamızla buralara taşımıştır. O himmetten hissedar olmayan yoktur ama ne var ki herkes bir türlü hisse kapar. O adamlar da o himmetten kabiliyetine göre inkârcılık kapmış kemiklerine işlemiştir. Çıkması da çok zordur." demiştir (Tuygun, 2004: 102).

Hayatını Rabbi'nin emrinde ve itaatinde geçiren Pir-i Sâmî Hazretleri binlerce talebe yetiştirdi.[18] Sohbetleriyle Erzincan halkının gönüllerini fethetti. Bu dünya kimseye baki olmadığı gibi Sâmî Hazretleri'ne de baki değildi.

Pir-i Sâmî Hazretleri, hasta yatağında yatarken, "Yanıma Ali Efendi gelsin" buyurur. Bir müddet sonra Hanzarlı Ali Efendi Sâmî Hazretleri'nin yanına gelir. Ağlayarak; "Efendim beni istemişsiniz" der. Sâmî Hazretleri yatağından doğrularak; "Vaktimiz tamamdır, beni çağırıyorlar, cenazemi sen yıka der." 1912 yılında Sâmî Hazretleri bu dünyadan baki olan dünyaya göç eder ve vasiyeti üzerine de cenazesini Ali Hoca yıkar. Namazı dergâhının bahçesinde bulunan *"Kırtıloğlu Camii*"nde otuz bin cemaatle birlikte kılındı. Gökyüzündeki binlerce kuş yere iner ve hazret, toprağa verilinceye kadar öylece kalırlar. Pir-i Sâmî Hazretleri'nin kabri şerifi dergâhının bulunduğu yerdedir. Vefatından bir yıl sonra yakınları tarafından üç pencereli ahşaptan türbe yapılmıştır. Kırtıloğlu dergâhı ve camii 1939 yılında meydana gelen depreme kadar kalmıştır. 1939 yılında meydana gelen depremde tüm Erzincan yerle bir olduğu gibi

[18] Bu talebelerden birisi olan Tüfekçizade Salih Baba'nın (D.1846-Ö.1907) mezarı Pir-i Sâmî Hazretlerinin kabrinin bulunduğu mezarlıktadır. Mezarının yanı başında bulunan levhada ; "Erzincan'da doğdu. Tüfekçigil ailesinden Mustafa isminde imamlık yapan bir zâtın oğludur. Salih Baba Nakşî Şeyhi ı-olan Pir-i Sâmî Hazretleri'ne tahminen 1890'lı yıllarda intisap etmiştir. Dergâhta üstatların gazellerinin, kasidelerinin okunduğu bir gün ihvanlardan Aktar İbrahim Ağa söz alarak Pir-i Sâmî Hazretlerine hitaben derki, Efendim bizim kolun büyüklerinden birileri de yazsaydı da bizde onları dile getirseydik. Bu sözler üzerine Pir-i Sâmî Hazretleri, bu bir himmet ve zuhurat işidir, bu şiirleri bizim Salih'te söyler ve arka tarafta oturan Salih ustayı işaret ederek söyle Salih der. Bu emir üzerine söylemeye başlayan Salih, o anda "Fena" ya kavuşur. Şeyhin yeter buyurmasına müteakiben Salih susar. Vehbi hal ve ilimle söylemiş olduğu bu şiirleri yazılarak, "Salih Baba Divanı" isimli eser ortaya çıkar." yazılıdır.

Kırtıloğlu dergâhı da yıkılır. Dergâhta bulunan üç bin kitaplık (Tuygun, 1997: 25) büyük kütüphane ise depremde yok olmuştur.

Erzincan Belediyesinin tahsis ettiği arsa üzerine "Terzibaba Mezarlığını Koruma ve Geliştirme Derneği" tarafından Piri Sâmî Hazretleri [19] Türbesi ve Camisi, Kurban Bayramı'nın birinci gününde (1 Eylül 2017 Cuma Günü) camide kılınan ilk Cuma namazı ile ibadete açılmıştır.

Kerametleri

Vakti zamanında Pir-i Sâmî Hazretlerinin ününü duyan üç zât onu ziyaret için Erzincan'a gelmeye karar vermişler. Erzincan'a gelirken yolda kendi aralarında "Gerçekten İslâm âlimi mi değil mi anlarız" şeklinde bir konuşma geçmiş. Üç zâttan biri âlim olduğuna inanmam için bana fincanda kahve ikram ede, diğer arkadaşı da oda da sobanın üstünde yaprak dolması buluna, öteki arkadaşı da Mart ayında bana bir salkım üzüm verirse şeyh olduğuna inanırım demiş. Hazretin yanına geldiklerinde onlara ilk olarak yorgunluk kahvesi ikram etmişler. Sonra yoldan geldiniz diyerek sobanın üstünde pişen yaprak dolmasından vermişler. Sonra da belki canınız üzüm çeker diyerek, onlara ikram üzüm ikram ederler. Böylece o üç zât Pir-i Sâmî Hazretleri'nin gerçekten te İslâm âlimi olduğuna kanaat getirmişler (K.K 4).

Araştırmacının bu rivayeti nerden duyduğuz? Sorusuna cevap olarak kaynak kişi "Bu rivayeti bana çocukluğumda dedem Fevzi Kayaoğlu anlatmıştı" cevabını vermiştir. Yine araştırmacının sorduğu Türbeye hangi amaçla ve hangi günler ziyaret ediyorsunuz? Sorusuna da kaynak kişi " Genelde bu tür ziyaret yerleri, Cuma günü halk tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilir ama en yoğun ziyaret günleri Kurban ve Ramazan bayramı arifeleridir. Oraya ziyaret için giden halk hangi amaçla gider pek bilmem ama biz bazı Cuma günleri ve bayram arifelerinde gidip, önce Terzibaba Hazretleri'nin kabrini, sonra aile mezarlarımızı ve dönüşte de en son olarak Terzibaba mezarlığının biraz ilerisinde

[19] Konumuzun dışına çıkmamak adına Pir-i Sâmî Hazretleri ile ilgili detaylı bir bilgi verilmemiştir. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz (Aslan 2018; Kuyumcu 1979; Tuygun 1997)

bulunan Pir-i Sâmî Hazretlerinin türbesini ziyaret eder. Onun yüzü suyu hürmetine dualar ederiz" (K.K 4) cevabını vermiştir.

1930'lu yıllarda Sâmî Hazretleri'nin dergâhı ve kabri şerifi dönemin valisi tarafından park yapılmak istenir ancak Pir-i Sâmî Hazretleri'nin torunları valinin huzuruna çıkarak; "Efendim, burada bizim dedemizin kabri vardır ve bu arazi dedeme aittir. Lütfen niyetinizden vazgeçiniz" derler. Vali ise "Hayır kararımız kesindir. Orası park olacak" der. Bunun üzerine torunlar üzüntü ile valinin yanından ayrılır ve dayılarının yanına giderek ne yapabileceklerini sorarlar. Dayıları cevap olarak, *"Siz rahat olun o mübarek kendini çiğnetmez"* der. Bu hadiseden bir hafta sonra Erzincan Valisi değişir. Hazretin torunları tekrar valinin huzuruna çıkarak, dedelerinin yerinin durumunu izah ederler. Vali, "Siz üzülmeyiniz orayı park yapmayacağım, orası kabristan olsun der" (Tuygun, 1997: 25).

Pir-i Sâmî Hazretlerinin kabrinin bulunduğu mezarlıkta yatan Salih Baba'nın Divanın oluşması ile ilgili olarak bir gün "Kırtıloğlu Dergâhında" Piri Sâmî Hazretleri sohbet buyururken müritlerden biri olan Aktar İbrahim Ağa; "Bizim kolda da Yunus Emre, Niyazi Mısri ve Kuddusi Baba gibi tasavvuf şairleri olsaydı da bizde onların beyitlerini okusaydık" deyince Piri Sâmî Hazretleri; *"Bu bir himmet işidir, şiiri bizim Salih de söyle*r" diyerek eliyle arka tarafa sinmiş olan Salih'e işaret eder. Salih Baba o anda varidat[20] ile dolarak irticalen şiir söylemeye başlar. Piri Sâmî Hazretleri kendisine "Yeter Salih" değinceye kadar şiir söylemeye devam eden Salih Baba, bu emirden sonra şiiri kesmiştir.

Salih Baba'nın mezarı yanı başında bulunan levhada "Salih Baba'nın Divanı"nda geçen bazı şiirleri yer almaktır.

"Ömrüm 'nun' u geçti 'cana' dayandı
Arz-halim al-i şane dayandı
Eşk-i çeşminbahriane dayandı
Bilmezem-ki varıp karışmadı mı"

"Dört anasırdan müşekkel bir saraya konmuşuz
Mülk-i hüsnün koluyuz şahane sanma bizleri
Sani'ni sun'un görüp bir temaşa eyleriz
Olmuşuz abdal-ı Hak divane sanma bizleri
Varis-i hatmü'n nübüvvet Pir-i Sâmî Hazreti
Sayesinde Salih'e emnadane sanma bizleri"

[20] Varidat: İçe doğan haller. Bkz (Devellioğlu, 2012:1325).

Çorum da yüzbaşı rütbesi ile görev yapan Recep isimli bir şahıs; Çorumlu Şeyh Mustafa Efendi ile yaptığı görüşmede Çorumlu şeyhi kendisine "Recep Efendi, benim vaktim geldi. Artık bundan sonra sen benim sohbetlerime yetişemezsin. Sana yeni bir sohbet kapısı açılacak der. Şeyh Hazretleri dünyasını değiştirdikten birkaç gün sonra Recep Efendi, rüyasında Erzincan'a geldiğini ve Pir-i Sâmî Hazretleri ile görüştüğünü görür. Uyanır uyanmaz "Allah Allah hayırdır, Erzincan nere Çorum nere? Hem ben burada görevliyim…" diye kendi kendine düşünür. Bu olaydan birkaç gün sonra dördüncü ordu komutanlığına, Erzincan'a tayini çıkar. Erzincan'a gelir gelmez karşılaştığı kişiye; "Burada dergâh var mıdır?" diye sorar. Cevap olarak da çok dergâh olduğunu öğrenir. Ve Erzincanlıdan bu dergâhlara götürülmesini rica eder, birkaç dergâhı gezerler. Akşam olduğunda Recep Efendi kendisine yardımcı olan Erzincanlıya teşekkür ederek ayrılır. Ama aradığını bulamamıştır. Ertesi gün tekrar kendisine yardımcı olan zâtı bularak gitmedikleri yer olup olmadığını sorar. Bunun üzerine *"Kırtıloğlu tekkesi diye bir yer var"* cevabını alır. Beraber tekkeye giderler. Kapıdan içeri girdiklerinde, Yüzbaşı Recep, Pir-i Sâmî Hazretlerini görünce, rüyasında gördüğü zâtı bulmanın heyecanı ile bayılır. Binbaşı rütbesi ile katıldığı 93 Harbinde şehit düşerek Hakkın rahmetine kavuşur (Tuygun, 1997: 34).

Refahiye'nin Hanzar[21] köyünden Hasan Efendi Pir-i Sâmî Hazretlerinin halifesinin biyatını yöre halkı şu menkıbe ile anlatmaktadır; Hasan Efendi, İstanbul'da bir medrese hocasıdır. Pir-i Sâmî Hazretlerinin Hanzar köyünde bulunduğu vakit tesadüfen kendisi de oradadır ve Pir-i Sâmî Hazretlerine inanmayıp, alay etmektedir. Yanında bulunan arkadaşlarına Hazretin nerede olduğunu sorar ve "Ben size bu zâtın şeyh olmadığını ispat edeceğim" der. Üç tane soru hazırlayarak camiye girer. Pir-i Sâmî Hazretlerinin sohbeti de bitmiştir. Hasan Efendi sorularını sormadan Hazret hazırlanan soruların cevaplarını verir. Hasan Efendi hata ettiğini söyleyerek af diler. Bunun üzerine Pir-i Sâmî Hazretleri: "Hoca siz dalda yetişmiş armutsunuz, sizi düşürmek kolay. İş, kalları, olgunlaşmamış olanları yetiştirmek" (Tuygun, 1997: 35) cevabını verir.

Pir-i Sâmî Hazretleri değirmenlerden birine ziyarete gider. Ziyareti sırasında değirmende çalışan işçilerin büyük bir ağacı kesip değirmene götürmeye çalıştıklarını

[21] Hanzar köyün eski adıdır. Refahiye bağlı bu köyün günümüzdeki adı "Teknecik Köyü" dür. Bu isim kanaatimizce yerleşim yerinin tekne şekline benzemesinden kaynaklanmaktadır.

görür. Ama ağaç o kadar büyüktür ki, dört öküz ağacı çekmekte zorlanır. Hazret dört öküzün iki tanesini çözmelerini söyler ve ağacın üzerine bastonunu koyar. Hikmet bu ya dört öküzün yerinden kıpırdatamadığı ağacı iki öküz çok rahat bir şekilde götürür (K.K 5).

Erzincan'da askerlik görevlerini yapan, Turhallı Ahmet ile Mehmet adında iki arkadaş Erzincanlı arkadaşlarına: "Burası için evliyalar diyarı diyorlar. Ama biz hiç göremedik siz biliyor musunuz?" derler. Erzincanlı olan arkadaşları "Evet tabi ki var" diyerek Pir-i Sâmî Hazretleri'nden bahseder. Turhallı Ahmet ile Mehmet Pir-i Sâmî Hazretleri hakkında arkadaşlarının anlattıklarına pek inanmazlar. "Bizi Efendi Hazretlerinin tekkesine götür derler. Dergâha vardıklarında içerisinin çok kalabalık olduğunu görürler. Yer bulamadıkları için dışarıda, merdivenlerin önünde otururlar. Buradan Efendi Hazretlerinin sadece sesini duyabilmektedirler. Efendi Hazretleri bu esnada sohbet buyurmaktadırlar. Efendi Hazretleri sohbet ortasında sözünü keserek bir müridine döner ve *"Bir şeyh, müridinin biri batıda biri de doğuda olsa ve şeytan bu müritlerin aklını çalmak istese; bu durumda şeyh onlara yardımcı olmazsa toprak o şeyhin başına. Nerede ki Ahmet ile Mehmet'in Turhallı olduğunu bilmesin"* demiş. Kendilerini görmediği halde nereli olduklarını dahi sormadan Efendi Hazretleri'nin bu sözlerini duyan asker Ahmet ile Mehmet hayrete düşerler (Tuygun, 1997: 34).

Ziyaret yerindeki uygulamalar, türbe içinde namaz kılmak ve evliya mezarı başında dua etmekten ibarettir. Türbede mum/buhur yakmak, pencere parmaklıklarına bez bağlamak ya da evliya mezarı etrafında dönme gibi pratiklerin yapılmadığı ifade edilmektedir (K. K 4).

Türbe; çocuk, kısmet, ev, iş, araba, şifa vb. her çeşit dilek sahibince ziyaret edilmektedir. Türbeye istenilen gün ve saatte gidilebilmektedir. Dileklerin gerçekleşmesi, makam sahibi evliyanın yüzü suyu hürmetine Allah'tan istenmektedir (K.K 4).

2.1.4. Küstüm (Kiştim) Evliyaları Ziyareti

Kiştim (yeni adı Avcılar) köyü Erzincan-Tanyeri nahiyesine bağlı bir köydür. "Eski bir yerleşim yeridir. Osmanlı kayıtlara göre en azından 1516'dan beri var olan" (Miroğlu,2014: 36) bir köy olduğu bilinmektedir

Araştırmacının bize "Kiştim Evliyaları" hakkında bildiklerinizi anlatır mısınız? Sorusuna karşılık kaynak kişi: Altı yüz veya yedi yüzyıl önce köyümüzün insanları yaylaya

gidiyorlar. Orada bir evliya (Kiştim evliyası) orada bulunan bütün çadırları gezip ya bize biraz un verir misiniz? Tabi o anda kimse un vermiyor. Dedem ve nenem çadırda otururken, Kiştim evliyası geliyor ve saygıdan ona yer veriyorlar. Kiştim evliyası diyor ki, şu çadırları gezdik kimse bize lokma vermedi. Bunun üzerine dedem çocuğa diyor ki; "Git orda bir teneke un var, onu getir de verelim deyince Kiştim evliyaları ya o sana lazımdır kalsın, orda senin ineğin çayırda otluyor, onu ver götürüp sağalım der." Dedem de hay hay onu değil o götür. Dedem böyle diyince biz Kerbela'dan geliyoruz ben Ali bu da Hızır diyor. Biz her tarafı gezdik bir bu ocağı makbul gördük. Sırrımızı size verelim diyip bir asa veriyorlar (K.K 6) cevabını vermiştir.

Araştırmacı, buraya ziyarete gelenler hangi amaçla gelirler ve ziyaret esnasında neler yapılır?

- Buraya hem ilden hem de il dışından ziyarete gelen çok olur. Namaz kılarlar, kuran okurlar. Lokma dağıtırlar. Dua etmeye geliyorlar, felç olanlar, rahatsızlığı olanlar şifa bulmak için buraya çok gelirler. Gelip adaklarını adar, kurbanlarını keserler (K.K 6).

Araştırmacı, gördüğüm kadarıyla ziyaret yeri (asa) evinizin içinde bulunan bir odada. Peki, bunun bir hikâyesi var mı?

-Anlatılanlara göre, yani benim büyüklerimden duyduğum kadarıyla "Kiştim Evliyası" kaybolmuş. Yöre halkı aramış aramış ve en sonunda köyün eski yerleşim yerinde bir çam ağacının üstünde bulmuşlar. Halk kurbanlar keserek buradan evliyayı tekrar götürmüş. Ancak evliya tekrar aynı çam ağacına gelip yerleşmiş. Evliya küsüp tekrar geldiği için yöreye de "Küstüm" adı verilmiş. Evliyanın oturduğu çam ağacının üstü kesilip direk haline getirilmiş ve Cem evi de bu direğin üstüne kurulmuş (K.K 7).

Araştırmacı bu asanın bildiğiniz bir kerameti var mı?

- Olmaz olur mu var tabi. Ben çocukken buraya ziyarete İstanbul'dan gelen bir dede vardı. Asayı alıp İstanbul'a götürmüştü. Bir müddet sonra tekrar ziyarete geldiğinde asayı yerinde görünce babama durumu anlatıp, yaptığından dolayı kurban kesmişti (K.K 7).

Anlatılar dikkate alındığın türbeye şifa bulmak için gelenlerin olduğu dikkat çekmektedir. Gelen ziyaretçilerin dua ile birlikte namaz kıldıkları da aktarılıyor. Her

zaman ki gibi olumsuz davranışlarda bulunanlar, türbeden veya ziyaret yerinden bir nesne ki tespit ettiğimiz kadarıyla bu nesne genellikle odun-ağaç olmakla birlikte bu nesneleri götürenler bir şekilde cezalandırılmaktadır.

Nuri Dersimi 1914 yılı ocak ayında Erzincan'ın Kiştim köyünde (yeni adı Avcılar) Ocak ayında tanık olduğu bir hadiseyi şöyle anlatmaktadır.[22]

Bir odanın ortasında büyük ve eski bir direk üzerinde yeşil bir sargıya sarılmış olan bir asa asılı idi. Asanın sargıdan dışarı kalan kısmı ise yılanbaşı[23] şeklinde görünüyordu. Buna herkes "Kiştim Marı yani Kiştim Evliyası" diyorlardı. Sözü geçen oda o derece genişti ki, bir iki bin kişi içine sığabilirdi. Buraya toplanan halk bir taraftan yüksek seslerle Allah'a yalvarıyor, bir taraftan da asaya karşı boyun eğiyorlardı. Cemaat birikmişti ve asayı çıkarmaya yetkili aile den çarpık, yarı kötürüm bir zât ortaya gelerek direkte asılı sargıdan asayı "Ya Allah!"diyerek çıkarmış ve yarı ayakta, yarı yerde secdeye gelerek asayı insanlar üzerine uzatmaya ve günahlarına tövbe ettirmeye başlamıştı. Dedenin elindeki asa bazen uzuyor, bazen kısalıyor ve bazen değişik şekiller alıyor, cemaati heyecana getiriyor ve bazen de sahibini yerlere deviriyor ve dedenin feryadı göklere çıkıyordu. Binlerce halkın manevi kuvvetinin tam bir merkezde birleştiği bu anda, ben artık kendimden geçmiştim. Gül Ağa'nın elini tutmuş, karanlık geceden ve bu karanlık içinde nur fışkıran şiddetli ateşten, halkın coşkun sesinden şiddetli bir heyecana kapılmıştım. Böylece saatler geçti, yüzlerce kurban kesildi. Asa tekrar yerine kondu. Tekrar Allah'a yalvarmalar oldu ve cemaat dağıldı (Yıldırım, 2012: 2).

Kiştim Marı (Evliyası) ve Tarik-Pençe Olayı

Ahmet Cemalettin Çelebi, Hacı Bektaş Veli'nin [24] soyundan gelen Çelebi ailesindendir. 1863'te (Rumî 1279) Hacıbektaş'ta doğdu. Bir başka kaynakta 1862 yılında Hacı Bektaş'ta doğduğu yazılmaktadır. Ahmet Cemalettin Çelebi, Aleviler arasındaki

---

[23] Pirler tarafından yürütülen Cem'lerde kullanılan bu asanın, Cem ayinine katılanlar içerisinde inançları zayıf olanlar tespit edildiğinde yılana dönüştüğüne inanılmaktaydı. Bkz (Gezik 2016: 92).

[24] Velâyetname'deki Hacı Bektaş-ı Veli'nin en belirgin niteliği, On iki İmam soyuna dayandırılması, yani Peygamber sülalesine mensup bir seyyid olmasıdır. Babası İbrahim-i Sanı İmam Musa Kazım neslindendir ve Horasan hükümdarıdır. Yani Hacı Bektaş-ı Veli, bir şehzadedir. Küçükken önce ünlü sûfi Lokman-ı Perrende'nin, sonra onun tavsiyesiyle Ahmed-i Yesevi'nin yanında eğitilir. Daha o zamanlar birçok kerametler göstererek herkesi hayretler içinde bırakır. Ahmed- i Yesevi'nin nefes evladı olan Kutbeddin Haydar'ı, esir düştüğü Bedahşan ilindeki kâfirlerin elinden kurtarır. Sonra onun artık olgunlaştığını gören Ahmed-i Yesevi, kendisine halifelik (yetkili temsilcilik) sembolleri olan cihaz-ı fakr' i (taç, şamdan, seccade, sofra ve alem) teslim etmek suretiyle beline tahta kılıcını kuşatır ve Rum (Anadolu) diyarını irşad etmekle görevlendirir. Bkz (Ocak, 1996: 165-166).

ayrılıkları gidermek için Doğuda aralarında fikir ayrılıkları olan bazı aşiretlere ziyaretler yaptı. Çelebi Cemalettin Efendi'nin Erzincan'a gelmesinden sonra Çelebi Efendi siyasi toplantılara devam ederken, kendisiyle beraber Erzincan'a gelmiş olan Ağuçan Ocağı dedelerinden Seyit Aziz de ayrıca mahalleler içinde dolaşarak Alevi-Bektaşi çoğunluğu olan yerlerde toplantılar yapıyor ve tarikatla ilgili vaaz vererek Pençe-Tarik düşüncesini ileri sürüyordu. Bu nedenle halk iki kısma ayrılarak, bir kısmı Seyid Aziz'in düşüncesini kabul ederken, diğer kısmı bu düşünceyi kesin olarak reddediyordu. Tarik ve Pençe tartışmasında Ahmet Cemalettin Çelebi, tarik ile ibadetin doğru olmadığını belirtti, Anadolu'ya kendisi ziyaretlerde bulundu ve kendisine uyan Dedeleri konu ile ilgili çalışma yapmasını sağladı (Ersan, 2018)

Yıldırım'ın aktardığına göre, Seyit Aziz Allah'ın nurunun insanda tecelli ettiğini, dolayısıyla kerametin ancak insanda olabileceğini ve saygının da ancak ona gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sebepten icrayı ayin ederken çubuk değil "Pençe-i Al-i Aba" denen ve Ehl-i Beyt'in beş üyesini (Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin) temsil eden (Yıldırım, 2012:7) insan eli kullanılmalıdır.

Bu noktada Yusuf Ziya Yörükan'ın tespitlerini aktaralım: "Bektaşi Çelebisi Cemalettin Çelebi, … tarikin[25], yani sopanın kötü bir şey olduğunu, Yezidilerin İmam Hüseyin'in başını o ağaca diktiklerini telkin etmiş. Bazı köyler, Çelebi'ye uymuşlar, bu suretle yeni bir Çelebi Kolu meydana çıkmıştır. Eski inanışlarından dönmeyen Alevi Türkmenler, Çelebi koluna "dönük", "purut" adını verirler" (Yörükan, 1998: 468-469).

Tarığın cennet ağacından kesilen bir parça olduğu söyleniyorsa da genellikle önemli zâtların kullandığı asa olarak bırakılmış, diyen Pir Zeynel Örnek göre, "Dersim Kızılbaş inancında temel üç unsur vardır. Yol kardeşliği, Musahiplik ve Tarık düşkünlük meselesi. Eğer bunlardan biri olmaz ise Dersim Kızılbaş inancının bir kıymeti yoktur. Çünkü Cemin icra edilmesi için sofunun yani yol kardeşlerinin mutlaka birlikte olması gerekir. Bu nedenle Dersim Kızılbaş inancında Tarığın yeri ayrıdır" (Yüksel,2017).

[25] Burada akla gelen soru: Kiştim köyünde bulunan bir çubuk veya asa neden ve nasıl olayların merkezinde bu denli yer almaktadır? Kanaatimizce burada söz konusu olan bir çubuktan ziyade onun temsil ettiği geleneksel tarikat adabı ve dedelik ocak sistemine olan bağlılıktır. Zira derleme sırasında oda içerisinde bulunan sopanın ne olduğunu sorduğumuzda kaynak kişiden, "sopa diyemezsin. O asa'dır. Hazreti Ali'nin asasıdır." Cevabı ile ikaz edildik.

Kiştim Evliyası Dersim ilinde kült haline dönüşmüş tek tarik olmamakla beraber bölgeninde en meşhur tarığıdır (Yıldırım, 2012: 3). Onun bu ünü 1931-1932 yılları arasında Erzincan valiliği yapmış olan Ali Kemali'ye kadar ulaşmış olmalı ki; "… Büyük ağaç diplerindeki fosfor parıldamalarını bir harika sanır, orayı ziyaret yeri tanırlar. Mesela Keştim köyünde büyük bir söğüt ağacı vardır ki, tahmini beş altı asırlıktır. Dalları budakları etrafa kol salmış, birkaç yerinden filizlenerek başka birer ağaç meydana getirmiştir. Buna "Keştim Ocağı" namı verilmektedir. Bu ocağı kutsal olarak görürler ve dibinde kurban kesip ant içerler, burada verdikleri sözden geri dönmezler, toprağı şifa olur düşüncesi ile hastalara yedirirler (Kemali, 2013: 209) der.

2.1.5. Acepşir Gazi (Sultan Seydi) Türbesi

Ziyaret yeri Erzincan ilinin güneyinde merkeze bağlı Binkoç eski adı "Cırzını" köyünün, hemen yakınında bulunan dağın boğaz kısmındadır.

Araştırmacı, kaynak kişiden türbe ile ilgili şu bilgileri almıştır:

- Ben Acepşir Gazi'nin torunuyum. Acepşir Gazi ne zaman geldiği belli olmayan ama muhtemelen binli yıllardan önce İslâmiyet'i yaymak için Anadolu'ya gelen bir sancak beyi. Ailemizin elinde buluna bilgilere göre; o dönemde Buhara[26]'dan geldiği biliniyor. Anlatacağım ya da söyleyeceğim bilgilerin çoğu, dedelerden çocuklara kalıp oradan bize intikal eden bilgilerdir. Fakat bunlarla ilgili Osmanlı arşivlerinden yaptığımız araştırmalarda net olmasa da aile olarak bir takım bilgilere erişmiş olmaktayız. Sultan Seydi dediğimiz ya da "Acepşir Gazi" olarak adlandırılan zât bizdeki bilgiler doğrultusunda Nakşibendî tarikatına mensuptur. Erzincan ve ahalisine geldiği zaman şuanda Binkoç köyü olarak adlandırılan bölgede karşıt görüşlü kişilerle artık bu İslâmi olur ya da ırksal olur bir savaş vasıl oluyor. Bu savaş halinde de isminin bizdeki verilerde Muhammed Tahir ya da Mehmet Tahir olduğu yazılıdır. Orada ki savaş esnasında çok büyük bir yararlılık gösterdiğinden dolayı, *"Bu bir mitoloji olabilir ama bilemiyoruz kellesinin koptuktan sonra da savaştığı için"* ya ne büyük acayip bir aslan olarak adlandırılıyor. O dönemlerde Anadolu'da Farsça ve Arapça ağırlıklı lisans konuşulduğu için Acepşir adı anılıyor. Acep, 'acayip' anlamında şir, 'aslan' anlamında dolayısıyla kendisi için Acepşir ifadesi kullanılıyor.

[26] Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan ve günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan tarihî şehir.

İrşad için gelen Anadolu erenleri genellikle ailesi ve yakınları ile beraber bu seyahate dâhil oluyorlar çünkü gittikleri yerlerden dönmeme ya da gittikleri yerlerde konaklama, orada kalma ile ilgili bir mesuliyet üstlenmişler ya da bir görev almışlar. Dolayısıyla buraya gelip burada böyle bir olayla karşılaşınca ve burada kendisi rahmetli olunca, aile efradı burada kalıyor. Tabi kendisine bu göstermiş olduğu kahramanlık ya da benzeri ifadeler kullanabileceğimiz yararlılıklardan dolayı, kendisi rahmetli olduktan sonra Acepşir'in çocukları, Acepşir'in torunları diye bizim ailemize böyle bir sıfat takılıyor. Cumhuriyetin ilanından sonra Acepşir soy ismini aile efratlarımız almak istemiş olmasına rağmen, Arapça ve Farsça kökenli bir kelime olduğundan dolayı "Acepşir" soy isminin alınamayacağı ifade edilmiş o dönemlerde. Dolayısıyla "Acepşir" e en yakın olan "Özarslan" soyadı alınmıştır. Fakat Erzincan'ın yerlisi olan insanlar halen bizi "Acepşir" lakabıyla tanır.

Şimdi Acepşir Gazi ile ilgili bizde olan önemli bilgileri ifade edeyim. Acepşir Gazi, Selçuklu'dan sonra Osmanlı döneminde de itibar görmüş bir zât. Gördüğü bu itibardan dolayı tekke ve zaviye statüsünde değerlendirilmiş ve Erzincan'daki birkaç köyün Osmanlı'ya ödenen verginin, Acepşir zaviyesi adı altında bir zaviyeye ödendiği elimizde bulunan kayıtlarda yazılıdır. Fakat Tekke ve Zaviyelerin kaldırılması ile ilgili kanundan sonra böyle bir konu ortadan kalkmıştır.

Araştırmacı, vermiş olduğunuz bu bilgilerin içinde, "Acepşir Gazi Zaviyesi" ni ispatlayacağız bir kaynağınız ya da bir evrakınız var mı?

- Evet var. Soy ismi Miroğlu olan bir araştırmacı yazarımızın derlediği bir kitapta Acepşir Gazi'nin zaviyesinin olduğu[27], birkaç köyden gelen verginin bu zaviyeye aktarıldığı yazılıdır.

Araştırmacı, Acepşir Gazi'nin ailenizde bulunan bir eşyası var mı?

-Acepşir Gazi'nin 1939 Erzincan depremine kadar zâtı eşyaları dedelerimizde bulunmakta idi. Lakin depremden sonra bu eşyalara ulaşılamamıştır ama Acepşir Gazi'nin rahmetli olmasından sonra Osmanlı döneminden kalan elimizde bir evrakı vardır.

[27] Kaynak kişinin bahsetmiş olduğu kitap, İsmet Miroğlu'na ait "Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)" Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014 adlı kitaptır. Bahsi geçen kitapta, kaynak kişinin dile getirdiği bilgilere rastlanılmamıştır. Ancak konu ile ilgili yapmış olduğumuz araştırma sonucu bir başka kaynakta, Erzincan'da "Acepşir Gazi zaviyesi" adı altında bir zaviyenin olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır Bkz (Kılıç ve Gül 2011:175).

Acepşir Gazi hakkında dedelerinizden duymuş olduğunuz bir hikâye var mı? Varsa ise bizimle paylaşır mısınız?

-Bulunduğu yerde ki, kendisi meftun olunca askerlerinin de o bölgede ardıç ağacı olarak intikal ettiği ya da yeryüzüne çıktığı söylenir. Bir zamanlar Erzincan'ın merkezinden Sultan Seydi'nin türbesinin bulunduğu yere gidinceye kadar Fırat Nehri üzerinden geçilmektedir. Bu Fırat Nehri üzerine eskiden ahşap bir köprü varmış. Bu köprünün bir sel felaketi ile yıkıldığı görülmüş. Köprünün yapımı için ağaca ihtiyaç duyulmuş ve bölgeye yakın olduğu için Acepşir Gazi'nin bulunduğu yerdeki ağaçlardan kesilip yeni bir köprü yapılmış. Ertesi gün köprüden geçmek için gidildiğinde köprünün yerinde olmadığını ve kesilen ağaçların da yerinde durduğunu görürler. Halk arasında da ve bizim ailemizde orda bulunan ağaçların yemek yapma, çay demleme ya da o bölgede kullanılması ile alakalı bir müsaadesinin olduğu, bunla ilgili bir yanlışın olmadığına fakat o bölgeden ağacın kesilip eve götürülmesi ya da başka amaçlar için kullanılması durumunda bir takım sıkıntıların olacağına inanılır.

Araştırmacı, Acepşir Gazi ile ilgili elinizde bir belge var mı?

-Evet, ailemizin elinde 18 kıtalık bir şiir bulunmaktadır. Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belli değildir. Bir yazarın ya da onu seven bir kişinin yazdığını düşünüyoruz. Yazının bir kopyasını türbenin tamiri sırasında türbenin içine koyarak gelen ziyaretçilerin de bu şiiri okumalarını sağlamış durumdayım. Şiirden bir bölüm;

"Süpürüp Türbesinin kandilin yakdım
Hizmeti türbeye sıdk ile baktım
Muhabbet şemine yüreğim yakdım
Aşk etti bir bade Acepşir Gazi."

Türbeyi ziyaret için il ve dışından gelen ziyaretçiler var mı? Gelen ziyaretçiler Türbeyi ne amaçla ziyaret ediyorlar. Bir de biz Acepşir Gazi Türbesi'nin hemen arkasında bulunan bir çalıda renk renk çaputların bağlanmış olduğunu ve türbenin içinde mum yakıldığını gördük. Bu konu hakkındaki görüşlerinizi bizimle paylaşır mısınız?

-Tam onu ifade edecektim. Halk arasında Seyyit olduğu ifade edildiği için özellikle ilimizdeki alevi vatandaşlarımız tarafından çokça rağbet edilir. Onun dışında herhangi bir dinsel ayrım olmaksızın halk tarafından ziyaret edilir. Ben oraya ara ara ziyarete gittiğimde

insanları görüyorum. Onlarla konuştuğum da yani türbeye hangi amaçla geldiklerini sorduğumda genellikle akıl rahatsızlığı yaşayan hastalarını getirdiklerini söylüyorlar. Türbenin arkasında bulunan ağaçta da her ne kadar İslâmi şartlara aykırı olsa bile bir bez bağlayarak dilek dileyen insanlar mevcuttur. Orada bulunan ağacı kaldırmak istediğimde bir takım sorunlarla karşılaştığım için ellemedim sonuçta herkes kendi inancını yaşamakta özgürdür.

Son olarak araştırmacının Acepşir Gazi'nin Kemah'ta bulunan Sultan Melik ile bir bağlantısı var mı? Sorusuna karşılık kaynak kişi;

- Halk arasında Sultan Melik ile bir yakınlığı olduğu ifade edilir. Hatta kendilerinin kardeş olduğunu da söylenir. Fakat bunlarla ilgili kesin bir kanıt olmadığı için bunun doğru olduğunu söylemem yanlış olur (K.K 8) cevabını vermiştir.

Acepşir Gazi (Sultan Seydi) ile ilgili Saim Sakaoğlu'nun derlediği efsane ise şu şekildedir;

Seydi Sultan, askerleriyle birlikte bugün türbesinin bulunduğu yere gelir. Düşmanları ile çok kanlı bir savaşa tutuşurlar. Düşmanlarını yenerlerse de Seydi Sultan'ın başı gövdesinden ayrılır. Sultan başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirir, askerinin önüne geçer. Bu durumu gören bir kadın şaşırır, "Bu ne haldir ya Rabbim" diye düşünceye dalar. Dayanamayıp askerlerden birine sorar: "Bu nasıl iştir oğlum, başı koltuğunda olduğu halde orduyu nasıl idare ediyor". Kadın bu sözleri söylemiş, ama biraz sonra söylediğine pişman olmuş. Bu sözün üzerine Seydi Sultan kılıcını yere saplar, orada ruhunu Allah'a teslim eder. Askerleri de ardıç ağacı olur. İşte buraların ardıçlık olmasının hikâyesi budur, Fırat Nehri üzerine köprü yapılırken bu ardıçlardan istifade edilir. Ağaçları keserek köprünün çeşitli yerlerinde kullanırlar. Köprünün bittiği gece Seydi Sultan türbesinden kalkarak köprüyü darmadağın eder, her şeyi suya atar. Oradan gecen bir yolcuyu yakalayarak, bir daha hiç bir surette ardıç ağaçlarının kesilmemesini tembih eder. O günden sonra bir daha ardıç ağaçlarını kesmezler. Hatta koy yolu bile bu Ardıçlık Mevkiinden elli metre aşağıdan geçmektedir (Sakaoğlu, 1976: 100).

Yukarıdaki anlatıda kesik baş motifinin bir örneğini görmekteyiz. Türk folklorunda kesik baş motifi; destan, efsane, menkabe, masal ve hikâye gibi edebi türlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak Türk folklorunda kesik baş motifinin çok yaygın olmasını şöyle ifade etmiştir:

Anadolu folklorunda ister eski İslâm fetihleri dönemine, isterse Türk fetihleri dönemine ait bulunsun, kesik baş motifinin en çok kullanıldığı tür, hiç şüphesiz kahramanlık temasını işleyen, başka bir deyişle, savaşlar ve fetihleri konu edinen efsanelerdir (Ocak, 1989: 16). Türkiye'nin pek çok şehirlerinde kesik baş türbeleri[28] ve bunlarla ilgili anlatılar mevcuttur. Halk bu türbelere büyük bir saygı duymakta ve anlatıların gerçek olduğuna inanılmaktadır.

2.1.6. Ali Cerrah Türbesi

Ali Cerrah Merkez Esesi (Çatalarmut) köyündedir. Halk arasında Ali Cerrah' ın dertlere deva bulan bir ziyaret olduğu kanaati vardır. Hakkında birçok rivayetler söylenmektedir.

Ali Cerrah'ın "Selçuklu döneminde yaşadığı rivayet edilmektedir" (Tuygun, 2004:15). Vakti zamanında Ermeniler, ziyaret yerinin bir kilise kalıntısı olduğu iddiasındaydılar ve bu ziyaret yerine benzer, diğer ziyaret yerlerini de, kendi tarihleri namına sahip çıkıyor, Ermeniliğe ait isimlerle adlandırıyorlardı. Bu isimleri de maalesef Türklere dahi kabul ettiriyorlardı. Vank-Manastır namını yakıştırarak yâd ettikleri binaların hemen hemen tamamı bu türdendir. Hıristiyanlar dahi, tehcirden önce bunu mukaddes (Kemali, 2013: 209) sayarak ziyaret ederlerdi.

Bu ziyaret içinde önceleri kabir yokmuş. Erzincan Evkaf memuru Esbatı Sait Efendi (Esesi) nahiyesi müdürü iken orayı kazdırmış, bir kabir ortaya çıkmış. Yöre halkı hemen harekete geçip bir türbe yapmışlar. Ziyaret yeri, o günden beri gerek il içinden gerekse de il dışından birçok ziyaretçi almaya başlamıştır (Kara, 1994: 43). 1939 Erzincan depreminden evvel güzel bir mimari yapısı olan türbe, o zamanın inançsız mülki amirleri tarafından yıktırılmıştır. Yıkmaya kimse talip olmak istememiş; talip olan adamın da türbeyi yıktıktan bir süre sonra bir türlü iflah olmadığı, her tarafını ağrıların, sızıların sardığı anlatılmaktadır (Dumlu, 1999: 211).

Araştırmacı, burada yatan zât kimdir biliyor musunuz?

[28] Savaş esnasında düşman tarafından başı kesilmiş kahraman motifine bazı küçük farklarla, IV. Murad'ın Bağdat Seferi esnasında geçen bir kısım olayların yer aldığı Genç Osman destanında da rastlanmaktadır. Ayrıca Abdurrahman Gazi (Erzurum), Seyyid Bilâl Dede (Sinop), Habîb en-Neccâr (Antakya), Karaçomak (Antep), her ikisine de Hıdırlık Sultan adı verilen Suûb-i Rûmî (Suheyb-i Rûmî) ve Ubûdü Gazi (Çorum), Abdülvehhâb Gazi (İznik), Hüseyin Gazi (Ankara, Divriği) efsanelerinde de savaş sırasında başı kesildiği halde savaşa devam eden, düşmana teslim olmayan kesik başlı kahramanlara rastlanılmaktadır. Bkz (Ocak, 1984: 16-24).

- Orada yatan Ali Cerrah'tır. Türbesi Alevi-Bektaşi inancına mensup bir bayanın, rüyasında görmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Önceki yeri çok farklı onun nerde olduğunu bilmiyorum ama şuandaki yeri, kadının rüyasında görmesi sonucu gelip gidilsin diye buraya yaptırılmış.

Şahit olduğunuz bir olay var mı?

- Bilmediğim şeyleri söylemek istemiyorum ama bizzât şahit olduğumuz şeyler, hastalıklara çok iyi geldiği, şifa dağıttığı bir gerçek. Ben kendimden bahsedeyim. Benim annem bir gün yanan sobaya su serpiyor. Su serptiği gibi o esna da bir şeylere rast gelmiş. Bir gün Üzümlü'de bir hocaya götürürler. Hoca da böyle böyle sizin orda bir türbe var, götürün o türbeye yatırın, oradan da tuttuğu bir parçayı bana getirin. Geliyorlar buraya yatırıyorlar ve o muska sayesinde sadece iki gün içerisinde benim annem eskisinden daha iyi bir duruma geldi.

Araştırmacı, türbeyi ziyarete çocuğu olmayanlar ya da çeşitli sebeplerden dolayı gelenler var mı?

-Çocuğu olmayan Allah'tan ister burada bunlar aranmaz. Burada hastalıklara şifa ararlar. Çünkü Ali Cerrah'ın cerrah bir kişiliği var o bir gerçek. Ama öyle çocuk istemek, ev araba istemek için gelinecek bir yer değil. Onun dışında buraya dışarıdan gelende çok, derdine derman bulduktan sonra kurban kesende çok olur. Türbenin tamiratını da 5-6 sene evvel biz yaptık (K.K 9).

Ali Cerrah ziyaret yerine gelenler, abdest alır, Allah rızası için iki rekât namaz kılar ve yatıp uyur. Hasta uykudan uyanınca elinde mutlaka bir şey bulur. Elindeki bu eşya parçasını alıp muska yapıp boynundan asar ve bu hastalığından da kurtulur. Eğer elinde toprak bulursa artık onun öleceğine delalet eder ki, bu durumda hasta en fazla on gün yaşar. Hastaya bizzat eski yazı ile yazılmış muska verildiği de görülmüştür (Kara, 1994: 43).

Araştırmacı, bir başka kaynak kişiden, türbe ile ilgili şu bilgileri almıştır:

- Kayıtlı bir bilgi olmaması ile birlikte halk arasında büyüklerimizden duyduklarımız kadarıyla, Türklerin Anadolu'ya giriş zamanında gelen öncü birlikler içerisinde bulunup, bizim malum bölgede şehit düştüğü ve kendisinin doktor olduğu

anlatılır. Ali Cerrah'ın ismi tam belli değil Âlem Cerrah' ta deniliyordu kendisine. Ali bildiğiniz gibi Arapçada "büyük" manasında olduğu için büyük cerrah, büyük operatör denilmiştir. Asırlardan beri kendisi orda insanların müracaatındadır. Şifa Allah'tan tabi ama halis niyetle gelen insanların birçoğu da şifa bulmuşlar.

Sizin şahit olduğunuz bir olay var mı?

-Benim abim, Güneydoğu gazisi. Başına şarapnel parçası çarpmıştı. Bundan dolayı aşırı şiddette baş ağrıları oluyordu. Bir gün mübareğe götürdük, tabi orda başka insanlarda hasta bakıyorlar. Orda bir kadın vardı, hasta gelsin hasta gelsin diye bizi çağırıyordu ama biz hiç kimseye söylemedik hastamız var diye. Biz de şaşırdık tabi böyle bir şey ile karşılaşınca. Abim girdi içeri bu kadın çok rahatsızlandı işte abime okuyor, kendi mana âleminde Ali Cerrah'a bir şeyler söylüyor. Kadın birden bağırmaya başladı. "Bırakın bırakın, gidin artık bunu" diye ondan sonra baya bir rahatlama durumu oldu abimde.

- Bir de size köyümüzde yaşanan hadiselerden bahsedeyim. Eski zamanda Nahiye müdürü, halkın orayı ziyaret ettiğini duyuyor. Tabi kendisi de inançsız birisi. Gidip orda kabrinin üzerine rakı döküyor ve tekmeliyor. Kalk lan diyor kalk karşıma geç. Orda ki halk tabi garip gureba herkes korkusundan bir şey diyemiyor o esnada etrafa dağılıyor. Böyle yarım saat sonra bir ses geliyor aşağıdan köyün toprak kanalı var oradan. Ta Ermeniler tarafından yapılan toprak kanalıydı şimdi baraja gitti tabi. Bu kanaldan böyle çığlık sesleri, boğulma sesleri geliyor. Sesleri duyanlar gidip bakıyorlar ki, Nahiye müdürü boynunun üzerine düşmüş o kanalın içine. Tutup çıkarıyorlar. Sağlık ocağımız vardı bizim oraya araba ile getiriyorlarken yolda adam ölüyor. Bu o Nahiye müdürünün yediği bir tokattı. Dediğim gibi oraya ziyaretçi çok geliyor. Yakın zamanda da oraya gelen ziyaretçileri taciz eden birkaç kişi traktörle kaza yaptılar ayakları falan kırıldı. Mübareğin oradan içkili geçen barajın işçilerinden bazıları dereye uçtular yine ayni yerden.

- Ben çocukluğumdan beri buranın tamiratını çok arzuluyordum. Köyün dernek başkanlığına 2006 yılında geldiğim zaman, hem kendi niyetimde hem de bazı tanımadığımız insanların gelip bize müracaat etmesi ile çok şükür güzel bir yapı yapıldı. O yapının yapılma esnasında Erzincan müftümüz, bizimde aynı zamanda amcazadelerimizden Mustafa Uçar'ın kendisi de oradaydı. Halktan bazıları arasında, acaba kabrin yeri burası mı diye bir iki tereddütler yaşandı. Köyümüzden olan Kamil Yılmaz, kendisi maneviyatta ileri gelen biridir. O esnada tevafuk edip kabrin yeri burasıdır dedi.

Bakın ben size bir hatıramı anlatayım. Gençliğimde burada hayvanları otlatırken, bir sürü insan gidip gidip geliyor. Bende kendi kendime dedim ki, "Ya bunlar geliyorlar ama burada kabir var mı yok mu?" diye içimden geçirdim. O günün akşamı rüya gördüm. Rüyamda dayım gelip seslendi. "Kamil Kamil kalk köy Ali Cerrah'a gidiyor, bizde gidiyoruz. " Oraya gittiğimizde Ali Cerrah geldi kapının girişine ellerini koydu üzerine bana dedi ki, sen gelme sen git. "Böyle pamuk gibi sakallar mavi gözleri vardı." Öyle diyince bende uyandım.

Son olarak araştırmacının ziyarete gelen hastalar iyileştikten sonra gelip kurban kesiyorlar mı? Sorusuna karşılık kaynak kişi, "Yani orda tabi kurban kesenler var ama kişiye kurban kesilmez, Allah rızası için kesilir. Bunu da iyi bilmek lazım" cevabını vermiştir (K.K 10).

Konumuzda eren-evliyanın manevi gücü ön plandadır. Yapılan uygulamaların temelinde bu kişilerde var olduğuna inanılan manevi güçten doğrudan yararlanma amacı görülmektedir. Yatırı ziyaret, orada belli bir süre kalmak, gecelemek bu amaca yönelik uygulamalar olarak değerlendirilebilir.

Kaynak kişilerden aldığımız bilgiler doğrultusunda, türbe ziyareti, abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra huzurun başucunda 1 Fatiha ve 3 İhlâs Suresi okumakla başlar. Genellikle cin tutanlar, sinir hastaları, zihinsel ve bedensel hastalıkları olanlar makam ziyaretini gerçekleştirmektedir. Ziyaretin belirli bir günü yoktur. Türbe zemini, halı ve kilimlerle kaplıdır. Gelen hastaların uyuması için ayrı bir oda bulunmaktadır. Odanın içerisinde namaz kılmak için seccade ve duvarda da okunması için Kur'an-ı Kerim asılıdır.

2.1.7. Molla Camii Ziyareti

Ziyaret yeri, Erzincan'a bağlı Molla köyünde yer alan bir camii etrafındadır. Köy bağlı olduğu il merkezine 10 km. mesafededir. Erzincan'ın güneyinde Girlevik Şelalesi yolu üzerinde merkez köylerden biridir.

Araştırmacı, bu caminin bildiğiniz bir hikâyesi var mı?

- Çok eskiden, bu gün gördüğünüz o caminin yerinde bir kilise varmış. Birde bu köyün molla adında bir imamı varmış. Köyün ismi de bu molladan gelir. Bu molla gelen insanlara muska yapıp gönderiyormuş. Bu aşağıda da bir tarla var "Paşa Pınarı" diye

söylenir. Oraya askeriye gelmiş. Bunu gidip askeriyede ki paşaya şikâyet ediyorlar. Bu adam işte muska falan yapıyor, insanları rahatsız ediyor diye adamı ihbar ediyorlar. Paşa da biz bunu ne yapalım da ermiş olup olmadığı anlayalım diye düşünürken aklına bir fikir geliyor. Biz bir askeri tabuta koyalım. Koyduktan sonra da bu adamı çağıralım, gelsin namazı kıldırsın. Askeri de tembihliyor, cenaze namazını kıldıracak, kıldırdıktan sonra da tabutu kaldırırken sen o zaman tabuttan doğrulup kalkacaksın. Askerler mollayı tarlasında çift sürerken bulurlar. Öküzleri geyik, elindeki asanın yılan olduğunu görürler. Askerler çok şaşırırlar. Mollaya komutanlarının kendisini çağırdığını bir askerin öldüğünü söylerler. Molla:"Tamam oğlum, siz gidin ben arkanızdan gelirim" der. Askerler gittikten sonra molla öküzlerinin bağını açıp bırakıyor öküzler geyik olup gidiyorlar. Elindeki hayvanları sürdüğü değnekte yılan olup gidiyor. Askerler tarlada gördüklerini komutanlarına anlatırlar: "Komutanım gittik çift sürüyordu. Öküzleri geyikti, onlar dağa gitti, elindeki asası yılandı akıp gitti" derler. Molla gelir: "Ölü niyetine mi, yoksa diri niyetine mi kılacağız" der. Komutan, "Diri adamın cenazesi kılınır mı, tabi ki ölü niyetine" kıldıracaksın der. Molla ölü niyetine cenaze namazını kıldırır. Namaz bittikten sonra komutan: "Benim askerim diri idi sen nasıl mollasın anlamadım, ölü niyetine namaz kıldın" der. Mollayı azarlar. Molla: "Açın bakalım, ölümü, dirimi" der. Tabutu açarlar bir de ne görsünler; asker ölmüş. O zaman komutan mollanın ermiş bir adam olduğuna kanaat getirir ve bu adamı bırakın ne yaparsa yapsın der. Mollada kiliseyi camii yapar.

Araştırmacı, caminin önünde geyik heykelleri[29] var. Bu geyiklerin bir hikâyesi var mı?

[29] Caminin bahçesinde bulunan geyik heykellerinin yanında bir levha vardır. Levhada yazılan yazı Ruhi Kara'ya aittir. Ayrıca, kaynak kişinin anlattığı her sene geyiklerin gelmesi ama bölgeye Ermenilerin gelip, geyiklere ateş etmesinde sonra bir daha gelmemesini; Kara, " Molla yazın işini bitirince geyiklerden birini Allah için kurban keser, diğerini de dağa salarmış. Bu durum yıllarca böyle devam etmiş. Molla yaşlanmış, köylülere de aynı durumu devam ettirmelerini söylemiş. Gelin görün ki, köylüler mollanın tavsiyelerini unutur olmuşlar. Yine bir gün gündönümünde su içmeye gelen geyiklerin ikisini de kesmişler ve geyikler bir daha da gelmemiş" (Kara, 1994: 80). Şeklinde bahseder.
Bu durum da bize anlatılan sözlü hikâyelerin, süreç içerisinde ana temasından kopmayacak şekilde bir takım değişimlere uğrayabildiğini göstermektedir. Çoğu kez anlatılan olayların doğaüstü olaylarla ya da benzeri inanışlarla açıklanmaya çalışılması, aslında efsanelerin, toplumca kabulü konusunda ne derece işleve sahip olduğunu gösterir. Çünkü bu tür anlatılar, insanların düşüncelerini, duygu ve arzularını kutsiyetlik ilişkisi içinde açıklamaya çalışır. Aynı zamanda, hem bilinç hem de bilinçdışı zihne tesir etmesi sebebiyle, toplum açısından önem arz eden değerlerin gelecek nesillere kültür yoluyla aktarılmasını sağlar. Bu yaklaşım yönüyle de efsaneler, kültürel sürekliliğe katkıda bulunarak (ya da kültürel değerleri koruyarak), mevcut düzenin korunmasına yardımcı olur.

- O geyikler mollaya aittir. Her sene çift olarak gelirlermiş. Molla bu geyiklerin bir tanesini kurban eder, diğerine dokunmaz, serbest bırakırmış. Zaman sonra tekrar geyikler geldiğinde burada Ermeniler varmış. Ermeniler ateş ediyorlar. Ateş ettikleri gibi geyikler gidip daha da gelmiyorlar. Ben şimdi size söylüyorum. Belki inanırsınız, belki de inanmazsınız. Ben küçükken bize büyüklerimiz bunları anlattığı zaman biz de inanmıyorduk ama ben kendi gözümle gördüm. Ben küçükken gün ağardığı vakit uyanmıştım, bahçede oynuyordum sonra geyiklerin caminin etrafını dolandığını gördüm. Caminin yanındaki kahvehane de insanlar oturuyordu. Onlarda geyikleri görünce, hayvan korkup tepeye doğru gitti. Tepesinde de kargalar dolanıyordu (K.K 11).

Araştırmacı, caminin yanında bulunan derede su akıyor içinde de balıklar var. Bu su ve balıklar hakkında bir bilginiz var mı? Orda bulanan su ile ilgili şahit olduğunuz bir hadise var ise bize anlatır mısınız?

- O su ve balıklar Molla camiyi yaparken ortaya çıkmış. O suyun ve balıkların şifalı olduğuna inanılır. O su azaldığı zaman burada para toplanır, kurban kesilir, yemek yapılıp halka dağıtılır. Ondan sonra su çoğalır. Bu su, süt gözesi olarak ta bilinir. Sütü olmayan gelinlere bu sudan içirilir. Bundan yirmi-yirmi beş gün önce şahit olduğum bir olay var. 34 plaka bir araba buraya geldi, buradan su aldı. Konuştum kendisi ile. Bana torununun hasta olduğunu geçen yıl buradan gelip su götürdüğünü ve torununun iyileştiğini, tekrar su almaya geldiğini söyledi (K.K 12).

Camiinin hemen yanında üçgen şeklinde küçük bir yapının içinde mumların yandığını gördük. Genel olarak Alevi zümrede gerçekleştirilen mum yakma uygulaması ve bu mumların caminin hemen yanında bulunması bize orada yaşayan Sünni ve Alevi insanların iç içe olduğunu göstermektedir.

2.1.8. Kara Baba Ziyareti

Kara Baba ziyareti Çatalarmut yaylasının güneyindeki, çamlık Dağı denilen bir tepede bulunmaktadır.

Kurtuluş savaşından sonra bu yerde subay elbiseli oldukça iri yapılı bir kişinin şehit düştüğü görülmüş ve gören kişi tarafından hemen oraya defnedilmiştir. Tepe üzerinde oluşu ziyarete mani olmaktadır. Bir rivayete göre Kara baba, Ali Cerrah ile kardeştir.

Bunların Cuma akşamları top atarak (Kara, 1994: 24) birbirlerini selamladıkları söylenmektedir.

Araştırmacı, kaynak kişiden şu bilgileri almıştır.

- Yaylaya giderken yukarıda Kara Baba ziyaret yeri var. Orada Kara Baba şehit düşüyor. Ali Cerrah' ta kendi makamının bölgesinde şehit düşüyor. Bu iki zât manevi bayram günlerinde, şehitler ölmez hani ayeti kerim maninde "Siz onları ölmüş zannediyorsunuz ama onlar ölü değillerdir. Onlar haylardır, dirilerdir." Bunlar kutlama şeklinde bayram günlerinde bayram arifelerinde birbirleriyle irtibatlarının olduğu büyüklerimiz tarafından söylenir. Kara Baba ve Ali Cerrah'ın üzerine nur aktığını, orada ışıkların yandığını görenler olmuştur. Ben şahsen görmedim. Önceleri Kara Baba'yı ziyarete gidenler orada bulunan çalılara dilek dilemek ve hastalıklardan kurtulmak için çaput (bez parçası) bağlarmış (K.K 10).

2.1.9. Kırklar Ziyareti

Erzincan'ın en önemli alevi türbelerinden ve ziyaretgâhlarından biridir. İçerisinde kesin tarihi bilinmeyen bir yatır bulunur. Kırklar, Girlevik Köyü sınırları içinde yer almaktadır. Girlevik Şelalesi'nin doğu tarafında yer alan Kırklar Ziyareti sadece bölge halkı değil yurtdışından ve yurtiçinden her yıl binlerce insan tarafından ziyaret ediliyor. Ziyarette kurban kesme yeri, et pişirme yeri ve oturma alanı bulunmaktadır.

Konuyla ilgili kaynak kişi şunları anlatmıştır:

- Kırkar ziyaret yerine her yıl gelip, kurban keser, adak adar ve dilek dileriz. Bizim için manevi bir yerdir. Orada yatan zât ne zamandır orda bilmiyorum. Türbenin yanında bir aşevi var. Orada kurbanımızı keser gelen ziyaretçilere, misafirlere ikram ederiz. Buraya gelenler daha çok dileklerin kabul olması için gelirler. Çocuk sahibi olamayanlar, bir rahatsızlığı olanlar gelir genelde buraya. Şahit olduğum birçok olay var. Bir tanesini anlatmak gerekirse Almanya'dan gelen bir aile vardı. Ailenin çocuğu olmuyordu. Buraya girlevik şelalesine piknik yapmak için geldiklerinde duymuşlar bu ziyaret yerini. Adaklarını adayıp gittiler, bir sene sonra tekrar geldiklerinde çocukları olmuştu. Birde ziyaret yerine vücudunda çeşitli yaraları bulunan insanlar gelir, dua eder ve penceresine bez bağlarlar (K.K 13).

2.1.10. Kırklar Tepesi Ziyareti

Erzincan şehir merkezinin kuzeyinde Kurtilek köyünün yukarısında bulunan tepe şehire tam hâkim bir konumdadır.

Rivayete göre burada kırk şehit yatarmış. Her şehidin bir gözesi olup bu gözelerden abdest alıp Allah'a niyazda bulunurlarmış. Kırklar hakkında, Hafiz Ömer tarafından yazılan bir şiirde, kendisinin kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğü yazılmaktadır. Kur'an okuduktan sonra gaipten bir sofra geldiğini, üzerindeki yemeklerin dünya nimetlerine pek benzemediğini belirtmektedir. Ayrıca Kırkların on üç kişilik üç sofra olup yemeğe oturduklarını, yemeklerin yeşil çini tabaklarda geldiğini de söylemektedir. Yemeklerin dokuz kab olduğunu da işaret eden şair. Türbelerinin yapılmasına müsaade etmediklerini, türbesiz şehit olduklarını belirtmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Kırklara türbe yaptırdığı ama ertesi gün yapılan türbenin savrulduğu da yöre halkı tarafından bilinmektedir (Kara, 1994: 96).

Kırklar Tepesi'nde kırk şehit yattığını hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Ancak ne zaman şehit oldukları bilinmemekle beraber halk tarafından mübarek sayılır. Şehitlerin nerede yattıkları bilinmediği için bu gün burası ziyaret yeri olarak ziyaret edilmemektedir. [30]

2.1.11.Ulu Baba Ziyareti

Bu ziyaret yeri Erzincan'ın Bayırbağ köyünde "Pahnik" denilen mesire alanının yukarısında bulunmaktadır.

Araştırmacı kaynak kişiden şu bilgileri almıştır.

---

[30] Tasavvuf tarikatlarında üçler, yediler, kırklar beli makam ve rütbeleri niteler (Hancerlioğlu, 2000: 258). Bazen kırk sayısı, daha farklı biçimler alır: Kırk sayısı olgunluğun işareti olarak da bilinir. Bu sebeple kırk yaşına gelen insan, doğruyu yanlıştan ayırabilen insandır. Kırk sayısı, Hazreti Muhammed (s.a.v)'in peygamberlik yaşıdır. Kırk kez sabah namazına kalkan kişinin, namazı terki söz konusu değildir. Bir çocuğun kırkı çıkmadıkça yıkanmaz, annenin lohusalık dönemi kırk gündür. Zengin insanlar kırk gün kırk gece düğün yapar, sevinçlerini bu şekilde dile getirir. Ölünün kırkıncı gününde hayır hasenat yapılır, dualarda bulunulur. Kırk sayısı ile ilgili örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan insanımızın kırk sayısına yüklediği mananın, inançları ile paralel olmasıdır. Bizim buradaki amacımız, kırk sayısının kendi içinde bir gizeminin olduğu ve insanımız arasında yaygın inanıştan geldiğini vurgulamaktır.

-Ben küçükken Ulubaba'ya gidenler çok olurdu. İnanışa göre orada bir yatır yatmaktadır. Kimdir? Ne zamandan beri orada yatmaktadır bilmiyorum. Çok eskiden bu ziyaret yerinde bir mezar taşı vardı. Şimdi o taş orada yok akıbetini bilmiyorum. Dilek dilemek için etrafında bulunan çalılara insanlar çaput(bez parçası) bağlarlardı. Şifa bulmak için oraya giden çok olurdu. Unutulmuş bir ziyaret yeri orası. Eskiden yani depremden önce insanlar yukarı köyde yaşadıkları için oraya ziyarete çok giderlerdi. Oradan akan gözeden, hastalara su içirildiğinde şifa bulunacağına inanıldığı için yaparlardı bunu. O suyun şifalı olup olmadığını bilmiyorum ama biz küçükken oraya gidip su içerdik (K.K 3).

2.1.12. Sancı Ziyareti

Erzincan'ın Merkez Yalnızbağ köyünde bulunan bir ziyaret yeridir. Kırkı çıkmayan çocuklar buraya getirilir. Çocuk üç kez mezarın etrafında dolaştırıldıktan sonra annesi ellerinin üzerine alarak üç kez mezarın üzerine koyarak kaldırılır. Eğer çocuk ağlarsa öleceğine, ağlamaz ise yaşayacağına inanılır. Arap ziyaretinin olduğu mahallede doğan hemen hemen bütün çocuklar doğum sırasında kalçasında mosmor bir el izi görürler. Bu izin Arap'ın elinin izi olduğu söylenir (Kara, 1994: 19). Çocukların kalçalarındaki bu iz bir zaman sonra, çocuklar büyünce kaybolur.

Araştırmacı, Kara'nın yukarıda değindiği bilgilere ek olarak şu bilgilere ulaşmıştır.

-Yalnızbağ köyünün eski mezarlığında bir yatır bulunmaktadır. Arap Dede adı verilen bu yatıra şifa bulmak için konuşamayan çocuklar götürülür. Yöre halkı arasında Arap Dede'nin harp zamanı üç parçaya bölünmüş olduğu halde savaştığı bilinmektedir. Oraya gitmek isteyen insanlar, caminin arasındaki mezarlıktan niyet ederek yukarı doğru çıkmak zorundadır. Kişi hasta çocuğunu kucağına alarak hiç konuşmadan mezarın bulunduğu yere doğru gider, duasını eder o arada bulunan topraktan toprak alıp çocuğun ağzına sürer ve tekrar hiç konuşmadan aşağı iner. Anlattığım bu olayı ben çocuğum için yaptım. Benim çocuğum konuşamıyordu. Bu uygulamayı yaptıktan sonra birkaç gün içerisinde çocuğum konuşmaya başladı (K.K 17).

Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre, bu ziyaret yerinde sadece dua edilmekte, dileği gerçekleştiği zaman ikinci kez gidip, dileği gerçekleştiği için kurban kesilmemektedir. Yatırın yanında mum yakma, bez bağlama gibi uygulamalar (pratikler) yer almamaktadır.

2.1.13. Leblebici Baba (Süleyman Efendi, Şems-i Hayal)

Mesleği sebebiyle Leblebici Baba veya aktardığı şiirlerde mahlas olarak kullandığı Şems-i Hayâl olarak bilinen Süleyman Efendi 1806 senesinde Erzincan'ın Değirmen köyünde dünyaya gelmiştir. İlk mektebe yazıldığı, fakat çeşitli sebeplerden dolayı mektebi bırakarak köy işleri ile meşgul olduğu daha sonra da ailesiyle birlikte Erzincan'a (Baltacı ve Aslan, 2017: 86) yerleştikleri nakledilmektedir.

Bu dünyadan ayrılacağını bir hafta öncesinden dostlarına haber veren Süleyman Efendi, bir gün kendini Fırat'ın azgın sularına bırakır. Uzun süre suyun altında kalır. Arkadaşları suyun kenarında üzülürken, Leblebici Baba bir anda suyun karşısında görünür. Arkadaşları hayretle, biz seni boğuldu biliyorduk. O kadar suyun altında nasıl kaldın diyince, Leblebici Baba, evet boğuluyordum. Fırat beni çok uzaklara götürdü ama o sırada Terzibaba'nın elimden tuttuğunu gördüm der. 1887 yılında Ramazan ayı, mübarek Kadir gecesinde bu dünyadan ayrıldı. Vasiyeti üzerine Terzibaba Hazretleri'ne yakın bir alanda toprağa verildi.

"Şems-i Hayal geldi sana
Senden medet ola ona
Söyler dilinde daima
Senden medet Vehbi Hayyat (Tuygun, 2004: 96).

Mezar taşında; "Hüvel Hallaku'l Bâki Gavsu'l vasilin Şeyh Muhammed el Hayyat Vehbi el üveysi Kaddesallahu Teâlâ Sırrahu'l Aziz Efendimizin bazı ahval-ı gaybiyelerinin tercümanı Leblebici Baba eş-Şeyh Süleyman Şemsi Hayal Hazretlerinin ruh-ı ervahları içün Fatiha" Sene: 1294" yazısı okunmaktadır.

Leblebici Baba, Terzibaba Hazretleri'nin halifesi olmasının yanı sıra Erzincan'ın yetiştirdiği en önemli tekke şairlerindendir. Tuhfet-ül Uşşak[31] adlı bir divanı vardır.

[31] Leblebici Baba'nın hayatı ve divanı hakkında bilgi için bkz (Aktepe,1997)

2.1.14. Kümbet Baba Ziyareti

Kümbet Baba Ulalar beldesinde bulunmaktadır. Erzincan ilinin batı bölümünde yer alan belde, İl merkezine 3 km. uzaklıktadır. Türbenin kalıntıları Ulalar beldesinde eski mezarlıkta "Kümbet" adıyla mevcuttur.

Seneler önce Erzincan' ın Ulalar köyünde Dudu Baba adında sözü sohbeti dinlenir, nur yüzlü bir adam varmış. Çardaklı deresindeki su, o zaman otuz altı köye akıyormuş. Otuz beş köy bir araya gelerek bu suyu kendi aralarında bölüp, Ulalar köyüne su vermemişler. Bunun üzerine susuz kalan Ulalar köyü halkı Dudu Baba'ya yalvararak sularının yeniden akıtılmasının sağlanmasını istemişler. Dudu Baba köylülerin isteğini kabul ederek: "Ben Çardaklı deresine gidiyorum. Şayet ölürde geri dönemezsem kellemin durduğu yerde türbemi yaptırın" demiş ve yola koyulmuş.

Dudu Baba Çardaklı Deresi'ne vardığında, otuz beş köyün beyleri, kadı başkanlığında toplanmış ve kendi aralarında sohbet ediyorlarmış. Dudu Baba durumu anlatıp karşı çıkınca; yeniden su münakaşası başlamış, münakaşanın saatler sürmesine rağmen su meselesi bir türlü çözülememiş. O zaman Erzincan kadısı olan Celal Bey, Ulalar köyünün suyunun bir ay akıtılıp, bir ay kesilmesini teklif etmiş. Dudu Baba bu teklifede karşı çıkarak: "Kellemi veririm de buna razı olmam" demiş. Bu duruma çok kızan Celal Bey, Dudu Baba' nın kellesini hemen orada vurdurmuş. Suya düşen Dudu Baba'nın kellesini, su getirip Ulalar köyünün altında bırakmış.

Köylüler, Dudu Baba' nın kellesinin durduğu yerde hemen bir kümbet yaptırmışlar ve o günden sonra da Dudu Baba' nın adı Kümbet Baba olmuş. Mezar taşına "Kümbet Baba" yazdırarak devamlı ziyaret ederek her yıl kurbanını kesmişler. O zamandan bugüne Ulalar köyünün suyu devamlı akmaktadır. Türbenin yanında meydana gelen gölde de hayvanlar su içmektedir (Albayrak, 1983: 147-148).

"Dudu Baba'ya yaşantısı dolayısıyla köyünde kutsallık izafe edilmektedir. Öldüğünde kabri yapılmış ve ziyaret yeri haline getirilmiştir (Kara, 1994: 27)." Bu ziyaret yerine önceleri hasta olan hayvanlar getirilir, etrafında üç kez dolaştırılırdı. Bu gün belde de yaşayan halk tarafından ziyaret edilmemektedir. Bunun nedeni olarak türbenin yıkılmış

olması gösterilebilir ama orada yaşayan insanların hafızasında "Kümbet Baba" olarak halen yaşamaktadır (K.K 14).

2.1.15. Aziz Baba (Deli Aziz) Türbesi

Aziz Baba Türbesi, Erzincan-Merkez Ulalar Belediyesi sınırları içerisindedir. Bugün Aziz Baba Türbesi Erzincan'da özellikle Alevi vatandaşlar tarafından yoğun olarak ziyaret edilip, kurban kesilen, lokma dağıtılan, dilek dilenen bir türbe olarak inananlarca ziyaret edilen bir yer halini almıştır.

1924 Erzincan Ulalar beldesi doğumlu olan Aziz Baba 1982 yılının Şubat ayında vefat etmiş ve aynı yıl kendisine halk tarafından türbe yapılmıştır. Türbe kapısının üzerinde "Ateş olduk yandık, kimse bizi tanımadı" yazmaktadır.

Aziz Baba, çok küçük yaşta yetim kalmış, çobanlık ve hamallık yapmış biridir. Hamallık yaptığı günlerde kimseden beş kuruştan fazla para almazmış. Çok ucuza çalıyor diye hamalcılar buna artık iş vermemişler. Çarşıda, pazarda gördüğü insanlardan para istermiş. Öyle herkesten de para almaz, kimi gözüne kestirirse "Bana para ver." dermiş. Para verecek kişinin de parasının belli bir miktarını alır, onu da yoldan geçen uygun gördüğü kişiye verirmiş. Sadece para da değil, gözüne kestirdiği insanlara bana elbise al der, alınan elbiseyi giymez, başkasına verir, kendi yine eski elbiseleri giyerdi. Yaz-kış demeden gece-gündüz gezer. Bir gün böyle dolaşırken bir adamı kurtların sıkıştırdığını görmüş. Kurtlara, "Geçin gidin" diyince, kurtlar oradan ayrılmış (Aydın, 2019: 20).

Bildiğiniz ya da duyduğunuz bir kerameti var mı?

- Aziz Baba bizim akrabamız olur, bundan dolayı ben buranın bir nevi sorumlusuyum. Türbenin temizliğini yapar, adaklarıyla gelen ziyaretçilerin kurbanını keserim. Onun içi buraya gelenlere niye geldiklerini sorarım. Genellikle buraya çocuğu olmayanlar, maddi sıkıntısı olan insanlar gelir. Hem küçüklüğümde babamdan duyduğum hem de buraya ziyarete gelenlerden duyduğum birçok olay var.

Bir gece yarısı bizi evde uyurken kaldırdı. Deprem olacak diyip bizi apar topar dışarı çıkardı. Babam "Deli Aziz" bizi neye dışarı çıkardın hani deprem oluyordu diyince, depremi bana verdiler bende ecnebiye verdim dedi. Sabah kalktık ki Japonya'da deprem olmuş.

Dünde buraya Almanya'dan bir aile kurbanı ile beraber geldi. Onlara ne oldu diye sordum. Onlarda, biz buralıyız. Benim kızım hamile idi. Doktor ona kız çocuğun olacak demişler. Damadım da erkek çocuk istiyordu. Kızım da rüyasında "Aziz Baba"yı görmüş. Rüyasında eline kundakta erkek çocuğu vermiş. Kızım geçen yıl doğum yaptı. Erkek torunum oldu. Bizde buraya gelip hem torunumu sünnet ettirmek hem de kurban kesmek istedik dedi (K.K 14).

Türk birliklerinin Kore Savaşına gideceği vakit, Erzincan'dan birkaç kişide bu birliklere katılıp savaşa gitmişler. Erzincanlı askerlerden biri savaş sırasında yanında Deli Aziz'i düşmanla savaşırken görür ve hayretler içersinde kalır. Daha sonra ne kadar aramışsa da Deli Aziz'i bir daha göremez. Ailesine mektup yazdığında, Deli Aziz'in de Kore'de yanlarında olduğunu kendileriyle beraber savaştığını yazmış. Askerin ailesi mektubu aldığında çok şaşırmışlar (Kara 1994: 71) çünkü Deli Aziz o anda cephede savaş olduğu sürece Erzincan'dan hiç ayrılmamış.

Aziz Baba'nın vefatından sonra yayınlanan bir gazete yazısında;

Herkesin birbirini yakından tanıdığı küçük yörelerde, çeşitli yönleri ile toplumun ilgisini çeken tipler vardır. Onları 7'den 70'e o yörenin insanlarının çoğu tanır. Erzincan'ın deli Aziz'i de böyle biri işte. Erzincan'da O'nu tanımayan hemen hemen yok gibidir. O'na sürekli avare avare dolaşıp, kendi kendine söylendiği için "Deli Aziz" derlerdi. Ama Aziz'in çok akıllı, hatta birazda tekin olmadığına inananlar da vardı. Nitekim çocuklar hatta gençler, caddeler boyunca Aziz'in ardından koşup "Deli Aziz, Deli Aziz" diyerek onu kızdırmak isterken, bir kısım insanlar da o günkü sorunlarının geleceği hakkında, Aziz'den bir şeyler öğrenmek isterlerdi. Aziz'in; "Yok gardaş yok. Sen o işe girme." Sözünden kendilerine göre anlamlar çıkarırlardı.

Aziz kimseye zararı olmayan bir akıl hastası idi. Erzincan'da henüz yeni şehir kurulmadan, aşağı çarşıda dolaşır. Dükkânlara çeşmeden su taşırdı. Hamallık yaptığı da olurdu. Ayağına çabuktu. Daima çok önemli bir işi varmış gibi hızlı hızlı yürürdü. Zaman zaman kendisine para verirlerdi. Fakat Aziz öyle herkesten para kabul etmezdi. O yüzden verdiği birkaç kuruş Aziz tarafından kabul edilen kişi, mutlu olurdu adeta.

Deli Aziz, namıyla tanınan Aziz kırk yıldır yaz kış demeden, soğuk, sıcak demeden Erzincan'ın ana caddelerinde, çarşı pazarlarında dolaşıp durdu. Ula köyüne genellikle yaya

gidip gelirdi. Ve sonunda Aziz'de ömrünü tamamlayıp göçü gitti bu dünyadan. Allah rahmet eylesin (Aras 1982: 1) yazmaktadır.

Türbe özelikle, çeşitli isteklerin gerçekleşmesi için ziyaret edilir. Ziyaret, türbe dışındaki buhurdanlıkta mum yakılması pratiği ile başlamakta, mumun türbe içinde evliya mezarı etrafında üç kez dolandırılmasıyla devam etmektedir. Bu uygulama sonrasında evliya mezarının başucunda genellikle 1 Fatiha ve 3 İhlâs suresi okunmakta ve üç kez evliya mezarının baş ve ayakucu hece taşı öpülmektedir. Ancak ayak ve başucu hece taşını öpme sayısı ziyaretçiye bağlıdır. Ziyaret yerinde yapılan dileklerinin Allah'tan dilenmesi, Allah adına adakların adanması ve sandığa (para, eşya vb.) atılmasıyla son bulmaktadır.

Adak kurbanı, ziyaretçinin maddi gücüne göre çeşitlilik göstermekle birlikte çoğunlukla küçükbaş hayvanlar tercih edilmektedir. Gelen ziyaretçiler, tülbent, seccade, kilim, halı, süpürge, battaniye, temizlik malzemesi türünden türbe ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adaklar da adayabilmektedir. Aziz Baba Türbesi'ne bu tür dileklerin kabul gördüğü düşüncesiyle inanılmakta ve saygı duyulmaktadır (K.K 14).

2.1.16. Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î Türbesi

Dedelerinin Buhara'dan Bağdat, Antep ve Maraş üzerinden Erzincan'a göç ettikleri bildirilen Beşir Efendi'nin aslen Maraşlı Emirzadeler olarak bilinen bir aileye mensup olduğu ve Erzincan'a 1800'lü yıllarda yerleştikleri nakledilmektedir (Baltacı ve Aslan, 2017: 90). "1865 yılında dünyaya göz açan Beşir Efendi, Erzincan'da Nakşî tarikatının son dönemlerdeki ikinci büyük kolunun ikinci halkasıdır" (Tuygun, 2004: 129). Yani Pir-i Sâmî hazretlerinin iki halifesinden biridir.

Beşir Efendi'nin çocukluk ve gençlik dönemine ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak amcasının vefatından sonra Keleriç bugün (Karakaya) olarak bilinen köyüne yerleştiği ve üç evlilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu evliliklerden toplam on üç çocuğu olan Beşir Efendi'nin ilk eşi Meysun hanımdan olan çocuklarından bazıları "Kabak" bazıları ise "Reyhan" soyadını almışlar, Fadime ve Aliye Hanım'dan dünyaya gelen çocukları ise "Buyruk" soyadını kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin savaşla geçen zor ve meşakkatli döneminde Rus işgalini ve muhacirliği görmüş; Milli Mücadele'nin başından sonuna kadar Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşuna tanıklık etmiştir. 1916-1918 yılları arasında Erzincan'ın Rus işgali altında olması sebebiyle birkaç seneliğine Kırşehir'de zorunlu ikamete tâbi tutulmuştur. Pir-i Sâmî Hazretlerinin kendisi hakkında; "*Şah-ı Nakşibendî*

Efendimizi görmek isteyenler Beşir Efendi'yi ziyaret etsin." diyerek halifesini tayin ettiği görülmektedir" (Baltacı ve Aslan, 2017: 91).

1932 yılına kadar devam eden irşad görevi, bu yılda bu dünyadan göç edince sona ermiştir. Muhammed Beşir Erzincani'den sonra tarikat postuna Dede Musa Bayburdi (Musa Baştürk) oturmuştur (Aslan, 2018: 115). "Dede Paşa Hazretleri ise hocası Beşir Efendi hakkında şöyle bahseder: "Kerametleri çok açık bir veli idi. Ben defalarca şahit olmuşumdur bu hallerine. Mesela cinler ile görüşürdü. Cinlerden dört yüz den fazla müridi vardı. Hızır aleyhisselam ile her istediği zaman görüşürdü. Kar ve tipili havalarda dolaştığı köylerde şeytanların dağlara doğru kaçıştıklarını gözümüzle görürdük" (Tuygun, 2004: 132).

2.1.17. Dede Paşa Bayburdi Hazretleri Türbesi

Son devir Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden olan Musa Dede 1879 yılında Bayburt'un Aşağı Loru (Yazıbaşı) köyünde doğmuştur. Asıl adı Musa'dır. Büyük dedesinin anısına saygı niyetiyle, Dede Paşa adıyla şöhret buldu. Babası İzni Ağalar diye anılan, misafirperverlikleriyle meşhur bir aileye mensup olan Hacı Hüseyin Efendi, annesi Seyyidler lakabıyla tanınan bir aileden Gül hanım'dır. Küçük yaşta yetim kalan ve geniş bir arazinin sahibi olan Musa, dayısının yanında büyür" (Albayrak, 1994: 83) ve bu mana insanı dinî tahsilini dayısının yanında tamamlar.

Günlerden bir gün Dede Paşa'nın köyüne Erzincan ulemasından Nakşî şeyhlerinden Pir-i Sâmî hazretlerinin halifesi, Şeyh Muhammed Beşir Erzincani (k.s) gelir, köylerdeki evlerden birine misafir olur. Bütün köyün yaşlıları Şeyh efendinin sohbetinde bulunurken, Beşir Efendi'yi misafir eden kişi, "Beşir Efendi Hazretleri köyümüzün tüm insanları burada. Birde dedemiz var. Onu da çağırsak mı? Çok bilgili birisidir." diyince Beşir Efendi olur manasında başını sallar. Şeyh Efendi Dede Paşa'yı görünce o akşam onun gönlüne nazar etti, gönlünü çeldi. Dönerken 19 yaşındaki Dede Paşa'nın gönlünü de yanında götürdü. Bir müddet sonra Dede Paşa'yı anlam veremediği duygular kapladı. İçi içine sığmıyordu. Beşir Efendi'nin kapısına vardığında (Tuygun, 2004: 166) Beşir Efendi zâten onu bekliyordu.

Bütün dünya nimetlerine sırt çeviren Dede Paşa Hazretleri, mürşidi Şeyh Beşir Efendi'nin ötelere sefer etmesine üzerine postuna oturur ancak Cumhuriyetin ilanı ve tekkelerin kapatılması sonucu Dede Paşa dergâh açmaz, köyüne yerleşir. 1940' lı yıllardan

sonra Dede Paşa Hazretleri köyünden çıkarak Türkiye'nin tüm illerine ziyaretlerde bulunur. Gittiği yerlerde büyük bir muhabbetle karşılanır (Tuygun, 2004:168). Tevazuu, şeriata bağlılığı ve cömertliğiyle sohbetlerine katılan hemen herkesi etkileyen Dede Paşa, kendisini ziyarete gelenlere ve müritlerine söylediği, *"Sizler bizim büyüğümüzsünüz, biz size hizmet etmekle şeref kazanırız"* sözleri ve bu sözlere uygun tavırlarıyla çok büyük saygı gördü. Ona göre tasavvuf Allah'ı bilmek, Allah'ı bulmaktır. Allah nasıl bulunursa O'nu öylece aramak icap eder (Albayrak, 1994: 83). Dede Paşa Hazretleri'nin mezarı Terzibaba Mezarlığı'nda Şeyhi Beşir Efendinin yanındadır.

Terzibaba mezarlığında bulunan Muhammed Beşir Erzincani ve Dede Paşa Bayburdi'nin (Musa Baştürk) kabirleri genellikle aile mezarlıkları ziyaret edildikten sonra ziyaret edilir. Bu ziyaret yerlerinde yapılan uygulama genellikle Allah dostu olarak kabul edilen kişilerin ruhuna Fatiha hediye etmek için yapılmaktadır. Bunun yanında her tür dileğin gerçekleşmesi için de türbeleri ziyaret edenler vardır. Bu ziyaretlerde namaz kılmak, mum yakmak, yatırların etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden uygulamalar yoktur.

2.1.18. Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan- î Kabri

Adı, Pir Muhammed'dir. Erzincan ilinin Keleriç yeni adı (Karakaya) köyünde 1400'lü yıllarda dünyaya gelen şeyh, Erzincan'da meydana gelen depremde şehit olur. Kabri, Erzincan'da Camii Kebir yanındadır. Tasavvuf yoluna girmesine ise bir rüya sonucu olur (Tuygun, 2004: 24).

Bir gece rüyasında, deniz kenarında birçok gemi görür. Pir Muhammed, bu gemilerden birine binmek ister ancak gemiciler binmesine bir türlü izin vermez. Bu sırada gemilerin birinden bir ses gelir: "*Bu gemilerin sahibi seyyid bir zâttır. Git hizmetine gir ve ondan izin al. O zaman binebilirsin. Yoksa kimse seni gemiye almaz ve buradan geçemezsin. O zâtın adı Yahya-i Şirvani*[32]*dir."* Bunun üzerine Pir Muhammed, Seyyid Yahya-i Şirvani Hazretleri'ni bulup derdini ve rüyasını anlatır. Hazret ona: "Nasibin varmış" deyip, yanına alır. Pir Muhammed sabahleyin bu rüyanın tatlı tesiriyle uyanır.

[32] Hâlvetîyye tarikatının ikinci kurucusu, sufi, müellif. XIV. yüzyılın sonlarında Şirvanşahlar'ın başşehri Şamah'ıda doğdu. Şirvani nisbesi yanında hayatının önemli bir kısmını geçirip vefat ettiği Bakü'ye nisbetle Baküyi diye de anılır. Soyu İmam Musa el-Kazim'a dayanır. Babası Seyyid Bahaeddin ve ataları, Şirvanşahlar Devleti'nde nakibüleşraflık (İslâm devletlerinde seyyidlerin ve şeriflerin doğum ve vefat kayıtlarını tutan ve işleriyle ilgilenen müessesenin idârecisi.)vazifesini üstlenmişlerdir. Geniş bilgi için bkz (Rıhtım 2013:264-266).

Derhal yol hazırlıklarını yapıp talebelerini bir başka müderrise teslim eder ve Şirvan'a doğru yola koyulur. Seyyid Yahya Hazretleri'nin huzuruna çıktığında, "Ey Molla Muhammed! O gemilerdekiler Halvetiyye yolunun yolcularıdır. Yolumuz kolay ve güzeldir. Hoş geldin" (Tuygun, 2004: 24) cevabını alır.

Erzincan'a hangi tarihte dönüp dergâh açtığı bilinmemektedir. Ancak Şirvan'a gitmeden önce müderrislik yaptığına göre bu sırada otuz kırk yaşlarında olduğu ve mürşidi 868'de (1464) veya ertesi yıl vefat ettiğinden, Erzincan'a bu tarihten önceki yıllarda döndüğü söylenebilir. O dönemde Erzincan ve çevresine hâkim olan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ı Fatih Sultan Mehmed ile savaşmaması konusunda uyardığına dair menkıbe, Muhammed Erzincan-i'nin bölgedeki manevi gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Menkıbeye göre Muhammed Erzincan-i'nin uyarısını dikkate almayıp, Fatih ile savaşa girişen ve Otlukbeli'nde uğradığı yenilgiden sonra şeyhin zaviyesine gelip sonunun ne olacağını soran Uzun Hasan, şeyh ten Fatih'in kerem sahibi bir sultan olduğu ve kendisini asla üzmeyeceği cevabını alınca rahatlamış, şeyhin halifelerinden Pir Ahmed'i Fatih'e elçi olarak göndermiştir. Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti arasındaki barış antlaşmasının bu olayın ardından gerçekleştiği söylenir (Şükürov, 2005: 504).

Günlerden bir gün köydeki yaşlı bir kadının ineği kaybolur. Yaşlı kadın ineğini akşama kadar arar ama bulamaz. Bunun üzerine kadın hazretin dergâhına gider ve Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan-i Hazretlerine, benim ineğim kayıp oldu, büyük ihtimalle senin talebelerin kesip yemiştir der. Hazret, "Ey hatun! İnşallah senin sığır sağdır, dağda, tepede yolunu kaybetmiştir, hele yarına kadar sabret" der. Ertesi gün seher vakti kadıncağız etrafı seyrederken, dağdan bir aslanın ineğini kovalayıp, dergâha kadar getirdiği görür. Hemen koşarak dergâhın kapısına gelir. O sırada hazret, ineğe sual eder, "Nerde kaldın? Bana ve talebelerime su-i zan edilmesine sebep oldun demesine üzerine sığır, benim sahibim insafsızdır. Sütümü sağdığı zaman buzağıma bir şey bırakmıyor. Bende fazla otlamak için geciktim der." Konuşmaları duyan kadının aklı başından gider ve büyük bir pişmanlıkla hazretten af diler (Tuygun, 2004: 24).

Bir gün, hazret sabah namazı kılıp "Vird[33]" okuduktan sonra, dervişlerini çağırarak, onlara şöyle der: "Her kim Hakk'a vasıl olup, vücudunu terk etmek isterse benimle birlikte şehre gelsin." Bu sözden sonra hazret ile birlikte kırk derviş onunla birlikte gider. Şehrin

[33] Vird: Belli zamanlarda okunması adet olan Kur'an cüzleri, dualarına verilen isim. Bkz (Devellioğlu 2012:1341).

en büyük camisi olan Camii Kebir'e gelirler. Şeyh orada erbain[34]e girer ve dervişleriyle sohbet eder. Talebeleri şeyhlerine, "Efendim, şimdi hasat mevsimidir. Erbaine ve halvete girmek için münasip midir?" diye arz ederler. Bunun üzerine Pir Muhammed Bahaeddin Hazretleri, *"Doğru söylersiniz lâkin Allah'û Teâlâ bu beldeye yakında bir deprem takdir etmiştir. Bu belanın geri çevrilmesi için bizlerin yalvarması lâzımdır. Umulur ki, içimizden birinin duası kabul olur da halk kurtulur"* buyururlar. Sonra Camii Kebir'de ibadetlerine devam ederler. Bir ara yanındakilere dönüp, "Bize ilham edildi ki, "Ey Pir Muhammed, eğer bu belanın geri çevrilmesini istersen bizim yanımıza gelmelisin." "Şimdi kim bizimle beraber şahadet şerbetini içmek isterse burada kalsın. Biraz daha dünya hayatını yaşamak isteyenlere biz izin veriyoruz, dışarı çıkabilir. Bu gece bizimle birlikte olmasınlar" buyurur. Bunun üzerine talebelerinden yedi kişi hariç diğerleri camiden ayrılır. O gece güçlü bir deprem olur, Camii Kebir yıkılır. Yedi talebesi ile beraber Muhammed Bahaeddin Efendi şahadet şerbetini içerler (Şükürov, 2004: 6). Camiden başka hiç bir yerde zarar vuku bulmaz. Erzincan halkı, Allah'u Teâlâ'nın hikmeti deyip, Muhammed Erzincan-i ve yedi talebesini defnederler.

2.1.19. Müderris Mehmet Efendi Kabri

Halk arasında Büyük Hoca diye tanınan Mehmet Efendinin, doğum tarihi bilinmemekle beraber 1916 yılında vefat etmiştir. Rivayetlere göre Erzincan' nın Yalnızbağ köyünde ikamet etmekte iken küçük yaşta ailesi ile birlikte Esesi (Çatalarmut) köyüne gelerek yerleşmiştir. Gençliği İstanbul medreselerinde öğrenim ile geçmiştir. Tahsilini müderris olarak tamamlayan Mehmet Efendi tekrar köyü olan Esesi'ye dönmüştür.

İlk zamanlarda poziti ilimlere kendini vermiş, daha sonraları Hikmet ilmiyle ilgilenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, Kur'an-ı Kerim'i inceleme sırrına ermiştir. Allah'ın istediği, razı olduğu, murat ettiği şeyleri zaman zaman dile getirmiş ve böylece kendini kanıtlamıştır. Kur'an-ı Kerimin sergilediği ibretleri, insan kalbinin duyabileceği hassasiyetleri inceleme sırrına eren Mehmet Efendi'nin kalbi ilahi tecelleri ve ilahi sinyalleri almakla kalmamış, aynı zamanda bu sinyalleri etrafına yamasını bilmiştir.

[34] Erbain: 1.Kırk. 2.Aralık dokuzdan ocak ayının on yedisine kadar olan süre ve kışın en soğuk zamanı.3. Dervişlerin çile çıkarmak için hücreye kapandıkları kırk gündür. Bkz (Devellioğlu 2012:259).

Birçok hikmetleri vardır. Büyük Hoca evlerinin önünde yaz aylarında zikir yaparmış. Zikrederken de etrafında allı yeşilli ışıklar yandığını görenler olurmuş. Bir gün Nahiye müdürü Şerif Bey, " Bu adam hile yapıyor ışıkları kendisi yakıyor. Ben onu gizlice takip edeceğim. Onun hilebaz olduğunu halka duyuracağım." diyerek akşam olmadan gizlice gelip bir yere saklanır. Biraz sonra hoca cübbesini giymiş olarak evinden çıkar; ağır ağır zikir bölgesine gelir. Zikir için otururken: *"Ne düştün peşime Şerif? Haydi, git Allah'ımdan bul"* der. Nahiye müdürü bu sözü duyunca çok şaşırır zira hocanın onu görmesi mümkün değildir. Büyük sıkıntı içinde evine gelir; bir müddet sonra hastalanır ve tam bir felç halinde üç ay yatar. Bir gün rüyasında "Sen bu gidişle iyi olmazsın, şayet Büyük Hoca gelir dua ederse ve eliyle sıvazlarsa ancak o zaman iyi olursun…" denildiğini duyar. Çevresindekileri göndererek hocadan özür dilediğini, iyi olması için gelip dua etmesini ister. Bunun üzerine Büyük Hoca, Nahiye müdürünün evine gider, dua eder sırtını sıvazlar. Bir vakit sonra müdür, iyileşerek eski sağlığına kavuşur.

Büyük hoca kurdun ağzını bağlama, tırtıl duası, pire duası gibi dualarla afetleri önler; selin geleceğini, havanın ne zaman bozacağını tahmin eder; toprağın kıvama gelme zamanını da anlatırmış (Dumlu, 1999: 205).

2.1.20. Seyyid Abdurrahim Reyhan Türbesi

Maneviyat ikliminin harman olduğu Erzincan'da 1930 yılında "Keleriç" yeni adı (Karakaya) köyünde dünyaya gelmiştir. "Babası Hüseyin Efendi, annesinin adı Tübi Hatun'dur. Hüseyin Efendi'nin babası" (Tuygun, 2004:183) yani Reyhan hazretlerinin dedesi Şeyh Beşir Efendi hazretleridir.

Sessiz bir çocuk olduğundan dolayı kendisine, "Efendi" lakabı verilmiş, sekiz yaşından itibaren Kur'an dersleri almaya başlamıştır. On dört yaşındayken babasını kaybedince ailesinin geçimini sağlamak için köy işleriyle meşgul olduğu anlaşılan Abdurrahim Efendi'nin gençliğinden itibaren şeyhi Dede Paşa'nın irşat halkasına dâhil olduğu görülmektedir. Dede Paşa'nın vefat etmesinden sonra şeyhinin vasiyeti gereği irşad görevini üstlenmiştir (Tuygun, 2006: 29).

Abdurrahim Efendi, şeyhi Dede Paşa'nın meftun olmasından sonra köyündeki evinde irşad faliyetlerine başlar. Bir müddet sonra büyük kalabalıkların teveccühüne mazhar olur ve Erzincan'da büyük bir ev alıp tebliğ ve irşad faaliyetlerinin devam ettirir. Bir hastalığa yakalanması sonucu İstanbul'a taşınan Abdurrahim Efendi'nin Türkiye'nin

her yerinden müritleri olduğu, şöhretinin ülke sınırlarını aştığı nakledilmektedir (Baltacı ve Aslan, 2017: 92). Kabri şerifi gerek Erzincan halkı gerekse de il dışından ziyaretçi almaktadır (K. K 2).

Hastalığının ilerlemesi sonucu İstanbul'da 22 Ocak 1998 tarihinde vefat eden şeyhin defni, sevenleri tarafından Eyüp Sultan Kabristan'ında yapılmak istendi. Ancak ailesi Hazretin vasiyetinin Erzincan'da Terzibaba Mezarlığına defnedilmek istediğini söyleyince (Tuygun, 2004: 190) İstanbul'da sadece cenaze namazı kılınır.

Terzibaba Mezarlığı girişinde bulunan kabri, gerek Erzincan gerekse de diğer illerden ziyaretçi almaktadır. Gözlemlediğimiz kadarıyla hazretin kabri, Terzibaba hazretleri ziyaret edildikten sonra ziyaret edilmektedir. Genellikle ziyaret günleri ramazan ve kurban bayramı arifeleridir. Onun dışında belli bir ziyaret günü yoktur. Hece taşında *"Halka-i Nakşibendiden Gönüller Sultanı Seyyid Abdürrahim Efendi Hazretleri 1998"* yazmaktadır. Bu ziyaret yerinde, mum yakmak, etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden uygulamalar yoktur. Kabrini ziyaret eden kimseler üç İhlâs ve Fatiha okumayı ihmal etmez. Maddi manevi sıkıntısı olan, her türlü dileği olan kimseler onun yüzü gözü hürmetine Allah'a dua ederler.

2.2. ÜZÜMLÜ İLÇESİ

2.2.1. Ciminli Baba (Süleyman Sırrı) Hazretleri Türbesi

Erzincan velilerindendir. Asıl adı Süleyman, babasının adı Mehmed' dir. Dedeleri Bağdat'tan gelip Cimin'e (bu günkü adıyla Üzümlü) yerleştikleri için Ciminli Baba diye anılmaktadır. Sülalesine Yunusoğlu denilmektedir. Annesi de Demirciler ailesinden Pir-i Sâmî hazretlerinin müritlerinden Şeyh Hüseyin Efendi'nin kız kardeşi Esma hanımdır. Doğum tarihi bilinmemektedir (Yavuz ve diğerleri 2004: 225). Ancak türbesinin içerisinde yer alan levhada, doğum tarihi 1876 ölüm tarihi ise 1939 olarak belirtilmiştir.

Mehmet Efendi, oğlu Süleyman'ı dokuz yaşından itibaren sürekli yanında camiye götürürdü. Ancak on dört yaşlarında iken birden bire camiye gitmemeye başlar. Bu duruma babası bir mana veremediği gibi kendisini de çok seven cami hocasının da dikkatini çekerdi. Bir gün babası ile öğlen namazına birlikte giden Süleyman namazın farzında birden camiden ayrılarak caminin avlusuna çıkar. Namaz bittikten sonra dışarı çıkan cami hocası ile babası Süleyman'ı caminin avlusunda otururken görür. Cami hocası, Süleyman'a

niye böyle yaptığını ve namazı niye yarıda bıraktığını sorar. Küçük Süleyman, "Hocam namaza başlıyorduk ki, siz kafanızda handa çalıştırdığınız adamlar size ne kadar iş üretecek ve onlara ne kadar para vereceksiniz, onu hesaplıyordunuz. Sizin tam teslimiyetiniz yoksa Allah'a ben sizin arkanızda nasıl namaz kılayım" der. Süleyman Sırrı'nın söylediklerinden hayrete düşen hoca, aman evladım baban şurada bizi seyretmese elini öperdim. Biz seni anlayamadık. Sen bildiğin gibi davran. Bizi de affet der (Tuygun, 2004: 146).

Hacı Fehmi Efendi'den hilafet [35] alan Ciminli Baba 1898 yılında Zeki Paşa komutasındaki dördüncü orduya katılır. Erzincan ve Van' da bulunur. Askerler arasında sevilir ve sayılır. Doksan bir ay askerlik yapar ve bazı kerametlerini gören komutanlarının Abdulhamit hana arz etmeleri üzerine terhis edilir (Yavuz ve diğerleri 2004: 225). Bu kerametlerden bir tanesi:

Ciminli Baba, bazen hasta olan, sıkıntısı olan askerlerin yerine de nöbet tutardı. Bir gün çavuşu yanına gelip, İbrahim çok hasta, gel yerine nöbeti sen tutuver. Bunun üzerine Süleyman Efendi, nöbet yerine gider. Ancak söz konusu nöbeti tutan asker orada yoktur ve üstelik çavuşunu komutan karşısına çekmiş, buranın nöbetçisi nerede? Diye hesap sormaktadır. Süleyman'ı gören çavuş, "İşte komutanım nöbetçi asker, namaz kılmaya gitmişti" der. Komutan, Süleyman'a "Asıl ibadetlerden birisi vatan sathında nöbet tutmaktır. Sen bunu ibadetten saymıyor musun? Asıl senin gibi sorumsuz adamlar, cehenneme gider" diyince, Süleyman, "Ben namazı ne cennet, ne de cehennem hesabıyla kılıyorum. Gönül rızası, Allah rızası için kılarım. Cehennemin ateşi namazın nuruna bir şey yapmaz" cevabını verir. Aldığı cevaptan daha da hiddetlenen komutan cebinden çakmağını çıkararak, şimdi eline ateş tutayım da bakayım yanacak mı yanmayacak mı? der. Süleyman ise kendinden emin bir tavırla "Öyle bir hakikat bir parça ateşle olmaz. Karşıda ordunun ekmek fırını var az önce yaktılar. Onun içine gireyim" der. Askerlerin şaşkın bakışları arasında ekmek fırının içine giren Süleyman Efendi bir müddet sonra Müşir Zeki Paşa'nın olay yerine gelmesi üzerine fırından çıkar. Paşa ve orada bulunan askerler çok şaşırırlar (Tuygun, 2004: 147-150) çünkü hiçbir yerinde yara izi olmadığı gibi elbisesinde de tek bir sararma dahi olmamıştır.

[35] Ciminli Baba (Süleyman Sırrı) hazretlerinin hilafet alması ile ilgili Ünal Tuygun kitabında " Süleyman Sırrı Hazretleri Üveysidir. Her hangi bir zâttan Halifelik almamış bir kimsedir" (Tuygun 2004:150) şeklinde bahseder.

Ciminli Baba askerden memleketine dönünce her taraftan gelen talebe ve ziyaretçilere köy dar gelmeye başlar ve Erzincan'da bir dergâh açılır. İnsanlara doğru yolu yıllarca anlatır. Üstü başı perişan fakir bir hayat yaşadığı için kendisini hakkıyla tanımayanlar da olmuştur. Vakit namazlarında bazen camide görünmeyince halk dedikodusunu yapmaya başlar. Sonradan kendisini Malatya'da camide görenler olur. Böylece tayy-ı mekân yoluyla buraya giderek namazını orada kıldığı anlaşılır (Yavuz ve diğerleri 2004: 226).

Ciminli Baba'nın cemaate katılmadığı, cemaatle namaz kılmadığı anlatılır. Bir gün zorla Hazreti, Akkoyunlu Camii'ne götürürler. Camiye girince namaza başlamadan önce imama bağırır: "Ocağın batmasın! Namazını kıldır! Ondan sonra da beni götür ve öküzünün yanına koş." der. Camiden çıkan cemaat hocaya, Ciminli Baba ne demek istedi diye sorarlar? Hoca da: Şıhlı (Uluköy) tarafında bir tarlam var. Bir tane de öküzüm var. Çift süreceğim ikinci öküzüm yok. Düşünüyordum ki, ben camiden çıktıktan sonra kimin öküzünü alayım? (Kara, 1994: 46) cevabını verir.

- Ciminli Baba aleyhinde konuşulanları ve konuşanları bildiği ve kendisi hakkında konuşanlara "Benim hakkımda bilmediğin şeyleri söyleme" dermiş. Ayrıca yolda yürüyen, tarlada çalışan ve yıkanması gerektiği halde yıkanmayanlara "Bir daha gusül abdesti almadan bu sokakları gezdiğini görmeyeyim" diye ikaz edermiş (K.K 15).

1939 depreminden önce Erzincan Valisini ikaz ettiği, Vali bu tavra karşı onu zehirletmek istediği ancak zehirli kahveyi içen Ciminli Baba'nın zehirlenmediği anlatılmaktadır. Depremden önce ordu komutanına, deprem olacağı konusunda ikazda bulunur. Bunun üzerine ordu deprem olacağı düşüncesiyle koğuşlardan dışarı çıkarılır. Askeri birliklerde içeride görevi bulunan on beş kişi dışında diğer askerlerin tamamını kurtardığı rivayet edilir (Özdemir, 1989: 44). Depremden sonra halk, Ciminli Baba'yı "Dergâhında kıbleye dönük olarak" (Yavuz ve diğerleri 2004) ve "Üzerine hiçbir şey düşmemiş sadece burnundan seccadesinin üzerine düşmüş iki damla kan ile birlikte seccadesi üzerinde oturur vaziyette bulurlar" (Tuygun, 2004: 152).

Türbesi Erzincan Merkez Ersevenler mahallesindedir. Türbenin içerisinde, Ciminli Baba ile birlikte müridi İsmail Efendi yatmaktadır. Oldukça sade bir görünüme sahip olan türbenin bahçesinde Süleyman Sırrı'ın soyundan gelen aile mezarları da bulunmaktadır. Bu ziyaret yerinde, mum yakmak, etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden

uygulamalar yoktur. Kabri ziyaret eden kimseler üç İhlâs ve Fatiha okumayı ihmal etmez. Maddi manevi sıkıntısı olan, her türlü dileği olan kimseler onun yüzü gözü hürmetine dua ederler. Allah katında istekleri geri çevrilmeyecek kimseler olarak kabul edilen bu tür ziyaret yerlerinde Allah'a dua edilmekte ve Allah'tan dileklerin gerçekleşmesi beklenmektedir. Ziyaret yerinin etrafında kurban kesimi için herhangi bir yapı bulunmamaktadır.

2.2.2. Şeyh Karpuz Ziyareti

Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde merkez köy tepesi denilen yerde bulunmaktadır. Üç metre yüksekliğinde, halkın ziyaret yeri olarak kabul ettikleri bir mağaradır. Mağaranın içerisindeki taş duvarlarda çizgiler ve mum koymak için yapılmış oyuklar mevcuttur.

Üzümlü' de ki bu ziyaret yerine yönelik anlatıya göre kış mevsimin ortasında, etrafın tamamen karla kaplı olduğu bir zamanda, bir karpuzun yemyeşil yaprakları arasından çıktığı görülmüş. Kışın ortasında karpuzun yetişmiş olmasına hayret eden köylüler, buranın büyük bir velinin mezarı olabileceğini düşüncesi ile ziyaret ederlermiş (Özdemir, 2014: 29). "Bu ziyaret yerine giden köylüler, ziyaret yerinin yanında bulunan çalılara elbiselerinden yırttıkları bir parçayı bağlayarak umduklarına nail olabilmek için dua ederler" (Kara, 1994: 37). Günümüzde bu ziyaret yeri pek fazla ziyaretçi almamakla birlikte ziyaret yerinde bulunan çalılıklarda bez parçasına rastlanılmamıştır. Bu durumun nedeni kanaatimizce ziyaret yerinin uzak bir yerde yer almasından dolayıdır. Ama bu ziyaret yeri ile ilgili bilgiler halkın hafızasında hala yer almaktadır.

2.2.3. Üçler Ocağı

Hikâyesi

Bir zamanlar Kafkasya tarafından üç kardeş, Erzincan'ın Kemah ilçesine gelerek yerleşmişler. Üç ermiş kişi olan kardeşler, inançlarını anlatmak gayesi ile Kemah'ta görev yerlerini belirlemek için her birisi birer ok atmış. Birinci oku atan Şeyh İsmail'in oku Erzincan'ın Üzümlü İlçesi'nde bulunan "Canbaba Mahallesi"ne düşmüş. Üçkardeş, attıkları okların düştükleri yerlerde İslâm'ı anlatmak üzere Kemah'tan hareket etmişler. Şeyh İsmail, Üzümlü (eski adı Cimin) köyünde okunun düştüğü yere gelerek burada bir ev yapmış ve buraya yerleşmiş.

O sıralarda Altıntepe' de Cimcime Sultan adlı bir kadın oturuyormuş. Bu kadın Şeyh İsmail'in İslâm'ı anlatmasına mani olmak için çok tedbir almış ancak halk bu zâtı çok sevdiği için engelleyememiş. Cimcime Sultan en sonunda Şeyh İsmail'i yakalatarak İstanbul'a göndermiş. Şeyh İsmail İstanbul'a gitmeden önce eşine: *"Her gün sabah namazını kıldıktan sonra şu arktaki taşlara su ver"* diyerek tembihlemiş. Kadın kocasının sözünü tutmuş ve arktaki taşlara su vermeye başlamış. Şeyh İsmail'in karısı su verdiği taşlardan her gün buhar çıktığı görür. Kırk gün su verme işine devam etmiş ve kırk birinci gün taşların buhar çıkarmadığını görmüş ve taşlara su vermekten vazgeçmiş. İstanbul'a götürülen Şeyh İsmail ise, orada kırk gün bir fırının içine konmuş. Kırk birinci gün fırını açanlar, Şeyh İsmail'in yeşil bir seccade üzerinde ibadetle meşgul olduğunu görmüşler. Böylelikle Şeyh İsmail'e bir şey yapamayacaklarını anlamış ve onu serbest bırakmışlar.

Şeyh İsmail, tekrar Cimin'e dönmüş. Cimcime Sultan da olanları duyduğu için Şeyh İsmail'e kendisine dokunmaması için altmış dönüm bir arazi vermiş. Burada yeni bir ev yaptırmak isteyen Şeyh İsmail kimseden yardım görmemiş. Halk Cimcime Sultan'ın şerrinden korktuğu için yardımdan çekiniyormuş. Tek başına evin duvarlarını yapan Şeyh İsmail, evin çatısını yapmak için Büyük Mezra'dan çam ağaçları kesmiş. Bunları taşıyacak hayvanları olmadığı içinde geyiklerden yardım almış. Cimcime Sultan' Şeyh İsmail'e kimin yardım ettiğini merak etmiş. Bunun için Şeyh İsmail'i takip etmek üzere 10 kişiyi görevlendirmiş. Şeyh İsmail'i takip etmeye başlayan görevliler bir de bakmışlar ki geyikler Şeyh İsmail'in kerestelerini taşıyorlar. Bunu gören dokuz kişinin gözleri o anda kör olmuş. Olayı göremeyen bir kişi ise gözleri sağlam olduğu için el ele tutturduğu kör olan arkadaşlarını köye getirmiş (Özdemir, 2014: 29-30). Bu olayı duyan Cimcime Sultan artık onunla uğraşmaktan vazgeçmiş.

Yukarıda adı geçen taşlara su verilmesi, o günden günümüze kadar Şeyh İsmail'in ailesi ve torunları tarafından uygulanarak gelmiştir. Bu gün halen Üzümlü'de Canbaba ailesinden Hüseyin Canbaba, bir derdi olan hastaların dertlerine çare olmak için su haşlama işini yapmaktadır.

Hikâyede adı geçen arkın bulunduğu yerde bir ocak vardır. Bu ocak içerisinde ateş yakılır. Yakılan ateşin içerisine elma büyüklüğünde taşlar konur. Hasta bir taşın üzerine oturtulur. Ateşin içerisindeki taşlar iyice kızdıktan sonra aileden birisi tarafından çıplak elle alınarak hasta veya su haşlanacak şahsın başında bulunan bir kabın içerisine konur. Taşlar o kadar sıcaktır ki su konur konmaz buhar çıkarmaya başlar ve kısa süre içerisinde

su, kaynayacak duruma gelir (Kara,1994: 39). Hasta için aynı işlem sırt ve dizlerinin üzerinde de yapılır. Isınan su, orada bulunan ve hikâyede geçen arkın devamı olan yerdeki taşın üzerine dökülür. Kendisi için su haşlanan kimse artık Cuma günü Cuma namazına kadar elbiselerini çıkaramaz, hiç rızası olmadan kimsenin evine giremez, rızasını almadan oturamaz, hiçbir kimsenin kalbini kıramaz, hayvanı dahi incitemez. Bunları yaptığı takdirde hastanın çarpılacağına inanılır (Özdemir, 2014: 30).

Araştırmacı, üçler ocağına giden kaynak kişilerden şu bilgileri almıştır.

Üzümlü'de bulunan üçler ocağını ne amaçla ziyaret ettiniz?

- Erzincan'da bu ocağı bilmeyen yoktur herhalde. Benim eşim sinir hastası idi. Birçok ilaç kullandı bir türlü iyileşemedi. En son Üzümlü'de bulunan Hüseyin Canbaba'ya gittik. Oraya gittiğimizde eşimi bir taşın üzerine oturttu. Arktan su alıp ocağa koydu, kaynattı. Sonra yanında bulunan beş-altı tane taşı kızdırdı. O taşlar nar gibi oldu çıplak eli ile o taşları tutup, eşimin başının üstündeki kabın içerisine dua okuyarak koydu. Ne okudu bilmiyorum. Sessizce yaptı bunu. Sonra bana Cuma gününe kadar elbisesini çıkarmasın, kötü söz söylemesin dedi. Gitmeye yakın elimi o taşlardan birine değdirdim, değdirmemle elimi çekmem bir oldu. Hacı Baba senin elin nasıl yanmadı diyince bana meslek sırrı dedi. Bir iki gün sonra da eşim iyileşti (K.K 16).

- Oraya üçler ocağı derler. Ayağı ağrıyan, beli ağrıyan, vücudun herhangi bir yerinde ağrısı olan oraya gidip su haşlatır. Kendim gitmedim ama köyümüzün (Bayırbağ köyü) insanlarından çok giden olurdu, onlara şahit oldum. Bildiğim kadarıyla her suya haşlama yapılmaz. Onların orda bulan arktan gelen su ile o taşlar haşlanır. Oraya gidip gelenler, şifa bulduklarını, iyileştiklerini ve o taşların nar gibi olduktan sonra o adamın eline aldığını elinin yanmadığı anlatırlardı hep (K.K 2).

Şeyh İsmail soyundan olan şahıslar, Şeyh İsmail'in duasını aldıklarından kor haline gelen taşları ellerine alabilirler. Taş, çıplak eli yakmamaktadır. Ellerinde sıcaklığı dahi hissetmezler. Aynı taşı bir başkasının eline alması halinde ellerinin yandığı kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda tespit edilmiştir.

Yörede bu taş ile ilgili olarak bir efsane anlatılmaktadır.

Bir zamanlar Müslümanların az, küffarların çok olduğu dönemlerde, gökten altın zincirle bir taş indirilmiş. İndirilen bu taşı almak isteyen küffarların pek çoğu çarpılmış.

Müslümanlardan birisi ise "Bismillahirrahmanirrahim" diyerek taşa uzanmış ve almış. Taş elden ele, aileden aileye bugüne kadar gelmiş. İnanışa göre bu taşın atıldığı kaptaki suyu içenler, hastalıklarına şifa bulunurlarmış. Bu taş bugün Üzümlü' de Canbaba ailesinin elinde bulunmaktadır. Yaklaşık 400 gram ağırlığında, gri renkli yassı taşın üzerinde siyah lekeler bulunmaktadır (Özdemir, 2014: 28).

2.2.4. Tütüncü Oluğu Ziyareti

Üzümlü (eski adı Cimin)'ün eski şehir yolu üzerinde bulunan bir su arkı üzerinde yaklaşık 1,5 metre yükseklikten suyun aktığı bir su oluğu vardır. Bu oluğa "Tütüncü Oluğu" denmektedir. Günümüzde bu yer mevcut değildir.

Buradaki oluktan su içen hastaların sağlıklarına kavuştuklarına, dertlilerin dertlerine çare bulduklarına inanınılır. Bir zamanlar birbirlerini çok seven bir kadınla kocası varmış. Günün birinde kadının gözleri görmez, kulakları işitmez, eli ayağı tutmaz olmuş. Kocası tabip tabip dolaşmış, muskalar yaptırmış, okutmadığı derdini anlatmadığı kimse kalmamış. Nihayet Cimin'de Canbaba Sülalesinin su haşladığını duymuşlar. Hastanın derdine derman bulmak için Cimin'e gelmişler. Yol kenarında Tütüncü Oluğu'nu görmüşler. Kadın atını oluğa doğru yaklaştırmış ve oluktan bir iki yudum su içmiş. At üzerinde bulunan kadın, kocası ile konuşmaya başlamış. Kocası kendisine tekrar su getirdiği zaman; "Hanım senin dilin çözüldü! Konuşuyorsun." demesi üzerine kadın cevap vermiş: "Sadece konuşmak mı? Hem duyuyorum hem de görüyorum" (Özdemir, 2014: 32) der.

Hikâyede belirtilen yer günümüzde mevcut olmamakla birlikte unutulmuş bir ziyaret yeridir. Ziyaret yerinde namaz kılmak, mum yakmak, yatırların etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden uygulamalar yoktur. Ziyaret yerinde akan suyun şifa vermesi sebebiyle kutsal sayılmıştır.

2.2.5. Molla Pir Ziyareti

Üzümlü ilçesinde Dereboğazı denilen mevkide evliyanın mezarının bulunduğu rivayet edilmektedir. Mezarın yeri günümüzde kaybolmuştur. Bu da bize kendini gizleyen velilerden olduğunu gösterir. Yörede Molla Pir ile ilgili iki hikâye anlatılmaktadır.

1. Çok içki içtiği için çevresindeki insanlar tarafından pek sevilmeyen Dursun adlı bir kişi varmış. Kendisinin içki içmesine karşı çıkanlara "Merak etmeyin, ben sizden daha

da iyiyim" dermiş. Dursun, bir gece bağını sulamak için evinden çıkmış. Sarhoş bir vaziyette bağını sulamaya başlamış. Suyu kesebilirler, korkusu ile Dere Boğazına gitmek üzere yola çıkar. Dere boğazına varır varmaz karşısına birden iki teğmen çıkmış. Teğmenlerden birisi: "Sen sarhoş bir vaziyette bu mübarek toprakları mı çiğniyorsun?" demişler ve birden Dursun'un kollarından tutup, tepeden aşağı atmışlar. Dursun dağdan aşağı yuvarlanarak düşerken iki teğmen adeta uçar gibi derenin dibine inmiş. Derenin dibinde yatan Dursun'un, ayağından akan kan, taşları kırmızıya boyuyormuş. O sıra gözlerini hafifçe aralamış. Gözü aşağıda akan çayın suyuna ilişmiş. Çaydan su değil süt akıyormuş! Şaşırmış. Kendisini adeta bir cennet bahçesinde hissediyormuş. Dursun kalkmak istemiş. Bu kez yanı başında bulunan teğmenler kalkmasına izin vermemiş. Dursun tekrar teğmenleri yanında görünce bu kez korkudan kendisini cehennemde hissetmiş. Dursun'un çocukları babalarının bağ sulamak için gittiğini ancak dönmediğini fark edince aramaya koyulmuşlar. Dursun bağ aralarında bağıran oğullarının sesine karşılık vermiş. Oğulları babalarının bir kayanın dibinde bitkin, perişan bir halde bulmuşlar. Dursun' un yanında bulunan iki teğmen birden bire kaybolmuş (K.K 15).

2. Dereboğazı'nda Molla Pir'in mezarının bulunduğu yerde üç beş kişi oturup içki içmeye başlamış. Derenin karşı tarafında bulunan iki üç kişi ise bu duruma müdahale edememiş, evliyanın kabrinin yanında içki içilmesini hazmedememiş ve içlerinden nefretlerini dile getirmişler. O sırada Kemah Boğazı tarafından siyah bir bulut süratle hareket ederek Dere Boğazı'nın üzerine kadar gelmiş. Birden bire bulutlardan yağmur ve dolu yağmaya başlar. Gökyüzünün tamamen açık olmasına rağmen, sadece Dere Boğazı'nın üzerinde siyah bulutlar varmış. Sarılar mevkii bir anda karışmış. Dolu alabildiğine yağıyormuş. Molla Pir Türbesi'nin bulunduğu yerde içki âlemi devam ederken birden bire derenin suyu kesilmiş. Meğer o sırada Sarılar tarafından kopan kayalar derenin önünü kapatmış. Kapanan kayaların arka tarafında büyük bir göl oluşmuş. Fazlaca biriken su nihayet büyük bir patlama ile önündeki engeli aşıp, önüne kattığı her şeyi götürmeye başlamış. İçki içenler de suya karışıp kaybolmuşlar (Kara, 1994: 31).

Her iki hikâyede de mezarın kutsal olduğu görülmektedir. Çünkü mezarlar bir nevi insanoğlunun Allah katına vardığı yerlerdir. Mezarda yatana saygı göstermeyenler, halk inançlarının yasaklarını çiğneyenler ise birtakım uyarılarla karşılaşırlar. Evliya olduğuna inanılan Molla Pir'in mezarının belli olmasından dolayı mezar etrafında mum yakma, bez bağlama vb. pratiklere rastlanılmamıştır.

2.2.6. Hıdırellez Ziyareti

Hıdırellez mevkii Geyikli (Kertah) köyü'nün kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Bakımsızlığı sebebiyle ziyaretçisi kalmamıştır.

Anlatılanlara göre Hıdırellez mevki eski takvime göre 7 Mayıs'ta, yeni takvime göre 20 Mayıs'ta ziyaret edilmektedir. Bu dönemde ziyaret edilen Hıdırellez'de yapılan duaların kabul olduğu, çocuğu olmayanların çocuklarının olduğu, ev, iş isteyenlerin isteklerine kavuştuğuna inanılmaktadır. Hıdırellez'e gelenler burada kurban keser, kurban etini gelenlere, komşulara dağıtırlar (Özdemir, 2014: 38).

Aynı şenlikler Karakaya eski adı "Keleriç" köyünde de Çermik adı verilen bölgede Erzincan- Erzurum kara yolunun kenarında yapılırdı. Köylüler o yılın bolluk ve bereket içinde geçmesi arzusu ile bu bölgeye gelir, kurban keser kutsal olduğuna inanılan (Kara, 1994: 24) Hıdırellez'in manevi kuvvetinden yardım beklerlerdi.

Bahar mevsiminde yöre halkı tarafından kutsal sayıldığı için ziyaret edilen bu iki yer günümüzde ziyaret edilmemektedir. Ziyaret edilmemesinin sebepleri olarak, yörede bulunan suyun kuruması ve gelişen teknoloji ile birlikte modern hayatın geleneksel dinin, uygulamalarını azaltması gösterilebilir.

2.2.7. Oğlan Ağa Türbesi

Bu ziyaret yeri Karakaya (Keleriç) köyünün girişindedir. Türbe içersinde biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki adet mezar bulunmaktadır. Üzerinde kayıt bulunmadığından, kubbe şeklinde yapılan türbenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Türbe içerisinde bulunan büyük mezarın hece taşında, "XIII. Yüzyıl (1200-1300) Şehitlerinden Baba - Oğul, Oğlan - Ağa Ruhuna Fatiha yazısı okunmaktadır."

Araştırmacı, bize Oğlan Ağa ile ilgili bildiklerinizi anlatır mısınız?

- Orada yatanlar Allah yolunda şehit düşmüş baba ve oğuldur. Oğlan Ağa, Hasan Oğlan olarak da bilinir. Türbe köyün girişinde olduğundan oradan her geçtiğimizde dualar okuruz. Bir dileği olan, birisine yalan söyleyen, kalbinden birisine karşı kötü söz geçiren buraya gelir, duasını eder kurbanını keser. Genelde koç, koyun keserler.

Araştırmacı, bu ziyaret yeri ile ilgili şahit olduğunuz ya da bildiğiniz bir hikâye var mı?

-Şahit olduğum bir olay yok ama köyümüz insanı, orada yatan kişilerin sabah namazı vakitlerinde Çermik'ten testi ile abdest aldıklarını, orada kazı yapmak isteyenlerin de onulmaz dertlere düştüklerini anlatılar. Kendim gidip bir dilekte ya da adakta bulunmadım ama küçükken annemin bizi oraya götürdüğü hatırlıyorum. Genellikle mübarek günlerde o ziyaret yerine köyümüz insanları gider dua etmeyi eksik etmezler. Dilek dileyenlerin dilekleri kabul olmuş olacak ki, buraya gelip lokma dağıtırlar (K.K 18).

Bu ziyaret yerlerinde genellikle orada yatan ve evliya ya da şehit olarak kabul edilen kişilerin ruhuna Fatiha hediye etmek için yapılmaktadır. Bunun yanında her tür dileğin gerçekleşmesi için de türbeleri ziyaret edenler vardır. Bu ziyaretlerde namaz kılmak, mum yakmak, yatırların etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden uygulamalar yoktur. Türbe bahçesinde, kurbanların kesilmesi için geniş bir alan bulunmaktadır.

2.3. ÇAYIRLI İLÇESİ

2.3.1. Hasan Efendi Türbesi

Türbesi Çayırlı İlçesine bağlı Başköydedir. Başköylü Hasan Efendi'nin Türbesi olarak anılan bu makama, özellikle yaz aylarında neredeyse her gün kurbanlar kesilir, dilekler tutulur, adaklar adanır. Bir birlerini hiç tanımayan insanların kaynaşmasına vesile olan bu ziyaret yerinde genellikle küçükbaş hayvanlar kurban edilir. Türbe köyün girişindeki mezarlığın sol tarafında küçük bir tepe üzerindedir. 2004 yılında Hasan Turan tarafından yaptırılan türbenin hemen altında bir cem evi mevcuttur. Kesilen kurbanlar genellikle burada pişirilip dağıtılır.

Araştırmacı, Hasan Dede kimdir?

- Hasan efendi, 1896 yılında Çayırlının Başköyünde dünyaya gelmiştir. Annesi İsmet Ana Babası ise Kureyşan Ocağından[36] Kamber dede (Ağa) dir. Hasan efendi olarak

[36] "Türkçe'de "ısınma, pişirme vb. amaçlarla ateş yakmak için düzenlenmiş yer" anlamında ki ocak kelimesi mecazi olarak soy, boy, kök; dirlik düzenlik manalarında da kullanılır. İnsanoğlu, kendisi için bu kadar değerli olan ateşin sönmemesi ve kontrollü biçimde yakılabilmesi için ilk ocakları meydana getirmiş, zamanla ocak ev ve mekânla özdeşleşerek evin vazgeçilmez birimi haline gelmiş, ocağın yanması bir

bilinen bu zât Erzincan ve çevresinde yaşayan Alevî-Bektaşî vatandaşların Dede geleneğinden gelmektedir. Bu coğrafyanın Dede'lerinin hepsinden daha tanınmış, saygınlığı, güvenirliliği ve otoritesi bu coğrafyanın ötesine taşmıştır. Bu yüzden de Basköy denince ilk akla gelen Hasan Efendi olmuştur. Dersimin Ovacık ilçesinde Şah Ahmet ocağından el aldığı[37] bilinmektedir. 1894 yılında doğmuş 01 Temmuz 1973 yılında vefat etmiştir (K.K 19).

Araştırmacı, Bize bildiğiniz kerametlerini anlatır mısınız?

- Hasan Efendi 1950 yılında Haca gidiyor. Haca giderken vapur da ağırlıklı olarak Sünnilerin içine düşüyor. Malum o dönemlerde ulaşım bu kadar kolay değildi. Hasan Efendinin Alevi olduğunu öğrenen yolcular "pis alevi" diyerek Hasan Efendi'yi vapurdan aşağı atıyor. Günler süren yolculuk sonunda Kâbe'nin önüne gelen kafile birde bakıyor ki Hasan Efendi Kâbe önünde oturuyor. Hasan Efendi Hac da olduğu dönemde elindeki bastonu ile büyük bir çember çizmiş yere ve çevresindeki insanlara gelin bu çemberin içinde yer alın şimdi büyük bir kıyamet kopacak diye bağırır. Ona gülende olmuş, inananda. Tam bu anda büyük bir dolu yağmış. Çemberin içine girenler kurtulmuş, çemberin dışında kalanların büyük bir bölümünde yaralanma ve ölüm olmuş.

Ağır göl' ün orada yaz kış kalırmış. Biliyorsunuzdur, orası dağın başında bir yerdir. Hayvanlar bile durmuyor. Ağır göl de bir ev yapıyor. Orda kalmasının sebebi orda bir şehir

---

anlamda evin, ailenin devam etmesi şeklinde algılanmış ve aile bir ocak olarak görülmüştür. En eski uygarlıklardan bu yana aile ocağının ve ailenin kutsiyetine inanılmıştır. Ocak Türkler'de de saygı duyulan bir unsur, aynı zamanda ailenin devamıdır. Eski Türkler'deki atalar kültü ile bağlantılı olması kuvvetle muhtemel olan "aile ocağı" terimi ocağın yanmasının soyun devamı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.Dedelik kurumu yapısı gereği soy güden, soya tabi olan bir kurumdur. Buna göre bir dede öldüğünde yerine oğlu geçmektedir. Bu olgu Alevî-Bektaşî geleneğinde ocak şeklinde adlandırılır. Anadolu'da yaygın olarak bilinen Alevi ocaklarını Şücaüddin Baba, Hıdır Abdal, Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan), Hacım Sultan, Garib Musa, Battal Gazi, Otman Baba, Ebü'l-Vefa, Sarı Saltuk, Akyazılı Sultan, Demir Baba, Sarı İsmail, Abdal Musa, Karadonlu Can Baba, Hubyar Sultan, Kara Pirbad, Dede Garkın, Boz Geyikli, Kureyşanlı, Kalender Veli, Kaygusuz Sultan, Ağuiçen, Üryan Hızır, Derviş Cemal, Pir Sultan, Kul Himmet, Koca Haydar, Baba Mansur, Şadıllı şeklinde sıralamak mümkündür Bkz (Şahin 2007:316-317).
Bizim burada ele aldığımız ve "Ocak" olarak nitelendirilen terimle anlatılmak istenen Alevilerde dinsel hizmet gören Dedelerin aileleridir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Ocak, dedenin mensup olduğu soyu ifade etmek için kullanılır.

[37] Son dönem mutasavvıfları tarikata girmeye ahz-ı tarîkat, bir şeyhe bağlanmaya ahz-ı yed (el alma), belli duaları (evrâd, ahzâb) okuma iznine ahz-ı zikr, bu sayede mârifet ve irfan sahibi olmaya da ahz-ı feyz demişlerdir. Gümüşhânevî, bu mânadaki ahzı hadis öğrenme usulü "ahz"a benzeterek bir kimsenin tasavvufî bilgileri bu dört usulden (1. Musâfaha, zikir telkini ve hırka giyme yoluyla; 2. Kitapları okuyarak rivayet yoluyla; 3. Okunan kitapları kavrayarak dirâyet yoluyla; 4. Fiilen hizmet ederek, çile çekerek ve terbiye görerek) biri veya birkaçıyla ahzedeceğini söyler Bkz (Uludağ 1989:195).
(Ayrıca bkz. İntisap, Mürid).

olduğuna inanılmasından dolayıdır. Bunu da yalnız kalp gözü açık olanlar görür. Arkadaşına diyor ki, şu pencerenin üstüne bir taş getir. Arkadaşı taşı bulup getiriyor ama Hasan Efendi ona git bu taşı aldığın yere koy o taşın altında bir yılan vardı. Onun evi idi. Ne diye gidip taşı getirdin der. Bunun üzerine beraber gidip taş ararlar. Koca bir taşın yanına gelince Hasan Efendi arkadaşına tut bu taşı götürelim der. Arkadaşı Hasan Efendi'ye bu taşı ikimiz nasıl kaldıralım, yerinden dahi oynatamayız der. Hasan Efendi arkadaşına itikadını bozma der. Bir ucundan sen tut bir ucundan ben tutayım diyip taşı kaldırırlar ve yaptıkları evin yanına kadar getirirler.

Araştırmacı, bu ziyaret yerine gelen insanlar ne amaçla gelirler?

- Erenlerin, evliyaların, velilerin varlığı çok büyüktür. Erenlerin evlat istemeye güçleri vardır. Çünkü onlar Allah'ın dostlarıdır. Dost, dostunu kıramaz. Allah dedikleri insandadır, Allah'ı ne yerde bulursun ne gökte bulursun ne derya da bulursun ne de denizde bulursun. Hak insandadır, insanda haktandır. Onun için birçok insan buraya geliyor, çocuğu olmuyorsa çocuk istiyor, bir işe ihtiyacı varsa iş istiyor. Çocuğu hasta olan varsa şifasını bulmak için buraya geliyor. Tabi bu dediklerimin hepsi Allah'tan bu zâtlar sadece aracı. Buraya gelip onun yüzü suyu hürmetine Allah'a dua ediyorlar. Dilekleri gerçekleşince de tekrar gelip adaklarını, kurbanlarını kesip bura da cem evinde dağıtırlar (K.K 19).

Ziyaret yerine vardığımızda, Türbenin hemen altında bulunan cem evininin bahçesinde yoğun bir kalabalık ile karşılaştık. Orada bulunan insanlar ile yaptığımız görüşmeler sonucunda türbe ile ilgili aşağıda bulunan bilgilere ulaşmak ile birlikte türbenin her türlü amaç ve dilekle ziyaret edildiğine, belli bir ziyaret gününün ise olmadığına tanık olduk.

Aile bireyleri yurt dışında yaşanlar, izine geldiklerinde, memlekette kalan yakınları ile birlikte kalabalık bir aile topluluğu olarak ziyarete gider ve manevi bağlılıkları yanı sıra, sağlık ve esenliklerinin devamını, kurulu düzenlerinin bozulmaması dilerler. Kısmet dileyenler. Evlatlarına hayırlı ve ailelerine yakışır kız arayanlar. Gelin ve damat adayları sevdiklerine kavuşsunlar diye. Hasta olanlar. Ağır ve tedavisi zor bir hastalığa yakalananlar. Ziyaret yerine gelip gözyaşı dökerek dualarda bulunur ve şifa talep ederler. Bir kısmı gelirken oruçludurlar. Dua eder, ağlar ve merhamet dilenirler. Başı darda olanlar. Oğlu askerde olup sağ- salim tezkere almasını isteyen analar. Aldığı diplomanın uğurlu

olmasını dileyenler. İşlediği bir kusur veya suç için vicdan azabı çekenler. Bir kısım ziyaretçiler de Türbeyi ziyaret eder, mezarın yanında dua eder, uyumaya çalışırlar. Rüyasında Hasan Efendiyi görmenin uğur getireceğine inanılırlar. Bütün bunların yanında yıllık ziyaretçi sayısı ise 500-600 kişi geçtiği tahmin edilmektedir (K.K 20,21,22,23,24).

Türbeleri ziyaret etmek, orada bir araya gelip dua ve ibadet etmek, lokmaları paylaşmak, toplumsal sorunlar hakkında sohbetler etmek, inançsal değerler noktasında sohbet etmek önemli toplumsal bir değerdir. Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması, kutsalın gücünü daha da arttırmaktadır. Kutsalın keramet gücüne dair anlatılar, bu mekânların kabul edilirliğini güçlendirmiş olacak ki, ziyaret yeri, sadece Erzincan yöresinden değil çevre illerden de ziyaretçi çekmektedir.

2.3.2. Aygır Gölü Ziyareti

Erzincan Aygır Gölü, Erzincan il merkezi ile Çayırlı ilçe merkezi arasında uzanan keşiş dağın tepesinde bulunur. 2 bin 850 metre yükseklikte oldukça sarp kayalıklarla çevrili olan göle bugün araçla ulaşım sağlanabilmektedir.

İnanışa göre burada her yaz sudan bir aygırın çıktığı görülürmüş. Hz. Ali'nin atı olduğu söylenen bu aygırın dışarıda otlaklarda bulunan atlarla birleştikten sonra tekrar suya girermiş. Bu at ile birleşen atların çok güçlü, çok sağlıklı ve çok süratli olurlarmış. Bu yüzden aygır gölü ve civarında at otlatmanın atların güçlenmesine sebep olacağına inanılır. Bölgede yaşayan insanlar göle bir kutsiyet yüklediğinden göle girip yıkanmanın (Özdemir,1989: 43) uğursuzluk getireceğine, insanı çarpacağına inanırlar.

Hasan Efendi'nin bu gölde gidip kalmasından dolayı göl, Alevî-Bektaşî insanlarımız arasında ayrı bir yere sahiptir. Yılın belli dönemlerinde özellikle de yaz aylarının ortalarına doğru göle gidilip kurban kesilmektedir. Bölgede kurban kesimi için yapılmış bir de alan bulunmaktadır. Gölün kenarında insan eli ile oluşturulmuş, mağarayı andıran bir yapının içerisinde mum yakıldığına dair kalıntılar ve kab kacak (Tencere, tava, sahan vb. mutfak eşyası) olduğu gözlemlenmiştir. Bu da bize Hasan Efendi'nin kaldığı yer olarak inanılan bu yere yüklenen kutsiyetten dolayı insanların orada konaklamakta olduğunu göstermektedir.

2.3.4. Yürekli Köyü Ziyareti

Küçük bir vadi içerisine kurulmuş olan, Çayırlı ilçesinin Yürekli köyü, İlçe merkezine 44 km olup, Erzincan iline 127 km uzaklıktadır. 1985 de 192 olan nüfus 2012 kayıtlarına göre 25 kişidir[38]. Bu köyde eskiden ziyaret edilen unutulmuş bir ziyaret yeri vardır.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Köyümüzde unutulmuş bir ziyaret yeri vardır. Köyün yukarısında bulunan tepede geniş gövdeli bir ağaç var. Orası ziyarettir. Önceden buralar şenlikli olurdu. Buraya gelip dilek diler kurban kesip lokma dağıtırlardı. Gittiyseniz görmüşsüzdür, ağaçta bulunan bezleri. Önceleri oraya yürüme gidilirdi, yol yoktu. Şimdi yolda yaptılar ama pek ziyaretçisi yok. O ağacın hemen yanında birde küçük bir kuyu var. O kuyudan bardakla su doldurulup içerlerdi. Bu suyun şifalı olduğuna inanılırdı (K.K 25).

2.3.5. Boro Dede Türbesi

Türbesi, Erzincan iline bağlı ilçelerden biri olan Çayırlı ilçesinin Büyükyayla eski adı "Kelmizi" köyündedir. Köyün yaylasında yer alan türbenin yanında aile mezarlıklarının da bulunduğu ziyaret yerine ulaşım binek hayvanlar ve araçlar ile sağlanmaktadır. Etrafı taş duvarlarla ya da tel örgüleriyle çevrilmiş olan bu mezarlıklar, köyden gönüllü insanlar tarafından korunur ve bakımları da yine bu insanlar tarafından yapılır. Hece taşında 1814-1912 yazmaktadır.

Araştırmacı, kaynak kişiden şu bilgileri almıştır.

- Boro dede, benim bildiğim kadarıyla kendisi zât. Yaşadığım hadiselerden dolayı kendisine çok inanıyorum. Niye diyeceksin. Mesela çocuğum olmazdı benim. Adıyaman'a gittim, Konya'ya gittim, harcamadığım para kalmadı. En sonunda çareyi buradaki türbe de bulduk. Gittik oraya onun yüzü suyu hürmetine Allah'a dua ettik, adağımızı adadık. Çocuğum olunca da tekrar gidip kurbanımı kestim. Aynı şey benim arkadaşımın başına da

[38] Bu bilgiler TUİK nüfus veritabanından alınmıştır. Bu siteden elde ettiğimiz bilgileri TÜİK' in resmi nüfus portalından doğruluğunu kontrol ediniz (http://www.tuik.gov.tr/Start.do).

geldi dört-beş yıldır çocuğu olmuyordu, buraya getirdim. Bir sene sonra çocuğu oldu. İkinci bir şey ise rüyamda bir gün "rahmetli abimin intiharından öncesi", abim bu türbenin yanında idi. Türbenim yanında bir kuyu açıldı bir ateş fışkırdı. Bana beyaz sakallı biri bana dedi ki, akıllı duruyorsan dur yoksa abini alırım senden. Bu olayda netice itibariyle gerçekleşti. Askerliğimde Tunceli'de "Ali Canboğazı" denilen yerde bir operasyona katıldım. Arkadaşlarım vuruldu, ben vuruldum. Tabi o esnada dua ediyorum Allah'ım bizi kurtar. En sonunda Allah'ım Boro Dede'nin yüzü suyu hürmetine kurtar dediğimi hatırlıyorum. O esnada yağmurun yağması ile mermiler kesildi. Çok şükür gazi de oldum. Sol bacağımda bir platin var.

Araştırmacı, yöre halkı daha çok "Boro Dedeler" olarak biliyor. Sizce bunun nedeni nedir? Bir de Boro Dede hakkında bildiğiniz bir hikâye var mı?

- Evet doğrudur. Burada üç kardeş olarak biliniyor. Biri yaylalarda biri de zannedersem viran şehir diye bir yerde. Baraj yapılacak oraya büyük ihtimalle su altında kalır. Bildiğim bir hikâyeyi de şöyle anlatayım size. Bunu dedelerimizden, büyüklerimizden duyduk. Boro Dede'nin dört tane kurdu olduğu söylenir. Adamın biri çok zenginmiş. Boro Dede bunun yanına bir şeyler istemeye gider. Tabi bu zât Dedeyi eli boş göndermekle kalmaz, kötü sözlerde söyler. Eli boş dönen Boro Dede' nin içi kararır ve kurtlarına işaret eder gidin bunun hayvanları telef edin diye. Bunun üzerine kurtlar gidip adamın koyunlarını telef ediyorlar. Onun dışında, Boro Dede'ye herhangi bir dileğin olur, bir rızan olur ve bunun sonucunda oraya temiz bir kalple gittiğin zaman ben eminim ki dileğin kabul olur (K.K 26).

Burada bulunan ziyaret yerine her türlü dileği olan gidebilmektedir. Ancak kaynak kişinin verdiği bilgilere göre, ziyaretçilerin büyük bir bölümünü çocuğu olmayanlar oluşturmaktadır. Türbenin yanında kurban kesimi için karşılıklı iki demir üzerinde çengeller ile yere sabitlenmiş bir yapı bulunmaktadır. Bunun yanında dilek dilemek için mumların yakıldığı[39] ayrı bir yapı da bulunmaktadır.

[39] Türbe, mezar, tekke vb. yerlerde görülen "mum yakma" da bir nevi adaktır. Arkeologların çoğu bu âdetin en ilkel ateş kültü ile ilgili olduğunu savunur. Türbelerde mum (kandil) yerine meşaleler yakıldığı bilinmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz (MollaİbrahimoğIu 2014:101-128).

Araştırmacı, bu ziyaret yeri dışında kaynak kişinin kendi evinde bulunan bir ziyareti de derlemiştir. Söz konusu ziyaret yeri ile ilgili bilgiler aşağıdadır.

- Bu ziyaret benim evimde bir odadadır. Hızır oruçlarında bu ziyarete kurbanımızı keseriz. İki tane çubuktur ve bu çubuklar yılan olur, kuş olur. Hızır oruçlarında biz kurbanımızı kesmediğimiz zaman bizim evimizi terk eder. Çalayım dersen çalamazsın. Kimse onları söküp alamaz. Çünkü onları sadece kalbi temiz insanlar görür. Bizim kültürümüzde lokma denen bir şey vardır. Biz lokmamızı dağıtırız, kurbanımızı keseriz. Ben bizzât bunu yaşadım. Bu dediğim ziyaretler evimizi terk etti. Neden derseniz. Babamın alkol içmesinden dolayıdır. Ben askerde idim o zamanlar. Anneme dedim ki, bizim ziyaret ağaçlarımız nasıl duruyorlar mı? Yok dedi. Baban alkol kullanıyor terk ettiler dedi. Zaman sonra babam alkolü bıraktı. Kurbanımızı kestik ve tekrar geldiler. Dediğim gibi bunları göremezsiniz. Görebilmeniz için kalp gözünüzün açık, kalbinizin temiz olması lazım (K.K 26).

Yörede bulunan mezarlıkların yüksek yerlere (tepe, dağ vb.) üzerinde kurulması, etrafının duvarlar ya da tel örgülerle çevrilmesi, içerisinde hayvan otlatılmaması gibi hususlar göz önüne alındığında bu durumun, atalar kültü ile yakından ilgili olduğu görülecektir. Nitekim *Orta Asya dağlarının çoğu, mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamalarına gelen sıfatlarla zikrolunurlar* (İnan 2017: 44).

Ruh bedeni terk ettiğinde, ruhun göğe doğru çekildiği inancı yaygındır. Bu çekilmenin kolaylaştırması amacıyla yüksek yerlere defin merasimleri ölen ile geride kalanlar arasındaki ilişkinin boyutunu sergilemesi açısından ilgi çekicidir. *"Büyük ölülerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur. Eski Türklerin inanışlarına göre, gökte oturan tanrıya yeryüzünde en yakın olan yerler yüksek dağ başları idi"* (Ögel, 1988:763).

2.3.6. Alkız Ziyareti

Bu ziyaret yeri Yeşilyaka eski adı "Şebge" köyündedir. Köy bağlı olduğu Çayırlı ilçe merkezine 8 kilometre mesafe uzaklıktadır. "Alkız[40] adı verilen mevkide bulunan

[40] Ermişlik, kerâmet gösterme gibi hallerin Anadolu efsanelerinde isimleri zikredilen birçok kızın hikâyesinde görülebilmektedir. Örneğin, "Hatay "Çalı Ziyareti"nin bulunduğu yerde Ayşe isimli bir kız kaybolmuştur. Bu kızın cuma günleri beyaz gelinlikle göründüğü ve hastalara şifa dağıttığına inanılır. Balıkesir "Sarı Kız Yatırı"nda hastalar dertleriyle ilgili bir nesneyi duvarlara asarak Sarıkız'dan medet umarlar. Balıkesir "Fatıma Sultan Türbesi"nde hastalar mum yakıp adak adarlar. Ağrı'da hayvanlarda

ziyaret yerinde, Alkız gece kalkıp abdest alır, tekrar yatarmış. Köylüler burayı zamanla ziyaret haline getirirler. Alkız kabrinin iyileştirici özelliğinin olduğuna inanıldığından" (Kara, 1994: 18) dolayı hasta olanlar kabri ziyaret ederek dertlerine derman ararlar.

2.4. TERCAN İLÇESİ

2.4.1. Ak Baba Ziyareti

Ziyaret yeri**,** Akyurt köyündedir. Köy bağlı olduğu Tercan ilçe merkezine 12 kilometre mesafe uzaklıkta, Erzincan şehir merkezine mesafesi ise yaklaşık 65 kilometredir. Ak Baba[41] yörede "Ağ Baba" olarak ta bilinir. Köyün arazisi içinde bulunan ziyaret yerinde kimin yattığı kesin olarak bilinmemektedir. Etrafında su ve ağaçlıkların bulunduğu ziyaret yerinde kurban kesimi için karşılıklı iki demir üzerinde çengeller ile yere sabitlenmiş bir yapı bulunmaktadır.

Araştırmacı, kaynak kişiden şu bilgileri almıştır.

özellikle koyunlarda yaygın hastalık görüldüğünde hayvanların tümü "Çift Kızlar (Şehitlik)" mezarının etrafında üç defa dolaştırılır." Bkz (MollaİbrahimoğluŞ,2014:105).

Ahmet Yaşar Ocak, bir velînin kült konusu olup olmadığını anlamak için üç unsura bakmak gerektiğini söyler. Bunların; 1.Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması; 2. Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyâretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması.3. Dua mahiyetinde velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyetidir Bkz (Ocak, 1984: 6).

Alkız'ın efsanesinde ve birçok türbe etrafında anlatılan efsanelerde sık görülen şifa verdiğine inanılan ve bunun dışında Alkız'ın geceleri mezarından kalkıp abdest alması, Ocak'ın tasnifinde "Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine" örnektir Bkz (Ocak, 1984: 86). Ayrıca üzerinde durduğumuz efsanede Ocak'ın çizdiği velî kültüne ait şu unsurlar tespit edilmiştir: Olağanüstü güç ve saygı duyulma; halkın bu tür ziyaret yerlerinin olağanüstü güçlerinden yararlanması.

Bütün bunların dışında Ak-kız ismi, "Altay Türklerinin Yaradılış Destanı'nda Tanrı Ülgen'in kızları olarak zikredilmektedir. Ak, Altay Türkçesinde cennet anlamına gelmektedir Bkz (Ögel 2014:621)." Yörede bulunan Alkız ziyaret yeri etrafında oluşan efsane ile bu isim eski Türk mitolojisi arasında kutsallık bakımından bir bağ düşünülebilir.

[41] Ak (Beyaz): Ak rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalarından kaynaklanarak ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Bu renge Ögel, "Aklık, temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda, giydikleri bir giysi, elbise rengidir. Askeri birliklerin içinde üstsubay veya komutanların kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için, beyaz giydikleri anlaşılmaktadır" (Ögel 2000:377).

Yukarıda verilen bilgiden hareketle ziyaret yerinin isminin "Ak" sözcüğü ile başlaması Ekici'nin de belirttiği gibi " *Renklerin zaman içerisinde anlamlarında bazı değişimler meydana gelse de bir milletin yaşam tarzı ve inançlarıyla ilgili en eski evren ve dünyaya yönelik algılarının renklerin adı olan kelimelerin kök anlamlarında taşıdıklarına…"*Örnektir. Bkz (Ekici 2016:104).

- Ağ Babayı, halk olarak devamlı ziyaret ederiz. Orada bir gerçeğin, bir şehidin yattığına inanırız. Bu uzun yıllardan beri deden oğla anlatılır. Orada bulunan ziyaret yerinin tepesinde yatmaktadır. Aşağısında da çeşmesi var. Vatandaş gidiyor oraya ziyaret ediyor. İnanç gereği kurbanını kesiyor, adağını adıyor. Her türlü dilek için gidiliyor oraya. Sık sık değil de mesela adam gurbete gidiyor geliyor buraya komşuları davet ediyor kurbanını kesiyor. Ben kendim bu köyün dedesiyim. Geceleri orada ışıkların yandığını, ziyaret eden şifa bulduğunu eskilerden çok duymuşumdur. Burası genellikle yazın ziyaret edilir. Etrafında bulunan ağaçlar katiyen kesilmez. Kesenlerin başına türlü dertlerin, belaların geleceğine (K.K 27) inanılır.

2.4.2. Derviş Ali Türbesi

Tercan'ın 20 km kuzeydoğusunda Doluca eski adı "Zülfo" köyünde, asıl adının Derviş Ali olduğu, halk arasında Derviş Bali diye bilinen bir yatır vardır. Yaşadığı tarih kesin olarak bilinmemektedir (Konukçu ve diğerleri 1998:345). Ancak çok eskilere gittiği tahmin edilebilir.

Derviş Bali diye adlandırılan zât, Tercan'dan köyü Doluca'ya doğru giderken bir derenin kenarında konaklar. Gece dereye inip su içmek ister, ama inemez. Bunun üzerine dua eder ve bulunduğu yerden mucizevî bir şekilde su çıkar. Bu vesile ile de susuzluğunu giderir (Kara, 1994: 22). Ziyaret yerine genellikle saralı olanlar ve çeşitli dilekleri olan (Küçük, 1982: 321) ziyaretçiler gelmektedir.

Derviş Bali olarak adlandırılan zât için yapılan türbe eski halinde bulunmaktadır. Türbeyi yeniden yapmak isteyenlere bu zâtın şöyle dediği rivayet edilir. *"Türbemin böyle kalmasını istiyorum"* (Küçük, 1982: 321). Ancak türbenin bu günkü halini göz önüne alacak olursak, sadece yapı olarak türbenin eski halinde olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında türbenin iç kısmı göze hoş gelen seramiklerle kaplıdır ve dışında da bir takım değişiklilerin yapıldığı görülmektedir.

Köyün yüksek bir yerinde bulunan türbenin etrafı eski ve yeni mezarlıklarla çevrilidir. Gözlemlediğimiz kadarıyla türbeye çevre halkı ve dışarıdan kalabalık bir topluluk gelmektedir. Gelen ziyaretçilerin büyük bir kısmını Alevi- Bektaşi inancına sahip ziyaretçiler oluşturmaktadır.

Gelenlerden bir kısmının isteklerinin yerine geldiğini, dertlerine deva bulduğu söylenmektedir. Ayrıca Geceleri türbeden ışık yandığını görenlerin olduğu da söylenmektedir (Küçük, 1982: 321). Bunun yanında bu ziyaret yerinde mum yakmak, yatırın etrafında dönmek ve bez bağlamak türünden uygulamalar yapılmaktadır (K.K 28).

Yatıra yapılan ziyaretlerde dualar edilmekte, adaklar adanmakta, istekler gerçekleşince de adaklar yerine getirilmektedir. Yapılan bu uygulama yatırla dilek sahibi arasında bir nevi alış- veriş olarak görülebilir. Dileği ya da hastalığı iyileşenler, adaklarını yerine getirmek için türbeye ikinci kez gitmektedirler. Adak olarak genellikle davar ve keçi kurban edilip, lokmalar dağıtılmaktadır (K.K 28). Kurban kesimi işlemi için türbenin hemen yanında ayrı bir yapı bulunmaktadır.

2.4.3. Livağa Ziyareti

Bu ziyaret yeri Tercan'ın güneybatısında merkeze 4 km. uzaklıkta olup, Köroğlu[42] kayaları diye adlandırılan mevkide bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen yer aynı zamanda bir mesire alanıdır ve her yıl çevre halkı burayı ziyarete gelir. Yanlarında getirdikleri kurbanlarını da burada keserler. Ziyaret yerinin çevresindeki ağaçlarda iplik ve bez parçaları bulunmaktadır. Ziyaret yerine her türlü dilek sahibi gelmekle beraber, dileği gerçekleşenler ikinci bir kez gelip kurbanını kesmektedir (Küçük, 1982: 324). Yapılan ziyaretin belli bir günü olmamakla birlikte

[42] Türk destan yaratıcılığının önemli örneklerinden olan Köroğlu destanı, Türk kültür havzasının neredeyse tamamında takip edilebilmektedir. Köroğlu destan geleneği içinde yer alan destan kolları çoğu zaman ilgili kolun merkezi kahramanı etrafında tasnif edilmiştir. Bu hususta konumuzun dışına çıkmamak adına Köroğlu'nun Erzincan ve yöresi ile ilgili yapılmış çalışmalara birkaç örnek göstermeyi uygun bulduk.
Erzincan coğrafyasında Köroğlu ile ilgili yer adlarına da rastlanmaktadır: Köroğlu Mağarası (Erzincan Refahiye Altköy), Köroğlu Köprüsü (Refahiye Kürekli köyü), Köroğlu Deresi, Köroğlu Kalesi (Kemah), vb. Bazı araştırmacılar bu hususta daha kesin konuşmakta ve Köroğlu'nu Erzincanlı yapmaktadırlar. Köroğlu Kol Destanları (Ankara 1979) adlı bir kitap hazırlayan Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu'nu Erzincan coğrafyasına koymuştur: *"Benim araştırmalarıma göre Köroğlu Erzincanlıdır. Kaynak kişiler 'Erzincan o sıralarda Sivas'a bağlıydı. Sivas Paşası'nın hükmü geçerdi Erzincan'da' dediler. 'Refahiye'nin yakınlarında Akça Köy'de doğdu dediler. Bugün adı geçen köy Kemah ilçesine bağlıdır"* (Kaftancıoğlu , 1979: VIII).
Behçet Mahir anlatımında Köroğlu'nun cılız tayları bulduğu yer, Erzincan'ın Tercan ilçesidir (Kaplan, Akalın-Bali 1973: 2).
Sevgi Koçak tarafından 1992 yılında yapılan derlemede ise şu tespitler yer almaktadır: *"Köroğlu'nun babası Yusuf Ağa'dır. Yusuf Ağa Refahiye'nin Akça köyünde oldukça zengin bir ağaymış. Bir zamanlar köyünde kıtlık olmuş. Yusuf Ağa elindekini fukaraya yedirmiş, içürmiş. Kendisi de fakir düşmüş"* (Koçak 1996'dan Akt. Alptekin, İçel 2011: 42).
Hikmet Tanyu'nun, Türklerde Taşla İlgili İnançlar (Ankara 1968), adlı kitabında da Köroğlu'nun atının ayak izlerinden söz edilmektedir*: "Refahiye'de Altköy'de sarp ve dik kayalar arasında Köroğlu deresinin bir tarafında bulunan bir mağarada, Köroğlu'nun Kırat'ının izleri görülür. Bu taş hatıralar, ziyaret edilir ve burası kutsal kabul edilir"* (Tanyu, 1968: 120).

ziyaretin ne zamandan beri orada olduğu bilinmemektedir. Kesilen kurbanlar genellikle küçükbaş (K.K 27) hayvanlardır.

Ziyaretin dikkat çeken bir özelliği, etrafında bulunan ağaçların kesilmemesi ve kurumuş ağaçların yerleri doldurmasıdır. Çünkü bu ağaçları götürenlerin iflah olmayacağı inancı yaygındır. Tercan'ın Kargın köyünden burayı ziyarete gelenler bu ağaçlardan alıp gittikleri esnada Tuzla Çayı'nın taştığı geçemeyeceklerini anlarlar. Ağaçları bıraktıktan sonra geçtikleri anlatılan rivayetler arasındadır (Kara, 1994: 28). Ayrıca bu ağaçların yerinde yakılmasının hiçbir sakıncası yoktur. Yatır etrafında yapılan kötü davranışların cezalandırıldığı da görülmektedir (Küçük, 1982: 324).

2.4.4. Oklu Baba Ziyareti

Ziyaret yeri Tercan'ın 20 km. kuzeyinde Çadırkaya eski adı "Pekeriç" köyünde bir tepe üzerindedir. Taşlarla oluşturulmuş büyükçe bir mezardır. Mezarın hece taşı bulunmamaktadır.

Araştırmacı, Oklu Baba ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Oklu Baba ile ilgili büyüklerimizden duyduğumuz kadarıyla, asıl ismi ve tarihçesi hakkında herhangi bir kayıt yok. Bize anlatılanlara göre, küffarla savaştığında oku ile şehit düştüğü. Bundan dolayı da "Oklu Baba" olarak bilinir. Burada "Oğlu Baba" diyenlerde vardır. Anlatılan rivayetler arasında kafası koltuğunun altında savaştığı da söylenmektedir.

- Bir Allah dostu olarak bilindiği için inanan insanlar geliyorlar buraya. Zaman zaman şahit oluyoruz. Tabi insanın kendi maneviyatına, kendi değerine sahip çıkması önemli ama buraya buranın yerlisinden çok dışarıdan gelenler daha fazladır. Burayı buranın insanı biliyor bilmiyor değil ama bir haberler.

- Bu türbenin bulunuşu da manevi bir yolla olmuştur. Burada yaşıyan Saki Efendi diye bilinen şeyh tarafından yeri tespit edilmiş. Biz çocukken mezarı belli değildi. Hatırlıyorum o şeyh geldi işte yukarıya çıktılar, kurbanlar falan kestiler. Daha sonraları dedem anlatırdı. Bu şeyh rüyasında o tepenin üzerinde koyunların otladığı ama bir bölgeye hiç gitmediği görmüş. Böylece 1960 lı yıllarda etrafı taşlarla çevrildi. Daha sonra bir hayırsever kardeşimiz orayı taşlarla yükseltti. Sadece Oklu Baba değil bu tür maneviyatı olan zâtlar için bir takım kerametler söyleniyor. Eskiden daha çok ziyaret edilirdi burası.

Mesela Hıdırellez zamanı herkes giderdi oraya iki rekât namaz kılar, kurbanı keser, onun yüzü suyu hürmetine dileğini dilerdi.

- Burada 7 yıl önce bir kuraklık oldu. Öyle bir duruma geldi ki artık insanlar ekmiş olduğu mahsulü sürmek durumunda gelmişti. İlerde su kaynağımız var orası da zaman zaman kurur. Hem orada hem de Oklu Baba'nın mezarı başında kurban kestik, ondan sonra da fevkalade bir rahmet aldık yani (K.K 29).

Oklu Baba'ya hasta olanlar, bir dileği olanlar, sara illetine yakalanalar, bahtlarının açılmasını isteyen gelinli kızlar gelirler. Gelenler mezarın başında uykuya yatar ve dileklerine yakın şeyler görürler. Dilekleri kabul olursa, adadıkları adaklarını yerine getirirler. Hasta ve saralı olanlar burada yatırılır. Yatan hastanın eline toprak, taş ve bu tür şeyler verilir. Hasta eline verileni sıkar. Hasta uyanmadan önce elindekinin alınması gerekmektedir. Eğer alınmaz ise hasta artık iyileşemez (Küçük, 1982: 319). Tüm bunların yanında ziyaret yerine her türlü dileği olan gitmektedir. Gelen ziyaretçilerin büyük bir çoğunluğunu da Alevi-Bektaşi inanç kesimine mensup vatandaşlar oluşturmaktadır (K.K 29).

Ziyaret için belli bir ay, gün ya da saat yoktur. Herkes istediği gün ya da saatte türbeye gidebilmektedir. Kurban kesimi için özel bir yerin bulunmamasından dolayı kurban kesimi genellikle yapılmamakta, ancak kimi zaman uygun görülen bir yerde kurban kesilmekte ve ziyaret alanında köy halkına dağıtılmaktadır. Ziyaret yeri kurak geçen mevsimlerde yağmur duası için ziyaret edilmektedir. Dilek amaçlı Oklu Baba'ya yapılan ziyaretler ise iki rekât şükür namazının kılınmasıyla başlamaktadır. Yağmur yağdırma törenleri köy imamının eşliğinde yapılmaktadır. Yağmur yağdırma töreni yapılmadan önce kurban (genellikle küçükbaş) kesilmekte ve kurban etiyle ziyaret alanında etli pilav pişirilmektedir. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'in okunması, duaların edilmesine takiben iki rekât şükür namazı kılınmaktadır. Yağmur duası okunurken parmaklar yere bakacak şekilde tutulmaktadır (K.K 29). Tören, hazırlanan yemeklerin yenilmesi ile tamamlanmaktadır.

Ziyaret yerinin yanında ve etrafında mum yakma, bez bağlama gibi uygulamalar görülmemiştir. Bunun nedeni gözlemlerimize göre, ziyaret yerinin oldukça yüksek bir yerde bulunmasından dolayı ulaşımın kısmen zor olması ve etrafında bez bağlayacak ağaç ya da çalının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

2.4.5. Üzerlik Baba Ziyareti

Tercan'ın Beğendik eski adı "Vartik" köyündedir. Ziyaret yeri ilçe merkezine 6 km. mesafededir. Yatırın asıl adı, kim olduğu, ne zamandan beri orada yattığı bilinmemekte ancak türbesinin bulunduğu yerde üzerliklerin olmasından dolayı kendisine "Üzerlik Baba" denilmektedir. Burada yatan zâtın abdest alıp namaz kıldığı ve bazı gecelerde burada ışık yandığının görülmüş olduğu, yatırın yanında bulunan ağaçlardan kesenlerin de mağdur olduğu ve kesip götürenlerin çocuklarının öldüğü anlatılır. Bildiğim kadarıyla çok önceleri burayı ziyarete gelen bir vatandaş orada bulunan ağaçlardan kesip evine götürmüş. Gece rüyasında Üzerlik Baba adama "Sen benim çocuklarımı öldürdün. Bende senin çocuklarını öldüreceğim" der ve zaman sonra da adamın çocukları ölür (Küçük, 1982: 322).

- Öncelikle insanın dileği ne olursa olsun önce ilk olarak kalben inanması gerekmektedir. Bu inanç ile ziyaretini yapmalıdır. Buraya her kesimden vatandaşlarımız gelmektedir. Ziyaretin belli bir günü, saati yoktur. Haftanın her günü ziyarete gelenler olur. Bir niyeti bir dileği olan insanlar burayı ziyaret gelir, adaklarını adarlar. Dilekleri kabul olduktan sonra tekrar gelip kurbanlarını keser ve gelen ziyaretçilere dağıtırlar. Gelen ziyaretçilerin çoğunluğu çocuğu olmayan kimseler oluşturmaktadır. Şahit olduğum birçok olay var. Benim kardeşimin oğlu Hasan beş yaşına geldiği halde konuşamıyordu. Üzerlik Baba'ya getirdik. Allah'tan onun yüzü suyu hürmetine dualarda bulunduk, adağımızı adadık. Bir zaman sonra Hasan konuşmaya başladı. Bizde gelip adağımızı yerine getirdik.

Mum yakmak, yatırların etrafında dönmek, ağaçlara bez bağlamak türünden uygulamaların bulunduğu ziyaret yerinde kurban kesimi için özel bir yer olmadığından (K.K 30) uygun bir ağaç altında kesim yapılmaktadır.

Her zamanki gibi olumsuz davranışlarda bulunanlar, tüm uyarılara rağmen orada yatana saygısızlık yapanlar, türbeden veya ziyaret yerinden bir nesne ki tespit ettiğimiz kadarıyla bu nesne genellikle odun-ağaç olmakla birlikte bu nesneleri götürenler bir şekilde cezalandırılmaktadır. Üzerlik Baba ziyaret yerinde de bulunan ağaçların kesilmemesi ağaçlara yüklenen kutsallığın bir göstergesi olarak görülebilir.

2.4.6. Oğlan Veren Ziyareti

Ziyaret yeri Tercan ilçesinin Gökpınar eski adı "Kefrenci" köyündedir. Köy ilçe merkezine 35 km. mesafede olup, ziyaret yeri ise köye 4 km. uzaklıkta ki bir tepe üzerindedir. Etrafı taşlarla geniş olarak çevrilmiş bir alanın içerisinde iki adet mezar bulunmaktadır. Mezarların hece taşlarında herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Çevre illerden, ilçe ve köylerden ziyaretçi alan türbe, her tür mezhep mensubunca ziyaret edilmektedir. Orada bulunan mezarların kime ait olduğunu ne zamandan beri orada olduğu bilinmemektedir. Kurban kesimi için özel bir alan bulunmadığı için kurbanlar genellikle ziyaret yerinde uygun bir alanda kesilip dağıtılmaktadır. Adanan adaklar genellikle küçükbaş hayvanlardır. Ziyaretin belli bir günü ya da saati yoktur. Kişi buraya gelir, adağı adar kurbanı keser. Hastalıktan kurtulan, dileği yerine geldiğinde ikinci kez kurbanı getirerek ziyarette keserler. Kimileri, kurbanı fakirlere et olarak dağıtmakta, kimileri de yemek yaparak dağıtmaktadır.

Mum yakmak ve çevresine bez bağlamak türünden uygulamaların bulunduğu ziyaret yerine, genellikle çocuğu olmayan insanlar gelmektedir. Bunun yanında her türlü dilek sahibi (hasta olanlar, çocuğu durmayanlar, saralı olanlar vb.) de mezarı ziyaret etmektedir.

Ziyaret yeri ile ilgili anlatılan bir hikâye ye göre, çocuğu olmayan bir adam her türlü uygulamayı yaptıktan sonra bir türlü evlat sahibi olamaz. Niyet edip ziyaret yerine gelir. Orada bulunan çobana ziyaret yerini sorar. Çobanda ziyaret yerinin esas yerini değil de altında bulunan bir yeri gösterir. Adamda orada inanç üzerine kurbanını keser, yemek yedirir ve köyüne geri döner. Bir sene sonra çocuğu olan adam tekrar ziyaret yerine gelir. Orada bulunan insanlar adamın yanlış yerde kurban kestiği görünce adama, "Yav kardeşim ziyaret yeri orası değil burası" gel burada kes kurbanını derler. Adam da, "Vallahi ben geldim burada gördüm kerameti". Burada keseceğim kurbanımı der (K.K 31).

Oğlan veren ziyareti yöre halkı tarafından kutsallaştırılmış ve ziyaret yeri haline getirilmiştir. Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması da kutsalın gücünü

daha da arttırmaktadır. Bunun yanında anlatılan hikâye ye göre, ziyaret yerine gitmedikleri halde isteklerin gerçekleştiği de görülür. Bu da bu mekânın kabul edilirliğini güçlendirmektedir.

2.4.7. Kara Yakup Ziyareti

Tercan ilçesinin 15km. Kuzeybatısına düşen Gökçe eski adı "Hoğik" köyünde etrafı taşlarla çevrili, üstü açık bir ziyaret yeridir. Mezarın yeri belli değildir. Ziyaret yerinin, Kara Yakup adında şehite ait olduğuna inanılmaktadır.

Çok eskiden eşkıyaların hüküm sürdüğü dönemlerde, eşkıyanın bu ziyaretin bulunduğu yerden köye giremediği ve başka taraftan girmeye çalıştıkları, geceleri burayı bekleyen askerlerin eşkıyalara engel oldukları hatta eşkıyanın "sizin köye girmek istediğimiz zaman, Kara Yakub'un orada askerler yolumuzu kesiyor" şeklinde itiraflarda bulundukları yaygın olarak anlatılan hikâyelerdir (Küçük, 1982: 317).

Ziyaret yerine çocuğu doğduktan bir müddet sonra yaşamayanlar, çocuğu olmayanlar ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak isteyenler; adak adarlar, mum yakar ve lokma dağıtırlar (K.K 27). Ayrıca çocuğu yaramaz ve deli olanlar, çocuklarını buraya getirip boynuna ip veya kem bağladıktan sonra, ziyaret yerinde üç defa dolandırılır ve boynunda bağlı olan bağ şöyle denilerek kesilir: *"Huyun, arsızlığın ve hastalığın burada kalsın."* Bu hareketten sonra, yaramaz çocukların iyi olduğu söylenmektedir. Ziyaret günü ekseri olarak Cuma akşamı yapılmaktadır. Çoğunluğunu Alevi-Bektaşi inanç kesimine mensup vatandaşlar teşkil etmekle beraber, Sünni kesime mensup vatandaşlarda aynı işlemleri yapmaktadırlar (Küçük, 1982: 318).

Var olduğu söylenen (K.K 27) mezarın kimliği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Kurtuluş Savaşından önce, bölgede bulunan Ermenilerin, burayı ziyaret edip adaklar adadığı ifade edilmektedir. Buranın bir Müslüman'a ait olması daha sonra Ermeniler tarafından bu hale getirilmiş olması da muhtemel bir durumdur. Bir Hıristiyan damgası taşıdığı halde, Müslümanlar tarafından herhangi bir tereddüt gösterilmeden ziyaret edilmesi oldukça ilginçtir (Küçük, 1982: 318). Büyük ihtimalle Kara Yakup olarak adlandırılan zâtın ziyaretine gelen insanlar mezarda bulunan işaretlerin ne anlam ifade ettiğinin farkında değildir.

Renkler, insan yaşamının bütün alanlarını kuşatmıştır. Nerede ve ne zaman hangi rengin kullanılacağı belirli şekiller üzerine oturtularak, geleneklerimiz arasına girmiştir. Türk kültüründe yer etmiş en köklü renklerden biri olan Kara, hemen hemen bütün yazılı kaynaklarımızda karşımıza genellikle olumsuzluğun sembolü olarak çıkmaktadır. "Kara yön, Kara gece, Kara yer, Kara toprak, yas rengi olarak Kara, Kara vergi, Kara Otağ-Kara Ev" (Ögel, 2000: 431-432,434,437,439).

Kara insanları nitelerken bazen olumsuz anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yer alacak hikâyede karanın olumsuz anlamıyla kullanıldığı görülecektir. Erzincan'ın eski adı Karakulak yeni adı Otlukbeli olan ilçesinin eski adının kaynağı şöyledir:"I. Dünya Savaşı öncesi burada bulunan bir Ermeni köyündeki kulağı kara keşiş her yıl civarda bulunan yedi kilisede altı yüz papaz yetiştirir. Bu keşişin adı yaşadığı yere ad olarak verilir" (Kara, 1994: 78).

Yukarıda karanın bütün olumsuzlukları üzerinde topladığı görülmektedir. Ancak, karanın olumlu anlamları üzerinde taşıdığı durumlar da vardır. Kara, olumlu anlamı içerisinde büyüklük, ululuk, cesaret, sevimlilik, güzellik, vb duyguları barınd. Anlatılara yansıyan kara olumlu anlamıyla genellikle insanlara verilen lâkap olarak karşımıza çıkar. Lâkap alan insanlar da çoğunlukla kahraman bir asker ya da veli olarak görünür. Anadolu'nun birçok yöresinde lâkabında kara olan ve veli olduklarına inanılan şahıslar bulunmaktadır. Erzincan için; Kara Yakup, Karababa, bu örneklerden iki tanesidir.

Erzincan'da bulunan Karababa ve Alicerah için de şöyle bir anlatı anlatılır: Karababa ve Alicerah'ın mezarları, Erzincan'ın Çalarmut yaylasının güneyinde, Çamlık Dağı" adı verilen bir tepededir. Bu iki zâtın, Kurtuluş Savaşı'nda şehit düştükleri bilinir. Yöre halkı, bu iki zâtın geceleri birbirlerine top attıklarını söyler (K.K 10). Günümüzde mezarları ziyaret yeridir.

2.4.8. Sofu Baba Türbesi

Türbesi Tercan ilçesine bağlı Çadırkaya köyünün merkezinde bulunan bir caminin bahçesindedir. Tek kubbe ve iki pencereden oluşan türbenin kapısı kilitlidir. Kaynak kişiden (K.K 29) aldığımız bilgiye göre anahtar köyün muhtarında bulunmaktadır. Türbe kapsının yanında bulunan levhada; "Asıl ismi Şerif Ahmet Liman olan Sofu Baba Hazretleri 1899 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı bir köyde dünyaya geldi. Babası Muhammed Efendi annesi Fatma hanımdır. İlk eğitimini köy camiinde aldı. On yaşında

Kur'anı hıfzetti. Yirmi üç yaşında yörenin âlimlerinden Ferşad Efendinin[43] dergâhına koştu ve manevi eğitimini tamamladı. Otuz beş yaşında hocasından icazet alarak Çayırlı ilçesinin Harmantepe ve Cennetpınar köyünde imamlık yaptı. Nakşibendî şeyhlerinden olan o zaman ki Kiği müftüsü Mehmet Efendiden hilafet aldı. 1983 yılında vefat etti. Çadırkaya'da hizmeti çok olduğundan buraya defnedildi" yazmaktadır.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Çevre köylerinde çok iyi tanıdığı Allah dosttu. Kıbrıs harbinde askere su verdiği söylenir. Türbesi de yakın zamanda bir hayırsever ve belediyemiz öncülüğünde kurban kesilerek yapıldı. Buraya çevre illerden ve köylerden gelenler, Sofu Baba'yı ziyarete geldik diyorlar. Bizde yerini gösteriyoruz. Onun dışında ne tür dileklerde bulunuyorlar bilmiyorum. Kimse bunu pek dışarıya vurmuyor. O yüzden pek bir şey diyemeyeceğim. Genellikle buranın halkı dua etmek, iyi dileklerini iletmek için türbeye giderler (K.K 32).

2.4.9. Mama Hatun Türbesi

Mama Hatun Türbesi, Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Mamahatun Mahallesinde bulunmaktadır. Türbe, büyük bir külliyenin küçük bir parçasıdır. Saltuklu Prensesi Mama Hatun adına yaptırılmıştır. Türbenin yanında kervansaray ve hamam yer almaktadır. Kendine özgü bir mimarisi olan türbenin gövdesi dilimli olup, silindiriktir ve gövdesinin üzeri koni şeklinde bir külahla örtülmüştür. Türbenin ortasındaki ana bölümü yuvarlak bir duvar ile çevrilmiştir. Türbenin kitabesinde yalnızca mimarının ismi, Ahlâtlı Ebu'n-Nema bin Mufaddal' yazısı okunmaktadır.

Malazgirt zaferinden bir vakit sonra Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden biri olan Saltuklular'dan II. İzzeddin Saltuk'un kızı Mama Hatun, uzun yıllar idareyi elinde bulunduran ağabeyi Nasırüddin Muhammed'in ardından 587'de (1191) Saltuklu Beyliği'nin başına geçti. Hükümdarlığının ilk yılları ilgili kayıtlı bir bilgi bulunmamakla beraber Mama Hatun'un son dönemlerde yeğenleriyle iktidar mücadelesi içinde olduğu bilinmektedir. Mama Hatun muhtemelen başına gelecekleri tahmin edip korkuya kapıldığı için 597'de (1201) Eyyübü Hükümdan el-Melikü'l-Adil'e haber göndererek nüfuzlu ve saygın biri ile evlenmek istediğini bildirir. Bunun üzerine El-Melikü'l-Adil, Nablus Eyyübi

[43] Son devir Osmanlı müderris ve şeyhlerindendir. Trabzon'a bağlı Çaykara kazasının Yeşilalan köyünde doğmuştur. Asıl adı İbrahim Hakkı'dır. Geniş bilgi için Bkz (Yavuz 1995: 413-414).

Valisi Farisüddin Meymun el-Kasri'ye Mama Hatun ile evlenmesini, böylelikle sultanın ülkesini de yönetmesini tavsiye eden bir mektup yazar. Teklifi kabul eden Meymun el-Kasri, evlenmek için gerekli hazırlıkları yaparken Mama Hatun'un tahttan uzaklaştırılıp hapsedildiğini, yerine yeğeni Alâeddin Melikşah'ın geçtiğini öğrenir. Mama Hatun'un bundan sonraki hayatına dair bilgi yoktur (Şeker, 2003: 548).

Güçlü bir kadın olan, Erzincan ve Tercan'da hakkında menkıbevi mahiyette hikâyeler anlatılan Mama Hatun (Kara, 1994: 50-51) önemli tarihi eserler de bırakmıştır. Erzincan'ın Tercan ilçesindeki kervansaray, hamam ve mescit bu eserlerdendir.

Genellikle türbe gezi amaçlı ziyaret edilmektedir. "Bunun yanında bir dileği olan, hasta olup da şifa arayan ziyaretçilerde bulunmaktadır. Bilhassa dilek sahipleri, dileklerini dileyip oradan taş alıp türbenin duvarına sürterler, şayet taş tutarsa dileklerinin kabul olacağına inanırlar" (Küçük, 1982: 323).

2.4.10. Doğan Dede Türbesi

Ziyaret yeri Yaylacık köyünde bulunmaktadır. Erzincan-Erzurum karayolunun kenarında yer alan köy, ilçe merkezine 9 kilometre, Erzincan şehir merkezine mesafesi ise yaklaşık 85 kilometredir.

Ziyaret yeri oldukça yüksek bir tepededir. Etrafında eski ve yeni mezarlıklar bulunan türbenin yanında kurban kesimi için bir yapı bulunmaktadır. Türbe ve çevresi oldukça bakımlıdır ki bu da bize türbenin yoğun bir ziyaretçi altında olduğunu göstermektedir. Ziyaretin hece taşında ise 1892-1972 yazmaktadır. Araştırmacı ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Buraya ne zaman gelseniz mutlaka ziyaret için gelen birilerini bulursunuz. Doğan Dede'yi biz aleviler arasında hemen hemen bilmeyen yoktur. Kerametleri açık olan bir insandı. Çocuğu olmayan, olup ta yaşamayan, bir dileği yahut hastalığı olan buraya gelir. İyi dileklerini ilettikten sonra Doğan Dede'nin yüzü suyu hürmetine Allah'tan şifasını ister, adağını adar. Dileği kabul olunca da tekrar gelir, kurbanı kesip dağıtır. Genellikle küçükbaş hayvanlar tercih edilir. Güvercin kılığına girip darda kalanlara yardım ettiği öz kızı tarafından görülmüştür. Doğan Dede sırrını kimseye söylememesi için kızını uyarmışsa da kızı dayanamayarak köylülere "Benim babam güvercin olup uçuyor" deyince Doğan Dede tarafından bedduaya uğramıştır ve genç yaşta Hakka yürümüştür.

Ayrıca çok çetin kış aylarında bile kısa kollu gömlek giyindiği, Perşembe geceleri küçük bir asker topluluğunun başında komutanlık yaptığı, bu asker geçişini gören yeni bir gelini ezmek üzereyken elini uzaktan uzatıp çeşme başında kurtardığı, kaybolan eşyaların yerini çok uzaktan söylemesi, farklı yerlerde aynı anda görülmesi, türbesinin üzerinde gece vakti yeşil kandil yandığı gibi kerametleri olduğuna inanılır. Halk tarafından "Bozatlı Hızır'ın kendisi" (K.K 34) olarak adlandırılır.

- Yaralı olanlar geliyorlar yarası kapanıyor. Çocuğu olmayanlar geliyor çocuğu oluyor. Mesela Erzincan'da adamın birinin bir türlü çocuğu olmazmış. Bir Pazar günü karısıyla beraber pazara gitmiş. Mübarek o sırada kadına görünür, kulağına bir şeyler söyler hemen oradan uzaklaşır. Kadın durumu kocasına anlatılır. Kocası sorup soruşturur, Doğan Dede'nin türbesini bulur ve türbeye gelip adaklarını adarlar. Zaman sonra bir erkek çocukları olur. Çocuk doğduğunda sırtında bir el izi vardır. O çocuğun resmini türbenin yanında bulanan duvara koydular. Herhalde çocuğun adını da Doğan koydular. Ben mübareğin kerametini şöyle gördüm. Benim bir ineğim vardı. Yedi gün boyunca aramadık yer bırakmadık bulamadık. Doğan Dede'yi gece rüyamda gördüm. Önünde inek ile beraber bana doğru geliyordu. Sabah uyandığımda hayvanların yemini vermeye ahıra gittim. Ahırda bizim inek öylece duruyordu (K.K 33).

Etrafında mum ve bezlerin bulunduğu türbe, çevre il, ilçe ve köylerden ziyaretçi almaktadır. Gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu alevi insanlar teşkil etmektedir. İnsanoğlu yaratılışından beri, yaşamını sürdürmek için bedeninde ve ruhunda meydana gelen rahatsızlıkları bertaraf etmeye çalışmıştır. Ziyaret yerleri etrafında gerekleştirilen uygulamalar da bu tedavi ve korunma yöntemlerindendir. Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması, kutsalın gücünü daha da arttırmaktadır. Kutsalın keramet gücüne dair anlatılar, bu mekânların kabul edilirliğini güçlendirmektedir.

2.5. OTLUKBELİ İLÇESİ

2.5.1. Mustafa Dede Türbesi

Ziyaret yeri Erzincan ilinin Otlukbeli ilçesine bağlı Ördekhacı köyündedir. Köy ilçe merkezine 14 km. il merkezine ise 66 km. mesafededir. Yoğun olarak alevi vatandaşların yaşadığı köyde iki ziyaret yeri bulunmaktadır. Bu ziyaret yerlerinden biri olan Mustafa Dede'nin türbesi oldukça sade bir görünüme sahip olup bir tepenin üstündedir. Türbe

içerisinde Mustafa Dede ile birlikte yan yana iki mezar daha yer almaktadır. Mezarlar Mustafa Dede'nin annesi ve babasına aittir.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Mustafa Dede 1969 yılında ölmüştür. Kendisi Üryan Hızır[44] ocağındandır. Birçok kerametleri olan Mustafa Dede' nin son kerameti ölüm zamanını bilmesi ve yakınlarına söylemesidir. Bu olay şöyle olmuştur: Mustafa Dede kanser hastasıdır. Bir gün kızı Beyaz Yıldız' a şöyle der. "Bugün Tanrı misafirin çok". Babam, annem, amcam gelecekler günümü belirleyeceğiz der. Dedenin bahsettiği bu insanlar hayatta olmayan daha önce ölmüş kişilerdir. Bunu bilen kızı endişelenir. Dede, Almanya'da çalışan oğlunu kastederek Arif ne zaman gidiyor diye sorar. Kızı on gün sonra gidiyor der. Bunun üzerine dede, "o güne tamamladık" der. Birkaç gün sonra kızı dedenin temizliğini yapmaktadır. Yüzü yıkanırken "yaklaştılar" der ve kısa bir süre sonra ceketinin önünü toplayarak selam verir. O anda ahırdaki hayvanlarda da bir gariplik olur. Koyunlar, kuzular meleşirler. Dede karşısında olan ve sadece kendisine görünen amcasına der ki ;"yedi gün sonra senin yanına geliyorum." Sonra da kızına döner ve dedenler geldi yedi gün sonra gidiyorum der (K.K 35).

Çocuk sahibi olmak, evlenmek, şifa bulmak başta olmak üzere her tür dilek sahibince ziyaret edilen türbenin belirli bir ziyaret günü bulunmamaktadır. Çevre ilçe ve köylerden de ziyaretçisi bulunan türbeye genellikle alevi halk kesiminden insanlar gelmektedir. Dilek ne olursa olsun sadece söz konusu pratiklerin yerine getirilmesinin dileğin kabulüne yetmeyeceğine inanılmaktadır. Çoğu ziyaret yerinde olduğu gibi bu ziyaret yerinde de ilk şart yürekten inanmak ve bu inanç doğrultusunda pratikleri yapmaktadır. Yapılan ziyaretin belli bir günü yoktur. Ziyaretler haftanın her günü gerçekleştirilmektedir.

Mum yakmak ve çevresine bez bağlamak türünden uygulamaların bulunmağı ziyaret yerinde, dileği kabul olanlar, adaklarını gerçekleştirmek için türbeyi ikinci kez

[44] Üryan Hızır, XII. yüzyılın ikinci yarısında Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı Zeve köyünde zaviyelik kurarak, müritleriyle birlikte İslâmi yaymaya çalışmış bir Abdalan-ı Rum'dur. Geniş bilgi için Bkz (Gülten, 2010: 84-103)

ziyaret etmektedir (K.K 35). Ziyaret alanında kurban kesimi için bir yer olmadığında kurbanlar genellikle uygun bir yerde kesilip dağıtılmaktadır.

2.5.2. Mehmet Dede Türbesi

Ziyaret yeri Ördekhacı köyünde bulunmaktadır. Tepelik bir arazide tek kubbe şeklinde bulunan türbeye ulaşmak için, köy yolunun sağ tarafındaki Mustafa Dede türbesinin yanından patika bir yolla yaklaşık olarak 300 m yürüme ile ulaşılmaktadır.

Mehmet Dede 1308 yılında (tahmini 1891) doğmuş 1952 yılında da vefat etmiştir. Babasının adı Resul annesinin adı Reyhan'dır. Gönülsüz, isteksiz verilen yemekleri kabul etmeyen, verilen paralarda da eğer haram bir katkı varsa almayan Mehmet Dede'nin birçok kerametleri vardır. Bunların bazıları şunlardır; Mehmet Dede, uzunca bir süre köyden ayrılır. Köye dönüşünde çayır biçenlerin yanına gelir. Çayırdakiler dedenin ayaklarını yıkadıkları sırada kurşun izleri görürler, ayaklarının her tarafına da karasakız yapıştırmıştır. Dedeye bunlar ne diye sorarlar. Dede de, "harpten geliyorum askerlerin önüne geçtim" diye cevaplar.

Köyün gençlerinden bazıları çobanın koyununu çalarlar ve kesip yerler. Akşam olup, da köye döndüklerinde Mehmet Dede'ye rastlarlar. Gençlerin yanında olmamasına rağmen gönül gözüyle olayı gören Mehmet Dede,"Onurunuzu kaybetmişsiniz. Nerede düşürdünüz?" der.

Mehmet Dede hasta ve yatakta yatmaktadır. Birden yataktan kalkar ve odanın ortasında döner. Elini ağzına götüren Mehmet Dede bir şey çıkararak yastığın altına koyar ve yorganı başına çeker. Orada bulunanlar onun öldüğünü anlarlar. Köylüler cenaze masraflarını aralarında toplayarak Mehmet Dede'yi defnederler. Eve gittiklerinde yastığın altında seksen kuruş bulurlar. Bu para cenaze defnedilirken harcanan para kadardır. Mehmet Dede'nin ölümünden 24-25 sene sonra mezarının onarımı gerekmiş. Bu amaçla mezarını açanlar merak ettiklerinden tabutu da açarlar. Gördükleri manzara şudur: Kefen ilk günkü gibi temiz ve bembeyazdır. O gece mezarı açanlardan her birinin hayvanlarından bir kaçı sebepsiz yere ölür (K.K 35).

İnsanlar tıbbın çare olamadığı noktada çaresiz kalınca ziyaret yerlerine başvurmaktadır. Mehmet Dede türbesine hastalar (özellikle sara hastaları), çocuğu olmayanlar ve durmayanlar, huysuz yaramaz aksi çocuk sahipleri, askerlik görevlerini

yerine getirecek gençler ise askerden sağ salim dönmek için başvurmaktadır. Ziyaret için belirli bir gün ya da saat bulunmamaktadır.

Ziyaretçiler, öncelikle dua eder, sonra mezar taşını öperler. Maddi güçleri ölçüsünde de adak kurbanları (genellikle küçükbaş) adarlar. Adak kurbanlarının kesilebilmesi için bir yer olmadığından, türbenin etrafında uygun görülen bir alanda kesilmektedir. Kurban, adak sahibi tarafından parçalar halinde dağıtılmaktadır. Yasin okumak, dua etmek, yetim sevindirmek, sadaka vermek, türbenin eksiğini tamamlamak, lokma dağıtmak da adanan adaklar (K.K 36) arasında yer almaktadır.

2.6. REFAHİYE İLÇESİ

2.6.1. Ali Haydar Dede Ziyareti

Ziyaret yeri, Çukurçimen köyünde bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu ilçe merkezine 19 km, Erzincan şehir merkezine ise 49 km uzaklıktadır.

1894-1960 yılları arasında yaşıyan Ali Haydar Dede, sağlığında kendisini ziyarete gelenlere, dürüstlüğü, doğruluğu tavsiye etmiş, yardıma muhtaç, sıkıntı çeken herkese Alevi-Sünni ayrımı yapmadan yardım etmiştir. Hasta olan, çocuğu olmayan, dara düşen, huzur bulmak isteyenler ziyarete geldiklerinde, onları hep güler yüzle karşılamış onların isteklerini karşılıksız yerine getirmiştir. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmamış, halkı aydınlatmak için köy köy dolaşmıştır. Anlaşmazlığa düşenler, karı koca problemi yaşayanlar, kardeşler arasında ihtilafı olanlar, arazi problemi yaşayanlar, mahkemeye gitmeden önce Ali Haydar Dede'ye gelir, dertlerini anlatırlardı (Kaplanoğlu, 2009: 229). Metinden de anlaşılabileceği üzere Ali Haydar Dede'nin, verdiği karara herkes saygı duymaktadır.

Ekecik'te Ali Karamolla diye bir adam vardı. Köy meydanında otururken birkaç insanı hazırlık yaparken görür ve onlara,"Nere gidiyorsunuz? Diye sorar. Onlarda cevap verirler: "Çukurçimen'e Haydar Dede'nin yanına" onlarla alay eder, karısının yanına gidince, ziyarete giden kişiler ve dede hakkında kötü şeyler söyler. Hanımı bu durumdan rahatsız olur ve kocasına: "Ali Haydar Dede'de bir şey var sana isabet eder der." Bir gün gece kalkınca bakmış ki, kocası Ali'nin ağzı dili tutulmuş. Ali içinden "Ali Haydar Dede ağzımı aç bir daha senin arkandan kötü söz söylersem, Allah benim canımı alsın" diye dua

etmiş. Sonra ağzı açılmış, namaz kılıp dua etmiş (Kaplanoğlu, 2009: 230). Ali Haydar Dede hakkında, toplumuna yön gösteren bir kanaat önderi diyebiliriz.

Çevre il, ilçe ve köylerden ziyaretçi alan türbe, çoğunlukla alevi vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Etrafı taşlarla çevrili ziyaretin hemen arkasında yer alan kavak ağacının dallarında bez parçaları bulunmaktadır. Ziyaret yeri her türlü dilek sahibi tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretin belli bir günü ya da saati bulunmaktadır. Kurban kesimi genellikle bölgede bulunan cem evinde yapılmaktadır (K.K 37). Türbede yatana saygı göstermeyenler, halk inançlarının yasaklarını çiğneyenler, olağanüstü yaptırımlar içeren bir çeşit uyarılar alırlar. Kutsal olan burada, bir yandan koruyucu, bir yandan da hasımlarına korku verici özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

2.6.2. Seyyid Sinan Türbesi

Ziyaret yeri Altköy'de bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu Refahiye ilçesine 8 km. Erzincan şehir merkezine ise yaklaşık 71 km. uzaklıktadır. "Köyde iki tane cami vardır. İlk yapılan camide köy halkı genellikle Cuma namazlarını kıldıkları için kendi aralarında "Cuma Camisi" (K.K 37) olarak adlandırıyorlar.

Seyyid Sinan Hazretlerinin ailesi hakkında genel bir bilgi yoktur, ancak altısı erkek ikisi kız olmak üzere sekiz kardeş oldukları bilinmektedir. Kardeşlerinin bir bölümü Kemah'ta bir bölümü Sivas'ın ilçelerinde ocak açmış olup, Seyyid Sinan ve abisi Ebubekir anneleriyle birlikte Refahiye'de (Tuygun, 2004: 51) ikamet etmişlerdir.

Anlatılanlara göre Ebubekir hac vazifesini yerine getirmek üzere mübarek topraklara gider. Zaman sonra bir gün Kâbe'de namaz kılarken aklına annesinin sıcak helvası gelir. "Annemin sıcak helvası olsa da yesem" diye aklından geçirir. Abisinin canının helva çekmesi, kardeşi Seyyid Sinan'a haber olur. Seyyid Sinan hemen annesinin yanına giderek durumu anlatır. Annesi de bir tasın içine helva kor ve oğluna verir. Sinan helvayı eline almasıyla bir anda kendisini abisinin yanında bulur. Abisi ise o sırada namaz kılmaktadır. Ebubekir namazdan sonra Sinan'ı arar ancak bulamaz. Helvadan biraz yer ve gerisini elinde sıkar. Ziyaret yerinde parmak izleri bulunan helva şeklindeki taşın, Ebubekir'in Kâbe'de elinde sıktığı helva olduğu anlatılır (K.K 37).

Türbede içerisinde bulunan o tasın içindeki su, cin tutanlara, hasta olanlara şifadır. Halk arasında "tıhtab" olarak bilen su, çocuğu olmayan, çeşitli hastalıklara yakalan

insanlara içirilir. Türbeyi ziyarete gelenler önce Ebubekir'i sonra Seyyid Sinan'ı ziyaret ederler. Bu saygı türbede de aynı şekildedir. Türbe girişindeki ilk sanduka Ebubekir'e, ikinci sanduka ise Seyyid-i Sinan'a aittir (K.K 37).

Ziyaret genellikle 3 ihlâs 1 Fatiha suresi okuyarak başlar. Dileyen kimseler türbe içerisinde namaz kılabilmektedir. Her türlü mezhep unsurunca ziyaret edilen türbe de mum yakmak, bez bağlamak türünden uygulamalar yoktur. Adak işlemi genellikle yapılmamaktadır (K.K 37) ama dileyen ziyaret yerinde kurban kesebilmektedir.

Şifanın Allah'tan geleceği unutulmamakla birlikte şifayı bulmak içinde bir eylemde bulunmak gerekir. Söz konusu ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar şifa isteklerinin iletildiği yerler olarak işlev görmektedir. Tıbbın çaresiz kaldığı veya tıbbın imkânlarından yararlanılamadığı zamanlarda bu mekânlar halk arasında büyük bir önem teşkil etmektedir. Kutsal kabul edilen bu tür ziyaret yerlerinde bulunan; "su", "taş" ve "ağacın" işlevlerinden faydalanıldığı yukarıdaki anlatıda açıkça görülmektedir.

2.6.3. Çamlık Ziyareti

Ziyaret yeri Refahiye ilçesinin Çıragedik köyüne uzak bir bölgede bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu ilçeye 22 km. uzaklıkta Erzincan il merkezine ise 83 km. mesafededir.

Etrafı açık ve taşlarla çevrilmiş olan ziyaret yerinde kimin yattığı bilinmemektedir ancak halk arasında ulu bir zâtın bölgede sürekli göründüğü söylenmektedir. Diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi burada da ziyaretin ilk şartı kalpten inanmaktır. Çamlık ziyareti olarak adlandırılan bölge her türlü dilek sahibi tarafından ziyaret edilmektedir. Uygulama ziyaret yerinde bulunan mezar taşının öpülmesi ve etrafında üç defa dönülmesi ile başlar. Dilek sahibi adağını adar ve dileğine vasıl olunca da tekrar gelip adağını yerine getirir. Ziyaretin belli bir günü olmadığı gibi çoğunlukla Alevi- Bektaşi kesimine mensup vatandaşlar tarafından ziyaret edilir. Genellikle ziyaretin bulunduğu köy ve çevre köylerde yaşayan halk tarafından ziyaret edilen bölgedeki ağaçların kesilmesi bir nevi yasaktır ve kesenlerinde başına türlü belaların geleceği inancı hâkimdir. Ziyaret yerine yakın bir bölgede bulunan su (K.K 38) ise şifalı kabul edilir.

Türbeler, kendilerine büyük saygı duyulan mübarek şahsiyetlere adanan manevi ikametgâhlar olduklarından, oralarda fiilen bir mezarın bulunup bulunmaması, onların

kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaları için bir engel teşkil etmemekte (Günay, 2003: 9) beraber bu tür yerler halk arasında ziyaret yeri olarak bilinirler.

2.6.4. Cafer Efendi Ziyareti

Ziyaret yeri Refahiye'nin Ulucak eski adı "Ekrek" köyündedir. Köy bağlı olduğu ilçe merkezine 6 km. mesafededir.

Cafer Efendi ziyareti olarak adlandırılan zâtın Efendi'nin ne zaman yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Cafer Efendi, anlatılanlara göre, Ulucak Köyü'nde yaşamış ve orada vefat etmiş, keramet ehli, veli bir insandır. Cafer Efendi'nin sülalesi devam etmekte olup, köyde ocak olarak bilinmektedir. Köylüler arasında Cafer Efendi hakkında anlatılanlar şöyledir: Köylüler yazın, kışlık yakacaklarını hazırlamak için ormana gider ağaç keserler. Cafer Efendi ormana gitmek yerine köy etrafında çalı toplar. Annesi bu duruma kızar, oğluna neden ormana gitmediğini sorar. Annesine, üzerine fazla gelmemesini, ormana gittiğinde ağaçların hepsinin kendisine seslendiğini, onları canlı gibi gördüğünü söyler. Ağaçları kesmekten, onlara zarar vermekten çekindiğini söyler (Kaplanoğlu, 2009: 231).

Zaman sonra vefat eden Cafer Efendi'ye, köylüler mezar yerine ağaçtan türbe yapmak için iki defa girişimde bulunmuşlar. Her seferinde türbenin ağaçlarını sabah kalktıklarında araziye savrulmuş vaziyette bulunca, köylüler bu niyetlerinden vazgeçmişlerdir. Son zamanlarda define arayanların zarar vermesini engellemek için mezarın etrafı, kalın demir parmaklıklarla çevrilmiştir. Define aramak için mezarı kazmaya çalışanların başarısız olduğu, daha sonra başlarına felaketler geldiği söylenmektedir. Cafer Efendi ziyaret yerine her türlü amaç için ziyarete gidilir. Hürmet için gidenler olduğu gibi, hastalıklarına şifa bulmak, dileğinin yerine gelmesini istemek niyetiyle ziyaret edenler de vardır. Ziyarete gidenler abdest alır ve mezar yerinin yanında namaz kılarlar. Şifa niyetiyle mezar toprağından bir miktar yiyenler de olur (Kaplanoğlu, 2009: 232).

Niyetinin gerçekleşmesi için ocağı ziyaret etmenin zorunlu olduğu düşüncesi halk arasında yaygın inançtır. Köylüler, yoğurdukları hamurun ve çaldıkları yoğurtların, bereketli olması düşüncesiyle hamur ve yoğurt mayalarını ocak evinden alırlar. Şifa olur inancıyla ocak evinden alınan ekmek çocuklara ve büyüklere yedirilir (Kaplanoğlu, 2009: 218).

Doğrudan doğruya bir kahramanın ya da velinin söz konusu olmadığı, su, ağaç, dağ, tepe, taş, vb. doğal varlıkların ziyarete konu teşkil ettiği birçok durumlarda onlar bir veli ya da onun mezarı ile ilişkiye konmak suretiyle kutsallaştırıldığı görülmektedir. Veliler ise, sağlıklarının yanı sıra öldükten sonra keramet göstermektedirler (Günay, 2003: 15) çünkü bu onların veliliklerinin kanıtı olmaktadır.

2.6.5. Delik Taş Ziyareti

Yeniyurt Köyü'nün kuzeybatı tarafında ve köye 750 m uzaklıktadır. Bina büyüklüğünde olan kaya kütlesinin içinde 5 m uzunluğunda, 3 m genişliğinde iki ucu da açık delik vardır. Bu kaya kütlesi ve içinde bulunan delikli taş bölgede yaşayan köylüler tarafından ziyaret kabul edilmektedir. Önceki yıllarda köylüler Delikli Taş Ziyareti'ne yağmur duasına giderlermiş. Erkek, kadın ve çocuklar birlikte gider, hoca eşliğinde dua ederler. Kesilen kurban etleri pişirildikten sonra hazırlanan lokmalar duaya katılanlara ikram edilir. İnanarak yapılan dua sonucunda kesinlikle yağmur yağdığı söylenmektedir. Dua anında katılanların samimi olarak ağlaması ve gözyaşı akıtması lazımdır. Delikli Taş Ziyareti'ne hayvanlar da götürülür, deliğin içinden geçirilir. Sağlıklı hayvanların hastalığa yakalanmayacağına, hasta olanların ise iyeleşeceğine inanılır. Ziyarete gitmenin bir diğer amacı ise, yaşı gelmiş fakat evlenemeyen kısmeti kapalı kız ve erkekler götürülür, delikli taşın içinden geçirilir (Kaplanoğlu,2009: 247). Böylelikle kısmetin açılacağı düşünülür.

2.7. İLİÇ İLÇESİ

2.7.1. Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri Türbesi

Ziyaret yeri İliç ilçesinin Balkaya eski adı "Kirzi" köyünün girişinde bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu ilçe merkezine 28 km. Erzincan şehir merkezine ise 74 km. mesafededir. Ziyaretin hece taşında "Seyyid Şeyh Hasan El Kirzi Hazretleri Ehli Beyt'ten Hazreti Hüseyin'in yirmi yedinci kuşak torunudur" yazmaktadır. Türbenin içerisinde bir mezar yoktur, mezar türbenin hemen önünde bulunmaktadır. Oldukça sade bir görünüme sahip olan türbenin içerisinde ise yuvarlak bir taş ve namaz kılmak için halılar bulunmaktadır.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Anlatılanlara göre, Şeyh Hasan El kirzi hazretleri köyün kurucusudur. Bu mübarek insan daha Anadolu'ya Türkler açılmadan önce irşad için gelen, Anadolu erenleri içerisinde görev alan Horasan ehlilerindendir. İmam Hüseyin'in oğlu olan Zeynel Abidin Bakır'ın 27. Kuşak torunu olduğunu ceylan derisi üzerine yazılmış olan şeceresinden anlaşılmaktadır. Çeşitli zorluklarla uzak diyarlardan bu topraklara 1160 tarihlerinde gelip yerleşen Seyyid Şeyh Hasan El-Kirzi, Kirzi köyüne geldiğinde burada yaşayan gayri Müslimlerle karşılaşmış ve onlara İslâm'ı anlatmıştır. Ancak yapılan tüm çağrılara rağmen gayri Müslimler İslâm'ı kabul etmeyip, başka topraklara gitmişlerdir (K.K 39).[45]

Bizim köyümüzde bugüne kadar hiç davul zurna ile düğün yapılmamıştır. Bunun sebebi olarak; Davul zurna çalınca şehvetten ya da kibirden ötürü dağların göçüp gideceği gösterilir. O yüzden günümüzde de köyümüzde düğünler davul zurnasız sade yapılır. Eskiden hemen hemen çoğu kişinin atı vardı. Türbenin yanından atın kuyruğu bağlı kimse geçemezdi. Çünkü atın kuyruğunu bağlayıp dolaşmak, kibir olarak görülürdü. Ben bu olayı bire bir yaşadım. Eskiden ormancılar var idi. Koruyucular. Bunlar atlar ile gezerlerdi. O zaman yol falan yoktu. Bahsettiğim tarihler 1970'ler. Türbenin hemen sağ tarafında iki tane dere akardı. Zamanında çok sel gelirdi o derelerden ama mübareğe dokunmazdı. Bir gün, türbenin tam karşısında oturan Yeter Teyze, koruyucu olan Ali'ye bağırdı. Ali atın kuyruğunu çöz öyle geç dedi. Ali Yeter Teyze'nin ikazına kulak vermedi ve atıyla hızlıca türbenin yandan geçmek istedi ama at türbenin yanına geldiğinde aniden durdu ve Ali atın üzerinden nehre uçtu.

Seyyid Şeyh Hasan El Kirzi türbesi etrafından gerçekleştirilen pratik ve uygulamalara bakıldığında, söz konusu türbenin köyün girişinde olmasından dolayı bölge insanı köy giriş ve çıkışında türbeye saygı anlamında selam verir. Uygulama türbede yatan zâta, 1 Fatiha 3 ihlâs suresinin okunması ile başlar, akabinde 2 rekât namaz ile devam eder. Daha sonrasında türbede yatan zâtın maneviyatından yola çıkılarak Allah'tan Şeyh Hasan Kirzi yüzü suyu hürmetine dileklerde bulunulur. Çoğu ziyaret yerinde olduğu gibi bu ziyaret yerinde de kalpten inanmak esastır. Bu dileklerin içeriğine bakıldığında ise, genellikle çocuk sahibi olma ve çeşitli hastalıklardan kurtulma ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında zaman zaman köy halkı yağmur duası için türbeyi ziyaret etmektedir. Köy imamı eşliğinde yapılan yağmur duasının hemen ardından kurban kesimi yapılmaktadır.

[45] Nitekim 1516 yıllarında yani Şeyh Hasan El Kirzi'nin bu topraklara gelişinden yaklaşık üç yüzyıl sonra Müslüman nüfuzun bölgede ikamet ettiği, yine o yıllarda bu zâta ait bir Zaviye'nin bulunduğu görülmektedir. Bkz (Miroğlu, 2014: 86-87).

Türbe içerisinde bel hizasında küçük bir yapının üstünde yuvarlak bir taş bulunmaktadır. Bu taş Şeyh Hasan El Kirzi zamanında gayri Müslimlerin Müslüman olması için kullanılırdı. Müslüman olmak isteyen gayri Müslimler bu taşa el sürerek şahadet getirip Müslüman olurlardı. Günümüzde bu taş çeşitli rahatsızlıklardan (sara ve ruh hastalıkları) kurtulmak için kullanılır. Uygulama taşa el sürülerek "Hastalığın bu taşta kalsın" diyerek yapılır. Her türlü mezhep unsurunca ziyaret edilen türbenin, belli bir ziyaret günü yoktur. Etrafında mum ve bez bağlama türünden pratiklerin bulunmadığı ziyaret yerinde genellikle küçükbaş hayvanlar adak olarak adanmaktadır (K.K 39). Kurban kesimi için türbenin hemen yanında bir yapı bulunmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, "Pir", "baba", "dede" ve "ata" unvanları ile anılan manevi şahsiyetlerin, Anadolu'da yaşam tarzı ile şekillenen bilge tipinin tasavvuf alanındaki öncüleri olduklarını ve hayatın kültürel, dinsel ve ahlaki alanlarında ise, söz sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

2.7.2. Koca Leşker Ziyaretgâhı

Koca Leşker[46]'in ziyaretgâhı Bağıştaş köyündedir. Köy bağlı olduğunu İliç ilçe merkezine 14 km. mesafede olup, Erzincan şehir merkezine ise yaklaşık 97 kilometredir. Ziyaretgâh köy merkezine 2 km uzaklıkta bulunan mezarlık içerisindedir. Türbe tek kubbe şeklindedir.

Ziyaret yerinde yatan zâtın kimliği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Vatan için şehit düştüğü rivayet edilen Koca Leşker, şehitlik makamı ile halkın maneviyatında bir kutsiyet kazanmıştır. Zira bu makamlarda bulunanlar halk arasında Allah dostu olarak bilinirler ve türbede yatan zât aracılığıyla da Allah'a dualarda bulunulur. Anlatılanlara göre, Koca Leşker bir Alperendir. Kemah ve çevre bölgeleri Rumlardan kurtarmıştır. Kendisi gibi şehit olanlar, etrafında bulunan mezarlıklarda yatmaktadırlar. Ziyaretgâh genellikle ruhsal rahatsızlar, zekâ gelişimini tamamlamamış ve çocuğu olmayan kimseler tarafından ziyaret edilmektedir. Bunun yanında her türlü dilek ve niyet amacıyla da ziyaretler yapılabilmektedir (K.K 40).

- Benim annenim çocuğu olmazmış. Tabi o zamanlar her isteyen doktora gidemiyordu. Bir gün rüyasında Koca Leşker'i görmüş, rüyasında annemin kucağına bir

[46] Leşker: asker, yiğit, kahraman olan asker anlamındadır. Bkz (Devellioğlu 2012: 631).

kundak vermiş. Annem sabah olunca durumu babama anlatmış. O gün türbeye gidip adak adamışlar. Zaman sonra da ben doğmuşum. Babam ben doğar doğmaz türbeye gidip dua etmiş ve kurbanını kesmiş.

Köy halkı ve hayırseverler arasında toplanan para ile ziyarete gelenlerin kurban, lokma gibi hizmetlerini görmek için bir yapı yaptırılmıştır. Kesilen adak kurbanı genellikle küçükbaş hayvanlarıdır. Yapılan ziyaretin belli bir günü ya da saati yoktur. Hem yöre halkı hem de hem he yöre dışından pek çok kişi tarafından her gün ziyaret edilebilmektedir. Ziyaret, türbede yatan zâtı selamlama ve türbe taşını öpmekle başlar. Daha sonra Allah'tan türbede yatan zât aracılığıyla dileklerde bulunur. Dilek gerçekleşince de türbe ikinci kez ziyaret edilmekte, adanan adaklar (K.K 40) yerine getirilmektedir.

2.8. KEMALİYE İLÇESİ

2.8.1. Hıdır Abdal Sultan Türbesi

Ziyaret yeri Kemaliye'nin Ocak köyündedir. Köy bağlı olduğu ilçe merkezine 15 kilometre, Erzincan şehir merkezine ise 102 kilometredir. Her yıl Ağustos ayının ilk haftası çeşitli illerden gelen ziyaretçiler anma törenlerini burada yapmaktadırlar. 1958 yılında Rıza Şimşek tarafından tamir edilen türbenin bakım ve onarımı İstanbul'da kurulan **"**Ocak Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği" (K.K 41) tarafından yapılmaktadır.

Türbe içerisinde bulunan "Kitabe Taşı" ile "Şecere", Hıdır Abdal'ın Sülale-i Pak'a (Hz. Muhammed soyuna) ulaştığını gösterir. Bu belgelerden biri olan "Kitabe Taşı" türbenin kuzey kısmında bulunmak ile birlikte üzerinde; Lâ ilahe İllallah Muhammed'ün Resulüllah, Sülale -i Pak Karaca Ahmed evlatlarından Es -Seyyid Hıdır Abdal. Sene 675 ifadesi yazılıdır.

Yaklaşık kırk metrekarelik bir alanda kurulan türbenin ilk olarak hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığını belirleyen herhangi bir işaret yoktur. "İçten dört kemerli bir kubbe ve sekizgen bir gövde üzerinde yapılmıştır. En yüksek noktasında Arapça "Allah" yazılı bir âlemi bulunan sekiz köşeli kubbenin karakteristik özelliği de parke biçiminde kesilmiş taşlarla işlenmiş olmasıdır. Türbenin kubbe bölümleri dışındaki üst damına, rutubetin ve su sızıntılarının yapacağı tahribatı önlemek için 1986 yılında kurşun levhalar ile " (Şimşek, 1993: 153) kapatılmıştır.

Türbeye, kemerli ve kenarları taş sütunlarıyla kaplanmış bir kapıdan girilir. Dar ve uzun olan bir koridorun sol tarafında, dileyen ziyaretçilerin namaz kılıp ibadet etmeleri için ayrılan mescit bulunmaktadır. Bu mescide gelen ziyaretçi, hürmeten eğilip içeri girmektedir. Zaten mescit kapısı da oldukça küçüktür.

Türbe içerisinde okunan iki adet onarım belgesi mevcuttur. İlk belgede;

"Maşallah.

Sebeb-i tamir bina el-fakir Esseyid Ali Efendi. Sene:1295 Recep 8" yazısı okunmaktadır. Bu yazıdan anlaşıldığı üzere türbe binasının, Hıdır Abdal soyundan olduğu (seyyîd) sözcüğünden anlaşılan Ali Efendi adında bir kişi tarafından 1295 (1879) yılında, Arabî aylarının yedincisi Recep ayında onarılmış olduğunu görmekteyiz. Ali Efendi'nin 1879'da yaptırdığı onarım sayesinde türbe uzun süre ayakta durabilmiş ve hiçbir onarım görmeden 1958 yılına kadar gelmiştir. Ancak ilk onarımdan o tarihe kadar geçen seksen yıl içinde bir hayli yıpranmış olan türbe, özelikle 1939 Erzincan depremi nedeniyle duvarlarında ve kubbe bölümünde çatlaklar meydana gelmiştir. 1958 yılında türbe Ali Rıza Şimşek tarafından hiçbir mali yardım alınmadan (Şimşek, 1993: 157) tekrar onarılıp vatandaşların hizmetine sunulmuştur.

Yaşamını Türklük ve İslâm uğruna adamış olan ulu dervişler zinciri halkasında yer alan Hıdır Abdal Sultan'ın birde zaviyesi vardı. Kendi adı ile anılan bu zaviye, yüzyıllar boyu hizmet veren, geniş bir görüş açısına sahip, yüksek bir tepe üzerinde şimdiki adıyla Ocak Köyü'nde kurulmuştur. Kurulan bu zaviye, Selçuklu ve Osmanlı döneminde uygulanan vergi bağışından yararlanmış, gelip gidene hizmet vermiştir. Eski insanlar Hıdır Abdal Zaviyesi deyiminden çok "Hıdır Abdal Ocağı" deyimi kullandıkları köye, hayvan sırtında bir çok akıl hastasının geldiğini, burada bir süre kaldıktan sonra sağlığına kavuşup köylerine gittiklerini, bir sonraki yıl ise adak kurbanları ile ziyaretlerini yenilediklerini anlatırlar. Konu ile ilişkili olarak "Kendinden deliye Hıdır Abdal'lı neylesin" şeklinde söylenmiş bir deyiş de bugün halk arasında kullanılmaktadır (Şimşek, 1993: 91).

Hıdır Abdal Sultan Zaviyesi'nin[47] varlığı padişah fermanlarıyla da onaylanmıştır. Divan-ı hat olarak bilinen bir yazı türü ile kaleme alınmış mevcut fermanları, düzenleme tarihi ve fermanda tuğrası bulunan padişahlar dönemi itibariyle aşağıya alıyoruz.

[47] Aşağıda yer alan tablo 1 (Şimşek, 1993:96)'dan aynen alınmıştır.

Tablo 1

Ferman No	Belge No	Düzenleme Tarihi Hicri Miladi	Padişah Dönemi
1	6	1178 - 1763	III. Mustafa (1757-1774)
2	7	1237 - 1822	II. Mahmud (1808-1839)
3	1	1268 - 1853	Abdülmecid (1839-1861)
4	2	1290 - 1875	Abdülaziz (1861-1876)
5	3	1290 - 1875	Abdülaziz (1861-1876)
6	4	1290 - 1875	Abdülaziz (1861-1876)
7	5	1290 - 1875	Abdülaziz (1861-1876)
8	8	1304 - 1888	II. Abdülhamit (1876-1909)

Araştırmacı, ziyaret yerinde yapılan uygulama ve pratiklerle ilgili şu bilgilere ulaşmıştır.

- Hıdır Abdal Sultan, biz aleviler arasında kutsal bir değere sahiptir. Dertlerine şifa arayan hastalar, çocuğu olmayan kimseler, oğlunun askerden sağ salim gelmesini dileyenler, başarıya erişmek için emek sarf edenler, ruhsal bunalım içerisinden olan hastalar, ziyaret yerine gidip dua ederler. Genellikle kadınlar gider dua ederler. Erkekler bu konuda pek fazla etkin değillerdir. Duadan sonra evden hamurdan yaptığımız lokmayı, türbe etrafında olan kişilere dağıtırız. Sonra duaların kabulü için bir tane de mum yakarız.

- Ziyaret yerine hem çevre illerden hem de bulunduğu bölgeden birçok insan gelir. Ama diyelim ki, kişi Erzincan' da oturuyor ve oraya gitme imkânı da yok. Kendi evinde onu anarak dua eder yine lokmasını dağıtır. Aynı zamanda evi bir güzel temizler. Evde bulunan herkes abdest dediğimiz gusül abdestini alır. Daha sonra da bir oda da ışığı kapatıp mum yakarlar. Dua eden kimse o odaya bir gün boyunca giremez (K.K 41).

[47] Tarihi yönüyle bu fermanlar, birer vakfiye niteliği taşımaktadır. Bilindiği gibi vakfiye, bir vakfın koşullarını bildiren resmi senettir. Bu açıdan tespit edilmiş bu fermanlar, belirli zamanlarda dönemin, sosyal ve kültürlerine ait çeşitli olayların anlatıldığı bir sembol olarak görülebilir. Geniş bilgi için bkz (Şimsek, 1993)

- Biz alevi vatandaşlar arasında şu sözü hep duyarım. "Hıdır Abdal" yoldaşın olsun. Hani biri yola gider, ameliyat olur, derdine çare bulamaz genellikle "Hıdır Abdal" yoldaşın olsun derler. Benim akrabalarımda duyduğum bir hadise var. Almanya'da oturan yengem, Zeynep Tekgöz'ün çocuğu olmuyordu. Yengem ve yengemin annesi rüyasında iki tane kundakta çocuk görürler ve onlara Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal türbesine gitmeleri söylenir. Türbeye gelip dua edip adak adarlar. Zaman sonra yengem hamile kalır ve ertesi yıl gelip iki adaklık kurban kesip dağıtırlar (K.K 42).

Vaktin birinde kaymakamlık tarafından bir emir alınmış. Ocağa jandarmalarla birlikte gidilecek, halkın boş inancına mazhar olduğuna inandıkları yatırın kapısını kilitleyecekmiş. Emre uymayıp ta kilidi kıranların da hapis ile cezalandırılacağı duyurulmuş. Muhtarın yalvarmaları, tavsiyeleri para etmemiş, bir zabit tutup türbenin kapısını kilitleyip, mühür vurulmuş ve başına da bir jandarma dikerek evine dönmüş. Gece yarısı nöbetçi jandarma, türbe kapısının gıcırdadığı, mühründe kırıldığını görmüş. Durumu komutanına haber vermiş. Olayı duyan köy halkı korku ve merak içerisinde türbe kapısının yanında toplanıp beklemeye başlaşmışlar. Olay yerine gelen komutan türbe kapısının mührünün kırıldığını ve kapının aniden ardına kadar açılıp tekrar kapandığına şahit olunca, türbeye bir daha dokunulmamış (Şimşek, 1993: 142).

Köyün tam orta yerinde, kalın ve yüksek duvarların çevirdiği büyük bir alan içinde bulunan Türbe ve misafirhane (konukevi), çorbalılık-şömine binaları ile adak kurbanlarının kesilip dağıtıldığı bölümlerden oluşur (Şimşek, 1993). Bu durum hem yöre halkının, hem de çevre illerden gelen ziyaretçilerin bir araya gelerek kaynaşmasına vesile olur.

Adak kurbanı en çok Temmuz-Ekim ayları arasında kesilir. Kurban eti köy halkına çiğ olarak, ya da pişirilerek dağıtılır. Bu tercih kurban sahibine aittir. Pişirilerek dağıtım, çoğunlukla bulgurla karışık etli pilav şeklinde olur. Şayet dağıtım çiğ olarak yapılacaksa, derisi ve iç organları temizlenmiş gövdeyi, iki kişi tutarak dağıtım odasına alır. Gövde, önceden yapılan bir liste uyarınca köyde kaç hane varsa o kadar parçaya ayrılır. Dağıtım odasına görevlilerden başkası giremez. Lokmalarını almaya gelenler dışarıda beklerler. Dağıtım işi, ad okunarak küçük pencereden uzatılan kurban paylarının verilmesiyle yerine getirilir. Adı okunanlardan orada bulunmayanların payları da, kendilerine verilmek üzere (Şimşek, 1993: 171-172) orada bulunan yakın komşuları ile gönderilir.

Oldukça yoğun ziyaret akınına uğrayan türbe, yukarıda tasvir ettiğimiz gibi pek çok dilek ve amaçla ziyaret edilmektedir. Ancak bu yerle temasa geçmek için belirli pratiklerin yerine getirilmesi lazımdır. Çünkü kutsal kabul edilen yatır ile doğrudan temas kurmak zordur. Bu sebeple de ziyaret yerlerinde birtakım usul ve davranışlar bulunmaktadır. Çoğu ziyaret yerinde olduğu gibi bu ziyaret yerinde de gönülden inanmak ziyaretin ilk aşamasıdır. Tüm bunların neticesinde, halkın maneviyatında Allah dostu olarak kabul görmüş Hıdır Sultan Abdal'a yapılan dua, mum yakma, namaz kılıp dua etme türünden uygulamaların kutsalla temas amacına yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Âşık Davut Sulari'nin "Hıdır Abdal Sultan" için söylediği nefesinden iki dörtlüğü aşağıya alıyoruz.

Ey gafiller, duyun idrak eyleyin
Hıdır Abdal gibi er var Ocak'ta
Nedir, dağda, taşta dolanırsınız
Hıdır Abdal gibi er var Ocak'ta

Ocak dedikleri Aşutka üstü
Gerçeğin serili duruyor postu
Muhammed'in canı, Ali'nin dostu
Hıdır Abdal gibi er var Ocak'ta (Şimşek, 1993: 151).

2.8.2. Koçu Baba Türbesi

Ziyaret yeri, Başpınar köyünde hâkim bir tepede bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu Kemaliye ilçe merkezine 18 kilometre, Erzincan şehir merkezine ise yaklaşık 92 kilometre mesafededir.

Halkın "Koçu Baba" olarak isimlendirdiği ziyaret yerinde kimin yattığı bilinmektedir. Ancak Koçu Baba'nın Anadolu'ya İslâmiyet'i yaymak için geldiği dönemlerde ilim-irfan sahibi bir zât olduğu köy halkı arasında hâkim görüştür. Adak kurbanı olarak genellikle kanlı kurban adanmaktadır. Kurban edilen hayvanlar genellikle küçükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. Ziyaret yerinde kesilen kurbanlar genellikle köy odaları denilen yerlerde pişirilip dağıtılır. Köy insanı, düğün, sohbet ve mevlid yemeklerini de yine bu yerlerde yapar. Mum yakma pratiğinin bulunmadığı ziyaret yerinde Kur'an-ı Kerim okumak, dua etmek, sadaka dağıtmak, mevlit okutmak, yetim sevindirmek, fakir

doyurmak, oruç tutmak da adanan adaklar arasındadır. Üstü kapalı ve çevresi geniş taşlarla çevrilmiş olan ziyaret yeri, genellikle Sünni vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Ziyaretin belli bir günü ya da saati olmamakla beraber her yıl toplu olarak ziyaretlerde yapılmaktadır. Çeşitli dileklerin dilendiği (ağırlıkla çocuk ve hastalıkların iyileşmesi) ziyaret yerine köy halkı, yağmurun yağmadığı, kurak geçen mevsimlerde de gitmektedir. Türbeye saygısızlık yapmak ve bahçesinde bulunan ağacı kesmek günah (K.K 43) olarak kabul edilmektedir.

2.8.3. Evliya Efendi Türbesi

Kemaliye ilçesi, Yeşilyamaç köyünde kabri bulunan zâtın asıl adı Mehmet Şemsettin'dir. Mezarının etrafı çevrilmiş olup, mezarının yanına bir mescit şeklinde bir yapı bulunmaktadır.

Türbedeki kitabede şöyle yazmaktadır; "Geşudaki Evliya Efendi Hazretlerinin Tercüm-i hali (Hadikatül Evliya adlı eserden) Mevlana Muhammet Şemseddin bin (oğlu) Abdurrahman Kibar-ı Meyaşıhdan ve Mazınnei Kiramdan (büyük şeyhlerden ve keramet sahibi) olup Hasan Sıdki (k s) Hazretlerinin umde-i eshap ve efdali hulefasındandır. Viladet-i aliyyeleri (h.1246-m.1830) senesinde (Şeyhsor) karyesindedir. Babasından ilk dini bilgileri tahsil ve on beş yaşında hafız'ul Kur'an olduktan sonra der saadet'e gelerek selvili medresesinde ulum- a'liye ve a'liye'yi ulemayı asırdan tahsil ettikten sonra tarik-i tasavvufa sulük ile Hasan Sıdki Hz. intisap etmiş ve az müddet sora icazet almışlardır. Yedi yıl Bitlis'te Şeyh Muhammed Küfrevi Hz.'lerinin şerefi sohbeti Aliyeleriyle müşerref olduktan sonra memleketine dönmüş ve irşat ile olarak altmış üç yaşında oldukları halde (h.1309-m. 1893) senesinde irtihal-i dar-i beka buyurmuşlardır. Kabri şerifleri Eğin kazasının Geşu (Yeşilyamaç köyü) karyesindedir" (Yıldırım, 2013: 77-78).

Yöre halkı Türbeyi çeşitli dilekleri için ziyaret edip dua ve dileklerini sunarlar. Ayrıca yağmur duası da bu mekânda yapılır. Ziyaretçiler bu mekânda kurban keser ve burada pişirip ikram ederler. Türbe'nin önünde üzerinde "Evliya Çeşmesi" yazılı bir çeşme bulunmaktadır. Bu mekâna özellikle çocuğu olmayanlar vatandaşlar gelip dua ve adakta bulunurlar (Yıldırım, 2013: 78).

2.8.4. Molla Mehmed Türbesi

Ziyaret yeri Kemaliye ilçesinin Aşağıumutlu köyünde bulunmaktadır. Köy bağlı olduğu ilçe merkezine 32 kilometre, Erzincan şehir merkezine ise yaklaşık olarak 78 kilometredir. "Ziyaret yerinde yatan zât, yöre halkı tarafından âlim bir kişi olarak bilindiğinden kendisine Molla ismi kullanılmıştır. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan ziyaretin çevresinde altı adet mezar bulunmaktadır" (Sezgin, Şimşek, Akkaya, Efeoğlu, 1996: 639). Bu mezarlar türbe ile birlikte kutsal sayıldığından ziyaret edilir.

Ziyaret yerinin çevresinde üç mağara bulunmaktadır. Bu mağaralardan çıkan suya ise ziyaret suyu adı verilir. Hem köy halkı hem de çevre köylerden ziyaretçi alan bölgedeki bu suyun cilt hastalıklarına, doğum, romatizma, yaralar ve bel ağrısı için çok sağlıklı olduğuna inanılır. Köy halkı tarafından her yıl düzenlenen şenliklerde yine bu bölgede yapılmaktadır. Her türlü dilek için ziyaret edilebilen türbe çoğunlukla çocuk sahibi olmak, ruhsal hastalıkların iyileşmesi ve kısmetin açılması için ziyaret edilir. Etrafında mum yakma, bez bağlama türünden uygulamaların yer almadığı ziyaret yerinin, özel bir günü ya da saati bulunmamaktadır (K.K 43). Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması, kutsal veya mübarek olarak görülen bu tür bölgelerin kabul edilirliğini güçlendirmektedir.

2.8.5. Yakup Halife Türbesi

Yakup Halifenin türbesi, Sırakonak (Pegir) köyü, halife mevkiindedir. Yakup Halifenin kabri daha önce etrafı duvarlarla çevrili bir mezar ziyareti iken daha sonra onun yerine 1989 yılında Osman ve Ayşe Şahinbaş türbe yaptırılmıştır. Türbe betonarme bir yapı olup bir bölümden oluşmakta ve türbe kubbeli olup kubbesi kurşundandır. Bu ziyaretgâh yöre halkı tarafından kutsal (Yıldırım, 2013: 73) kabul edilmesinden dolayı sık sık ziyaret edilir.

Türbede yatan zâtın tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Köy halkı Yakup Halife'nin horasan erenlerinden olduğunu ve Anadolu'nun Türkleşmesini sırasında çeşitli hizmetlerde bulunduğunu dile getirmektedirler (K.K 44). Ne zaman yaşadığı hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber "Yakup Halife'nin Yavuz Sultan Selim'in üst

rütbeli bir devlet adamı olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda Horasan'dan gelmiş Muhittin Arabi'nin dini yaymak için görevlendirilmiş talebelerinden iken burada ölmüştür" (Kalafat, 2000: 395). Bu bilgiden hareketle Yakup Halife'nin 1512-1520 yılları arasında Yavuz Sultan Selim Han'ın döneminde hayatta olduğunu söyleyebiliriz.

Yakup Halife'nin yatmakta olduğu türbeyi "1989 yılında Osman ve Ayşe Şahinbaş yaptırmışlardır. Tek ünite olan türbenin kubbesi kurşundur" (Kalafat, 2000: 395). Türbeye, başta evlat sahibi olmak üzere, çeşitli hastalıkların ve dileklerin kabulü için de ziyaretler yapılmaktadır. Diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi burada da ziyaretin temel şartı gönülden inanmaktır. Ziyaretin belli bir günü olmadığı gibi her türlü mezhep unsurunca ziyaret edilebilmektedir. Ayrıca türbeye yağmurun yağmadığı kurak mevsimlerde de yağmurun yağması için gidilmektedir. Kurban kesim işlemi ziyaret yerinde uygun bir yerde kesilip, dağıtılmaktadır. Tercihen kurban hayvanı küçükbaş hayvanlardır. Eskiden, atı sancılanan insanlar buraya atlarını getirir, türbenin etrafında üç defa dolandırırlardı (K.K 44).

2.9. KEMAH İLÇESİ

2.9.1. Sultan Melik Gazi Türbesi

Sultan Melik Alparslan'ın, Anadolu'nun fethine tayin ettiği önemli komutanlarından birisidir. Kendisine verilen bu kutsal görev ile Erzincan, Kemah, Divriği, şehir ve bölgelerini 1070-1080 seneleri arasında fethetmiş ve Mengücek Beyliğini kurmuştur. Halk arasında (Sultan Melik) diye bilinmektedir. Türbesi Kemah İlçesine 1 kilometre uzaklıkta Fırat üzerindeki asma köprüyü geçince yolun hemen solunda yer almaktadır. Türbe tuğladan yapılmıştır ve sekiz köşelidir. Türbenin iç kısmı iki katlıdır. Üst katı ibadet yapılması için bölünmüş olup, küçük bir mescidi andırmaktadır.

Türbenin kitabesinde, "El merhum, es said, eş şehit, el gazi" (Rahmetli, kutlu, şehit ve gazi) yazmaktadır. Giriş kapısının altında bulunan bir kapıdan merdivenle mumyalığa inilmektedir. Mumyalığın üzerinde de iki satırlık Farsça bir kitabe bulunmaktadır:

"Dünya durdukça o Mengücek Sultan tarafından aydınlatılacaktır."

Arapça kitabede ise, Behramşah'ın Kılıç Aslan'ın kızlarından birisi ile evlenmiş olduğu belirtilmiştir. Türbenin içerisi sade bir görünüme sahip olmakla birlikte oldukçada basıktır. Melik Gazi'nin mumyası üzerinde bir takım bozulmaların meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bu durumda bize mumyalık bölmenin zaman zaman açılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Ali Kemali, yayımladığı Erzincan kitabında, Kemah ve çevresindeki Mengücekli yapılarını tanıtırken Sultan Mengücek Gazi'ye nispet edilen türbe ve mumyayla ilgili gözlemlerini şöyle dile getirmektedir:

"Sultan Melik Türbesi dikkate şayandır. Cehalet ve istismar düşünceleri bu güzel türbenin önünü, alçak ve kerpiç yığınından kapatmıştır. Bu damın bir tarafından türbenin zeminliğine açtıkları dar ve alçak bir delikten mumyaya giriyorlar. Tabutunun ayak cihetinde sureti mahsusa da açtırılmış bir delikten Sultan Melik'in mübarek ayağı, gelen ziyaretçilere" (Kemali, 2013: 276) gösterilmektedir.

Sultan Melik adıyla anılan bu zâtın vefat olayını, Tahsin Yahyaoğlu'nun "Selçuklular'da Mumya" başlıklı yazısından aktaralım.

"Emir Mengücek Bey'in torunlarından Ahmed Şah'ın, Divriği'de yaptırdığı caminin kitabesinde Mengücek Bey'den "Eşşehid Mengücek Gazi" diye bahsedilmekte ve o bir savaşta şehit olmuş gibi gösterilmekte ise de, şehitliği, suda boğulmuş olmasından ileri gelmektedir. Bugün Kemah'ta, hala ağızlarda dolaşan kuvvetli bir rivayete göre, Sultan Melik, çok zaman yaptığı gibi, bir gün atı ile kaleden inmiş ve atını nehre sürmüştür. Nehrin ortasında kalan Sultan Melik, atı ile beraber suda sürüklenmiştir. Bütün kurtarma çabalarına rağmen, o kahraman adam boğulmuş ve cesedi, Karasu'yun sahilinde bulunmuştur" (Yayhaoğlu, 1966: 72).

Sultan Melik veya Mengücek Gazi de, diğer Anadolu fatihleri gibi evliya mertebesine çıkarılan Türk büyüklerindendir. Asırlardır türbe ve mumyalı cenazesi bilhassa çevre halkın önemli ziyaretgâhlarından biri olmuştur. Adı geçtiğinde "mübarek" kelimesi kullanılmadan anılmaz (K.K. 45).

Sultan Melik hakkında, gerek yöre halkı gerekse de Erzincan'da insanlar arasında anlatılan birçok menkıbe vardır;

Vaktin birinde Kemah'a bir doktorla bir savcı gelir. Bu kişiler Sultan Melik'in vücudunun çürümediğine inanmaz ve inanlarla alaylar ederler. Bir gün türbeye gitmeye karar verirler ve alt katta yer alan mumyalı kısma gelirler. İçlerinde bir tanesi iğne çıkararak mübareğin topuğuna batırır ve topuktan kanın aktığını görürler. O esnada doktor ve çıldırır, savcı ise paniğe kapılıp kaçarken Fırat'a düşerek ölür (K.K. 49).

Sultan Melik'in abdest alıp namaz kıldığı eskilerden beri anlatılır. Rivayet olunur ki, bir zamanlar türbenin bekçisi varmış ve bu bekçi her gün güğüme su doldurup, mübareğin yanına bırakırmış. Bir gün su koymayı unutmuş. Sabah olup ta türbeye bakım için geldiğinde güğümün dışarı atıldığı görmüş. Bu olaydan sonra her gece güğüme su doldurup, mübareğin yanına bırakmayı kendine vazife bilmiş (K.K. 50).

14 Şubat 1916'da Erzurum'a giren Rus kuvvetleri, 6 Temmuz 1917'de Erzincan'ı da işgal edip 11 Temmuz 1917'de Kemah Boğazı'na yaklaşırlar. Halkın inanışına göre boğazı tutan Sultan Melik Şah'ın sayesinde daha fazla ilerleyemezler. Rus askerleri geri çekilirken, yeşil sarıklı askerlerin kendilerini engellediğini söylerler (Özen, 1997: 177).

Çok önceleri yağmurun yağmadığı, çok ihtiyaç duyulduğu dönemlerde bu cenazeyi kaldırıp Fırat'a indirip çıkartırlarmış. Bu işlem yapıldıktan bir vakit sonra yağmurun yağdığına inanılırmış. Çocukluğumda sınıfımı geçeyim diye annemin beni buraya getirip, taş yapıştırdığı hatırlarım (K.K 45).

Türbenin dikkat çeken en önemli özelliği, her türlü mezhep unsurunca ziyaret ediliyor olmasıdır. Bölgedeki Alevilerin ve Sünni vatandaşların ziyaret ettikleri ortak mekânlar arasında bulunan ziyaret yerinin, etrafında birçok uygulama (pratik) bulunmaktadır. Genellikle, "çocuk sahibi olmak, felç, konuşamayan, çeşitli ruh hastalıları, kısmet açmak gibi dileklerin dilenip, adakların adandığı" (K.K. 45) ziyaret yerinde;

Felçli olan hastalar bir gece yatırılmakta, konuşamayan çocukların ağızlarına türbe duvarında alınan bir miktar toprak konulmakta, yine bu toprak şifa niyetiyle yalanmakta ve eve bereket getireceği inancı ile ocak yanına konulmakta, sıkıntıların giderilmesi amacıyla türbe içerisine bez bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Hem yurt dışından hem de Türkiye'nin çeşitli illerinden ziyaretçi alan türbenin yıllık ziyaretçi sayısı dikkate değer bir şekilde fazladır. Ziyaretin belli bir günü ya da saati

yoktur (K.K 45). Mum yakma, bez bağlama türünden uygulamaların yasak olmasına rağmen hemen yanında bulunan Behram Şah Türbesi'nin kenarlarında mum kalıntılarına rastlanılmıştır. Mengücek Gazi' nin şahsına gösterilen sevgi ve saygının, onun Türk- İslâm davası uğruna göstermiş olduğu büyük yararlıklardan kaynaklanmaktadır.

2.9.2. Behram Şah Türbesi

Halk arasında Melek Mengücük olarak bilinen Sultan Melik Türbesinin güney yanındadır. Dört köşeli, iki kubbeli ve üzeri toprakla örtülü taş bir binadır. "Bu türbe hakkında geniş bir bilgi yoktur. Behram Şah, Mengücek beyliğini yöneten sülalenin üçüncü komutanıdır. Onun döneminde Divriği bölgesi Kemah'tan ayrılmıştır" (K.K 45).

Türbe kapısının üzerinde vaktiyle bir kitabesinin bulunduğu ve araları renkli mozaiklerle süslenmiş olduğu bellidir. "İhtimal ki vaktiyle araları renkli çinilerle tezyin edilmiş, kırmızı tuğla ile yazıyı andırır ve Selçuk Şah Bin Bahram Şah okunabilir bir kitabe yeri vardır" yazılıdır (Kemali, 2013: 277-278).

Halk arasında Bayram Şah Türbesi diye adlandırılmış (K.K 45) olan bu türbe dikdörtgen şeklindedir. "İçinde gezildiği zaman tok bir ses çıkar bu da gösteriyor ki binanın bir de bodrum katı vardır. Fakat girecek kapısı yoktur" (Öztürk, 1977: 47). Ziyaret yerinin içinde gezildiğinde çıkan tok ses ve buna binaen bodrum katının olduğunun düşünülmesi akla, orada bir mezarın olup olmadığı sorusunu getirmektedir ancak Kemah Halk Kütüphanesi Müdürü Hüseyin Bey'den aldığımız bilgiye göre, türbenin altında herhangi bir mezarın olması söz konusu değildir. Eğer olsa idi, bu zamana kadar gün yüzüne çıkmış olurdu.

Gözlemlediğimiz kadarıyla Behram Şah Türbesi'ni ziyaret yeri haline getiren en büyük etken hemen yanında Sultan Melik Türbesi'nin bulunmasıdır. Zira ziyaret yeri hakkında yapmış olduğumuz hem saha araştırması hem de kaynak taraması sonucu sağlıklı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Türbe kapısının hemen yanında bulunan oyuklarda mum kalıntıları görülmektedir. Biz dilek maksadıyla yakılan bu mumların, Behram Şah Türbesi'ne değil de Sultan Melik Türbesi'ne yakılmış olabileceği kanaatindeyiz.

2.9.3. Kelem Yakup Ziyareti

Ziyaret yeri Kemah ilçesinin 3 km kadar doğusunda yer alan mezarlıkların bulunduğu hâkim bir tepededir. "Yöre halkı bu ziyaret yerine, "Kelem Yakup Türbesi"

veya "Kelem Yakup Ziyareti" demektedir. Ziyaret yerinde yatan zâtın Sultan Melik'in kardeşi olduğu rivayet edilmektedir. Yöre halkı arasında anlatılanlara göre Kelem Yakup, kendisine bir türbe yapılmasını istememiştir. Yine anlatılara göre Hacı Bayramı Veli Kemah'a geldiği zaman, bu zâtın ermiş olduğunu söylemiş ve türbesini ziyaret etmiştir. Sultan Melik'in kardeşi olduğu düşünülen bu zâtın mezarının çevresi yasadışı yollarla tahrip edilmiş, define avcıları tarafından kazılmıştır" (K.K 46).

Ziyaret yerinin hemen alt tarafında küçük bir bina bulunmaktadır. Bu yapı, büyük olasılıkla Kelem Yakup vefat ettikten sonra yapılmıştır. Günümüzde bu küçük binanın çatısı çökmüş, duvarları yıkılmıştır. Ziyaretin, baş hece taşı mermerden olup, fesli ve Osmanlı Türkçesi ile yazılıdır. Ayak taşı ise yine mermerden olup, bitki motifleri[48] ile süslüdür.

Ziyaret yerinin etrafında, mum ve bez bağlama türünden pratiklere rastlanılmamıştır. "Çevre il ve ilçelerden ziyaretçi alan türbe her türlü mezhep unsurunca ziyaret edilmektedir. Yapılan ziyaretler genellikle orada yatan zâtın ruhuna dua etmek ve iyi dileklerini iletmek amacıyla yapılmaktadır. Bunun yanında çeşitli dilekler için türbeye gidenler de vardır" (K.K 46). Ziyaret yerinin etrafında kurban kesimi için uygun bir alan bulunmamaktadır.

2.9.4. Midilli Baba Türbesi

Kemah Gülabibey Camisi'nin güney tarafında bir evin bahçesinde yer alan türbe, yöre halkı tarafından "Midilli Baba Türbesi" diye anılır. Midili Baba'nın kim olduğu ve nereden geldiği hakkında kayıtlara geçen hiçbir bilgi yoktur. Çok eskiden türbenin çarşıya bakan bir kapısı varmış, o kapıdan mezarın olduğu bölüme girilirmiş. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre türbenin bir girişi ve mumyalık bölümünün olduğu düşünülmektedir ama bu konuda kesin bir bilgi yoktur (K.K 45).

Gözlemlediğimiz kadarıyla Midilli Baba Türbesi'nin ziyaretçi sayısı yok denecek kadar azdır. Kemah halk kütüphanesi müdürü Hüseyin Telli'den aldığımız bilgilere göre Kemah'ta dikkat çeken en önemli iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri Kemah Kalesi

[48] Mezar taşlarının en belirgin özelliklerinden biri de, ölen kişiyi tanımlayan bilgilerin sembolik olarak yansıtılmasıdır. Söz konusu mezar taşlarında bulunan çeşitli motiflerin ayrıntılı tahlili için bkz (Sevim, 2010).

diğeri ise Sultan Melik Türbesi'dir. Merkezde yer alan diğer yapı ve türbeler bir arada olduğu için bölgeyi gezi amaçlı ziyarete gelen ziyaretçilere tüm türbeler gösterilmektedir. Bunlardan biri de hakkında ayrıntılı bir veri bulunmayan "Midili Baba Türbesi"dir. Türbenin üst tarafı yol seviyesinden biraz yukarıda çimenler ve birkaç taştan ibaret bir haldedir. Önünde Midilli Baba Türbesi yazılı bir tabela bulunmasa yanından geçenlerin, burada bir türbe olduğunu fark edemeyecekleri kadar kaybolmuş bir haldedir.

Türbe hakkında bir bilgininin bulunmayışı ve yerinin tam belli olmaması "Midilli Baba" olarak isimlendirilen zâtın, zaman sonra unutulmasına olanak sağlamaktadır. Türbe etrafında mum yakmak ya da bez bağlamak türünden uygulamalara rastlanılmamıştır.

2.9.5. İskender Baba Türbesi

Türbe, ilçe merkezinin doğu yönünde Mektepönü Cami'nin elli metre batı yanında bir bahçenin içerisinde bulunmaktadır. İskender Baba olarak anılan zâtın kim olduğu ve türbesinin ne zaman yapıldığı konusunda pek bir bilgi yoktur. İskender Baba, halk arasında yaygın görüşe göre Osmanlılar döneminde yaşamış tarikat şeyhlerinden birisidir. Yol seviyesinde bulunan türbe iki bölümden oluşmuştur ve büyük bir kısmı yıkık haldedir. Türbe içersinde önceleri bir namazgâh bölümü varmış. Oraya insanlar gidip, namaz kılar, dua ederlermiş (K.K 47). Günümüzde ise bu bölüm toprak altındadır.

Hakkında herhangi bir net bilgi bulunmayan ve oldukça bakımsız halde olan İskender Baba türbesinin ziyaretçi sayısı yok denecek kadar azdır. Türbe içerisinde bulunan mezar taşının yanında mum kalıntıları rastlanılmıştır. Bu da bize ziyaret yerine dilek amaçlı gidildiğini göstermektedir.

2.9.6. Ali Baba Türbesi

Ziyaret yeri, Kemah ilçesinin merkezinde Gülabi Bey Camisi'nin 200 metre kadar güneyinde, evlerin arasında bulunmaktadır. "Ali Baba olarak adlandırılan zâtın hayatı ve hangi devirde yaşadığı bilinmemektedir" (K.K 45). Kesme taşlardan inşa edilmiş olan türbesi; kareye yakın dikdörtgen bir yapıda olup, oldukça sade bir görünüme sahiptir. Mezarın hece taşında şu sözler yazılıdır:

"Hüve'l-Hallaku'l-Baki[49]

[49] "Hüve'l-Hallaku'l-Baki: sonsuz olan O'dur (Allah'tır) Bkz (Devellioğlu, 2012: 452).

Hacı Hafız Hüseyin Şükrü Efendi Hayta

Di ikmal[50]-i enfas[51] müste'in…"

Ali Baba'nın Tayy-i mekân ile Mekke'de namaz kıldığı Kemah halkı arasında yaygın olarak anlatılmaktadır. Rivayete göre Ali Baba, her gün ezan okunduğunda bir içki şişesi alıp Fırat Nehri'ne doğru yürürmüş. Bu nedenle de halk ona "Gâvur Ali" diye seslenirmiş. Zaman sonra Erzurum'lu bir kişi hac vazifesi için mübarek topraklara giderken, yolda rahatsızlanmış. Bir zât imdadına yetişmiş ve "kapa gözlerini memleketini söyle" demiş. Hacı, evinin nerede olduğunu söyler söylemez, bir de gözlerini açmış ki evinde. Şaşkınlık içinde kendisine yardım eden zâta iyi dileklerini ifade etmiş ve "bu iyiliğin karşısında sana ne yapabilirim" demiş. Ali Baba'da ben Kemah'lıyım. Orada beni Gâvur Ali olarak bilirler. O nedenle beni öldüğümde muhtemelen bir yerlere atıverirler. Sen bana bir mezar yap demiş. "Ölümüm sana verdiğim bir tel saçla malum olacaktır", diye de ilave etmiş. Bu durum gerçekleşince, Erzurum'lu, bu keramet ehli zâtın vefatını anlayıp Kemah'a geldiğinde, Ali Baba'yı sormuş. Herkes "Kemah'ta böyle Keramet ehli birinin olmadığı ama yakın zamanlarda Gâvur Ali diye bir sarhoşun öldüğünü söylemiş. Erzurum'lu Hacı, başından geçenleri tek tek anlatmış ve "beni oraya götürün" demiş. Ona bir türbe yaptırmış ve bu türbeye defnetmiş. Bu olaydan sonra Kemah halkı Ali Baba'nın keramet ehli biri olduğuna kanaat getirmişler (K.K 45).

Ziyaret yerinde, mum yakmak, türbenin etrafında dolanmak ve bez bağlamak türünden uygulamalara rastlanılmamıştır. Ali Baba Türbesi genellikle Kemah halkı tarafından ziyaret edilmektedir ve bu ziyaretler orada yatan veliye dua amaçlı yapılmaktadır (K.K 45).

2.9.7. Gözcü Baba Türbesi

Kemah ilçe merkezinin girişinde, Fırat Nehrinin solunda sarp ve oldukça dik bir kayalık zeminde kurulan yapının kitabesi bulunmamaktadır. Kemah halk kütüphanesi müdürü Hüseyin Bey'den aldığımız bilgilere göre, buranın herhangi bir dini yönü bulunmamaktadır. Adından da belli olacağı gibi gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kulenin yanındaki karayolu yapılmadan önce yoldan geçenlerden de geçiş ücreti alındığı da bilinmektedir (K.K 45).

[50] İkmal: kemale erdirme, tamamlama bitirme, eksiğini doldurma. Bkz (Devellioğlu, 2012: 487).
[51] enfas: nefesler, soluklar. Nebi ve ulların irşad edici dualarına verilen ad. Bkz (Devellioğlu, 2012: 254).

Ne zaman yapıldığı bilinmeyen ve sekizgen bir yapıya sahip olan kule, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında kule kapısı yer almaktadır. Kulenin ikinci kısmı ise Kemah'a ve Fırat Nehri'ne bakan iki pencereden ibarettir. Tüm bu bilgilere rağmen kule, türbe olarak anılmakta ve orada bir zâtın yattığına inanılmaktadır. Anlatılanlara göre kulenin yanında bulunan bir taşta bir takım izler mevcuttur ve bu taşa Hazreti Ali yaslanmıştır (K.K 45).

Biz bahsedilen o taşa rastlayamadık ancak türbe kapısında bulunan demir parmaklıklarda yoğun bir şekilde, farklı tonlarda çaput (bez) parçalarının ve ipliklerin bağlanmış olduğunu gördük. Kanaatimizce farklı tonlardaki bu çaput ve ipliklerin ziyaretçilerin kıyafetlerinden kesilmiş olma olasılığı yüksektir. Buraya yüklenen anlam bize göre Hazreti Ali'nin orada bulunmuş olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır.

Tüm bunların yanında türbe içerisinde, mum kalıntıları ve türbe duvarlarında farklı kişilere ait küçük çocuk resimlerine de rastlanılmıştır. Bu durumda bize, gözetleme kulesi olarak kullanılan yapının çeşitli dilek ve niyazlara hizmet ettiğini göstermektedir.

2.9.8. Tugay Hatun Kümbeti

Türbe, Kemah ilçesinin merkezinde bir evin bahçesinde bulunmaktadır. Türbe, yapı itibariyle kesme taştan iki katlı silindirik bir görünüme sahiptir ve gövdesi çeşitli bitki motifleri ile süslüdür. Alt katında cenazelik bölümü ile birlikte yemek pişirilmede kullanılan ocaklar bulunmaktadır. Türbenin adına yaptırıldığı "Tugay Hatun, İlhanlı hanedanlarından Sultan Mehmet Harbende'nin eşlerinden biridir Kemah'a ne zaman geldiği ve burada ne kadar yaşadığına dair hiç bir kayıt yoktur" (K.K 45).

Kümbetin kuzey yönünde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe metni şu şekildedir:

"La ilahe İllallah Muhammedü'r-rasûlüllah

Hazihi imaretü'l merhumeti Togay Hatun tâbe serâha"

Ali Kemali, eserinde Togay Hatun'un İlhanlılardan olduğunun ispatını İbn-i Batuta'yı referans göstererek şu ifadelerle açıklamaktadır:

Tuğay (Tuğa) Hatun, Hudabende Mehmet'in eşlerinden biridir. Emir Çoban'ın oğlu Dimişk Hoca ile münasebeti hakkında İbni Batuta diyor ki: "… Nihayet bir gün, pederinin eşi Dünya Hatun, Ebu Sait Bahadır Han'ın yanına gelerek: -Eğer biz erkek olaydık, Emir Çoban'ı ve oğlunu bulundukları mevkide bırakmazdık. Demesi üzerine Sultan, bu

sözünden muradının ne olduğunu sordu. Emir Dimişk Hoca bin Çoban'ın arsız ve edepsizce hareketi, pederinin namus perdesini yırtmak derecesine vardı. Dün gece Tuğa hatun nezdinde geceledikten sonra, 'Bu gece onun -Dünya Hatun'un- yanına geleceğim.' diye bana haber gönderdi. Sen ihtiyat olarak emirlerini ve askerlerini toplasın. Adı geçen, gecelemek için gizlice kaleye çıkınca, yakalatırsın. Babasının işini de Allah görür cevabını verdi. Dımışk hoca, Ebu Sait Bahadır Han'a çok tahakküm ediyordu. İhtimal, Sultan, Dimişk Hoca'nın tahakkümünden kurtulmak için onu katletmeyi düşünmüş ve böyle bir şey uydurmuş. Anadolu Selçukîlerinin çöküşünden sonra İlhanîlerin Anadolu'nun büyük kısmına hâkim oldukları malum ise de, Sultan Mehmet Harbende'nin Kemah'a hangi tarihte geldiğine yahut gelmemişse eşlerinden Tuğay Hatun'un Kemah'a ne maksatla gelmiş bulunduğuna, ne suretle ve ne kadar zaman orada yaşandığına dair bir kayda ulaşamadım (Kemali, 2013: 273-274).

Hem saha araştırması hem de elimizdeki verilerden hareketle Tugay Hatun Türbesi olarak isimlendirilen yerin, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayıp belirli bir tarihe kadar aş evi olarak kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz. Etrafında diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi herhangi bir pratik ya da uygulamaya rastlanılmamıştır. Bahsi geçen Türbe, daha çok gezi amaçlı ziyaret edilmektedir.

2.9.9. Sivri Baba Ziyareti

Ziyaret yeri Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı eski adı "Terkiloh" yeni adı Kayabaşı köyünde adına Sivri tepe denilen mevkide bulunmaktadır. Ziyaret yerine çıkmadan, ziyaretçileri küçük bir tabela karşılar. Bu tabelada;

"Burada yatan evliyanın bin yıl önce Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Ehl-i Beyt soyundan, Musa'yı Kazım evlatlarından Kırgız Evliyası Sivri Baba olduğu bilinmektedir. Bu mübarek evliyanın yüzyıllardır halka çeşitli kerametler gösterdiği, baharda damat gibi süslenip yeşil bir alev topu şeklinde yöre halka göründüğü anlatılmaktadır." Yazmaktadır.

Araştırmacı, ziyaret yeri ile ilgili şu bilgilere ulaşmıştır:

- Benim bizzât şahit olduğum bir olay size anlatayım. Bundan yaklaşık dört sene evvel Mart ayında bir telefon geldi. Arayan kişi bana İzmir Kemalpaşa'dan aradığını söyledi. Buyurun dedim. Ben Sünni bir vatandaşım, öğretmenim. Eşim Tokat'lı burada

hemşire. Bizim dört-beş sene çocuğumuz olmadı. Hanımım bir gece rüyasında Sivri Baba'yı görmüş. Rüyasında eşimin kucağına bir oğlan çocuğu vermiş. Zaman sonra bizim bir çocuğumuz oldu. Kayabaşı köyüne gelmeyi düşünüyoruz. Bizi ziyaret yerine götürür müsünüz? Dedi. Bende şimdi gelmeyin yazın Haziran ayında orada şenlikler yapılır o vakit gelin dedim (K.K 48).

Orta Asya'dan gelen ve bahsi geçen mevkide şehit düştüğüne inanılan Sivri Baba, her türlü inanç mensubunca ziyaret edilmektedir. Lakin daha çok Alevi-Bektaşi vatandaşlar tarafından rağbet görmektedir. Kişi buraya gelir, dileği diler, adağını adar ve dileği kabul olunca da ikinci bir kez ziyaret yerine gelip, kurbanını kesmektedir. Kesilen kurbanlar genellikle küçükbaş hayvanlar olup, bu hayvanların kesimi için özel bir alan bulunmadığı için genellikle uygun görülen bir alanda kesim işlemi yapılmaktadır. Evliyanın mezarı etrafında dönmek, mezarın taşını üç kez öpmek, mezarı sıvazlamak, bez bağlamak, mum yakmak, gibi pratiklerin görüldüğü ziyaret yerinde, şifa amaçlı bir takım uygulamalar da yapılmaktadır. Bu uygulamalar genellikle ziyaret yerindeki toprağın vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesi ile ağrının geçebileceği inancıdır (K.K 48).

Diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi burada da ziyaretin ilk aşaması kalpten inanmaktır. Her türlü dilek sahibi tarafından ziyaret edilen Sivri Baba'ya daha çok, çocuğu olmayan kimseler, evlenemeyen kızlar ve erkekler ve sara hastaları gelmektedir. Çevre il ve köylerden yoğun bir şekilde ziyaretçi akınına uğrayan ziyaret yerinde her yıl Haziran ayının yirmi beşinde toplu olarak ziyaretler yapılmaktadır. Yapılan bu ziyaretlerde kurbanlar kesilip, dağıtılmaktadır. Bunun dışında ziyaretin belli bir günü ya da saati yoktur. Dileyen haftanın her günü ziyaretini yapabilmektedir (K.K 48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİYARET YERLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLER

3.1. ERZİNCAN İLİ VE İLÇELERİNE BAĞLI BELDE VE KÖYLERDE BULUNAN ZİYARET YERLERİNDEKİ MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm öncesi dini sistem içinde mevcut olan Atalar Kültü, İslâmiyet'le birlikte Türklerin kutsal mekân fikrini türbe, yatır, dede mezarı, evliya vb. şekillerde Anadolu'ya taşımasına sebep olmuştur (Atasagun,2006: 40). Hem Anadolu'da hem de İslâm ülkelerinde yazılmış olan evliya menkıbelerindeki motifler göz önüne alındığında ise bu motiflerin belli bir sınırı aşmadığı ve çoğu motiflerin tekrarlandığı görülecektir. Bu sebeple de tek bir motifin birçok menkıbede bulunacağı gibi bir menkıbede, birkaç motif de bulunabilir (Ocak, 1984: 84).

XV. yüzyılın tanınmış âlim ve mutasavvıflarından Abdurrahman (Molla) Cami, "Nefehâtu'l-Üns min Hazarati'l-Kuds" isimli eserinde evliya kerâmetlerini şu şekilde listelemiştir:

1. Yoktan var etmek
2. Varı yok etmek
3. Gizli şeyleri açığa çıkarmak
4. Açıkta olanları gizlemek
5. Ölüyü diriltmek
6. Diriyi öldürmek
7. Gıyaben söylenenleri işitmek
8. Gaybtan ve gelecekten haber vermek
9. Mekân aşmak
10. Duayı gerçekleştirmek
11. Aynı anda çeşitli yerlerde bulunmak

12. Havada dolaşmak
13. Vahşi hayvanları emrine almak
14. Hayvan, bitki veya cansız varlıkların tesbih ettiklerini duymak
15. Su üstünde yürümek (Ocak, 1984: 83-86).

Yukarıda sıralanan ilk altı motif, birbirinin tersi olaylardır. Menkıbelerde sürekliliği sağlayan *"pek çok motifin birbirinin tekrarı olduğuna dikkat edilirse,"* (Ocak,1984: 86) bu motiflerin sayısının fazla kabarmayacağını tahmin etmek güç değildir.

Ahmet Yaşar Ocak, *"Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri"* adlı eserinin üçüncü bölümünde "*Türk Menâkıbnâmelerinde Kullanılan Motifler"* başlığı adı altında motifleri ana başlıklar şeklinde şu şekilde tasnif etmiştir:

A. Velînin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri

B. Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri

C. Hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifleri

D. Gizli şeyler üzerinde cereyan eden keramet motifleri

E. Mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri

F. Biyolojik mahiyette keramet motifleri

G. Velîliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri

H. Velîliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri (Ocak, 1984: 86-90)

Menkıbelerin oluşumunu dinî kaynaklara dayandıran Ahmet Yaşar Ocak, İslâm âleminde ve Türklerde Evliya Menakabelerinin ortaya çıkışını şöyle anlatır:

"Şu tarihî gerçektir ki, dünyanın neresinde ve hangi devirde olursa olsun, halkın hayal gücü hiç bir zaman, kendine ulaşan bir dinin resmî çerçevesi ile yetinmemiştir. Bu sebeple de, daima bir takım insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu mucizevî olaylara inanma meylini olabildiğince korumuştur. Türklerin dışındaki İslâm dünyasında görülen bu gelişmelerin benzeri, Müslüman Türk topluluklarında da görülür. Müslüman

Türklerin arasında evliya menkıbelerinin doğuşu, muhakkak ki İslâmiyet'le birlikte gelen tasavvufun etkisiyle olmuştur. Bu bakımdan İslâmi geleneğin önemli bir etkiye sahip olduğu münakaşasızdır" (Ocak, 1992: 30-31).

İnceleme sahamız olan, Erzincan ili ve ilçelerinde tespit ettiğimiz zâtların kerametlerini, Ahmet Yaşar Ocak'ın yaptığı motif tasnifine göre listelediğimizde şöyle bir tasnif ortaya çıkmaktadır:

3.1.1. Velînin Kendi Vücudu Etrafında Oluşan Kerâmet Motifleri

3.1.1.1. Tayy-ı Mekân

Tayy-ı mekân, anlatıdaki kişinin bulunduğu mekândan bağımsız olma ve aynı anda birden çok yerde bulunabilmesi durumudur. Evliya menkıbelerinde sıkça karşımıza çıkan bu motif örneği, Erzincan'da bulunan ziyaret yerlerinde de oldukça fazladır. Örneğin, Erzincan'ın Merkez Ulalar Beldesinde bulunan ve"Aziz Baba" diye anılan zâtın, *"Kore savaşına katılıp, Türk askerleriyle birlikte savaşması, onlara yardım etmesi ve aynı zamanda Erzincan'da bulunması"* bir tayy-ı mekân örneğidir. Yine Otlukbeli ilçesinde bulunan ve "Mehmet Dede" olarak anılan zâtın, ayaklarında kurşun izlerinin görünmesi ve kendisine ne oldu diye soranlara *"harpten geliyorum askerlerin önüne geçtim"* diye cevap vermesi de tayy-ı mekân motifine örnek teşkil etmektedir.

Refahiye'ye bağlı Altköy'de bulunan "*Seyyid Sinan" ın Hac vazifesini yerine getirmek için mukaddes topraklarda bulunan abisi Ebubekir'in yanına gidip gelmesi*, Kemah ilçe merkezinde bulunan *"Ali Baba" olarak anılan zâtın, Kâbe'de rahatsızlanan Erzurumlu bir vatandaşa, yardım etmesi* durumu ve Erzincan'ın merkezinde bulunan halk arasında *"Ciminli Baba" olarak anılan asıl adı "Süleyman Sırrı" olan zâtın, bazen vakit namazlarında camide bulunmayıp, Malatya'da bir camide görünmesi* olayı da birer tayy-ı mekân örnekleridir.

Anadolu'da çoğunlukla Velîler etrafında anlatılan hikâyelerde görülen tayy-ı mekân motifli anlatılar, yardımın temel amaç olarak görüldüğü olayları, olağanüstülük katarak sunarlar. Buradaki yardım, bir savaşta Türk askerine olabileceği gibi yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere farklı farklı şekillerde de karşımıza çıkabilir.

Yukarıdaki anlatılar dikkate alındığında tayy-ı mekân motifinin dört unsur etrafında bir araya geldiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi savaşta askerlere yapılan yardımdır. İkinci olarak hac yolculuğu karşımıza çıkmaktadır. Kemah'ta bulunan "Ali Baba" türbesi etrafında anlatılan bir anlatıya göre Ali Baba, vakit namazlarını Kâbe'de kılmaktadır. Dini içerikli inandırıcılık özelliği bulunan bu anlatıda kutsal toprakların yer alması, halk arasında bu tür ziyaret yerlerinin inandırıcılık özelliğinin daha da kuvvetli olmasını sağlamaktadır.

Bu unsurlardan üçüncüsü, bir istediğin yerine getirilmesidir. Anlatıda adı geçen "Seyyid Sinan" ın abisi Ebubekir' in canının helva çekmesi ve bunun üzerine kardeşinin ona tayy-ı mekân yoluyla yiyecek götürmesidir. Son unsur olarak karşımıza velînin kendi istediği ile yaptığı tayy-ı mekân çıkmaktadır. Süleyman Sırrı adlı zâtın, farklı camilerde namaz kılması bu duruma en güzel örnektir.

Alevî-Bektaşî inançları etrafında özellikle de sözlü anlatılarda, birden fazla hayvana bürünme ve kimliğini gizleme örneklerine rastlamak mümkündür. A. Y. Ocak insanın, *"çeşitli hayvanların şekline girebilmesi"* ile ilgili olarak şunları yazar:

Eskiçağ insanının kafasında yeryüzünde mevcut her cisim, her madde, bir kuvvetin taşıyıcısıdır. Ayrı görünseler de, çeşitler arasında temelde yine de birtakım benzerlikler görülür. Bu benzerlikler, aralarında bazı şekil değişikliklerine sebebiyet verir. Bu durumda bir cisim, birden fazla görünüşler altında oluşabilir; bir insan, hayvan, bitki yahut bir eşya kılığına bürünebilir ancak bu görünüşte farklı şekilleri kalıcı olmayıp, o cismin asıl mahiyetini değiştirmezler (Ocak, 2005: 205). Bu durumda bir cisim, birden fazla görünüşler altında meydana gelebilir.

Ocak'ın motif tasnifinde yer alan *"Velînin Kendi Vücudu Etrafında Meydana Gelen Kerâmet Motifleri"* ana başlıklı bölümün beşinci maddesi olan, *"Çeşitli hayvanların kalıbına girme"* motifine, Tercan ilçesine bağlı "Yaylacık" köyünde türbesi bulunan "Doğan Dede"yi ekleyebiliriz. Anlatıya göre, *Doğan Dede, güvercin*[52] *kılığına girip zor*

[52] Eldeki menakıpnamelerde de don değiştirmenin pek çok örneği bulunmaktadır. Bunların hemen tamamı hayvan şekline girme biçimini yansıtmaktadır. Büyük bir çoğunluğu geyik ve kuş şekline girme ile alâkalı olup, pek az bir kısmı da başka bir hayvanın donuna girme tarzındadır (Ocak, 2005: 206). Bu durum, Şamanizm'de de Şamanın şekil değiştirmesi olarak karşımıza çıkmakla birlikte başlı başına bir olay olup, geniş yer tutmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz (Bayat, 2006), (Ögel, 2014:171-184), (Türkan, 2008: 136-154).

durumda olan insanlara yardım eder. Bu yardımı öz kızı tarafından görülür ve kızı köylülere "Benim babam g üvercin olup uçuyor" diye anlatır. Sırrının ortaya çıktığını anlayan Doğan Dede, kızına beddua eder (K.K 34). "Çeşitli hayvanların kalıbına girme" motifi, en çok Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî'de göze çarpmaktadır (Ocak, 2005: 219).

3.1.1.2. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme

Bu motif insanın, ateşte yanmaması, suda kaynayarak ölmemesi, soğuktan donmaması, silah, zehir, kılıç vb. şeylerden etkilenmemesidir (Ocak, 1984: 87).

Ateşte yanmama[53] motifi denilince ilk önce akla Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadisesi gelmektedir. Hz. İbrahim Allah'a inanmayıp, puta tapanların putlarını kırar. Bunun üzerine Hz. İbrahim'i yakmak için Nemrut'un emri ile büyük bir ateş hazırlanır ve onu ateşe atarlar. Ateş, Allah'a sığınan Hz. İbrahim'i yakmaz ve onun için "serinlik ve esenlik" olur (Kur'an, Enbiya Suresi, 57-69. ayetler).

Bu motife en güzel örnek, Erzincan merkez Ersevenler mahallesinde türbesi bulunan Süleyman Sırrı hazretleridir. Anlatılan menkıbeye göre, Süleyman Sırrı askerde bulunduğu vakit bir komutanla tartışmaya girer ve kendisini nar gibi yanan ekmek fırının içine atarlar. Aradan bir müddet geçtikten sonra olay yerine gelen Müşir Zeki Paşa'nın emri üzerine fırın açılır ve karşılaşılan olay orada bulunan askerler arasında şaşkınlık yaratır. Hazretin hiçbir yerinde yara izi olmadığı gibi elbisesinde de tek bir sararma yoktur. Halk arasında anlatılan bir diğer menkıbeye göre; vaktin birinin de Süleyman Sırrı hazretlerine, dönemin Erzincan valisi tarafından zehirli kahve içirilir ancak bu zehir hazrete etki etmez.

Yukarıdaki motife benzer bir örnekte Otlukbeli ilçesinde türbesi bulunan "Mehmet Efendi" hakkında anlatılan menkıbedir. Anlatıya göre; Mehmet Efendi olarak anılan zât, bir gün aniden ortadan kaybolur. Zaman sonra kendisini köyün girişinde gören işçiler zatın yanına gelirler ve ayaklarında kurşun izleri görürler. İşçiler ne olduğu sorduklarında, Mehmet Efendi

[53] Saltukname ve Battalname gibi destanlarda da ateşte yanmama motifi sıkça geçmektedir. Örneğin Saltuknâme'de bir menkıbede, Sarı Saltuk'un ejderi öldürerek kurtardığı bir kavmi nasıl Müslüman ettiği anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, ejderi kendisinin öldürdüğünü iddia eden bir papaz ile kimin doğru söylediğini anlamak için ateşte kaynayan kazana girerek ateş imtihanından geçer. Papaz ölür, Saltuk kurtulur. Bu kerameti gören kral ve halkı Müslüman olur. Geniş bilgi için bkz (Uçkun, 2014: 138). Battalname için ayrıca bkz (Say, 2009).

onlara, "harpten geldiği, askerlerin önüne geçtiğini, bundan dolayı da kurşunların kendine isabet ettiğini" söyler (K.K 35).

Ocak'ın, *"Öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme"* motifine, Erzincan iline bağlı Binkoç köyünde bulunan halk arasında "Acepşir Gazi" olarak bilinen "Sultan Seydi hazretleri" ni eklemek yerinde olacaktır. Anlatıya göre *"Acepşir Gazi", başı*[54] *kılıç ile koparılmasına rağmen ölmeyip, başı koltuğunun altında savaşa devam etmiştir* (K.K 8).

3.1.1.3. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmiş Görünme

Öldükten sonra keramet gösterme motifi, menakıpnamelerde sık görülen bir motiftir. Velînin ruhaniyetinin öldükten sonra da insanlara iyilik edeceğine inanılır. Bu motif karşımıza, insanlara yardım etme, kötülere ders verme, askere yol gösterme şeklinde çıkmaktadır. Motif, yaygın olarak Erzincan'da tespit edilen çoğu ziyaret yerinde görülmektedir.

Motif, Erzincan ilinde bulunan ziyaret yerlerinde sadece zor durumlarda kalındığında görülmez. Yapmış olduğumuz görüşmelerde, velînin çeşmeden ya da ibrikten abdest aldığı, su içtiğini görenler vardır. Örneğin, Erzincan iline bağlı Karakaya Beldesinde türbesi bulunan halk arasında "*Oğlan Ağa ya da Oğul Veren" olarak bilinen zâtın, Çermik bölgesinde bulunan çeşmeden abdest aldığı anlatılmaktadır* (K.K 18). Kemah merkezde bulunan halk arasında *"Sultan Melik" olarak bilinen "Mengücek Gazi" nin, geceleri türbesinin kapısına konulan ibrikten abdest aldığı rivayet edilmektedir* (K.K 50).

Erzincan şehir merkezinin kuzeyinde Kurtilek köyünün yukarısında şehre hâkim bir tepede, "Kırklar" olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Anlatıya göre*; burada kırk şehit yatar ve her şehidin, bir gözesi olup bu gözelerden abdest alıp Allah'a niyazda bulunurlarmış. Kırklar hakkında Hafiz Ömer tarafından yazılan bir şiirde, kendisinin kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğü yazılmaktadır* (Kara, 1994: 96). Çayırlı ilçesine bağlı Yeşilyaka, eski adı "Şebge" köyünde *"Alkız" olarak bilinen zâtın, geceleri kalkıp abdest alıp, tekrar yattığı anlatılmaktadır* (Kara, 1994: 18). Tercan'ın Beğendik köyünde, "Üzerlik Baba" olarak bilinen zâtın, *abdest alıp namaz kıldığı ve bazı gecelerde burada ışık yandığının görenlerin olduğu söylenmektedir* (K.K 30).

[54]Kesikbaş: Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar savaşarak ilerleyen, hem alp hem de eren kişiliğine sahip alperenlerin oluşturmuş olduğu kahramanlık hikâyelerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bir motiftir. Bu motifin en eski örneği "*Dasitân-ı Kesikbaş"* tır. Motif ve destan için bkz (Ocak, 1989).

Öldükten sonra yeniden dirilmiş gözükme motifinin, karşımıza çıktığı fonksiyonlardan biri de, askerle birlikte savaşma, insanlara yardım etme ve kötülere ders vermedir. Savaş durumuna en güzel örnek, Kore Savaşında Türk askerine yardım eden *"Aziz Baba"*, Otlukbeli ilçesinde türbesi bulunan *"Mehmet Dede"* Tercan ilçesine bağlı Gökçe köyünde köylüyü eşkıyalardan koruyan "Kara Yakup" ve Erzincan'ı işgale gelen Rus kuvvetlerinin önüne geçen halk arasında "Sultan Melik" olarak bilinen *"Mengücek Gazi"* türbesi etrafında oluşan anlatılardır.

Kemaliye ilçesine bağlı Ocak köyünde türbesi bulunan "Hıdır Sultan Abdal" türbesi etrafında anlatılan bir anlatıya göre; *vaktin birinde kaymakamlık tarafından türbe kapısına kilit vurulur. O günün gecesinde türbe kapısında nöbet tutan bir asker, içeriden seslerinin geldiğini duyar ve telaşla komutanına haber vermeye gider. Türbe kapısına gelen komutan, kapının açık olduğunu kilidin ise kırıldığı görür. Bu olaydan sonra türbeye bir daha dokunulmaz* (Şimşek, 1993: 142).

İnsanlara yardım etme durumuna en güzel örnek ise, Erzincan insanın maneviyatında yer edinmiş olan *"Terzibaba Hazretleri"*dir. *Anlatıya göre, Erzincan'da meydana gelen 1992 depreminde göçük altında kalan insanların yardıma koşan sarıklı kişiler vardır. Bu olay Terzibaba'nın kerametine yorulmaktadır*. Zira yapmış olduğumuz mülakatta, *temiz kalpli bir insan rüyasında Terzibaba'yı görür ve Hazret ona, "Erzincan'ı taşımaktan kollarım yoruldu*" der (K.K 3). Bir başka anlatıda ise; *yağmurlu bir havada, dağdan öküz arabası ile odun getirmeye çalışan bir köylünün arabası çamura saplanır. Ne yaparsa yapsın arabayı bir türlü saplandığı çamurdan çıkaramaz ve sonunda "Meded Uzun Terzi" der. Bu olaydan sonra öküz arabasını saplandığı yerden çıkarmayı başarır* (Er, 2014: 132).

Türbede yatana saygı göstermeyenler, halk inançlarının yasaklarını çiğneyenler, olağanüstü yaptırımlar içeren bir çeşit uyarılar alırlar. Erzincan iline bağlı Çatalarmut Beldesinde türbesi bulunan "Ali Cerrah"dır. Anlatıya göre, *vaktin birinde bölgenin Nahiye müdürü, kabrin bulunduğu yere gider ve türbede yatana hoş karşılanmayan bir takım sözlü davranışlarda bulunur. Aradan geçen kısa bir zamandan sonra Nahiye müdürü, köyün toprak kanalına düşer ve hastaneye götürülürken yolda ölür* (K.K 10). Benzer bir olay, Kemah ilçe merkezinde bulunan "Sultan Melik" türbesi içinde anlatılır; *Sultan Melik'in ulu bir kişi olduğuna inanmayan bir doktor ve savcı, türbeyi ziyarete gider. Cenazesi açıkta*

bulunan zâtın, topuğuna iğne batırırlar ve akabinde üç yüz yıllık naaştan, kan gelmeye başlar. O esnada doktor delirir, savcı ise Fırat'a düşerek can verir (K.K 49).

İliç ilçesine bağlı Balkaya köyünde, "Seyyid Şeyh Hasan El Kirzi" türbesi etrafında köy halkı arasında anlatılan bir menkıbe vardır. Menkıbeye göre, *1970'li yıllarda orman koruyucu olan bir adam bütün ikazlara rağmen, köy girişinde bulunan türbenin önünden atının kuyruğu bağlı olarak geçer ve bunun sonucu olarak da nehre uçar. Edindiğimiz bilgiye göre atın kuyruğunu bağlayıp etrafta dolaşmak, köy halkı arasında kibir olarak görülür. Günümüzde atı olan vatandaşlar türbenin önünden geçerken atının kuyruğunun bağlı olmamasına dikkat ederler. Çünkü orman koruyucusunun başına gelen olayın, kendi başlarına da geleceğine inanmaktadırlar* (K.K 39). Kutsal olan tüm ziyaret yerlerinde olduğu gibi burada da, bir yandan koruyucu, bir yandan da hasımlarına korku verici işleviyle karşımıza çıkmaktadır.

Ölüp dirilme motifi, eski Türk inançlarında da karşımıza çıkmaktadır. "Şamanların ölen kadını diriltmelerinden, ölen her hangi bir hayvanı diriltmelerine kadar geniş bir olay örgüsü gösteren bu keramet türünde vurgulanan esas maksat, ölümü geçici de olsa engellemenin mümkün olduğunu göstermektir" (Bayat, 2006: 164). "Özellikle şamanların iki veya üç defa ölüp yeniden dirilmeleri hakkındaki metinler" (Bayat, 2004) ölüp dirilmenin, yaygın olduğunu göstermektedir.

3.1.1.4. Ölüm Sırasında ve Sonrasında Fevkalâde Hallerin Zuhûru

Halk nazarında ulu kişinin, rüya yoluyla mezarının yerini bildirmesi, öleceği zamanın bilmesi, ölüm anında ve sonrasında yaşanan mucizevî olaylar, cesedinin çürümemesi gibi olaylar bu motifi oluşturmaktadır.

Otlukbeli ilçesinde türbesi bulunan Mustafa Dede' nin son kerameti ölüm zamanını bilmesi ve yakınlarına söylemesidir. Edindiğimiz bilgiye göre bu olay şöyle gerçekleşmiştir: *Mustafa Dede kanser hastasıdır. Bir gün kızı Beyaz Yıldız' a şöyle der. "Bugün Tanrı misafirin çok". Babam ve annem gelecekler yanlarına gideceğim günü belirleyeceğiz der"* (K.K 35). Erzincan'ın önemli Velîlerinden olan Pir-i Sâmî Hazretleri, bir gün hasta yatağında yatarken, yanına Ali Efendi'yi çağırtır ve ona *"Vaktimiz tamamdır, beni çağırıyorlar, cenazemi sen yıka"der. Hazretin defin işlemi yapılacağı zaman,*

gökyüzünde bulunan binlerce kuş yere iner ve hazret, toprağa verilinceye kadar öylece kalırlar (Tuygun, 1997: 25).

Erzincan'ın manevi mimarlarında olan Terzibaba'nın cenazesi taşınırken, camilerin birinden ezan okunur. Anlatıya göre *o anda tabut ağırlaşır ve mecburen yere bırakırlar. Ancak ezan bittikten sonra tekrar tabutu omuzlarına aldıklarında, cenazenin hafiflediğine şahit olurlar. Orada bulunan ahali bu durumu; Terzibaba'nın sağlığında ezan okunurken, elindeki işi bırakıp, ezanı dinlemesine yorarlar* (K.K 1).

Kemah ilçe merkezinde türbesi bulunan "*Ali Baba" öleceği zamanı, yardım ettiği Erzurumlu bir hacı adayına verdiği bir tel saçın ağarması ile belli eder* (K.K 45). Bu motife benzer bir örnek ise, Çayırlı ilçesine bağlı Büyükyayla köyünde bulunmaktadır. Köyde türbesi bulunan ve yoğun olarak ziyaret edilen "Boro Dede" öldükten sonra da bir takım kerametler göstermiştir. Edindiğimiz bilgiye *göre Engin Turan, askerliği sırasında bir çatışmaya girer ve yaralanır. Pusuya düşmüşlerdir ve kurtulma imkânları yok gibidir. O esnada Allah'ım bizi Boro Dede'nin yüzümü suyu hürmetine kurtar diye dua edince, yağmur yağar ve yağmur ile birlikte mermiler kesilir* (KK 26).

Tercan ilçesine bağlı Çadırkaya köyünde, "Oklu Baba" olarak bilinen zâtın türbesi, rüya[55] yolu ile tespit edilmiştir. Anlatıya göre, *Saki Efendi adında bir Şeyh rüyasında bölgede bulunan bir tepede koyunların otladığını ama bir bölgenin yanına hiç gitmediğini görür. Gördüğü bu rüyadan sonra Şeyh, köye gelip kurbanlar eşliğinde kabrin yerini belirler* (K.K 29). Tespitini yaptığımız bir diğer örnek de, Erzincan iline bağlı Çatalarmut bölgesinde türbesi bulunan Ali Cerrah'dır. Alınan bilgiye göre türbenin şuan ki konumu bir kadının, rüyasında kabrin yerini görmesi sonucu yaptırılmıştır (K.K 10).

Işık[56] üzerine konan her şeyi kutsal yapar. Bu yönüyle ışık "kut" sayılır. Altın ışık dağa, taşa, insana, dokunabilir. Dokunduklarını kutsallaştırır. Kutun değdiği kişi veya nesnelere saygı gösterilir, onlara ibadet edilir (Önal, 2007: 10). Işık saçma ise daha çok

[55] Bazı türbeler rüya yoluyla bulunur. Örneğin; Fatih döneminde, Ak Şemsettin'in Eyub El Ensari'nin İstanbul'daki mezarını, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Abddurrahman Gazi mezarını bulması, Tabduk Emre ve Yunus Emre'nin mezarlarının bulunması rüya neticesinde tespit edilmiştir (Aday, 2013: 262). Şüphesiz Anadolu'nun dört bir yanında bulunan ziyaret yerleri incelendiğinde de benzer anlatılara rastlanılacaktır.

[56] Işık motifini, Türk mitolojisinden başlatarak günümüze kadar getirebiliriz. Ancak konumuzun dışına çıkmamak adına mitolojimizde, yer alan bu motife burada yer vermek yerine konu ile ilgili bazı kaynakları vermek yerinde olacaktır. Geniş bilgi için bkz. (Önal, 2007), Ayrıca bkz (İnan, 2015), (Ögel, C.I-II 2014)

kutsal kabul edilen kabirlerde ve ziyaret yerlerinde görülür. Çoğunlukla kutsal gecelerde gözlenebilir. Bazı ışıklar ise herkese değil (Kalafat, 1993: 33) seçkin kimselere kalbi temiz insanlara gözükür.

Yukarıda tanımı yapılan ışık motifi, Erzincan ilinde tespit ettiğimiz ziyaret yerlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Zira yöre halkı ışığın değdiği kişilere, ayrı bir saygı göstermekte, bu tür kabirlere kutsiyet atfetmektedir. Kabirlerinde ışık yandığı görülen ziyaret yerlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür; *Üzerlik Baba Kabri, Derviş Bali Türbesi, Müderris Mehmet Efendi Kabri, Hıdır Abdal Sultan, Ali Cerrah Türbesi, Kara Baba Kabri, Alkız Ziyareti, Ak Baba Ziyareti, Hasan Dede Türbesi, Sivri Baba Kabri, Doğan Dede Türbesi.*

Işıkla ilgili bilgilere Kur'ân-ı Kerim'de de rastlamaktayız. İslâmiyet'te Işık'ın Nur olduğu, Nur'un ilahi ışık olduğu (Nur Suresi, 35. Ayet) bilinmektedir. Başka bir ayette; "Musa tayin edilen sürede gelince ve Rabbi onunla konuşunca: "Rabbim, bana göster, Seni göreyim" dedi (Allah:) "Beni asla göremezsin, ama şu dağa bak; eğer o yerinde karar kılabilirse, sen de Beni göreceksin." Rabbi dağa tecelli edince, onu paramparça etti. Musa bayılarak yere düştü" (Araf Suresi, 143. Ayet). Yazmaktadır.

3.1.2. Tabiat Varlıkları ve Eşyalar Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri

3.1.2.1.Tabiat Kuvvetlerini ve Olayları İstediği Gibi Yönetme

Erzincan ziyaret yerleri etrafında yaygın olarak görülen bu motif, Bektaşî menakıpnamelerinde en çok rastlanan inanç motiflerinden birisidir (Ocak, 2005: 77).Motif daha çok, "yağmur yağdırmak, rüzgâr ve fırtına çıkarmak, fırtına dindirmek, şimşek çaktırmak, yağan kar, dolu ve yağmuru durdurma" (Ocak, 1984: 88) gibi olaylar ile karşımıza çıkmaktadır.

Yağmurun insanlık tarihinde oldukça mühim bir yeri vardır. Gökten inen bereket olarak algılanan yağmur, halk arasında kutsal bir niteliğe sahiptir. Yağmura rahmet adının verilmesi bu durumun en somut örneğidir. Tabiatla barışık olma isteği birtakım ibadetler ve uygulamalarla tamamlanır. Bir istek duası olan yağmur dualarının kökeni geleneksel topluluklara, mitlerin ritüel davranışlarıyla insana ve insan topluluklarının hayatlarını şekillendiren kurallar ve kurumlar ilişkisine dayanır (Artun, 1998: 43).

Tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirmek, şüphesiz İslâmiyet öncesi Türklerin inanç sisteminde de görülmektedir. Yörede tespit edilen motif örneklerini sıralamadan önce bu motifin, eski Türk inançlarındaki yeri hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türk mitolojisinin en önemli motiflerin biri olan "yağmur yağdırma" daha çok "Yada taşı" ile yapılırdı (Ögel, 2014: 358). Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı eserinde *"Yada, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tılsımları"* başlıklı bölümde önemli bilgiler aktarır. İnan, bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, Büyük Türk Tanrısının Türklere *"yada"* denilen sihirli bir taş armağan ettiğini, bununla yağmur, kar, fırtına çıkartıldığını, dolu yağdırıldığını ve bu taşın her dönemde Türk Şamanlarının ve büyük Türk komutanlarının elinde bulunduğunu, Şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunduğunu belirtir. Yine aynı eserde Abdülkadir İnan, bu taş hakkında ki ilk habere Çin kaynaklarında rastlanıldığını (İnan, 2017: 153) belirtmiştir.

Fuat Köprülü, 1925 yılında yayınlanan *"Eski Türklerde Dinî-Sihrî Bir Anane yâd veya Yağmur Taşı"* makalesinde; "Türklerdeki bu sihri âdet hakkında en eski malûmatın H. 301–332 seneleri arasında Türk memleketlerini gezmiş olan "Ebu Dulef Müsear İbni Mühelhel"in seyahatnamesinde bulunduğunu söyler[57] ve bilhassa yağmur taşının karşılığı olan dinî ve sihrî bir gelenek olarak incelendiğini belirtir. Aynı makalede "yat, yede, yada, cede, ceda, cadı"nın aynı adlar olduğu, cadıcı, cedeci, yedeci gibi tabirlerin eskinin Farsçalaşmış bir şekli olduğu belirtilir. Prof. Fuat Köprülü, en eski ikinci kaynak olarak Kaşgarlı'nın Divan-ı Lügat'it- Türk'üne işaret eder (Köprülü, 1925: 1-11).

Yukarıda bu motifin Türklerdeki yerine kısaca değindikten sonra araştırma sahamız olan Erzincan yöresine dönelim. Motifin, Erzincan ilindeki en güzel örneği, Aşçı Dede'nin hatıratında bahsetmiş olduğu Terzibaba Hazretlerdir. *"Çok şiddetli bir kış gününde, Erzincan'dan Erzurum'a doğru yola çıktık. Yollar karla kapanmıştı. Çok şiddetli bir*

[57] "Yada" taşının tarihçesi söz konusu olduğunda, Prof.Dr. Fuad Köprülü, bu konuda "en eski memba" olarak "Mücmel el Tevarih" adlı eseri gösterir Bkz (Köprülü,1925: 1-11).
Yağmur taşı konusunda, İslâm kaynakları da dâhil olmak üzere birçok eski metinde çok sayıda efsane ya da mitolojik iz taşıyan hikâyeler anlatılır. Biz burada konumuzun dışına çıkmamak adına, "Tabiat Tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirmek" adlı motife, örnek olarak gösterdiğimiz "Yada Taşı" nı kısa tutmayı uygun gördük. Söz konusu taş ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bakınız (Tanyu,1968: 41-80), (Fadlan, 2017 çev. R.Şeşen), (Ögel, 2014: 349-360).

rüzgâr esiyordu. Tipiden ilerlemenin imkânı kalmamıştı. Donmak üzereydik. Erzincan'a doğru yüzümü dönüp "Meded ya Hazret-i Pir Muhammed Vehbi Hayyat Kuddise Sirruh!" diyerek yardım istedim. Beş dakika geçmedi ki, şiddetli fırtına durdu; hava tamamen açıldı ve güneş etrafı ısıtmaya başladı" (Er, 2014: 138).

Yine bu motif karşımıza, Çayırlı ilçesine bağlı "Büyükyayla" köyünde bulunan ve halk arasında "Boro Dede" olarak bilinen ziyaret yerinde çıkmaktadır. Anlatıya göre, *edilen dua sonucu olarak "Boro Dede" yağmur yağdırmıştır* (K.K 26). Bu motife benzer bir örnek ise Erzincan'ın merkez beldelerinden biri olan Ulalar Beldesi'nde türbesi bulunan "Aziz Baba"dır. Edindiğimiz bilgiye göre *Aziz Baba, bir gece aniden uyanır, ev ahalisini apar topar dışarı çıkarır. Kendisine ne oldu diye sorulunca da, depremi bana verdiler, bende ecnebiye verdim cevabını verir. Sabah olunca aile, haberlerde Japonya'da büyük bir deprem olduğu görür* (K.K 14).

Halk arasında velî, ya da ulu olarak bilinen kişi, tabiat kuvvetlerine ve tabiat olaylarına, yukarıda bulunan örneklerden de anlaşılacağı üzere doğrudan müdahale yapabilir ancak motif, uygulama (pratik) olarak kimi zaman halk tarafından yağmur yağdırma olarak kullanılabilir.

Yağmur yağdırma ritüelleri, uygulandığı toplumun inanç sisteminin yapısına göre şekillenir. Bu ritüellerin büyük bir kısmı büyünün taklit ve benzetme prensiplerine dayalı olarak işlerlik kazanır. Ritüeli yönlendiren kişi dileğini dua ile belirtir. Eylemler, tabiat olaylarına hükmettiğine inanılan velîler aracılığı ile yapılır. Yağmur yağdırma dileğine yönelik gerçekleştirilen bu eylemler acındırmaya yöneliktir, yardım dilenir, medet umulur. Bu ritüellerde taklit, oyuncak bebek, kukla vb gibi benzetmelere dayalı örneklemeler vardır. Yavru hayvanlar birbirinden ayrılır, kaplumbağalar ağaca asılır, yılan, akrep yakılır vb. Bundan amaç doğayı yağmura zorlamaktır. Daha sonraki aşama Allah adına doğaüstü güç aracılığıyla kan akıtmak, kurban sunmaktır (Artun, 1998: 44).

Kemah ilçe merkezinde, cam bir fanus içinde yatan *Sultan Melik'in vücudu, bölgede yağmurun yağmadığı dönemlerde, Fırat nehrine indirilip, çıkartılırmış. Yapılan bu işlemden bir vakit sonra yağmurun yağdığı anlatılır* (K.K 45). Tercan ilçesine bağlı Çadırkaya Beldesinde *yağmurun yağmadığı dönemlerde, halk toplu olarak, Oklu Baba' ya gider* (K.K 29). Yağmurun yağması için ziyaret edilen diğer ziyaret yerlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: İliç ilçesine bağlı "Balkaya" köyünde türbesi bulunan *Şeyh Hasan El Kirzi*

(K.K 39), Kemaliye ilçesine bağlı "Yeşilyamaç" köyünde türbesi bulunan *Evliya Efendi* (Yıldırım, 2013: 78).

Ocak'ın tasnifinde yer alan "*Tabiat Varlıkları ve Eşyalar Üzerinde Meydana Gelen Kerâmet Motifleri"* ana başlıklı bölümün dokuzuncu maddesi olan *"Yerden, taş veya kayadan su fışkırtma"* bölümüne Tercan ilçesine bağlı "Doluca" köyünde türbesi bulunan Derviş Ali'yi koyabiliriz. Anlatıya göre, *Derviş Bali diye adlandırılan zât, Tercan'dan köyü Doluca'ya giderken bir derenin kenarında konaklar. Gece dereye inip su içmek ister, ama inemez. Bunun üzerine dua eder ve bulunduğu yerden mucizevî bir şekilde su çıkar. Bu vesile ile de susuzluğunu giderir* (Kara, 1994: 22).

3.1.3. Hayvanlar Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri

Yabani hayvanları itaate alma, onları zararsız duruma getirme, hizmetinde kullanma, vahşi hayvanlarla dostluklar kurma, ehli hayvanlara söz geçirme, hayvanları taş haline getirme ve hayvanları konuşturma (Ocak, 1984: 88) bu motifin alt başlıklarıdır. Söz konusu motif, araştırma sahamızda tespit ettiğimiz kadarıyla, genellikle hayvanları konuşturma ve onları itaat altına alma şeklinde olup, üç ziyaret yerinde görülmektedir.

Anlatıya göre, Terzibaba'nın dükkânı çarşının işlek yerinde olduğundan, çoğunlukla ot getiren köylüler hayvanlarını onun dükkânına ait pencerenin demirine bağlarlarmış. Bir gün bu hayvanlardan bir tanesi, kafasını pencereden dükkâna sokar ve sahibi ne yaptıysa hayvanın kafasını pencereden çıkaramaz. Bu hali gören Terzibaba; kalfasına "Mustafa şu hayvana bak, kör Erzincanlıya anlatamadığımızı anlatmış. Be hayvan haydi git." deyince hayvan kafasını pencereden çıkarıp, sahibinin arkasından yürümeye başlar (Kara, 1994: 53).

Türbesi, Çayırlı ilçesinin "Büyükyayla" köyünde bulunan Boro Dede'nin dört tane kurdu olduğu söylenir. Bu kurtları emri altına alan Dede, vaktin birinde kendisine kötü söz söyleyen zengin bir toprak ağasının hayvanlarını, kurtlarına telef ettirir (K.K 26).

Kabri, Erzincan'da "Camii Kebir" yanında bulunan Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan-î hakkında anlatılan bir menkıbeye göre; Günlerden bir gün köyde yaşlı bir kadının ineği kaybolur. Kadın ineğini akşama kadar arar ama bulamaz. Bunun üzerine kadın hazretin dergâhına gider ve Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan-i Hazretlerine, benim ineğim kayıp oldu, büyük ihtimalle senin talebelerin kesip yemiştir der. Hazret, "Ey

hatun! İnşallah senin sığır ağdır, dağda, tepede yolunu kaybetmiştir, hele yarına kadar sabret" der. Ertesi gün yaşlı kadın etrafı seyrederken, dağdan bir aslanın ineğini kovalayıp, dergâha kadar getirdiği görür. Hemen koşarak dergâhın kapısına gelir. O sırada hazret, ineğe sual eder, "Nerde kaldın? Bana ve talebelerime su-i zan edilmesine sebep oldun demesine üzerine sığır, benim sahibim insafsızdır. Sütümü sağdığı zaman buzağıma bir şey bırakmıyor. Bende fazla otlamak için geciktim der." Konuşmaları duyan kadının aklı başından gider ve büyük bir pişmanlıkla hazretten af diler (Tuygun, 2004: 24).

3.1.4. Gizli Şeyler Üzerinde Oluşan Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; *"velînin karşısındaki kişinin akıldan geçenleri bilmesi, düşünceyi okuması, başka yerlerde olan olayları, mevcut kişileri görmesi, başkalarına göstermesi, gizli eşya ve maddeleri bulup çıkarması, gelecekte olacakları haber verme, kabir ahvâline vâkıf olma"* (Ocak,1984: 88) şeklindedir. Motif, araştırma sahamızda yaygın olarak görülmekle birlikte en çok *"Velînin akıldan geçenleri bilmesi, düşünceyi okuması"* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan merkezde türbesi bulunan Terzibaba Hazretleri'ne vaktin birinde askerlikten muaf tutulan bir adam, Şeyh'ten şefaat ve yardım istemek amacıyla huzuruna gider. Adamcağız daha derdini anlatmaya fırsat bulamadan Hazret, cihadın faziletlerini söylemeye başlar. Hal böyle olunca da adam, derdini söylemeye cesaret edemeyerek (Yurt, 2011: 59) oradan ayrılır.

Türbesi Terzibaba Mezarlığı'nın karşısında bulunan Pir-i Sâmî Hazretleri'nin ününü duyan üç kişi Hazreti ziyaret için Erzincan'a gelmeye karar verirler. Anlatıya göre bu üç kişi, yolda gelirken kendi aralarında "Gerçekten İslâm âlimi mi değil mi anlarız" şeklinde bir konuşma geçer. Üç kişiden biri âlim olduğuna inanmam için bana fincanda kahve ikram ede, diğer arkadaşı da odada sobanın üstünde yaprak dolması buluna, öteki arkadaşı da Mart ayında bana bir salkım üzüm verirse şeyh olduğuna inanırım der. Huzura geldiklerinde, bu üç kişinin istedikleri gerçekleşir ve Pir-i Sâmî Hazretleri'nin gerçekten te İslâm âlimi olduğuna kanaat getirirler (K.K 4).

İstanbul'da bir medrese hocası olan Hasan Efendi, Pir-i Sâmî Hazretleri'nin âlim bir insan olduğuna inanmaz ve Hazret'e üç tane soru hazırlar. Günlerden bir gün Pir-i Sâmî Hazretleri camide sohbet etmektedir ve bunu duyan Hasan Efendi, sorularını sormak üzere

camiye gider. Sohbet bittikten sonra Hasan Efendi, sorularını sormadan Hazret hazırlanan soruların cevaplarını verir (Tuygun, 1997: 35).

"*Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma"* motifine, Pir-i Sâmî Hazretleri'nden bir örnek daha verecek olursak; Erzincan'da askerlik yapan, Turhallı Ahmet ile Mehmet adında iki arkadaş Erzincanlı arkadaşlarına:"Burası için evliyalar diyarı diyorlar ama biz iç görmedik" derler. Bunun üzerine bu iki arkadaş "Kırtıloğlu" dergâhına gitmek üzere yola koyulurlar. Kendilerini dergâha götüren arkadaşına da; "bizim nereli olduğumuzu, bilirse ona inanırız" derler. Dergâha vardıklarında içeride sohbetin yapıldığını görürler. Onları gören Pir-i Sâmî Hazretleri sözünü yarıda keserek müridine döner ve *"bir şeyh, müridinin biri batıda diğeri de doğuda olsa ve şeytan bu müritlerin aklını çelmek istese; bu durumda şeyh onlara yardımcı olmaz ise toprak, o şeyhin başına. Nerede ki Ahmet ile Mehmet'in Turhallı olduğunu bilmesin"* (Tuygun, 1997: 34) der.

Türbesi Erzincan Merkez Ersevenler mahallesinde bulunan ve halk arasında "Cimimli Baba" olarak bilinen Süleyman Sırrı Hazretleri'ni babası Mehmet Efendi, küçüklüğünden beri camiye götürür. Zaman sonra Süleyman, camiye gitmemeye başlar. Bu duruma ne babası ne de kendisini çok seven cami hocası anlam veremez. Bir gün öğle namazının farzı kılınırken Süleyman birden camiden çıkar. Namaz bittikten sonra yanına gelen babası ve hocası niye namazı yarıda bıraktığını sorarlar. Küçük Süleyman, "Hocam namaza başlıyorduk ki, siz kafanızda handa çalıştırdığınız adamlar size ne kadar iş üretecek ve onlara ne kadar para vereceksiniz, onu hesaplıyordunuz. Sizin Allah'a tam teslimiyetiniz yoksa ben sizin arkanızda nasıl namaz kılayım" (Tuygun, 2004: 146) der.

Yine bir anlatıya göre; "Ciminli Baba" şahsı hakkında konuşulanları ve konuşanları bilirmiş ve bu şekilde söylenenlere "Benim hakkımda bilmediğin şeyleri konuşma" dermiş. Birde yolda yürüyen, tarlada çalışan ve yıkanması gerektiği halde yıkanmayan insanları, "Bir daha gusül abdesti almadan bu sokakları çiğnediğini görmeyeyim" diye uyarırmış (K.K 15). Bu motife benzer bir örnekte, Refahiye'ye bağlı Altköy'de bulunan Seyyid Sinan'dır. Anlatıya göre; *Hac vazifesini yerine getirmek için mukaddes topraklarda bulunan abisi Ebubekir'in aklından geçirdiği helvayı, Seyyid Sinan bilmektedir* (K.K 37).

Ocak'ın tasnifinde yer alan *"Gizli Şeyler Üzerinde Meydana Gelen Kerâmet Motifleri"* ana başlıklı motif bölümünün beşinci maddesi olan *"Gelecekte olacakları haber verme"* bölümüne *Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan- î*'niyi koyabiliriz. Anlatıya göre;

Bir gün, Hazret sabah namazından sonra, dervişlerini yanına çağırarak, onlara şöyle der: *"Her kim Hakk'a vasıl olup, vücudunu terk etmek isterse benimle birlikte Camii Kebir'e gelsin. Allah'û Teâlâ bu beldeye yakında bir deprem takdir etmiştir. Bu belanın geri çevrilmesi için bizlerin yalvarması lâzımdır. Umulur ki, içimizden birinin duası kabul olur da bu memleket kurtulur"* buyururlar. O gece güçlü bir deprem olur, Camii Kebir yıkılır. Camiden başka hiç bir yerde zarar (Şükürov, 2004: 6) meydana gelmez.

Menakıpnamelerde bu motif ile ilgili örnekler oldukça geniş yer tutar. Anlatılan menkıbelerin önemli bir kısmında kahramanlar, müritlerini gaipte olan bitenlerden, gelecekte vukua gelecek olaylardan haberdar eden kişiler olarak görünmektedirler. Mesela Otman Baba, müritlerinin başına bir felâket geldiğinde, nerede olursa olsun, hemen bilir ve yardıma koşarak onları kurtarırdı (Ocak, 2005: 150).

Türk kültür yapısının oluşmasında şüphesiz "Şamanizm" önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda araştırma sahamızda tespitini yaptığımız motif örneğini, Türklerin İslâm öncesi inanç sistemini oluşturan veya uygulama pratiği olarak kabul gören Şamanizm ile bağdaştırmak yerinde olacaktır.

Ahmet Yaşar Ocak, şamanların kehanet sahibi olmalarıyla ilgili şöyle bir örnekle açıklama yapar:

"İbni Sîna el-İşârât'ta, Şamanların geçmişe ve geleceğe dair haberler verdiklerini kaydettikten sonra şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "Bazı kimseler vardır ki, bu hususta (gaipten ve gelecekten haber verme konusunda) düşünceleri şaşırtacak ve akıllara durgunluk verecek birtakım işlerden faydalanırlar. Düşüncelerin şaşkınlığa uğradığı ve akla durgunluk geldiği esnada hayal gücü belirli bir noktaya geldiğinde, gaybı algılayan kuvvet bu hususta tamamıyla hazırlanmış ve geçmişi anlama kabiliyet kazanmış olur. Türkler geleceğe ait bilgi alabilmek için kâhin'lere (Şaman) müracaat ederler. Görüldüğü üzere İbn Sîna'nın bu yorumu gayet açıktır ve eski Türkler'de Şamanların önemli bir fonksiyonlarının açıklamasını yapmaktadır" (Ocak 2005: 152).

Ahmet Yaşar Ocak, *"Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri"* adlı eserinde Bektaşî Menakıpnamelerindeki Şamanizm'e dair izlerin varlığını karşılaştırmalı olarak incelerken, Bektaşî Menakıpnamelerindeki bazı motiflerin İslâmiyet'le ilgisinin olmadığını, bu motifleri açıklarken Şamanizm'den yardım alınması gerektiğine değinmiştir

(Ocak, 2005: 70-75, 141- 183). Bu bize, Anadolu insanının, bu tür uygulamaları (pratikleri) İslâm dinindenmiş gösterip meşrulaştırma eğilimi içinde olduğunu gösterir.

Türk kamları nın (şaman) Türk velî tipine benzediğini söyleyebiliriz. Özellikle, gelecekten haber veren, doğa olaylarını etkileyen veya değiştirebilen, felaketleri önleyen veya getirebilen, ateşte yanmayan, hastaları iyileştirebilen, göğe çıkıp uçabilen Türk kamlarının (şaman) (Ocak, 2005: 141) bu özellikleri, günümüze kadar gelen uzun bir süreci kapsamaktadır. Buradan hareketle, bölüm ile ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, Türk kültürü, İslâmi kültür dairesine girdikten sonra tamamen yok olmamıştır. Bir kısmı aynen yaşatılarak günümüze kadar gelirken bir kısmı da zamanla İslâmi kültüre uygun olarak halk arasında yeniden şekillenerek, benimsenmiştir.

3.1.5. Mukaddes, İnsanüstü ve Gizili Güçler Etrafında Oluşan Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; Allah'ı görme, Peygamberi açıktan açığa veya rüyada görme, Hızır[58] ve diğer gayb erenleriyle görüşme, şeytanı görme onun kötülüklerine kapılmama, cinlerle temas kurma onların kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma (Ocak,1984: 88) şeklindedir. Motif, araştırma sahamızda *"Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme"* ve *"Cinlerle temas kurma onların kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma"* olarak kendini göstermektedir.

Erzincan'ın manevi mimarlarından biri olan Terzibaba'nın bir müridi Hazret'e her fırsatta yalvarmakta ve *"Şeyhim bir gün himmet edin de Hızır Aleyhisselamı gösterin."*diye ısrar etmektedir. Günlerden bir gün Terzibaba Hazretleri, çarşıda yüksek rütbeli bir subay kıyafetiyle giden Hızır Aleyhisselam'ı görünce müridin kendine olan bağlılığını ölçmek amacıyla imtihan mahiyetinde: *"Bak evladım şu önümüzde giden subayın ensesine bir tokat atıp, şapkasını da bana getirebilir misin?"*der. Müridi bu durum karşısında tereddüt eder ve Subay bir anda kaybolur. Bunun üzerine hazret, o gördüğün zât Hz. Hızır Aleyhisselam'ın ta kendisiydi der (Kara 1994: 55).

[58] Arapça kaynaklarda hadır (hadr, hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçe'de Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. Hadır "yeşil, yeşilliği çok olan yer" manasında ki ahdar ile eş anlamlıdır. Bu mânadan hareketle hadır kelimesinin özel isimden değilde lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. Bkz (Çelebi, 1998: 406).

Erzincan'da Nakşî tarikatının son dönemlerdeki ikinci büyük kolunun ikinci halkasını temsil eden Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î'nin talebesi Dede Paşa Hazretleri'nin aktardıklarına göre Beşir Efendi'nin, cinlerden dört yüz den fazla müridi vardı ve Hızır aleyhisselam ile her istediği vakit görüşürdü. Kar ve tipili havalarda tebliğe çıktığı köylerde şeytanların dağlara doğru kaçarlardı (Tuygun, 2004: 132).

Erzincan şehir merkezinin kuzeyinde Kurtilek köyünün yukarısında şehire hâkim bir tepe üzerinde "Kırklar Ziyareti" olarak bilinen bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Burada yatan Kırk şehit hakkında Hafız Ömer tarafından yazılan bir şiirde, kendisinin kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğü yazılmaktadır. Kur'an okuduktan sonra gaipten bir sofra geldiğini, üzerindeki yemeklerin dünya nimetlerine pek benzemediği (Kara, 1994: 96) belirtilmektedir.

Hızır olağanüstü kişiliğiyle folklor, tasavvuf, halkın inanç ve görüş dünyasında oldukça geniş yer kaplamaktadır. Bu durum, en geniş çerçevesiyle halk edebiyatına da yansımıştır. Hızır İskendernâme, Battalnâme, Dânişmendname, Dede Korkut Kitabı, Saltuknâme, Manas Destanı, Alpamış Destanı, Köroğlu Destanı, Kerem ile Aslı, Tâhir ile Zühre gibi eserlerden başlayarak hemen bütün halk hikâyeleri, masal, efsane, menkıbe ve şiirlerde işlenen bir motif olduğunun kanaatindeyiz.

Bu eserlerde genellikle boz atlı, yeşil elbiseli (bazen beyaz), yüzü açık, yeşil mızrak veya kamçılı, istediği şekle girebilen bir kişi olarak tasavvur edilen Hızır zorda kalanlara yardım eden, iyileri mükâfatlandırıp, kötüleri cezalandıran, bolluk ve bereket sağlayan, Müslüman askerlere yardım için savaşlara katılan bir şahıs olarak tanıtılır. Hızır halk şiirinde âşıklara, hikâye kahramanlarına aşk badesi sunmakta veya tükürüğünden ağzına sürünce âşık deyiş söylemeye başlamaktadır (Kurnaz, 1998: 412). Bu inanışlara paralel olarak halk dilinde "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez"; "Her vaktini hazır (her geceyi Kadir), her geleni Hızır bil": Hızır gibi yetişmek, Hızır uğramak, Hızır'ın eli değmek" gibi atasözü ve deyimlerin varlığı bilinmektedir.

3.1.6. Biyolojik Mâhiyette Kerâmet Motifleri

Bu motifin içerisinde kerâmet sahibi kişinin; "*ölü bir insanı diriltmesi, kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapması, cinsiyet değiştirmesi, vücut arızalığını giderme ve hastalıkları iyileştirmesi"* (Ocak, 1984: 89) gibi durumlar yer almaktadır. Motif örneği

araştırma sahamızda yaygın olarak; kısır veya yaşlı kadın ile erkeği çocuk sahibi yapma, vücut arızalığını giderme ve hastalıkları iyileştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kısır veya yaşlı kadın ile erkeği çocuk sahibi yapma motifi, il ve çevresinde bulunan ziyaret yerlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Bu motife birkaç örnek verecek olursak; Erzincan-Erzurum karayolunun hemen yanında yer alan Yaylacık köyündeki Doğan Dede adlı zatın türbesine yaygın olarak, her türlü tıbbı yardıma rağmen çocuk sahibi olamayan kimseler gitmektedir. Yoğun olarak Alevî-Bektaşî inancına mensup vatandaşların ziyaret ettiği ziyaret yerinde anlatılan bir hadiseye göre bu durumun nedeni türbe duvarında yer alan bir çocuk resmidir. Anlatıya göre, "çocuğu olmayan bir kadın, pazarda Doğan Dede'yi görür ve türbesine gider. Zaman sonra çiftin, bir erkek çocukları olur ve sırtında da bir el izi görülür. Yöre insanı bu el izine Doğan Dede'nin eli diyerek, çocuğun resmini türbenin yanında bulanan duvara koyarlar" (K.K 33).

Kemaliye ilçe merkezinin girişinde, Fırat Nehrinin solunda sarp ve oldukça dik bir kayalık zeminde, halk arasında "Gözcü Baba" olarak bilinen ve herhangi bir dini yönü olmayan (K.K 45) tek kubbeli bir yapı vardır. Yapı içerisinde farklı kişilere ait küçük çocuk resimlerinin bulunması, buraya hem çocuk sahibi olmak hem de çeşitli rahatsızlıkların giderilmesi için ziyaretlerin yapıldığını göstermektedir.

Vücut arızaları giderme ve hastalıkları iyileştirme [59] motifinin, araştırma sahamızdaki en güzel örneği Erzincan merkezine bağlı "Çatalarmut" köyünde türbesi bulunan "Ali Cerrah" dır. Ziyaret yerinin adından da anlaşılacağı üzere Ali Cerrah'ın Cerrah özelliği ön plandadır. Buraya çoğunlukla sinir hastaları, psikolojik sorunları olanlar, konuşamayan çocuklar, akıl hastaları v.b kimseler getirilir. Ziyaret yerinde yapılan uygulamalara bakıldığında ise, gelen hastaların bir müddet uyutulduğu görülmektedir (K.K 10).

Erzincan'ın Merkez Yalnızbağ köyünde "Sancı Ziyareti" olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Ziyaret yerine kırkı çıkmayan çocuklar götürülmektedir. *"Kırkı çıkmayan çocuk annesi tarafından mezarın etrafında üç kez dolaştırıldıktan sonra mezarın üzerine*

[59] Hastaları iyileştirme durumunu Kitab-ı Mukaddes'te de görmek mümkündür. Örneğin Hz. İsa Anadan doğma kör olanları sağlam gibi gördürür, bir cilt hastalığı olan baras illetini iyi ederdi. Eliyle hastaya dokunduğunda iyi olurdu. Eliyle mesh etmek suretiyle hastaları tedavi ettiği için kendisine İsa-i Mesih dendi (Mâide sûresi:110).
Baras: Tedavi edilmesi olmayan ve vücutta beyaz lekeler meydana getiren bir çeşit hastalıktır. Bkz (Devellioğlu, 2012: 80).

yine üç kez çocuğu koyarak kaldırır" (Kara, 1994: 19). Yöre halkı arasında Arap Dede olarak bilinen Sancı Ziyaretine hasta veyahut da konuşamayan çocuklar da götürülmektedir. Anlatıya göre, kişi hasta çocuğunu kucağına alarak hiç konuşmadan niyet ederek caminin arasındaki mezarlıktan yukarı doğru çıkmak zorundadır. Mezarın yanına vardığında duasını eder, mezar toprağından bir miktar alıp konuşamayan çocuğunun ağzına sürer ve tekrar hiç konuşmadan aşağı iner. Böylece çocuğun bir müddet sonra konuşacağına inanılır (K.K 17).

Tercan ilçesinin 15km. Kuzeybatısına düşen "Gökçe" köyünde etrafı taşlarla çevrili, üstü açık, halk arasında "Kara Yakup" olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Ziyaret yeri genellikle çocuğu durmayan ve akıl hastası olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu tür çocukların boynuna ip veya kem bağladıktan sonra, ziyaret yerinde üç defa dolandırılır ve boynunda bağlı olan bağ şöyle denilerek kesilir: *"Huyun, arsızlığın ve hastalığın burada kalsın."* Bu hareketten sonra, yaramaz çocukların iyi olduğu söylenmektedir (Küçük, 1982: 318).

Refahiye'nin "Ulucak" köyünde mezarı bulunan "Cafer Efendi Ziyareti" etrafında oluşan yaygın bir inanç vardır. Niyetin gerçekleşmesi için orada bulunan ocağı ziyaret etmek zorunludur. Köylüler hasta çocuklarına şifa olur düşüncesiyle, yoğurdukları hamur ve yoğurtların mayalarını (Kaplanoğlu, 2009: 218) ocak evinden alırlar.

İliç ilçesinin Balkaya köyünde Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri'nin türbesi içerisinde yuvarlak bir taş bulunmaktadır. Bu taş tövbe taşı olarak da bilinir. Şeyh Hasan El Kirzi zamanında gayri Müslimlerin Müslüman olması için kullanılırdı. Günümüzde ise bu taş, çeşitli rahatsızlıklardan (sara ve ruh hastalıkları) kurtulmak için kullanılır. Uygulama türbeye yapılan duadan sonra taşa el sürülerek, *"Hastalığın, derdin bu taşta kalsın"* denilerek yapılmaktadır (K.K 39).

3.1.7. Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

İnsanlar istek ve ihtiraslarını gerçekleştirmek amacıyla kutsal olarak düşündükleri varlıklara yaklaşarak, ihtiyaçlarını gidermeye ve alın yazılarını değiştirmeye çalışırlar (Köksal, 1987: 227). Bu bağlamda değerlendirildiğinde halk arasında velî, ulu, vb. gibi adlar ile adlandırılan şahıslar, Allah'ın sevgili kulları arasında sayılır ve hatırlarının kırılamayacağı düşüncesi ile ziyaret edilip, çeşitli dilekler istenmektedir.

Bu motifin içerisinde kerâmet sahibi kişinin, *başkalarını ermişliğine kavuşturması, bereket getirmesi, az yiyecekle çok kişiyi doyurması, başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma, tehlike veya felâkete mâruz kalanları fiilen kurtarması, ejderha ile savaşıp halkı kurtarması* (Ocak, 1984: 89) gibi durumlar yer almaktadır. Şüphesiz yapılan ziyaretlerin ilk şartı kalpten inanmaktır. Bu şart yerine getirildikten sonra yapılan bir takım pratikler ile kişinin dileğine nail olacağına inanılır. Araştırma sahamızda bu motif örneğini tüm ziyaret yerlerinde görmek mümkündür. Zira kişi, bu tür yerlere gönülden inandığı takdirde kerâmet gerçekleşmektedir.

Terzibaba Hazretleri'nin bir müridi Hazret'e bir gün *"herkesin hocası keramet gösteriyor şeyhim, bu keramet nasıl bir şey bende senin kerametini görmeyi çok istiyorum."*der. Bu olaydan birkaç gün sonra Terzibaba müridine; *"Haydi seninle gezmeye çıkalım, biraz elma al, Fırat'a aşağı yiyerek gidip gelelim"* der. Müridi tahminen bir kilo kadar elma alır ve Fırat'a aşağı yiyerek giderler. Yolun kenarında tarlada çalışanlara da Terzibaba elmadan dağıtır. Geri döndüklerinde yine aynı durum devam etmiş. Tekkeye geldiklerinde bir kilo elma olduğu gibi duruyormuş. Aradan bir zaman geçtikten sonra müridi: "Baba Hazretleri vakti zamanın birinde sizden bir keramet göstermenizi istemiştim. Günler geçti bana hiç keramet göstermediniz."deyince, Hazret, "Yahu geçen gün seninle Fırat'a aşağı gezmeye gittik, bir kilo elma aldık. Yedik, ayrıca yoldan gelip geçenlere, tarlada çalışanlara dağıttık, yine elmaları olduğu gibi geri getirdik. Sen daha bu anlamadın ise ben sana nasıl keramet göstereyim" diye cevap verir (Kara, 1994: 56).

Çayırlı ilçesine bağlı Büyükyayla köyünde türbesi bulunan halk arasında "Boro Dede" olarak bilinen zatın, türbesini yapan ustalar, yapılan harcın yetmeyeceğini düşünmüşler. Ziyaret yerinin çok yukarıda bulunması ve şehire gidip çimento alıp gelmek de çokça vakit alacağından ellerinden geldiği kadar harcı idareli kullanmaya çalışırlar. Akşama kadar bu durum böyle devam eder ve nihayet türbenin yapımı bittiğinde harçta biter. Ustalar bu durumu türbede yatan zatın (K.K 26) kerametine bağlarlar.

3.1.8. Velîliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; *"başka bir velîye kerâmet gücü ile üstün gelme, onu kendine tâbi kılma, hasımlarına beddua ederek çeşitli şekillerde cezalandırma, hasımlarına korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünme, elindeki asâ veya değneği ejderha yapıp korku verme, hasımlarına felaket musallat etme"* (Ocak, 1984: 90) şeklindedir.

Vaktin birinde Terzibaba Hazretleri, Erzincan'ın Ağtaş Mahallesine doğru giderken dönemin meşhur âlimlerinden biri, hazreti görüp yanında bulunanlara "İşte uzun tazı geliyor. Boyu uzundur. Her taraftan görür; ben kaçayım beni görmesin!" der. Bunun üzerine o gece adamın iki gözü birden kör olur (Er, 2014: 127).

Terzibaba Hazretleri'ne bağlanan talebelerin sayısı günden güne çoğalmaktadır. Bu durumu çekemeyen devrin uleması kendi aralarında ittifak edip şehrin mutasarrıfına giderler ve "*hangi bilgi ile halkı irşad edecektir? Okuma-yazma bilmeyen bir cahilin başına bu kadar insan nasıl olur da toplanır, O nihayetinde terzidir"* derler. Konuya alaka duyan Mutasarrıf Efendi, İl Müftüsünün başkanlığında bir ilim meclisinin oluşturulmasına ve Terzibaba Hazretleri'nin imtihan edilmesine karar verir. İmtihanda hazrete sorulan soru, "Cenab-ı Allah'ın Sıfat-ı Subutiyesi'nin kaç olduğudur". Bu suale cevap veren Muhammed Vehbi Efendi, "Allahu Teâlâ'nın Sıfat-ı Subutiye'si yedidir." der. Bu sorunun gerçek cevabını bilemediğini düşünen insanlar tebessüm ederek, "Hele bir düşün bakalım" derler. Hazret, aynı cevabı bir kere daha tekrarlar. Bu defa da saymasını isterler. Muhammed Vehbi Efendi, "İlim, Semi, Basar, İrade, Hayat ve Tekvin" der ve durur. Meclisin başkanı, "Bir tane daha olacak" dediği zaman, Hazret, "Evet o da Kudrettir. Ama ne yazık ki, Erzincan hocaları onu çıkararak, Cenab-ı Allah'ın Zât'i varlığını Kudret-i İlâhiyesini inkâra kalkıyorlar. Allah'ın kuluna bahşedeceği bir kuvveti, o kulunu incelemeden yok etmeye çalışıyorlar" (Yurt, 2011: 44) der.

1930'lu yıllarda Pir-i Sâmî Hazretleri'nin dergâhı ve kabri, dönemin valisi tarafından park yapılmak istenir ancak Hazret'in torunları valinin huzuruna çıkarak; "Efendim, burada bizim dedemizin kabri vardır ve bu arazi dedeme aittir. Lütfen niyetinizden vazgeçiniz" derler. Vali ise "Hayır kararımız kesindir. Orası park olacak" der. Bunun üzerine torunlar üzüntü ile valinin yanından ayrılır ve dayılarının yanına giderek, ne yapabileceklerini sorarlar. Dayıları, siz rahat olun o mübarek kendini çiğnetmez der. Bu hadiseden bir hafta sonra Erzincan Valisi değişir. Hazretin torunları yeni valinin huzuruna çıkarak dedelerinin yerinin durumunu izah ederler. Yeni vali cevaben; "Siz üzülmeyiniz orayı park yapmayacağım, orası kabristan olsun" (Tuygun, 1997: 25) der.

Üzümlü ilçesinin Dereboğazı mevkiinde Molla Pir'in mezarının bulunduğu yerde birkaç kişi oturup içki içmeye başlarlar. Kısa bir vakit sonra, gökyüzünün tamamen açık olmasına rağmen Kemah tarafından siyah bir bulut hızlıca üzerlerine doğru gelir ve şiddetli

bir yağmur yağmaya başlar. Yağan yağmur sonucu büyük bir kaya parçası derenin önünü tıkar. Fazla biriken su nihayet önündeki engeli aşıp, önüne kattığı her şeyi götürmeye başlar. İçki içenler de suya karışıp kaybolurlar (Kara, 1994: 31).

İncelemesi yapılan motiflere dikkat edilirse, bu motifler Türk menakıpnamelerinde bir velînin nasıl tasavvur edildiğini, olağanüstü güçlerle donanmış tabiatüstü varlık olarak görüldüğünü açıkça ortaya koyacak (Ocak, 1984: 90) durumda olduğu görülecektir. Şüphesiz ki bu durum, yüzyıllar boyunca yavaş yavaş şekillenip, kendini göstermiştir.

İkinci bölümden başlayarak buraya kadar aktardığımız olayların genel bir özetini yapacak olursak; ziyaret olgusunun merkezinde kişiye fayda vereceği düşüncesi yatar. Halk arasında ulu, velî, mübarek, şeyh vb. gibi adlarla anılan kişilerin gerek sağlıklarında gerekse de öldükten sonra mezarları, makamları etrafında gösterdikleri kerametler[60] devam etmektedir. Hatta bu kerametler kendilerinden kalan eşyalar üzerinde de devam ederken, ağaç, su, taş ve kaya gibi unsurlara da yansımaktadır. Yapılan ziyaretlerde niyet Allah'tan istenirken, keramet sahibi olarak kabul gören kişilere bir çeşit aracı olarak bakılmaktadır.

Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde, halk tarafından belirli bir usul ve adap ile gerçekleştirilen bu tür ziyaretler, araştırma sahamızda da görülmüştür. Zira usul ve adap saygıdandır ve gösterilmemesi gibi durumlarda birtakım uyarıcı veya cezalandırıcı unsurlar ile karşılaşılmaktadır. Tespit ettiğimiz kadarıyla yörede yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması bu tür ziyaret yerlerinin kabul edilebilirliğini güçlendirmektedir. Yörede halk arasında kabul görmüş ziyaret yerlerine bakıldığında (Terzibaba ve Pir-i Sâmî Hazretleri, Seyyid Abdurrahim Reyhan hariç, çünkü bu üç ziyaret

[60] Velînin birtakım olağanüstülükleri olarak adlandırılan keramet velîye, peygamberliğe benzer bir statü kazandırmaktadır. Mucizeler peygamberlere has iken velîler ise keramet gösterirler (Ocak, 1992: 3). Burada keramet ile mucize arasındaki bağlantıya değinmek yerinde olacaktır;
Kerâmet ile Mucize Arasındaki Benzerlikler
Şekil/dış görünümü bakımından keramet ile mucize arasında benzerlik bulunduğu kabul edilir. Ehl-i sünnet âlimlerine göre, tabiat kanunlarına aykırı olması bakımından mucize ile keramet eşittir. Zira her ikisi de âdetin dışındaki hadiselerdir. Tasavvufî kaynaklarda peygamberlerin hissi mucizelerinin bir benzeri velî kullara verileceği ve bunların da peygamberlerin doğruluğunu ispat eden deliller sayılacağı belirtilir Bkz (Bulut, 2001: 347).
Kerâmet ile Mucize Arasındaki Farklıklar
Mucize, peygamberin nübüvvetle görevlendirilmesinden sonra vuku bulur. Keramette ise böyle bir görevlendirme söz konusu olmayıp ermişlik makamına ulaştığı var sayılan herkesten zuhur edebileceği kabul edilir. Ayrıca vahyin gelmesiyle birlikte peygamber ismet sıfatı kazanır, fakat velî için böyle bir şeyden söz edilmez Bkz (Bulut, 2001: 347). O halde biz diyebiliriz ki, Velîler, kerametsiz olmaz, velîlerin bir takım kerametler göstermesinde herhangi bir sakınca yoktur.

yeri halkla bütünleşmiş ve yapılan ziyaretler daha çok saygı, dua amaçlıdır). Ali Cerrah, Hasan Efendi, Doğan Dede, Derviş Bali (Derviş Ali), Hıdır Abdal Sultan, Acepşir Gazi, Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri, Sultan Melik, Seyyid Sinan, Cafer Efendi, Mustafa Dede, Mehmet Dede ve Üçler Ocağı yöre halkı arasında yoğun olarak rağbet gören ziyaret yerleridir.

Yörede tespiti yapılan, türbe, adak, yatır ve ziyaret yerlerine bakıldığında halkın, ziyaret yerlerine gidişinde ilk sırayı hastalıkların tedavisi ve çocuk isteme almakta, bunu öteki dilek ve ihtiyaçların karşılanması izlemektedir. Tüm bunların yanında, belirli bir dilek ya da istek olmaksızın sadece "saygı sebebiyle" gidişlerin olduğu da gözlemlenmiştir.

3.2. Ziyaret Yerlerinin Değerlendirilmesi

3.2.1. Her Türlü Dilek İçin Gidilen Yerler

Küstüm (Kiştim) Evliyaları Ziyareti, Acepşir Gazi (Sultan Seydi) Türbesi, Kırklar Ziyareti, Kırklar Tepesi Ziyareti, Aziz Baba (Deli Aziz) Türbesi, Hasan Efendi Türbesi, Boro Dede Türbesi, Alkız Ziyareti, Ak Baba Ziyareti, Derviş Ali Türbesi, Livağa Ziyareti, Oğlan Veren Ziyareti, Kara Yakup Ziyareti, Sofu Baba Türbesi, Doğan Dede Türbesi, Mustafa Dede Türbesi, Mehmet Dede Türbesi, Ali Haydar Dede Ziyareti, Seyyid Sinan Türbesi, Cafer Efendi Ziyareti, Delik Taş Ziyareti, Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri Türbesi, Koca Leşker Ziyaretgâhı, Hıdır Abdal Sultan Türbesi, Sultan Melik Gazi Türbesi, Behram Şah Türbesi, Kelem Yakup Ziyareti, Sivri Baba Ziyareti, Seyyid Abdurrahim Reyhan (K.S) Türbesi, Yakup Halife.

3.2.2. Sınavda veya İşte Başarı Kazanmak İçin Gidilen Yerler

Terzibaba Hazretleri Türbesi, Pir-i Sâmî Hazretleri Türbesi, Leblebici Baba (Süleyman Efendi, Şems-i Hayal), Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î, Dede Paşa Bayburdî, Pir Muhammed Bahaadin Erzincan-î, Hasan Efendi Türbesi, Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Türbesi, Hıdır Abdal Sultan Türbesi, Mustafa Dede Türbesi, Sultan Melik Türbesi.

Yukarıda sıralanan ziyaret yerlerinden bazılarına Erzincan halkı, saygı ve hürmet etmektedir. Bunun sonucu olarak da gerçekleştirilen ziyaretler daha çok dua mahiyetindedir. Terzibaba Hazretleri, Pir-i Sâmî Hazretleri, Seyyid Abdurrahim Reyhan,

Dede Paşa Bayburdî, Leblebici Baba (Süleyman Efendi, Şems-i Hayal) kabir ve türbeleri bu tür ziyaret yerlerindendir.

Konumuzu oluşturan ziyaret yerlerine hangi amaçla gidildiği iki başlık altında verilmiştir. Şifa ve sağlık talebine yönelik uygulamarı ise tablo şeklinde vermek daha uygun olacaktır.

3.2.3. Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik Gidilen Ziyaret Yerlerini Gösteren Tablo

İl - İlçe	Köy	Ziyaret Adı	Hastalık	Uygulama
Erzincan Merkez	Merkez	Terzibaba Hazretleri Türbesi	Çeşitli Hastalıklar	Ziyaret, Dua, Hasta bir süre yatırılır
	Merkez	Pir-iSâmî Hazretleri Türbesi	Çeşitli Hastalıklar	Ziyaret, Dua
	Avcılar	Küstüm (Kiştim) Evliyaları Ziyareti	Çocuksuzluk, Sıtma, Kısmet açma	Ziyaret, Adak, Lokma Dağıtımı, Mum yakılır
	Binkoç	Acepşir Gazi (Sultan Seydi) Türbesi	Sarılık, Çocuksuzluk, Felç	Adak, Hasta bir süre yatırılır, Mum yakılır
	Molla Köyü	Molla Camii Ziyareti	Çeşitli Hastalıklar	Lokma dağıtılır, Kaynak suyu içilir, Mum yakılır
	Çatalarmut	Ali Cerrah Türbesi	Akıl-Felç, Sara, Romatizma, Sinir, Ruhsal hastalık, Cilt hastalıkları	Ziyaret, Dua, Yatır etrafında dönme, Adak, Hasta bir süre yatılır ve eline taş verilir, uyanmadan alınır
	Çatalarmut	KaraBaba Ziyareti	Çeşitli Hastalıklar	Bez bağlanır
	Girlevik köyü	Kırklar Ziyareti	Çocuksuzluk, Yaralar	Ziyaret, Adak, Penceresine bez bağlanır dua okunur, Mum yakılır

Erzincan Merkez	Kurtilek	Kırklar Tepesi Ziyaret	Hastalıklar	Ziyaret
	Yalnızbağ	Sancı Ziyareti	Bedensel rahatsızlıklar, çocuğu durmayan ve konuşamayan	Ziyaret yerine kadar konuşmadan yürüme, Dua, mezar etrafında üç kez dönme, çocuğu mezar üstüne üç kez bırakıp kaldırma, mezar toprağını ağza sürme ve tekrar konuşmadan inme
	Merkez	Leblebici Baba (Süleyman Efendi, Şems-i Hayal)	_____	Ziyaret, Dua
	Ulalar	Kümbet Baba Ziyareti	Hayvan Hastalıkları	Etrafında üç kez dolaştırılır
	Ulalar	Aziz Baba (Deli Aziz) Türbesi	Çocuksuzluk, Kısmet açma	Ziyaret, Dua, Adak, Lokma dağıtımı, Taş yapıştırma, Bez bağlama, Mum yakma
	Merkez	Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î Türbesi	_____	Ziyaret, Dua
	Merkez	DedePaşa Bayburdi Hazretleri Türbesi	_____	Ziyaret, Dua

	Merkez	PirMuhammed Bahaeddin Erzincan- î	_____	Ziyaret, Dua
	_____	Müderris Mehmet Efendi Kabri	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Dua
	Merkez	Seyyid Abdurrahim Reyhan (K.S) Türbesi	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Dua
	Merkez	CiminliBaba (SüleymanSırrı) Hazretleri Türbesi	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Dua
Erzincan	Merkez	Şeyh Karpuz	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Dua, Bez bağlama
Üzümlü İlçesi	Merkez	Üçler Ocağı	Sinir, Baş ağrısı, Romatizma, Bel ağrısı	Ziyaret, Hüseyin Canbaba tarafından bir tencere içerisine kızgın taş konularak yapılır
	Merkez	Tütüncü Oluğu Ziyareti	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Kaynak suyu şifa niyetine içilir

Üzümlü İlçesi	Merkez	Molla Pir Ziyareti	_____	Ziyaret, Dua
	Bayırbağ	Ulubaba	Cilt hastalıkları	Ziyaret, Dua, Kaynak suyun şifa niyetine içilmesi
	Merkez	Hıdırellez Ziyareti	Çocuksuzluk	Ziyaret, Dua
	Karakaya	OğlanAğa Türbesi	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Dua, Adak
Çayırlı İlçesi	Başköy	HasanEfendi Türbesi	Çocuksuzluk	Ziyaret, Dua, Adak, Hasta bir süre yatırılır, Lokma dağıtımı, Mum yakma, Hece taşı öpme
	Başköy	AygırGölü Ziyareti	Çeşitli hastalıklar, Çocuksuzluk, Kısmet açma, Akıl- Sara hastalığı	Ziyaret, Adak, Kaynak suyunun şifa niyetine içilmesi
	Yürekli	Yürekli Ziyareti	Çeşitli hastalıklar.	Ziyaret, Adak, Kaynak suyun şifa niyetini içilmesi

Çayırlı İlçesi	Büyükyayla	BoroDede Türbesi	Çeşitli hastalıklar, Çocuksuzluk, Kısmet açma	Ziyaret, Adak, Dua, Lokma dağıtımı, Mum yakma
	Yeşilyaka	Alkız Ziyareti	Sinir hastalığı, Şifa, Baş ağrısı	Ziyaret, Adak, Dua, Mum yakma, Kaynak suyun şifa niyetine içilmesi
Tercan İlçesi	Akyurt	Ak Baba Ziyareti	Çeşitli hastalıklar, Cilt rahatsızlıkları	Ziyaret, Dua, Adak, Kaynak suyun şifa niyetine içilmesi
	Doluca	DervişAli Ziyareti	Bedensel özür ve sakatlık, çocuksuzluk, kısmet açma, Ruhsal hastalık	Ziyaret, Dua, Adak, Mum yakma, Lokma dağıtımı
	Merkez	Livağa Ziyareti	Çeşitli hastalıklar	Ziyaret, Adak, Mum yakma, Bez bağlama
	Çadırkaya	OkluBaba Ziyareti	Sara, Ruhsal hastalık, çocuksuzluk, Akıl	Ziyaret, Dua, Adak, Hastanın eline taş verilir uyanmadan alınır
	Beğendik	Üzerlik Baba	Çocuğu durmayan, konuşamayan, Çocuksuzluk	Ziyaret, Dua, Adak

Tercan İlçesi	Gökpınar	Oğlan veren	Çocuksuzluk	Ziyaret, Dua, Adak
	Gökçe	Kara Yakup	Çocuğu durmayan, yaşamayan, çeşitli hastalık	Ziyaret, Dua, Adak, Mum yakma, Bez bağlama, Boynuna ip bağlanan hasta üç kez mezar etrafında dolanır sonra arsızlığın burada kalsın denilerek ip kesilir
	Çadırkaya	Sofu Baba	Çeşitli hastalıklar, Şifa	Ziyaret, Dua, Adak
	Merkez	Mama Hatun	Çeşitli hastalık, Şifa	Ziyaret, Adak
	Yaylacık	Doğan Dede	Çocuksuzluk, Kısmet açma, Bedensel özür ve sakatlık, Sara, Yara	Ziyaret, Dua, Adak, Mum yakma, Hece taşı öpme, mezar etrafında üç kez dolanma, Lokma dağıtma
Otlukbeli İlçesi	Ördekhacı	Mehmet Dede	Çocuksuzluk, Kısmet açma, Ruhsal hastalık	Ziyaret, Dua, Adak, Lokma dağıtma, Hece taşı öpme
	Ördekhacı	Mustafa Dede	Çocuksuzluk, Kısmet açma, Ruhsal hastalık	Ziyaret, Dua, Adak, Lokma dağıtma, Hece taşı öpme

Refahiye İlçesi	Çukurçimen	Ali Haydar Dede	Çocuksuzluk, Bedensel özür ve sakatlık	Ziyaret, Adak, Dua, Bez bağlama
	Altköy	Seyyid Sinan	Ruhsal hastalık, Çocuksuzluk, Bedensel özür ve sakatlık, Akıl-Sara, Cilt rahatsızlıkları	Ziyaret, Adak, Dua, Ziyaret suyunun şifa niyetine içilmesi
	Çıragedik	Çamlık Ziyareti	Çeşitli hastalık	Ziyaret, Dua, Mezar etrafında dönme, Hece taşı öpme, Lokma dağıtma
	Ulucak	Cafer Dede	Çeşitli hastalık	Ziyaret, Dua, Namaz kılma, Şifa niyetine ziyaret toprağından bir miktar yeme
	Yeniyurt	Delik Taş	Hayvan hastalıkları	Ziyaret, Dua, Hastalıklı hayvan etrafında dolaştırılır
İliç İlçesi	Balkaya	ŞeyhSeyyid Hasan El Kirzi	Çocuksuzluk, Ruhsal, Bedensel özür ve sakatlıklar	Ziyaret, Dua, Adak, Namaz kılma, Tövbe taşına el sürme
	Bağıştaş	Koca Leşker	Çocuksuzluk, Kısmet açma,	Ziyaret, Adak, Dua, Mum yakma

Kemaliye İlçesi	Ocak	HıdırAbdal Sultan	Çocuksuzluk, çocuğu durmayan, Bedensel özür ve sakatlık, Kısmet açma	Ziyaret, Adak, Namaz kılma, Dua, Mum yakma, Lokma dağıtma, Hece taşı öpme
	Başpınar	Koçu Baba	Çocuğu durmayan, konuşamayan	Ziyaret, Adak, Lokma dağıtmak, Oruç tutmak, Dua etmek
	Yeşilyamaç	Evliya Efendi	Çeşitli hastalık, Çocuksuzluk	Ziyaret, Dua
	Aşağıumutlu	Molla Mehmet	Çocuksuzluk, Kısmet açma, Ruhsal hastalık, Cilt hastalıkları, Doğum, Romatizma, Bel rahatsızlığı	Ziyaret, Dua, Adak, Ziyaret suyunun şifa niyetine içilmesi
	Sarıkonak	Yakup Halife	Hayvan hastalıkları, Çocuksuzluk	Ziyaret, Adak, Lokma dağıtımı, Hasta hayvanı mezar etrafında üç kez dolandırılır

Kemah İlçesi	Merkez	Sultan Melik	Çocuksuzluk, Bedensel özür ve sakatlık, Ruhsal hastalık, Kısmet açma, Cilt hastalıkları, Akıl-Sara, konuşamayan çocuk	Ziyaret, Dua, Kısmen Adak, Mezara el sürme, Taş yapıştırma, Elbiseden bir parça bırakma, Mum yakma (Vâkıf tarafından yasaklandığı için uyguluma, ziyaretin hemen yanında bulunan Behram Şah Türbesi önünde yapılmaktadır)
	Merkez	Behram Şah	_____	Ziyaret, Dua
	Merkez	Kelem Yakup	_____	Ziyaret, Dua
	Merkez	Midilli Baba	_____	Ziyaret, Dua
	Merkez	İskender Baba	Çeşitli hastalık	Ziyaret, Dua, Namaz kılma (çok önceleri)
	Merkez	Ali Baba	Çeşitli hastalık	Ziyaret, Dua

Kemah İlçesi	Merkez	Gözcü Baba	Çocuksuzluk, Çocuğu durmayan ve yaşamayan	Ziyaret, Dua, Bez bağlama, Mum yakma
	Merkez	Tugay Hatun	_____	Ziyaret, Dua
	Kayabaşı	Sivri Baba	Çocuksuzluk, Kısmet açma, Bedensel özür ve sakatlık, Ruhsal hastalık	Ziyaret, Dua, Adak, Mezar toprağından bir miktar yeme, Lokma dağıtma, Hece taşı öpme,

3.3. Toplumsal Birliği Sağlamada Ziyaret Yerlerinin İşlevleri

Denilebilir ki, milletler kendilerini geçmişlerine ait kültürleriyle tanımlarlar. Bu nedenle de bir toplumu anlamak için, o toplumun kültürel dünyasına bakmak gerekir. Bize göre, halk inanmaları da bu kültürel dünyanın bir parçasıdır.

Birlik denilince aynı değerler etrafında bir araya gelen insan topluluğunu veya aynı şeylere itibar eden, kıymetleri benimseyen ve bu değerler için mücadele veren insan kitlelerini hatırlıyoruz. Kimi zaman maddi, kimi zaman da manevi değerler etrafında meydana getirilen topluluğu hatırlıyoruz (Güzel, 1991: 153). Bizi bir araya getiren bu değerlerden bir tanesi de halkın maneviyatında önemli bir yeri olan ziyaret yerleridir.

On iki ve on üçüncü yüzyıllar Anadolu'da Türkleşme ve İslâmlaşmanın gerçekleştiği dönemlerdir. Anadolu'nun Türk-İslâm yurdu haline dönüşmesinde pek çok etken vardır. Bu etkenlerden biri de tasavvuf ve tasavvufi zümrelerdir. Ahmed Yesevî, Mevlana, Hacı Bektâş-ı Veli ve Yunus Emre gibi sufiler Anadolu insanının koruyucusu hâline gelmişlerdir. Yesevîyye, Mevlevîyye, Kübrevîyye, Sühreverdîyye, Hâlidîyye ve Rufâiyye (Özköse, 2003: 249) gibi tarikatlar ise zaviyeleri ile Anadolu'nun imar edilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Osmanlı imparatorluğunun kuruluş yıllarında Anadolu'daki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur. İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve doğu Anadolu'dan gelmiş Selçukî ve İlhâmî bürokrasisine mensup kişiler, çeşitli tarikatların temsilcileri İslâm şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler. Bunlar arasında bilhassa, Paşazade tarihinde Gaziyânı Rum diğer tarihlerde Alpler (kahraman, muharip manasına) veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslâmiyet'ten önceki bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilâta mensup Türk Şövalyeleri mevcuttu. Ahıyânı Rum yani Anadolu Ahileri ile Horasan Erenleri de denilen Abdalân Rum ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında İslâmlaştırma faaliyetlerinde bulunan ve umumiyetle Osmanlı Padişahlarıyla bütün harplere katılmış garib ve etvarlı dervişler bulunmakta idi (Barkan, 2015: 9).[61]

Günümüzde modern hayatın hemen hemen her alanında karşımıza çıkan bu inanç ve uygulamaların, çalışmamıza konu olan Erzincan halkı arasında toplumsal birliğin sağlanmasındaki işlevi oldukça önem arz eden bir durumdur. Keza araştırma sahasında tespiti yapılan bazı ziyaret yerlerine, her türlü inanç mezhebince ziyaretlerin yapılması bu işlevin en güzel örneğidir.

Araştırma sahasında çoğunluğu sözlü mülakat yolu ile derlenen ziyaret yerleri etrafında oluşan çeşitli uygulamalara (pratiklere) bakıldığında yöre insanının, bu uygulamaların, kaynaklarını ve nedenlerini araştırılmaksızın yerine getirdiği sonucuna

[61] Sonuç olarak kolonizatör dervişlerin sadece savaşan eden ya da zorunlu olarak buralara göç etmek zorunda kalan şahsiyetler olmadıkları, ailecek buralara geldikleri, kurak ve verimsiz toprakları şenlendirdikleri, sahip olduklarını paylaştıkları, himayesi altında yaşadıkları devletin zayıf olduğu bir dönemde toplumsal barışın temini için etkin bir rol oynadıkları, harpten kaçınmadıkları ve ilmi anlamda donanımlı oldukları (hem alp hem de eren) kişiliğine sahip oldukları makaleye göre rahatlıkla dile getirilebilir.

ulaşılmıştır. Türbe ziyaretine gidip, birtakım uygulamaları gerçekleştiren insanlara *"neden bu uygulamayı yapıyorsunuz"* şeklinde sorular sorduğumuzda alınan cevaplar şöyle olmuştur:

"Taş yapışırsa dileğim kabul olacak"
"Bunu yaparsam çocuğum sağlığına kavuşacak"
" Elbiseden bir parça bırakırsam veya bağlarsam hastalık orada kalacak"
"Etrafında dolaştırırsam hayvanım iyileşir"
"Buradan toprak alırsam evim bereketlenir"
"Çocuğumun konuşması için ağzına biraz toprak çalmam gerek"
"Dileğin kabul olması için mum yakılmalı"
"Atadan böyle gördük, daha önce yapanların çocukları oldu"

Bu tür cevaplar, bize yapılan bu uygulamaların gelenek ve alışkanlık haline geldiğini, yöre insanının son çare olarak, türbede var olduğuna inanılan zâttan yardım umduğunu göstermektedir. Türbe, yatır ve ziyaret şeklinde karşımıza çıkan yerlerde yapılan uygulamalar (pratikler), bir çeşit alış-veriş olarak görülebilir. Bu tür yerlerde uygulamalar bunun göstergesidir. Yapılan adak çeşitlerine bakıldığında; ilk sırayı küçükbaş (koyun-koç) almakta ve bunu taş yapıştırma, bez bağlama, uyuma, toprak alıp götürme, şifa olarak görülen sudan içme, el sürme, üç İhlâs bir Fatiha okuma ve lokma dağıtma takip etmektedir.

Erzincan'da türbe ziyaretleri tespit ettiğimiz kadarıyla belli bir gün ya da saat gerektirmez. Dileyen kişi istediği her zaman ziyaret yerine gidip ziyaretini gerçekleştirebilmektedir. Sadece ilin manevi mimarlarından olan Terzibaba Hazretleri ve Pir-i Sâmî Hazretleri, Cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramı arifelerinde yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Yoğunluğun yaşanmasının nedeni bu günlerin mübarek olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ziyaretler yöre halkı tarafından genellikle saygı ve dua amaçlı gerçekleştirilmektedir.

Erzincan ilinin her bir köşesinde bulunan ziyaret yerlerine baktığımızda özellikle de Horasan Erenleri adı verilen zâtların, yöre halkı arasında oldukça mühim bir yere sahip oldukları görülür. Acepşir Gazi, Hıdır Sultan Abdal, Sivri Baba, Kara Baba, Yakup Halife, Şeyh Hasan El Kirzi, Süleyman Sırrı, Koçu Baba, Oklu Baba yöre halkı arasında Horasan Erenleri olarak bilinir. Bu ziyaret yerlerinden Acepşir Gazi ve Oklu Baba ikinci bölümde değindiğimiz, savaş sırasında başı kesilmiş ama ölmeyip savaşa devam etmiş kahramanlardır.

Bu tür yerlerde görülen uygulamaların (pratiklerin) içeriğine bakıldığında ise ilk olarak bu şahsiyetlerin sağlıklarında göstermiş oldukları kahramanlıktan dolayı gösterilen saygı görülür[62]. Bunu ziyaret yerlerinin fonksiyonlarına göre çeşitli niyet ve sonrasında halk tarafından bu niyetlerin gerçekleşmesi için yapılan birtakım uygulama (pratik) takip eder. Usule uygun yapılmayan ziyaretlerin ise çeşitli yaptırımları vardır. Yöre halkı arasında bu yaptırımların sonucunun genellikle ölüm ile sonlanacağı düşüncesi hâkimdir.

Tespiti yapılan ziyaret yerleri, toplumsal birliğinin sağlanmasındaki işlevleri bakımından değerlendirildiğinde ilk sırayı şüphesiz Erzincan ilinin manevi mimarı olan Terzibaba Hazretleri almaktadır. Bunu fonksiyonuna göre diğer ziyaret yerleri takip etmektedir. Özelikle de İslâm dininde mübarek gün olarak kabul gören günlerde buraya yapılan muazzam kalabalıktaki ziyaretler, bizi bu düşünceye yöneltir. Yöre halkı, sevincinde, üzüntüsünde ve hayatının dönüm noktalarında, (doğum, sünnet, evlilik) Terzibaba Hazretlerinin Türbesine gider ve dualarda bulunur. Toplumsal birliğinin sağlamasında Erzincan şehir merkez mezarlığının, "Terzibaba Mezarlığı" ismini taşıması ve şehrin en büyük camisinin isminin Terzibaba Camisi olması da bu birliğin sağlanmasındaki diğer etkenlerdir.

Araştırma sahasındaki diğer ziyaret yerlerine bakıldığında özelikle Kemaliye ilçesinin Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal Türbesi ve Kemah ilçesinin Kayabaşı köyünde bulunan Sivri Baba ziyareti, toplumsal birlik ve beraberliğin görüldüğü ziyaret yerleridir. Her türlü inanç kesimine mensup vatandaşların rağbet ettiği bu iki ziyaret yerinde her yıl düzenlenen şenlikler, bizi bu düşünceye yöneltir. Düzenlenen bu şenliklere birçok sivil toplum kuruluşları katılmaktadır. Şenliklerde dualar edilir, kurbanlar kesilir, lokmalar dağıtılır, değişler söylenir, birlik ve beraberlik mesajları verilir.

Her türlü amaca hizmet eden ziyaret yerlerine gelen ziyaretçilerin yaklaşımlarından, amaç ve davranış biçimlerinden elde edilen sonuç, bu tür yerlere son çare olarak başvurduklarıdır. Elbette ki, verilen örneklerde de görüldüğü gibi halk ile bütünleşmiş ziyaret yerleri de mevcuttur ama gözlemlediğimiz kadarıyla tıbbın çare olamadığı durumlarda genellikle çeşitli amaçlara yönelik ziyaret yerleri tercih edilmektedir. Bu tür yerlerde her türlü inanç kesimine mensup vatandaşların bir araya gelmesi, birbirleriyle

[62] Kemah ilçesinde türbesi bulunan Sultan Melik ve Hıdır Abdal Sultan Türbesi yanında bulunan mescidin giriş kapıları oldukça küçüktür. Gelen ziyaretçiler içeri ancak diz çökerek girebilirler. Bu durum bu iki yere gösterilen saygıdan kaynaklanmaktadır.

konuşması, birbirlerinin sıkıntılarını dertlerini paylaşması, lokmalarını ve kurbanları dağıtması akabinde birtakım uygulamaları (pratikleri) gerçekleştirmesi bakımından bu yerler, birleştirici bir özellik gösterir.

Sonuç olarak ziyaret yerlerinin, hayatın hemen hemen her alanında karşımıza çıkan, kült haline dönüşmüş inanış (inanma) ve uygulamalar (pratikler) bahse konu olan toplumun kendini ifade etmesinde, toplumsal birliğin, bütünlüğün sağlamasında oldukça önemli etkisi vardır. Bu nedenledir ki, bir toplumu anlamak için o toplumun sosyo-kültürel hayatını, ibadetlerini, dini ritüellerini incelemek gerekir diyebiliriz.

3.4. Ziyaret Yerlerinde Görülen Uygulamaların (Pratiklerin) İslâm Öncesi ve Sonrası Türk İnanç (İnanma) Sistemi İle İlişkisi

Anadolu'nun konumu ve iklim şartlarının yanında önemli ticaret yollarının da bölgenin içinden geçmesi Anadolu'nun, oldukça hareketli bir tarihe tanıklık etmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde her köşesinde birer hazine bulunur demek abartılı bir ifade olmayacaktır. Gerek ülkemizde gerekse de araştırma sahamızda karşımıza çıkan ziyaret olgusunun köklerini, İslâm öncesi eski Türk inançlarının içinde aramak doğru olacaktır. Şüphesiz ki, "Halk inançları her ortamda yaşarlar, şekil değiştirirler; ama çoğu zaman anlamını yitirmeden yeni adlar altında kabul edilmiş olan resmî dinler içinde varlıklarını devam ettirirler" (Ünal, 2004: 43).

Türkler, kendilerinden sonra gelecek nesillere öğüt vermek niyetiyle yazıp bıraktıkları Orhun Abidelerinde, inançlarla ilgili bilgiler de vermişlerdir. Bu yazıtlardan anlaşıldığına göre, Kök Türk inanç sisteminde yaratıcı, kılıcı, kut ve bilik verici yüce varlık Tengri, (Kalafat, 2010: 90) her şeyin üstündedir.

Bu inanç sisteminde Tengri merkezde olmak üzere çevreyi onun yarattığı yardımcı ve koruyucu iyeler almaktadır. Adı geçen inanç sistemi içinde iyeler gök ve yer iyeleri olmakla ikiye ayrılmaktadır. Gök, güneş, ay, yıldızlar gök iyelerinden sayılmaktadır. Yer iyeleri de kendi arasında ikiye ayrılmıştır:

1. Taş, kaya, tepe ve dağ, yer, su, ağaç, orman iyeleri;
2. Ev, ocak, od/ateş iyeleri[63]

[63] Geniş bilgi için Bkz (Kalafat, 2010: 89-216).

3.4.1. Atalar Kültü

Günümüzdeki bazı değişik tezahürlerine bakılacak olursa atalar kültünün çeşitli İslâm öncesi Türk toplulukları arasında en köklü, en güçlü ve en eski inançlardan biri olduğu söylenebilir. Hemen hemen bütün Kuzey ve Orta Asya kavimlerinde bulunduğu görülmekte olup ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak yorumlanan atalar kültü, tarihi nispeten iyi bilinen en eski Türk topluluklarından Hunlar zamanında tespit edilmektedir (Ocak, 2005: 61) ancak Bilge Kağan Kitabesi'nin son kısımlarına doğru atalar kültüne ait satırların bulunması (Ergin, 1970, Akt. Ocak, 2005: 61-62) bu kültün Göktürkler'de de mevcut olduğunu göstermektedir.

Baba kavramı, mana olarak, "Ata" anlamında olup Türkçenin dışında Fars, Berberî, Rus ve Rumen dillerinde de kullanılmaktadır. Saygı duyulması gerekli olan şahıslar için de kullanılan Baba/Bab kavramı, Türkistan sahasında evliya, aziz, sultan, ata kelimeleri ile karşılanıp genel olarak olarak "evliya" anlamında kullanılmaktadır. Özellikle Türkiye ve Balkanlar sahasında Kalenderîyye, Melametîyye, Haydarîyye ve Nakşîyye tarikatlarında kullanılan dede ve baba adlandırmaları, İslâmî dönem Türkistan coğrafyasında aziz ve evliya adlandırmaları ile paralellik göstermektedir (Çetin, 2007: 70).

En eski Çin kaynakları, bize Doğu Türklerinin kendilerine kurban sunmak üzere her yıl atalarının mağara mezarlarını ziyaret etmek gibi bir geleneğe sahip olduklarını aktarırlar (Roux, 2011: 36).

Bozkır Türkleri'nin inanç sistemi hakkında görüş bildiren İbrahim Kafesoğlu'na göre eski Türklerin dini, tabiat kültleri, atalar kültü ve Gök Tanrı dini olarak üç ana kısımdan oluşmaktadır bkz (Kafesoğlu, 2011: 290-300).

Genellikle Altay kavimlerinin dinî inançları üzerindeki araştırmalarıyla öne çıkan Jean-Paul Roux, eski Türklerin dini ile yakından ve derinlemesine ilgilenmiş, bu konuda pek çok yayın yapmıştır. Onun, fikirlerini daha çok Orhun Kitabelerine dayandırdığı görülür. Ona göre eski Türkler'in dini bütünüyle Şamanizm değildir; geniş ölçüde Gök Tanrı kültüne, ona tâbi yer ve nihayet atalar kültüne bağlı bir inanç sistemidir bkz (Ocak, 2005: 58).

Kalafat, Kafesoğlu ile Ocak'ın Jean-Paul Roux'tan aktarmış olduğu bilgilerden yola çıkarak bu üç yazarın, bazı küçük değişimler ile aynı noktada birleştiği görülmektedir. "Çeşitli bilim adamlarının Türkler'in inanç sistemi hakkındaki görüşlerine yer veren Ocak, Kafesoğlu ve Roux'un aynı tezi paylaştığını söyler ve kendisinin de bu görüşe katıldığı belirtmektedir" (Ocak,2005: 58-59).

Orta Asya'dan bugünkü Anadolu coğrafyasına göç eden Türkler arasında, "Atalar Kültü" İslâmiyet'in kabulünden sonra da yüzyıllarca unutulmamak üzere halkın hafızasına mal olarak "Velî Kültü"nün oluşumunda etkin bir rol oynamıştır. Toplum söz konusu değer ile birleştirip kutsallaştırdığı velîyi özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan yahut bu vasıflar kendisinde olduğu kabul edilen velî, kült konusu yapılmaktadır. Böylece o velî, içinde yaşadığı toplum için, artık sade bir insan değil, inandığı değerler bütününün ta kendisi olmaktadır. Ocak'a göre kerâmet unsuru işte bu noktadan sonra gün yüzüne çıkmaktadır (Ocak,1992: 7). Türk milli kültürünün mitlerinden bir olarak düşünebileceğimiz babalar, sadece keramet ehli yatırlar olarak düşünülmemelidir (Güzel, 1991: 57). Türbe, yatır veya kabir ziyaretlerinde dini usül, Türklerin bu topraklara getirdikleri eski inaç sistemlerinin hatıralarını da taşımaktadır.

İslâmiyet'ten önceki dönemde isimleri ister kam, ister baksı, ister bahşi, ister oyun, ister baba veya ata olsun, İslâmiyet'ten sonraki dönemde zaman zaman aynı adla (baba, bab, ata, bahşi), zaman zaman da yeni tanışılan kültür çevresinden alınan ödünçleme kavramlar ile (şaman, evliya, aziz, şeyh, derviş, vb.) adlandırılmışlardır. Bu isimler ile anılan şahsiyetler kimi zaman hayatta iken, kimi zaman da vefatlarından sonra çevresinde meydana gelen anlatmalarla hayatlarını zenginleştirmişlerdir. Anlatılan birtakım menkıbeler, onların ölümlerinden sonra da yaşamalarını sağlamış, hayatları, hayattayken kullandıkları mekân veya eşyaları kutsallaştırmış; ölümlerinden sonra da mezarları çevresinde çeşitli inançlar ve pratikler gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu inanma ve uygulamalar, İslâmiyet'ten önceki devirlerden günümüze kadar gelmiştir (Çetin, 2007: 70-71). Kaldı ki, eski Türk inanç sistemi olan Gök –Tanrı inanç sistemi ile bu şahsiyetlerin sahip oldukları kerametler arasında bir bağ bulunmaktadır.

İslâmiyet'in kabulünden ve özellikle de Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla birlikte bölgenin Türk hâkimiyeti altına girmesiyle burada yetişmiş olan tasavvuf ehli velîlerin kabirlerine halk tarafından gösterilen yoğun ilgiyle şekillenmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde bilim adamlarıyla beraber "Horasan Erenleri"[64] adı verilen tasavvuf ehli de

[64] Söz Horasan Erenleri'nden açılmışken; Hacı Bayram Velî, Abdâl Musa, Sultan Baba İshak, Taptuk Emre, Sarı İsmail Sultan, Barak Baba, Menteşe Baba, Ali Baba, Karaca Ahmet Sultan, Otman Baba, Demir Baba'dan ve bunların velâyetnâme ve menâkıpnâmelerinin Türk kültüründe; dil, edebiyat, tarih, hayat tarzı, dini hayata dair bilgi itibariyle oynadığı önemi azımsamamak mümkündür değildir. Baba kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz (Güzel, 1991).

Anadolu'ya akın etmiştir. Bu ortamda Anadolu'da Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi büyük şahsiyetler Anadolu'nun her tarafında birçok sufî yetiştirdi. Bu şahsiyetler sağlıklarında çeşitli kerametler göstererek halkın manevi duygularında güçlü etkiler bıraktılar. Onların bu etkileri ölümlerinden sonra mezarlarının çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesine yol açtı. Ayrıca ölümlerinden sonra onların şahsiyetleri hakkında anlatılan efsane, menkıbe ve hikâyeler (Günay, Güngör, Taştan, 2001: 112) ziyaret inancının daha da canlılık kazanmasına yol açmıştır.

Halk kültürünün ürünleri, Türk kültürünün tarih içindeki görünümüne, değişmesine ve gelişmesine paralel olarak bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Aynı medeniyete bağlı kültürler, aynı dünya görüşünde birleşirler. Bir medeniyetin dünya görüşü de o uygarlığa özgü bir halk kültürünü doğurur. Halk kültürünün ürünleri, yaşayan kültür topluluğunun dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. Her kültürün bir değerler ve kurallar sistemi vardır (Artun, 2000: 40). Kültüre bağlı olarak, değişim ve dönüşüm ile şekillenen her türlü birikimde doğal olarak o kültürden bir parça olmaktadır.

Atalara duyulan saygının temelinde, ondan beklenen medet yatar. Keza Atanın ruhu kendilerini korumakta, kendisine sunulan saygı ile umulacak medeti arttıracağına inanılmaktadır. Atalara gösterilen bu saygı, kendisine kurban kesmek ve aş sunmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kurban, kadim Türk dini olan Tek Tanrı (Gök Tanrı) inancındaki en önemli ve en köklü ibadet şeklidir. Aş sunma ise kansız kurban olarak adlandırılır. Tüm bu inançlar, İslâm'ın kabulünden sonra anlam değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Kurban inancı, sığır, koyun ya da koçun kanının atanın mezarında akıtılması ile gerçekleşir. Erzincan ilinde hemen hemen tüm ziyaret yerlerinde kurbanlar, mezar başlarında kesilmektedir. Hatta bu kurbanların kolay kesilebilmesi için çeşitli yapılar bile mevcuttur.

Araştırma sahamız olan Erzincan ilinde velî, ulu, evliya, ermiş ya da Allah dostu gibi isimler ile anılan insanların yattıkları mekânlar etrafında şekillenen inancın temelinde "atalar kültü" yatmaktadır. Bu tür yerlerde yattıkları düşünülen kişilere duyulan saygı bizi bu külte götürmektedir. Bu saygının gösterilmemesi gibi durumlarda birçok dert ve kederin geleceği inancı yöre halkı arasında yaygındır.

Günümüzde halk arasında sıkça kullanılan "Ölmüşlerinin Ruhuna Değsin", "Ölmüşlerinin Canına Değsin" gibi deyimlerin kaynağını aynı külte bağlamak mümkündür.

Ziyaret yerlerinde bulunan türbelere gelen ziyaretçiler genellikle, Yasin, üç İhlâs bir Fatiha okuyup evliyanın ruhuna hediye etmektedirler. Bunun dışında ziyaret yerinde iki rekât namaz kılma, dua etme gibi bir takım alışkanlıklar bulunmaktadır. Bu kültürel alışkanlıkların en güzel örneği ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili yapılan pratik ve uygulamalardır. Bu da bize "atalar kültünün" günümüzde İslâm etkisindeki yansımalarını gösterir. Bunun dışında, türbede mum yakma, bez bağlama, etrafında dönme gibi çeşitli pratikler de bu kültün, İslâm öncesi izleridir. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde, atalar kültü etrafında oluşan bir takım uygulamaların tamamen unutulmadığı, bir kısmının İslâm etkisi ile yeniden şekillendiği bir kısmının ise aynen yaşatıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Atalar kültüne bağlı olarak bu tür kişilere yöre halkı tarafından çeşitli unvanlar verilmiştir. 20 tane baba, 5 tane efendi, 7 tane dede, 2 tane gazi, 4 tane şehit, 9 tane hazret, pir, şeyh ve seyyid unvanları verilmiş ziyaret yerleri bulunmaktadır.

Baba

Yesevilik tarikatının Ahmed Yesevî'nin etkisi ile ata kelimesi ile bağlı olarak, Baba ve bunun kısaltılmış şeklinden başka bir şey olmayan bâb tabirlerinin Türkler arasında geniş çapta yayılmış olduğu düşünülürse, kelimenin ifade ettiği anlamın etkisi daha net anlaşılır. Her ne kadar Barthold, Arapça kapı manasına gelen bâb kelimesinin Türkistan'da İslâm dinini aktaranlara verilen bir unvan olduğunu iddia ederse de, bunu kanıtlayacak herhangi bir vesika yoktur (Güzel, 1991: 23). Erzincan ili ve ilçelerine bağlı belde ve köylerde tespit ettiğimiz "Baba" unvanlı ziyaret yerleri aşağıdaki gibidir.

Terzibaba, Leblebici Baba, Hacı Mehmet Baki Baba, Salih Baba, Kara Baba, Ulubaba, Kümbet Baba, Dudu Baba, Aziz Baba, Ciminli Baba, Ak Baba, Oklu Baba, Üzerlik Baba, Sofu Baba, Koçu Baba, Midilli Baba, İskender Baba, Ali Baba, Gözcü Baba ve Sivri Baba.

Efendi

Molla Mehmet Efendi, Evliya Efendi, Cafer Efendi, Hasan Efendi, Müderris Mehmet Efendi.

Dede

Arap Dede, Dede Paşa Bayburdi, Boro Dede, Doğan Dede, Mustafa Dede, Mehmet Dede, Ali Haydar Dede

Şeyh, Hazret, Seyyid, Pir

Terzibaba Hazretleri, Pir-i Sâmî Hazretleri, Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î, Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan-î, Şeyh Karpuz, Seyyid Sinan, Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri, Seyyid Abdurrahim Reyhan Hazretleri, Molla Pir

Gazi

Sultan Melik Gazi, Acepşir Gazi

Şehit

Kırk Şehit, Ali Cerrah, Koca Leşker

Ölmüş büyüklere, atalara saygı "baba hukuku"nun inanç sahasındaki belirtisi olarak görülebilir (Kafesoğlu, 2011: 292). Atalar kültü, aile bireylerinin vefat etmiş üyelerine karşı saygı, tâzim ve korkuyu ifade eder. Saygı ve tâzim esasen hayatta iken büyüklere, yaşlılara, özellikle baba ve atalara karşı duyulan ilgi ve yakınlıktan kaynaklanır. Korku ise ata ruhlarının mekân ve zamana bağlı olmaksızın geriye döneceği, yaşayanlara zarar verebileceği inanç ve endişesinden kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da ata ruhlarının hayattaki insanlarla ilişkisinin devam ettiği inancı esastır (Tümer, 1991: 42). Sonuç olarak, Orta Asya kökenli atalar kültü Anadolu coğrafyasında "veli kültü" içerisinde yaşamaya devam etmektedir, diyebiliriz.

3.4.2. Ağaç Kültü

Dünyanın var oluşundan bu yana su, hava, toprak, ateş kadar önemli ve hayatın merkezinde yer alan bir unsur da ağaçtır. *"Ağaç, her şeyden önce varoluşu, hayatı, canlılığı, bereketi temsil eder. Türk ve Dünya kültüründe ağaca çağlar içinde birbirinden farklı pek çok rol verilmiştir: kozmik ağaç (dünya ağacı, hayat ağacı…), Tanrıyla iletişim aracı olarak görülen ağaç, şeytan ya da kötü ruhları kovma törenlerinde ağaç, tabiat olaylarını yönlendirme törenlerinde ağaç, güneşin batışını engelleme ya da geciktirme törenlerinde ağaç, rüzgâr estirme ya da durdurma törenlerinde ağaç, ay tutulmasını*

engelleme ya da tutulan ayı kurtarma törenlerinde ağaç, yağmur yağdırma törenlerinde ağaç, sağaltma törenlerinde ağaç, defin törenlerinde ağaç, bereketi artırmaya yönelik mevsimlik törenlerde ağaç, şekil değiştirme ya da bitkilerin kökenleri ile ilgili mitlerde ağaç…" (Gürsoy, 2012,Akt. Bars, 2014: 382) Çalışmamızda önce Türkler arasında var olduğu tespit edilen mukaddes ağaç ve ağaç kültü ile ilgili uygulamalar (pratikler) hakkında çok kısa bir bilgi verilecek, daha sonra Erzincan ilinde ziyaret yerleri etrafında bulunan ağaçlara değinilecektir.

Eski Türk hayatında ağaç ve orman insan hayatı üzerinde tesiri olan mukaddes varlıklardır. Onların iyelerini memnun ettikçe mutluluğun artacağına, bolluk ve bereketin geleceğine inanırlardı. Türklerin bu inancı Kök Türk dönemi kitabelerine de kazınmıştır. Bu kitabelerde, Türklerin, Ötüken Yış'dan ayrılmaları halinde başlarına türlü belaların geldiğine ve geleceğine (Kalafat, 2010: 173) işaret edilir.

Türklerde ağaç kültürü bütün Türk dünyasında yaygın olduğu gibi hayatın her safhasında ağaçla ilgili inançlara rastlanır. XIX. yüzyılda Kırım'daki Karaim Türkleri Bahçesaray yakınlarındaki "Balta Tüymez" olarak kabul ettikleri çınar ağaçlarını, İshak Sangari'nin türbesini kutsal kabul eder ve yağmur dualarını oradaki kutsal ağacın altında yaparlardı. Azerbaycan Şeki'de Han Sarayı'nın bahçesinde bulunan yaklaşık yedi asırlık çınar ağaçlarına, yeni evli çiftler evliliklerinin uzun sürmesi için kurban keserler. Ahıska' da sıtmadan kurtulmak için ağaca kırmızı, sarılık hastalığından kurtulmak için ise sarı kumaş parçası bağlanır (Makas ve Kalafat, 1993: 46).

Çocuğu olmayan Yakut kadınları, kutlu bir ağacın dibinde, ak boz bir at derisinin üzerine oturup, ağlaya sızlaya çocuk dilerdi. Yine Müslüman Kırgız- Kazak Türklerinde çocuğu olmayan kadınlar, sahradaki, tek ağaç, kuyu, pınar veya su yanında, koyun kesip, geceleyerek çocuk dilerler (Ögel, 2014: 616). [65]

Ağaç kültüyle ilgili dikkati çeken en önemli nokta, aşağı -yukarı Orta Asya sahasından Anadolu'ya kadar bu kültün tespit edildiği her yerde ağaç-evliya münasebetine

[65] Türk insanı varlığından beri bazı ağaçlar ile kendi hayatı arasında bir yakınlık olduğuna inanmış ve yaşadığı her coğrafyada kutsal yerler ile ağaçlar arasında ilişki kurmuştur. Ağaç kültü hakkındaki örnekleri çoğaltmak burada yazının sınırlarını aşacak ve konu dışına çıkılacağından az örnekle yetinilmiştir. Ağaç kültü hakkında detaylı bilgi için bkz (Ergun, 2004), (Özarslan, 2003: 94-102), (Ocak, 2005: 127-140).

rastlanmasıdır (Ocak, 2005: 138). Bu da bize, en eski dönemlerden günümüze kadar olan süreçte Türk toplulukları arasında özellikle de mezar başlarında görülen ağaçlara atfedilen kutsiyetin derinliğini açıklayabilir.

Erzincan ilinde ziyaret yerleri etrafında görülen ağaçlar ziyaret yerleri ile bütünleşmiş olmasının yanı sıra tek başına kutsal sayılmış ağaçlara da rastlanılır. Ziyaret yeri ile bütünleştirilen ağaçlar çoğunlukla mezarın hemen yanı başında veya yakınlarında bulunmaktadır. Yöre halkı bu ağaçları kutsal olarak sayar ve bu ağaçları kesmekten, onlara zarar vermekten kaçınmaktadır. Bu durumun en güzel örneği Erzincan iline bağlı Binkoç köyünde halk arasında "Acepşir Gazi" olarak bilinen Sultan Seydi türbesinin yakınlarında bulunan ardıç ağaçlarıdır. Anlatıya göre;

Acepşir Gazi'nin şehit olduğu yerde askerlerinin de o bölgede ardıç ağacına dönüşür ve zaman sonra bölgenin yakınlarında bulunan Fırat Nehrine bir köprü yapılması icap eder. Bölgeye yakın olduğu için Acepşir Gazi'nin bulunduğu yerdeki ağaçlar kesilip köprü yapılır. Ertesi gün köprünün yerinde olmadığını kesilen ağaçlarının da yerinde olduğunu görülür. Yöre halkı arasında bölgede bulunan ağaçları yemek yapmak, çay demlemek için kullanılmasında herhangi bir sakınca yoktur ancak ağaçların kesilmesi, eve götürülmesi ya da başka amaçlar için kullanılması durumda bazı sıkıntılarında beraberinde geleceğine (K.K 8) inanılır.

Erzincan iline bağlı Tercan ilçesine 4 km. uzaklıkta "Livağa" olarak bilinen ziyaret yeri her yıl çevre halkı tarafından ziyaret edilir. Orada bulunan mezarın çevresindeki ağaçlara ip ve bez bağlarlar. Ziyaret yerinin dikkat çeken bir özelliği orada bulunan ağaçların kesilmemesidir. Zira kesip götürenler iflah olmayacağına inanılır. Vaktin birinde Kargın köyünden burayı ziyarete gelenler bu ağaçlardan alıp gittikleri esnada Tuzla Çayı'nın taştığını, geçemeyeceklerini anlarlar. Ağaçları yerine bıraktıktan sonra çaydan geçtikleri (Kara, 1994: 28) anlatılan rivayetler arasındadır.

Refahiye ilçesinin Çıragedik köyüne uzak bir bölgede etrafı taşlar ile çevrili kim olduğu bilinmeyen bir ziyaret vardır. Çamlık ziyareti olarak adlandırılan bölgede bulunan ağaçların kesilmesi yasaktır ve kesenlerin başlarına türlü belaların geleceğine inanılır (K.K 38). Bu duruma benzer bir örnekte Tercan ilçesinin Begendik köyünde bulunan Üzerlik Baba ziyaretidir. Ziyaretin yanında bulunan ağaçları kesenlerin mağdur olduğu ve kesip götürenlerin çocuklarının öldüğü anlatılır (K.K 30).

Mezarlara ve ağaçlara nezir olarak bez bağlamak ise en köklü Şamanizm geleneklerinden biridir ve bütün Müslüman Türklerin halk tabakası içinde dini bir görevmiş gibi kabul edilmektedir. Şamanist bu "nezr" i dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, umumiyetle "yer su" dediği tanrıya bağışlar, "yer su" ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır; az şeye kanaat, ederler. Darılmadıkça kanlı kurban istemezler. Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhundan (İnan, 1952: 25) yardım talep ederler.

Araştırma sahamızda tespiti yapılan ziyaret yerleri etrafındaki ağaçlara bez bağlama daha çok dilek dilemek, hastalığı def etmek için yapılmakta ve bu tür ağaçlar, dilek ağacı olarak adlandırılmaktadır. Şüphesiz ki İslâm dininde bu tür uygulamalar hoş karşılanmamaktadır. Ancak günümüzde az da olsa bu tür yerlerin görülmesi bize bu uygulamanın İslâm etkisi altında kalmadan aynen aktarıldığını göstermektedir. Sonuç olarak ağaç kültü ve etrafında şekillenen bir takım uygulama ve pratikler Türk kültür ve inanç sistemlerinin günümüze kadar varlığını sürdürmüş birer kültür unsurları olduğunu söyleyebiliriz.

3.4.3. Dağ Kültü

Ululuğu, erişilmezliği ile dikkat çeken ve Orta Asya coğrafyasında, hayat tarzı üzerinde önemli bir rol oynayan dağlar, Türklerin büyük saygı gösterdiği tabiat unsurlarından biridir. Dağ yüksekliği itibariyle, Türkler tarafından yeryüzünde Tanrı'ya en yakın yerler olarak algılanmıştır. "Dağın doruğunda insan, kendini Tanrı'ya daha yakın hisseder ve öyle olduğuna inanır" (Kalafat, 2010: 138).

Dünyanın merkezi, Orta Asya halklarının tasavvurlarında "dünyanın göbek deliğinden" yukarılara yükselen heybetli bir dağ yer alır. Abakan Tatarları bu dağa (Demir Dağ) adını vermişlerdir (Harva, 2015: 44). Demir ve bakır dağlar Türk mitolojisine göre bir nevi yeryüzünün temel direkleridir. Ötüken dağı da, böyle bir dağdır (Ögel, 2014: 68). Bu nedenle dağlar ritüellerin yapıldığı mekân olarak bilinirler. Merkez her zaman kutsal bir görev üstlendiği için dağlar ve orada olan her şey kutsanmış olarak kabul edilir. Çalışmamızın bu bölümde önce eski Türkler arasında önemli bazı dağlara[66] atfedilen kutsallık ve İslâm dininde kutsal dağlar hakkında kısa bir bilgi verilecek, daha sonra

[66] Eski Türk inanç sistemi arasında kült olarak önemli bir yere sahip olan Dağ kültü'nün örneklerini burada çoğaltmak yazının sınırlarını aşacak ve konu dışına çıkılacağından az örnekle yetinilmiştir. Eski Türk inanç sistemimizde yer alan bu kült hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Tanyu, 1973), (Sönmez, 2008), (Ögel, 2014), (Ocak, 2005:113-121).

Erzincan ilinde yüksek dağ ile tepeler üzerinde bulunan ziyaret yerleri eski Türk inançları ile ilişkilendirilecektir.

Altaylı Şamanist boyların bütünün kutsal bir dağı bulunmasıyla beraber hepsi için Altay dağları ortak külttür. Abdülkadir İnan'ın aktarmış olduğu bilgiye göre; Şaman ayini her ne maksatla yapılırsa yapılsın kamın dua ve ilahilerinde, bir ruh-tanrı sıfatıyla kam, Altay'a hitap eder, yalvarır, ondan medet umar. *Bu kurbanım mukaddes ve ulu Altay'a ulaşsın, onun karar vereceği yere (yargı yerine) bağlansın. Güttüğümüz davayı halledecek mi? bereket ve refah bize verecek mi? Bu kurbanım her engeli aşarak ulu ve mukaddes Altay'a ulaşsın* (2017: 46).

Eski Türklerin de birtakım kutsal saydığı nesneler bulunmaktadır. Bunlar "Kutlu Atalar Mezarlığı" olduğu gibi, zaman zaman büyük bir dağ veya ırmak da olabiliyordu. Hunlar, Çin ile yaptıkları antlaşmaları Hun-dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek teyit ederlerdi. Asya'nın diğer kavimleri de bu Türk adetlerini almışlardır. Altaylı Şor ve Beltirler de kurbanlarını Kök Tengri'ye yüksek dağ zirvelerinde sunarlardı (Gömeç, 2003: 87). Cüveynî tarafından tespit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan kutsal dağları vardır (İnan,1976: 33).

İslâm dininde, Allah, mekândan münezzeh olan Cenab-ı Vâcibül vücud (kendiliğinden var olan, varlığının nedeni olmayan) olduğundan yeryüzünde bir dağa karargâh olarak ihtiyacı yoktur (Tanyu, 1973: 15). Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kâf suresi, 16. Ayet) ifadesi ile belirtilmektedir. Kuran'da dağ, Cebel ve Tur kelimesiyle geçmektedir. Umumiyetle dağdan bahsedilirken Cebel kullanılmaktadır. *Kur'an da dağlara özel, kutsal bir mevki verilmemektedir.* Yalnız vahiy alınmış olan, Sina dağı ve Hira dağı, (Tanyu, 1973: 16) vahiy dolayısıyla bir değer kazanmakta mübarek bir yer haline gelmektedir.

Gökyüzünde düşünülen tanrının yeryüzündeki insanlarla bağlantı kurduğu yerlerin basında dağlar gelmektedir. Araştırma sahamız olan Erzincan ilinde ziyaret yerlerinin birçoğu dağ veya tepe üzerinde bulunması, ziyaret yeri ile dağ kültü arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Halkın nazarında evliya, eren, veli olarak adlandırılan kişilerin mertebesi oldukça yüksektir.

İlde, dağ veya tepebaşlarında bulunan ziyaret yerlerine bakıldığında çoğu kişinin Horasan erenlerinden olduğu, şehit düştükleri ve kimlikleri hakkında pek fazla bilginin olmadığı görülür. Örneğin türbesi, Binkoç köyünde oldukça yüksek bir dağda bulunan Acepşir Gazi'nin Horasan'dan geldiği aktarılır (K.K 8). Benzer örnekleri çoğaltacak olursak; Kemaliye ilçesine bağlı Sarıkonak köyünde türbesi bulunan "Yakup Halife" (Yıldırım, 2013: 73), İliç ilçesine bağlı Balkaya köyünde türbesi bulunan Seyyid Hasan El Kirzi (K.K 39), merkeze bağlı Çatalarmut köyünde türbesi bulunan Ali Cerrah ve Kara Baba (K.K 10). Horasan erenleri arasında kabul edilir.

Yüksek dağ veya tepebaşlarında bulunan diğer ziyaret yerleri şöyledir;

Kemah ilçesine bağlı Kayabaşı köyünde, Sivri Baba ziyareti

Çayırlı ilçesine bağlı Büyükyayla köyünde, Boro Dede ziyareti

Çayırlı ilçesine bağlı Başköy köyünde, Hasan Efendi türbesi

Erzincan merkeze bağlı Girlevik köyünde, Kırklar ziyareti

Erzincan merkeze bağlı Kurutilek köyünde, Kırklar tepesi

Üzümlü ilçesi köy tepesinde, Şeyh Karpuz Ziyareti

Erzincan il merkezi ile Çayırlı ilçe merkezi arasında uzanan keşiş dağın tepesinde, Aygır gölü ziyareti

Tercan ilçesine bağlı Doluca köyünde, Derviş Ali ziyareti

Tercan'ın güneybatısında merkeze 4 km. uzaklıkta olup, Köroğlu kayaları diye adlandırılan mevkide, Livağa ziyareti

Tercan ilçesine bağlı Çadırkaya köyünde, Oklu Baba ziyareti

Tercan ilçesine bağlı Gökpınar köyünde, Oğul veren ziyareti

Erzincan-Erzurum karayolunun kenarında yer alan Tercan ilçesine bağlı Yaylacık köyünde, Doğan Dede türbesi

Otlukbeli ilçesine bağlı Ördekhacı köyünde, Mustafa Dede ve Mehmet Dede türbesi

Kemaliye ilçesine bağlı Başpınar köyünde, Koçu Baba ziyareti

Kemah ilçesinin 3 km kadar doğusunda yer alan mezarlıkların bulunduğu hâkim bir tepede bulunan Kelem Yakup ziyareti.

Araştırma sahamızda dağ kültü ile eren-evliya kültü iç içe girerek varlığını sürdürmektedir. Buraya kadar olan bölümlerde yüksek dağ veya tepebaşında bulunan ziyaret yerlerine bakıldığında, ya şehit düşmüş ya da sağlığında topluma faydası dokunmuş

kişilerin, ön planda olduğu görülmektedir. "İslâm dininin etkisiyle "eren, evliya veya veli kültüne" dağ veya tepeye atfedilen kutsallığın da mezarı dağın doruğunda olduğuna inanılan erenin kutsallığına dönüştüğü söylenebilir" (Önal, 2003: 104). Dağlar neden kutsaldır ve halk arasında kabul görmüş kişilerin mezarları niçin dağ veya tepelerin zirvelerinde yer almaktadır? Bu sorunun cevabını İslâm öncesi eski Türk inançlarında arayıp, bulmak kanaatimizce en doğru olandır.

3.4.4. Ateş ve Ocak Kültü

Anasır-ı erbaa (dört unsur) dan biri kabul edilen "ateş", insan hayatı için en temel unsurdur. İnsanın beslenme, ısınma, barınma gibi temel ihtiyaçlarını gidermek için varlığına ihtiyaç duyulan ateş, görüntüsü, yakıcılığı ve yok ediciliği gibi yönleriyle de insanı korkutup ürküten bir güce sahiptir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 12). Bu özelliklerinden dolayı ateş, mukaddes bir varlık hükmünde yerini almış, etrafında birtakım uygulamalar (pratikler) oluşarak bir kült hâline gelmiştir.

Türbelerde tütsü tüttürülmesi ya da mum yakılması ise ateş[67] kültüyle izahı yapılabilecek bir uygulamadır. Türkler, inanç sistemleri içerisinde ateşe saygı göstermiş, onda kutlu ve arındırıcı bir gücün bulunduğuna inanmışlardır. Nitekim batı Göktürkler ateşe büyük saygı göstermiş ve ateşin temizleyici gücüne inanmışlardır. Kırgızlar ise "Ateş en temiz şeydir, ateşe düşen her şey temiz olur" demektedir. Altaylılarda ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktır. Şaman törenlerinde "ateş ana"ya kurbanlar sunulup çeşitli dualar okunur (Artun, 2004, Akt. Çıblak, 2013: 1214). Ateşe yüklenen bu kutsiyetin Türk topluluklarında oldukça geniş bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırma sahamız olan Erzincan ilinde ateş kültünün izleri mum yakma şeklinde kendini göstermektedir. İl ve ile bağlı ilçelerde tespitini yaptığımız ziyaret yerlerinin hemen hemen yarısında mum yakma uygulaması görülmüş veya kalıntılarına rastlanılmıştır. Ziyaret yerlerinde görülen mum yakma uygulaması daha çok, Alevî-Bektaşî inanç kesimine mensup vatandaşlar arasında görülür.

---

[67] Ateş kültü eski Türk inanç sistemimizde oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Söz konusu külte burada değinmek yerine önemli bazı kaynakları vermek konumuzun dışına çıkmamak adına doğru olacaktır. Bkz (Kumartaşlıoğlu, 2012), (Ögel, 2014: 629-669), (İnan, 2017:59-65)
Kült, araştırma sahamızda tespit edilen ziyaret yerleri etrafında sadece mum yakma pratiği ve ziyaret yerinde var olduğuna inanılan zatın, ateşten etkilenmemesi ile ilişkilendirilebilir. Bunun dışında kült, özellikle de Alevî-Bektaşî inanç kesimi arasında Ocak kültü olarak değerlendirildiğinde ortaya daha net bir sonuç çıkacaktır.

Alan araştırması sırasında dikkatimizi üç ziyaret yeri etrafında görülen mum yakma pratiği çekmiştir. Bu üç ziyaret yerlerinden iki tanesi Sünni vatandaşlar arasında rağbet görürken, bir tanesi (Kemah ilçe merkezi girişinde bulunan Sultan Melik Türbesi) her türlü inanç mezhebine mensup vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Binkoç köyünde türbesi bulunan Acepşir Gazi ve Molla Köy de bulunan Molla Camii ziyaret yerleri, Alevî-Bektaşî inanç kesiminden ziyade Sünni inanç kesimine hitap etmektedir.

Bu iki ziyaret yerinde görülen mum yakma pratiği bir yandan bize her iki inanç kesimine mensup vatandaşlar arasında birlik ve beraberliğin olduğunu gösterirken diğer yandan türbe veya ziyaret yerlerinin birleştirici gücünü gösterir. Keza türbeleri ziyaret etmek, orada bir araya gelip dua ve ibadet etmek, lokmaları paylaşmak, toplumsal sorunlar hakkında sohbetler etmek, inançsal değerlerin canlı kalması bakımından son derece önemlidir.

Ateş kültü, Alevî-Bektaşî inanç kesiminde "ocak" kavramı ile düşünülebilir. "Zira "ocak" sözü Eski Türkçe'de ateş anlamına gelen "od" kelimesinden çıkmış bir kelimedir. Ocak ateşin bulunduğu yer demektir" (Koca, 2003, Akt. Cebeci, 2016: 82). Alevî-Bektaşî kültüründe ise "dede ocağı" olarak adlandırılan sistem veya kurum da ocak kültü içerisinde değerlendirilmektedir. Zira "ocak" kavramının ihtiva ettiği "aile" ve "soy" anlamları, "dede ocakları"nın mahiyetinde de vardır. Alevî-Bektaşî kültüründe her Alevî, kutsal bir soydan geldiği düşünülen bir "ocağa" bağlıdır. Bu ocakların soyları şecere yoluyla genellikle On İki İmamdan birine (Kumartaşlıoğlu, 2012: 181-182) ve dolayısıyla kutsal soy Ehl-î beyt'e dayanır.

Erzincan ilinde saha araştırması sırasında dört adet ocağa rastlanılmıştır. Kureyşan Ocağı, Otlukbeli ilçesine bağlı Ördekhacı köyünde Mustafa Dede (Üryan Hızır Ocağı), İliç ilçesine bağlı Bağıştaş köyünde (Koca Leşker Ocağı), Erzincan iline bağlı Avcılar köyünde ziyaret haline dönüşen beş-altı asırlık olduğu tahmin edilen ağaca Keştim / Kiştim Ocağı adı verilmekte ve son olarak adını Kemaliye ilçesinin "Ocak" köyünden alan "Hıdır Abdal Ocağı" derleme sırasında rastlanılan ocaklardır.

3.4.5. Su Kültü

Su, Türkler için eski ve kutsal bir varlıktır. Bereket ve kuvvet kaynağı sayılmasının yanında koruyucu veya cezalandırıcı bir Tanrı, yaratılışın kaynağı, hayatın başlangıcı gibi nitelikleri de bünyesinde barındıran su, sadece Türk inanç sistemi ve mitolojisinde değil,

pek çok milletin mitolojisinde de önemli bir yere sahiptir. Farklı inanışlara rağmen hayatın dört temel unsuru içinde yer alan suyun bütün dünya mitolojisinde ortak bir kavram olarak yer alması, onun önemini ve evrenselliğini göstermektedir (Ayan, 2002: 1136). Araştırma sahamız olan Erzincan ili ve ilçelerinde su kültü etrafında görülen inanışların ilk izleri Eski Türklerde görülmektedir. Bu çerçevede araştırma konumuzun daha iyi anlaşılması açısından eski Türklerin su kültü etrafında sergiledikleri inanç ve uygulamalar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türklerde su, her çağda mukaddes ve saygılı tutulmuştur. Göktürk yazıtlarında yer, su ile birlikte düşünülürdü (Ögel, 2014: 423). Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır. O halde su yaratılışın temel noktası olduğundan mitolojik şuurda önemli bir konum üstlenmiş durumdadır. Su, başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik (dünyanın sonu) mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması ezoterik bilgilere göre yaşlanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur (Bayat, 2007, Akt. Türkan, 2012: 136).

Türkler, her suyun bir iyesi olduğuna inanırlardı. Eski Türklerde, çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara süci / şarap salmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır, onların yardımı ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı (Kalafat, 2010: 166). "Örneğin Kazak ve Kırgız Türkleri kadınları kısır olursa sahrada bulunan tek ağacın, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip geceler" (İnan, 2017: 160-161). "Çocuğu olmayan Tatar kadınları ise çocuk sahibi olabilmek için havuz kenarında secde ve dua ederlerdi" (Elliade, 2005 Akt. Kıyak, 2013: 27).

Günümüzde Anadolu coğrafyasının birçok yerinde ziyaret fenomeni çerçevesinde gelişen su kültü büyük önem taşımaktadır. Çünkü ziyaret yerlerinde çoğu zaman türbe, mezar, ağaç ve su bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle kutsal mekânla temas genellikle su, ağaç ve toprakla sağlanmaktadır. Su kültüne bağlı olarak kutsalla bütünleşme ve koruma sağlama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleştirilir. Söz konusu su kaynakları kutsiyetlerini bazen bir dede, baba, veli veya şehit ile irtibatından, bazen bir ağaç, taş, tepe veya dağ ile irtibatından bazen ve hem mezar hem de ağaç, taş ve tepe unsurları ile birlikte almaktadır (Oymak, 2010: 44).

Erzincan ili ve ilçelerindeki ziyaret yerlerinde su kültü, özelikle Alevî-Bektaşî kesimine mensup vatandaşlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Zira dede mezarları veya türbelerin yanında kutsal kabul edilen sular bulunmaktadır. Bunun yanında halk arasında tek başına kutsal kabul edilen su kaynağı örneğine Erzincan iline bağlı Molla köyünün merkezinde bulunan caminin önünde akan derede rastlanılmamıştır. Türbe ve ziyaret yerlerinin yanında veya yakınında görülen bu su kaynağı, genellikle tedavi amaçlı kullanılmaktadır.

Yapılan uygulamalara (pratiklere) bakıldığında su kaynağı, içilmekte, hastalıklı bölgeye sürülmekte, abdest alınmakta, kaynatılıp hastanın başında bulunan kapa dökülmekte ve dilek amacıyla kullanılmaktadır. Molla camii önünde bulunan kaynak suyu, azaldığı zaman halk arasında para toplanmakta, kurban kesilip, halka dağıtılmaktadır. Bu işlemden sonra suyun çoğaldığı anlatılmaktadır. Kaynak suyu yöre insanı arasında süt gözesi olarak ta bilir. Sütü olmayan gelinlere bu sudan içirilir. Üzümlü ilçesinde günümüzde mevcut olmayan ancak çok önceleri "tütüncü oluğu" adı verilen bir ziyaret suyu varmış. Anlatıya göre; gözleri görmeyen, kulakları duymayan ve eli ayağı tutmayan bir kadın, tüm tıbbi yollara başvurur lakin derdine bir çare bulamaz ve son çare olarak bu oluktan akan suyu içtiğinde, sağlığına kavuşur.

Tercan ilçesine bağlı Akyurt köyünde "Ak Baba" olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Yöre halkı orada bir şehidin yattığına inanır. Mevcut bir mezarın olmadığı ziyaret yerinde "Ağ Baba" olarak isimlendirilen bir çeşme bulunmaktadır. Yöre halkı bu çeşme suyunu, dilek amaçlı (kazadan, beladan ve sıkıntıdan kurtulma) kullanmaktadır. Kemaliye ilçesine bağlı Aşağıumutlu köyünde, Molla Mehmet türbesi çevresinde üç adet mağara bulunmaktadır. Bu mağaradan çıkan sulara "ziyaret suyu" denilmekte ve hem yöre halkı hem de çevre köyler tarafından cilt hastalıklarına, doğum, romatizma, vücudun çeşitli bölgelerinde oluşan yaralara ve bel ağrılarına iyi geldiği düşüncesi ile kullanılmaktadır.

Refahiye Altköy'de "Seyyit Sinan" türbesi içerisinde bulunan su şifalı kabul edilir. Türbede içerisinde bir tas içinde bulunan su, cin tutanlara, hasta olanlara dermandır. Halk arasında "tıhtab" olarak bilen su, çocuğu olmayan, çeşitli hastalıklara yakalan insanlara içirilir.

Suyun tedavi edici özelliğine bir örnek de, Üzümlü ilçesinde bulunan "Üçler Ocağı" dır. Hüseyin Canbaba tarafından arkta bulunan sudan gerektiği kadar alınıp, içine

taş konularak kaynatılır. Akabinde hastanın başında bulunan kapa yavaşça dökülür. Bu ocağa daha çok sinir hastaları getirilmektedir.

Eski Türk inancına göre, su mukaddestir ve sebepsiz yere kirletilmez. Alevî-Bektaşî inanç kesimine mensup vatandaşlar arasında, su orucu tutma, suyu idareli şekilde kullanma, Cem ayinlerinde kutsal amaçla dedenin ve erenlerin eline az miktarda su dökme, ocağa ve delile su serpe, bu insanların suya göstermiş olduklarına büyük saygının sonucudur. Onlar için su, Orta Asya'dan beri kutsal saydıkları bir şeydir (Yörükan, 1998: 292). Erzincan Kemaliye Ocak köyü Alevî-Bektaşî inancına mensup vatandaşlar arasında suya tükürmek veya başka şekilde kirletmek günah olarak değerlendirilir. Özellikle Cem törenlerinde süpürgecinin meydanı süpürmesinden sonra su dağıtan kişi dededen başlayarak herkese üçer damla el suyu dağıtır. Bu su ile sadece iki elin üç parmağı ıslatılır. Ocak köyü Alevileri el suyunu Tarikat abdesti (Yılmaz, 2008: 43) olarak kabul ederler.

Türk toplumlarında dağ ve ırmakların kutlu sayılmasındaki asıl neden buralarda bir takım ruhların yaşadığı inancından kaynaklanmaktadır. Yer-su ruhlarının genellikle yaşadıkları yerler dağların zirveleri veya su kaynaklarıdır (Oymak, 2010: 43). Buda bize ziyaret yerlerinde şifalı olarak kabul edilen suların büyük bir çoğunluğunun kaynağını açıklar.

3.4.6. İslâm Etkisi

Türkiye'de folklor araştırmaları ilerledikçe İslâm dininin talimatlarıyla alakası olmadığı halde dinden imiş gibi gösterilen adetler ve gelenekler meydana çıkarılmaktadır. Bunların arasında eski yerli dinlerin kalıntıları bulunduğu gibi pek çoğu Orta Asya Şamanizm'inden (İnan, 1952: 30) gelen unsurlardır.

Ülkemizin toplum yapısı günümüzde geleneksel yapıdan modern bir yapıya hızla dönüşüm içerisindedir. Bu dönüşüm karşısında, geleneksel inanç ve pratikler, hayatın her alanında geri plana itildiği, hatta giderek kaybolduğu, oldukça kabul gören bir varsayımdır. Bu varsayım ilk bakışta doğru gibi gözükse de toplumumuzun geleneksel hayatı üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, bize bu durumun aksini göstermektedir (Keskin, 2004: 89). Zira gelenekten gelen bir takım uygulamalar (pratikler), günümüz modern hayatında kaybolmak yerine, yeniden şekillenip toplum hayatına ayak uydurmaktadır.

Bugün dünya üzerindeki Türklerin %90'ı Müslüman'dır. Fakat Türklerin hepsi aynı tarihte Müslümanlığı kabul etmemişlerdir; aynı kavim olan Oğuzların bile İslâmlaşması iki asır boyunca devam etmiştir (İnan, 2017: 197). Değişim ve dönüşüm süreci içerisinde Anadolu ise; birbirinden farklı birçok kültür, medeniyet ve dine ev sahipliği yapmış; bunun sonucu olarak da, çok çeşitli bir inanç görüntüsüne sahip olmuştur. Bu durum, "geleneksel din", "halk dini", "halk İslâm'ı" gibi bir takım isimlerle kategorize edilen (Keskin, 2004: 89) bağdaştırıcı bir dinsel olgunun doğmasına neden olmuştur

İslâm dininde ölmüş kimselerden medet ummak yasaktır ve bu tür davranışlar sergilemek hoş karşılanmaz. İslâm dini, yatır, türbe veya ziyaret yerlerine, şifa aramak, kısmet açmak, çeşitli dilekler dilemek için yapılan birtakım uygulamaları (pratikleri) reddeder. Nitekim insanımız, ziyaret usulü ve uygulamaları arasında yer alan uygulamaları İslâm dini ile birleştirip, doğruymuş gibi göstermektedir.[68] "Ziyaret adabı ve menâsiki[69] arasında yer alan, orada yatanın yahut yatanların ruhuna üç İhlâs bir Fatiha okumak, Kur'an okumak, namaz kılmak, dua etmek, zaten onların da devamlı ibadetle meşgul olduğunu kabul etmek, bu amaçla türbeye su, seccade, tespih, vs. bırakmak, adak kurbanını orada kesmek, yağmur duasını orada yapmak, bez parçalarına dualar okumak, salâvat getirmek, ilâhiler okumak, tespih çekmek, özellikle mübarek gün ve gecelerde oraları ziyaret etmek, türbe duvarına dileğini, Kur'an yazısı addedilen Arapça harflerle yazmak gibi unsurlar, bu durumun somut örnekleridir" (Günay, 2003: 29). Bu şekli ile de kökeni, Orta Asya'ya dayanan unsurlar günümüz hayatında yerini almaktadır.

[68] Gerek Anadolu coğrafyasında gerekse de araştırma sahamızda karşılaşılan bu gerçek sadece Türklerde görülen bir hadise değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz (İnan, 1962). İslâm öncesi Türk kültür hayatında, toplumun inanç ihtiyacını karşıladıkları için bu gün çoğunlukla hurafe veya batıl olarak adlandırılan uygulamaların bir vakit bu topluma hizmet verdiklerini unutmamalıyız. Bizim burada üstünde durmaya çalıştığımız husus, İslâm dininde yer almayan ancak İslâm dininden imiş gösterilen bu tür uygulamaların inanç yerine inanma olarak adlandırılmasıdır.

[69] Menasik: İbadet yerlerine verilen isim. Bkz (Devellioğlu, 2012: 710)

SONUÇ

"Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları" başlıklı tezimizde Erzincan merkez ve merkeze bağlı ilçelerde 65 ziyaret yerine ulaşılmıştır. Bu ziyaret yerlerinin 19'u merkezde, 7'si Üzümlü, 6'sı Çayırlı, 10'u Tercan, 2'si Otlukbeli, 5'i Refahiye, 2'si İliç, 5'i Kemaliye, 9'u Kemah ilçe ve ilçelere bağlı köylerde bulunmaktadır.

Yöre halkını ziyaret yerlerine yönelten nedenlerin başında sağlık problemleri gelmektedir. Bunu ailevi sorunlar, ekonomik koşullar ve çeşitli dilekler izlemektedir. Dönemin zorlaşan sosyal şartları, hayatın geçiş safhaları (doğum, sünnet, evlenme, ölüm), kıtlık, üzüntü ve sıkıntılar toplumu, halk inanmaları olarak adlandırdığımız birtakım pratikler ile halkı eren, pir, velî veya evliya olarak adlandırılan kişilere sevk etmiştir. Bunun dışında, Erzincan ilinin merkez mezarlığında yer alan, Terzibaba Hazretleri, Pir-i Sâmî Hazretleri, Seyyid Abdurrahim Reyhan Türbesi ve Dede Paşa Bayburdi Hazretleri Türbesi'ne yapılanan ziyaretler, daha çok saygı ve dua mahiyetinde gerçekleştirilmektedir. Erzincan insanı ile bütünleşen ve ilin manevi mimarlarından olan bu velîlere yöre halkının neredeyse tamamı özellikle, Cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramı arifelerinde gitmektedir.

Günümüz modern hayatında ziyaret yerlerine gitme oranı günden güne azalmaktadır. Bu azalmanın nedeni kanaatimizce gelişen teknolojidir. Çünkü yöre insanı, tüm tıbbî yollara başvurduktan sonra ziyaret yerlerini tercih etmektedir. Çoğunluğunu orta yaş üstü kadınların teşkil ettiği ziyaret yerlerinde, erkekler genellikle yağmurun yağmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen ritüellere katılmaktadır. Tüm bunların yanında ziyaret yerlerinde az da olsa genç ve orta yaş insanlara rastlanılmıştır. Özellikle Alevî-Bektaşî inanç kesimine mensup vatandaşların sosyal hayatlarında ziyaret inancı, oldukça mühim bir yer kaplamaktadır. Yapılan saha araştırması sonucunda, Alevî-Bektaşî ziyaret yerleri etrafında görülen yoğunluk, bizi bu sonuca yöneltmiştir.

Araştırma sahasında ulaşılan ziyaret yerlerinin hepsi belirli bir saat, gün ya da ay gözetilmeksizin ziyaret edilmektedir. Buna paralel olarak her yıl toplu olarak düzenlenen ziyaret yerleri de mevcuttur. Kemah ilçesine bağlı Kayabaşı köyünde Sivri Baba olarak bilinen ziyaret yerine her yıl Haziran ayının 25'inde, Kemaliye ilçesine bağlı Ocak köyünde Hıdır Abdal Sultan olarak bilinen ziyaret yerine her yıl Ağustos ayında "Ocak Köyü Şenlikleri" adı verilen toplu ziyaretler yapılmaktadır. Birçok sivil toplum kuruluşunun katıldığı bu şenlikler, toplumun birlik ve beraberliği bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu tür şenliklerin ziyaret yerleri etrafında gerçekleştirilmesi de bize, yatır, türbe veya ziyaret yerleri adı verilen mekânların birleştirici özelliğini göstermektedir.

Gözlemlediğimiz kadarıyla türbe ve yatır ziyaretleri daha çok Erzincan halkı tarafından yapılmaktadır. Ziyaret yerlerinde özellikle yaz aylarında yurt dışından gelen vatandaşların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu vatandaşların çoğunluğu Alevî-Bektaşî inanç kesimine mensuptur. Bu durum bize Alevî-Bektaşî inanç kesimine mensup vatandaşların sosyal hayatlarında ziyaret inancının yoğun olduğunu gösterir.

Ziyaret yerlerinin hemen hemen tamamında dileklerin kabul olması için adaklar, adanmaktadır. Genellikle, küçükbaş (koyun-koç) hayvanlar adak olarak tercih edilir. İslâmî şartlara uygun olarak adanan adakların yanı sıra mum, bez bağlama, taş yapıştırma gibi İslâmî şartlara uygun olmayan adaklar da gözlemlenmiştir. Bu adakların Allah'a adanması ve yerine getirilirken, türbede yatan aracılığı ile dualar eşliğinde yapılması, İslâmî bir görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür istek ve uygulamaların temeli İslâm öncesi, eski Türk inançları olarak görülebilir. Zira eski Türk inanç sistemi içerisinde her şeyin bir iyesinin olduğu görülür. Ziyaret yerlerinde görülen mum yakma, bez bağlama, türbelerin dağ veya tepebaşlarında olması, şifalı olarak görülen sulardan içme, ziyaret yerlerine duyulan saygı ve bu saygı sonucu gerçekleştirilen uygulama atalar kültü, ateş-ocak kültü, su kültü, dağ kültü ve ağaç kültü ile yakından ilişkilidir.

Türklerin kuşaktan kuşağa aktarmış olduğu atalar kültü, Anadolu'nun Türkleşme süreci içerisinde veli kültüne dönüşmüştür. Bu şahsiyetlerin, sağlıklarında göstermiş oldukları birtakım kerametler, öldükten sonra da veli kültüyle değişim dönüşüm süreci yaşayan, türbe, yatır, adak ve ziyaret yerlerinde görülen uygulamaların, Erzincan insanı üzerindeki etkisini, yaptığımız inceleme sonucu net bir şekilde gözlemlemekteyiz.

Geçmişten günümüze kadar gelen söz konusu kültürel mirasın, bir kısmı aynen bir kısmının da, İslâm dininin etkisiyle kendi içerisinde yeniden şekillenerek, varlığını sürdürdüğü görülür. Biz bu mirasın, geleneğin taşıyıcıları olarak görülen kaynak kişilerce, aktarılarak varlığını sürdüreceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Aday, Erdal, (2013), Kütahya Erenlerinin Menkıbelerinindeki Keramet Motifleri, Alevilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, ss.255-274, Ankara.

Akarsu, Bedia, (1975), *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Akkan, Erdoğan, (2002), Kemaliye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 25, ss.236-237), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____, Erdoğan, (1963), Erzincan Ovasının İklim Özellikleri, *A.Ü.D.T.C.F.D.E,* c.21, S:3-4, (Temmuz-Aralık), 1963, s.79-101, Ankara.

Aktepe, Orhan, (1997), *Leblebici Baba ve Tuhfetü'l-Uşşâk,* Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan.

Albayrak, Nurettin, (1983), *Folklorumuz ve Erzincan,* Ermat Yayıncılık, Erzincan.

_____, Nurettin, (1994), Dede Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt: 9, s.83) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____, Nurettin, (2011), Terzi Baba, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, ss.521-522), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Algar, Hamit, (2006), Nakşibendîlik, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 32, ss.335-342), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alptekin, A. Berat ve İçel, Hatice, (2011), Batı Versiyonlarında Köroğlu, Milli Folklor Dergisi, Sayı 91, ss. 37-50.

Arıoğlu, İbrahim Ethem (2000), Ankara'daki Ziyaret Yerlerinin Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalıi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Aras, Şefik, (1982), …Ve Bir Deli Aziz Vardı Erzincan'da, Erzincan Gazetesi, 20 Şubat.

Araz, Nezihe, (2000), *Anadolu Erenleri*, Özlü Yayınları, İstanbul.

Arslan, Ömer, (2018), Erzincan'da Tasavvuf Kültürü ve Nakşibendîlik, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.

Artun, Erman, (2000), *Adana Halk Kültürü Araştırmaları I,* Altın Koza Yayınları, Adana.

_____, Erman, (1998), Adana Yağmur Yağdırma Törenlerinde "Boğa Dede, Bulut Dede ve Tosun Dede Kültü, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri Kitabı* içerisinde (43-52), Ervak Yayınları, Ankara

Aşçı İbrahim Dede/ Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı C.I, Haz. (Mustafa Koç- Eyüp) Tanrıverdi (2006), Kitabevi yayınları, İstanbul.

Atasagun, Galip, (2006), Ziyaret Fenomeni, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 21, ss. 33-66, Konya.

Ayan, Ekrem, (2002), Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı, *Türkler Ansiklopedisi (İlk Çağ)* içinde (1127-1141), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Aydın, Dündar, (1998), *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Aydın, Oğuzhan, (2019), Erzincan Merkezde Bulunan Önemli Ziyaret Yerleri ile Bu Ziyaretgâhlar Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 6/14, s. 11-22.

Azamat, Nihat, (2001), Kadirilik, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, ss.131-136), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Baltacı, H ve Aslan, Ömer, (2017), Erzincan'da Nakşî-Halidi Gelenek, Batman Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi, Sayı:2, Cilt 1, Batman.

_____, H.İbrahim, (2016), Erzincan'da Nakşî Halidi Gelenek, (248-264), Uluslar arası Bahaeddin Nakşibend ve Nakşibendîlik Sempozyumu, İstanbul.

Barkan, Ö. Lütfi, (2015), İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, İnsan ve İnsan Dergisi, Sayı 5, Yaz, ss. 5-37

Bars, M. Emin, (2014), Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, The Journal of Academic Social Sciense Studies, Sayı 27, ss.379-398.

Bayat, Fuzuli, (2004), *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*, Piramit Yayıncılık, Ankara.

_____, Fuzuli, (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,* Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Boratav, P. Naili, (2015), *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilge Su Yayıncılık, Ankara.

Bulut, H. İbrahim, (2001), Hârikulâde Olması Açısından Keramet ve Mucize İlişkisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, ss.329-350.

Çelebi, İlyas, (1998), Hızır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde* (Cilt 17, ss.406-409), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çelebi, İsa, (2016), Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde Ateş, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Sayı 6 ss.80-88.

Çetin, İsmet, (2007), Türk Kültüründe Baba (Baba) / Ata Geleneği, Milli Folklor Dergisi, Sayı 76, ss. 70-75.

Çıblak, Nilgün, (2013), Yatır ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'dek, Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi, Turkish Studies, Cilt 8/1, ss.1205-1219, Kış, Ankara.

Devellioğlu, Ferit, (2012), *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitap evi, Ankara.

Dumlu, Ahmet, (1999), *Erzincan'da İz Bırakanlar,* [Yayın yeri yok], [Yayınevi yok].

Ekici, Metin, (2016), Türk Kültüründe Al Renk, Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Kış 16/2, İzmir.

Er, Şaban, (2014), *Erzincanlı Terzibaba Hayyat Muhammed Vehbi Kuddise Sirruh Külliyatı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.

Ergun, Pervin, (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Eroğlu, Türker ve Kılıç, H. Çiğdem, (2005), Türk İnançları ve İnanışları, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 49,ss.749-770, İstanbul.

Gezik, Erdal, (2016), *Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Gömeç, Saadettin, (2003), Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 33/21.

Gül, Abdülkadir, Başıbüyük Âdem, (2011) Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Erzincan Kazası), Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.

Gülerler, Salih, (2013), Türk Kültüründe Menâkibnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı, Tarih Okulu Dergisi, Sayı 16, Aralık, ss.233-262

Gülten, Sadullah, (2010), Üryan Hızır Menakıpnamesi, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, ss.84-103.

Günay, Ü., Güngör, H., Taştan V. ve Sayım, H., (2001), Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Günay, Ünver, (2003), Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, ss.5-36, Kayseri.

Güzel, Abdurrahman, (1991), *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür-Milli Mirlik,* Feryal Matbaacılık, Ankara.

Hançerlioğlu, Orhan, (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü,* Remzi Kitapevi, İstanbul.

Harva, Uno, (2014), *Altay Panteonu (mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar)*, çev. (Ömer Suveren), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Hayli, Selçuk, (1995), Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

İbn Battûta Seyahanatnâmesi, (2000), çev. (A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İbn Fadlan Seyahanatmamesi, (2018), çev. (Ramazan Şeşen), Yedi Tepe Yayınları, İstanbul.

İbrahimoğlu, M. Çiğdem, (2014), Anadolu Kadın Merkezli Ziyaret Yerlerinin Sağaltma İşlevi Üzerine Bir İnceleme, Alevilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Yaz.

İnan, Abdulkadir, (1952), Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/4, ss.19-30, Ankara.

_____, Abdulkadir, (1976), *Eski Türk Dini Tarihi,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

_____, Abdulkadir, (2017), *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

_____, Abdulkadir, (1962), *Hurâfeler ve Menşeleri,* Nur Matbaası, Ankara.

İnbaşı, Mehmet, (2009), Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 41,ss.189-214.

Kafesoğlu, İbrahim, (2011), *Türk Milli Kültürü,* Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Kaftancıoğlu, Ümit, (1979), *Köroğlu Kol Destanları,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kalafat, Yaşar, (1993), Geçmişten Günümüze Türk Halk İnançlarında Işık, Milli Folklor Dergisi, Sayı 20, Kış.

_____, Yaşar, (2000), Kuzeydoğu Anadolu'da Ulucanlar, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, Elazığ. (Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı).

_____, Yaşar, (2007), *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları IV (Türk Dünyası Teori ve Metod),* Lalezar Kitapevi, Ankara.

_____, Yaşar, (2010), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,* Berikan Yayınevi, Ankara.

_____, Yaşar, (2013), *Halk Bilimi-Türkoloji-Milli Kültür Stratejileri,* Berikan Yayınevi, Ankara.

Kandemir, Y. Yaşar, (2013), Ziyaret, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, ss.496-498), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kaplan, Mehmet, Akalın, Mehmet, Bali, Muhan, (1973), *Köroğlu Destanı,* Sevinç Matbaası, Ankara.

Kaplanoğlu, Yücel, (2009), Refahiye'nin Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Kara, Ruhi, (1994), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma,* Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara.

Kemali, Ali, (2013), *Erzincan,* Kaynak Yayınları, İstanbul.

Keskin, Y. Mustafa, (2004), Geleneksel ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği), Dini Araştırmalar Dergisi, Sayı 18, Cilt 6, ss.89-101.

Kılıç, Ümit ve Gül, Abdülkadir, (2011), *Osmanlı Devri Erzincan Vâkıflarına Genel Bir Bakış* History Studies, cilt 3, sayı 1, ss.166-182.

Kıyak, Abdulkadir, (2013), Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Cilt 2, ss.22-39, Gümüşhane.

Konukçu, E., Gündoğdu, H., Güleryüz, M., Kara, R., Yazıcı, H., (1998), *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan,* Öder Matbaacılık, Ankara.

Köksal, Hasan, (1987), İzmit ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Kitabı* içerisinde (227-240), Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Köprülü, Fuad, (1925), Eski Türklerde Dini-Siyasi Sihrî Bir Anane Yat veya Yağmur Taşı, İstanbul Darülfünün Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı I, ss.1-11, İstanbul.

Kumartaşlıoğlu, Satı, (2012), Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kütlü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Balıkesir.

Kurnaz, Cemal, (1998), Hızır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde* (Cilt 17, ss.409-411), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kuyumcu, Fehmi, (1979), *Erzincanlı Tüfekçizâde Sâlih Baba Dîvânı* (Râbıta-i Nakşî Hayalî), Gaye Matbaası, Ankara.

Küçük, Abdurrahman, (1982), Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri İle İlgili İnançlar, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. IV Kitabı* içinde (315-328), *Gelenek-Görenek ve İnançlar,* Milli Folklor Dairesi Yayınları, Ankara.

Makas, Zeynelabidin ve Kalafat, Yaşar, (1993), *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Azerbaycan-Doğu Anadolu),* Eser Ofset Matbaacılık, Samsun.

Miroğlu, İsmet, (1995), Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, ss.318-321), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____, İsmet, (2014), *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.baskı, Ankara.

Ocak, A. Yaşar, (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri,* Başbakanlık Basımevi, Ankara.

_____, A. Yaşar, (1989), *Türk Folklorunda Kesik Baş,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

_____, A. Yaşar, (1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

_____, A. Yaşar, (2005), *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri,* İletişim Yayınları, İstanbul.

_____, A. Yaşar, (1996), *Türk Sûfiliğine Bakışlar,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Oymak, İskender, (2010), Anadolu'da Su Kültünün İzleri, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 15:1, ss.35-55, Elazığ.

Ögel, Bahaeddin, (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt. VI,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

_____, Bahaeddin, (1988), *Dünden Bugüne Türk Kültürün Gelişme Çağları,* Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.

_____, Bahaeddin, (2014), *Türk Mitolojisi C.I-II,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Önal, M. Naci, (2003), Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerin Muğla'daki Yansımaları, Bilig, Sayı25, ss.99-124.

_____, M. Naci, (2007), Türk Mitinin Oluşmasında Işığın Rolü, Journal Turkhis Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II, Cilt 31/2, ss.145-158.

Öz, Hülya, (2008), Mersinde'ki Ziyaret Yerlerinin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Özarslan, Metin, (2003), Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü, Türk Bilig, Sayı 5, ss.94-102, Ankara.

Özdemir, H. İbrahim, (1989), *Dünden Bugüne Üzümlü,* Erzincan Ticaret Matbaacılık, Erzincan.

_____, H. İbrahim, (2014), *Sözlü ve Sosyal Tarihi İle Üzümlü,* Doğu Yayınları, Erzincan.

Özen, Kutlu, (1997), *Divriği Evliyaları,* Dilek Ofset, Sivas.

Özgüç, Tahsin, (1966), *Altıntepe (Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Özköse, Kadir, (2003), Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: VII / 1, s. 249-279 Haziran, Sivas.

Öztürk, Süleyman, (1977), *Erzincan İli ve İlçeleri Yakın Çevre İncelemesi,* Özsoy Matbaacılık, Erzincan.

Rıhtım, Mehmet, (2013), Yahya-yı Şirvani, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss.264-266), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Roux, J. Paul, (2011), Eski Türk Mitolojisi çev. (Musa Yaşar Sağlam), Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

Sakaoğlu, Saim, (1976), *101 Anadolu Efsanesi*, Damla Yayınevi, İstanbul.

Santur, Alparslan, (1988), Eren(Evliya) Mezarları Etrafında Oluşan Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik İnanışların Etnolojik Değerlendirilmesi*, I. Uluslar arası Türk Dünyası Eren ve Evliyalar Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (427-443), Ervak Yayınları, Ankara.

Say, Yağmur, (2009), *Türk İslâm Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname*, Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara.

Sevim, Nidayi, (2010), Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları, Erman Basım Yayın Dağtım, İstanbul.

Sezgin, H., Şimşek, M., Akkaya, F., Efeoğlu, M., (1976), *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin),* Kemaliye Kaymakamlığı.

Sönmez, Seniha, (2008), Türklerde Dağ Kültü İnancı ve Altay, Tıva ve Şor Destanlarında Dağ, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Şahin, Haşim, (2004), Menâkıpname, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, ss.112-114), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____, Haşim, (2007), Ocak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s316), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin, İlhan, (2002), Kemah, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 25, ss. 219-220), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şeker, D. Ali, (2003), Mama Hatun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 27 s.548), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şimşek, Mehmet, (1993), *Hıdır Abdal Sultan Ocağı,* Anadolu Matbaacılık, İstanbul.

Şükürov, Zaur, (2004), XV. Asır Mutasavvıf Şairlerinden Bahaüddin Erzincani ve Makametü'l- Arifin ve Maarifü's Salikin Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

_____, Zaur, (2005), Muhammed Bahaeddin Erzincani, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt:30, ss. 504-505), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tanyu, Hikmet, (1968), *Türklerde Taş İle İlgili İnançlar,* Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

_____, Hikmet, (1973), *Dinler Tarihi Araştırmaları,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

_____, Hikmet, (2007), *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri,* Elips Yayınları, Ankara.

Tuygun, Ünal, (1997), *Piri Sami Hazretlerinin Hayatı ve Sohbetleri,* Kervan Yayınları, İstanbul.

_____, Ünal, (2004), *Erzincan'ın Manevi Mimarları,* Kervan Yayınları, İstanbul.

_____, Ünal, (2006), *Abdürrahim Reyhan Erzincani*, Kervan Yayınları, İstanbul.

Tümer, Günay, (1991), Atalar Kültü, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, ss.42-43), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Türkan, Kadriye, (2008), Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler, Türk Bilig, Sayı 15, ss. 136-154.

_____, Kadriye, (2012), Türk Dünyası Masallarında Su Kültü, Milli Folklor Dergisi, Sayı 93, ss.135-148.

Tönük, Vecihi, (1945), Türkiye'de İdari Teşkilatı, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Uçkun, Rabia, (2014), Saltukname'de Sarı Saltuk Gazi'ye Atfedilen Kerametler, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 26-28 Mayıs Türk Dünyası Kültür Başkenti, ss131-144, Eskişehir.

Uludağ, Süleyman, (2013), Veli, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss.25-28), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünal, Mustafa, (2004), Türk Medyasının Halk İnaçlarına Bakışı, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 16, ss. 44-67.

Yahyaoğlu, Tahsin, (1966), *Selçuklar'da Mumya,* Hayat Tarih Mecmuası (Cilt 1 Sayı 2), Tifdruk Matbaacılık, İstanbul.

Yavuz, K., Ayvalı, R., Levent, E., Kara, A., Yılmaz, A., Apak, B., Kılıç, B., Sevim, E., Durgut, M., Oruç, M., Kökçü, S., Taşdemir, Y., Uyan, A., (2004*), Doğu Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları I*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Y. Şevki, (1995), Ferşad Efendi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 12, ss. 413-414), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yıldırım, Hüseyin, (2013), Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Yıldırım, Rıza, (2012), Kiştim Marı: Dersim Yöresi Kızılbaş Ocaklarını Hacı Bektaş Evladına Bağlama Girişimi ve Sonuçları, Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, Yaz, Tunceli.

Yılmaz, Şaban, (2008), Hıdır Abdal Sultan Tekkesine Bağlı Ocak Köyü Halk İnançları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Yörükan, Y. Ziya, (1998), *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yurt, Vehbi, (2011), *Terzibaba ve Erzincan*, Birun Yayınları, İstanbul.

http://www.erzincan.gov.tr/kemah, Erişim Tarihi 25.03.2019

http://www.erzincan.gov.tr/otlukbeli, Erişim Tarihi 25.03.2019

Mehmet Özgür Eraslan, http://mehmetozgurersan.blogspot.com/2017/02/ahmet-cemalettin-celebi-1863-1922.html, Erişim Tarihi 15.02.2019

MustafaYüksel, https://www.pirha.net/pir-zeynel-ornek-dersim-kizilbas-inancinda-tarik-cok-onemli-video-79460.html/), erişim tarihi 15.02.2019

Sözlü Kaynaklar

K.K 1: Ali Akdemir, Erzincan/Merkez, 27 Yaşında, Okuryazar, Serbest Meslek.

K.K 2: Rahime Toprak, Üzümlü/Bayırbağ köyü, 78 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 3: Necla Gülüç, Erzincan/Merkez, 52 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 4: Necla Türkoğlu, Erzincan/Merkez, 42 Yaşında, Okuryazar, Muhasebeci.

K.K 5: Fazli Güven, Üzümlü/Karakaya köyü, 55 Yaşında, Okuryazar, İşçi.

K.K 6: Dursun Güları, Üzümlü/Avcılar köyü, 68 Yaşında, Okuryazar değil, Devlet Demir Yolları Emekli.

K.K 7: Hasan Özden, Erzincan/Merkez, 55 Yaşında, Okuryazar, emekli öğretmen.

K.K 8: Yusuf Özarslan, Erzincan/Merkez, 54 Yaşında, Okuryazar, Kuyumcu.

K.K 9: Orhan Uçar, Erzincan/Çatalartmut köyü, 30 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 10: Rıdvan Uçar, Erzincan/Çatalartmut köyü, 42 Yaşında, Okuryazar, Sağlık Memuru.

K.K 11: Kemal Erkendi, Erzincan/Molla köy, 74 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 12: Hüseyin Uludağ, Erzincan/Molla köy, 70 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 13: Rıfat Karataş, Erzincan/Merkez, 42 Yaşında, Okuryazar, Sağlık Çalışanı.

K.K 14: Ali Kaya, Erzincan/Ulalar köyü, 49 Yaşında, Okuryazar, Tamirci.

K.K 15: Halil İbrahim Özdemir, Erzincan/Üzümlü, 62 Yaşında, Okuryazar, Gazeteci Yazar.

K.K 16: Sinan Alanur, Erzincan/Merkez, 48 Yaşında, Okuryazar, Temizlik İşçisi.

K.K 17: Ayşe Karaduman, Erzincan/Merkez, 58 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 18: Nuran Güven, Erzincan/Karakaya köyü, 53 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 19: Hıdır Çetin, Erzincan, Çayırlı/Başköy, 81 Yaşında, Okuryazar, Türbedar.

K.K 20: Ömer Çam, Erzincan, Çayırlı/Başköy, 44 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 21: Ülviye Çetin, Erzincan/Merkez, 55 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 22: Döndü Işık, Erzincan/Merkez 58 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 23: Cevahir Turan, Manisa/42 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.

K.K 24: Aliye Yaman, Erzincan/Merkez, 40 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 25: Hasan Demir, Erzincan/Merkez, 40 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 26: Engin Turan, Erzincan, Çayırlı/Büyükyayla köyü, 41 Yaşında, Okuryazar, Serbest Meslek.

K.K 27: Cafer Ağbaba, Erzincan, Tercan/Akyurt köyü, 70 Yaşında, Okuryazar, Muhtar.

K.K 28: Nurettin Gezek, Erzincan/Merkez, 55 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.

K.K 29: Mustafa Akbaba, Erzincan, Tercan/Çadırkaya, 60 Yaşında, Okuryazar, Kahveci.

K.K 30: Hüseyin Güler, Erzincan/Merkez, 63 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 31: Akın Sönmez, Erzincan/Merkez 56 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 32: Mehmet Aydın, Erzincan/Merkez 60 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 33: Makbule Yıldız, Erzincan, Tercan/Yaylacık köyü, 66 Yaşında Okuryazar değil, Ev Hanımı.

K.K 34: Ömer Yıldız, Erzincan,/Merkez, 43 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 35: Sevim Yıldız, Erzincan, Otlukbeli/Ördekhacı köyü, 52 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 36: Mustafa Yıldız, Erzincan, Otlukbeli/Ördekhacı köyü, 55 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.

K.K 37: Bekir Tombul, Erzincan/Refahiye, 58 Yaşında, Okuryazar, emekli.

K.K 38: Aysun Yılmaz, Erzincan/Merkez, 54 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 39: Zeki Özger, Erzincan, İliç/Balkaya köyü, 57 Yaşında, Okuryazar, Muhtar.

K.K 40: Özlem Kara, Erzincan/Merkez, 57 Yaşında Okuryazar, Ev Hanımı.

K:K 41: Abdülkerim Kanaş, Erzincan/Merkez, 60 Yaşında, Okuryazar, Emekli Zabit Kâtibi.

K.K 42: Tuna Kanaş, Erzincan/Merkez, 25 Yaşında, Okuryazar, Öğrenci.

K.K 43: Vedat Akkaya, Erzincan/Kemaliye, 45 Yaşında, Okuryazar, Tamirci.

K.K 44: Sevgi Özen, Erzincan/Merkez, 62 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.

K.K 45: Hüseyin Telli, Erzincan/Kemah, 45 Yaşında, Okuryazar, İlçe Halk Kütüphanesi Müdürü.

K.K 46: Mustafa Mavu, Erzincan/Merkez, 35 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.

K.K 47: Kemal Kayaoğlu, Erzincan/Merkez, 55 Yaşında, Okuryazar, Emekli Taksici.

K.K 48: Hüseyin Feramus Kondol, Erzincan, Kemah/Kayabaşı köyü, 78 yaşında, Muhtar.

K.K 49: İbrahim ilgin, Erzincan/Kemah, 40 Yaşında, Okuryazar, Köy İmamı.

K.K 50: Hatice Toprak, Erzincan, Üzümlü/Bayırbağ köyü, 70 Yaşında, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

EKLER

EK.1. FOTOĞRAFLAR

Görsel No.1: Oklu Baba Ziyareti.

Görsel No.2: Sofu Baba Türbesi.

Görsel No.3: Boro Dede Ziyareti

Görsel No.4: Boro Dede Ziyareti
Yanında Kurban Kesimi için Bulunan Yapı

Görsel No.5: Doğan Dede Türbesi.

Görsel No.6: Doğan Dede Türbesi Dışarıdan Görünümü.

Görsel No.7: Doğan Dede Türbesi Mum Adağı.

Görsel No.8: Acepşir Gazi Türbesi

Görsel No.9: Acepşir Gazi Türbesi Yanında Bulunan Çalı.

Görsel No.10: Acepşir Gazi Türbesi'nin İçinden Bir Görünümü.

Görsel No.11: Ali Cerrah Türbesi.

Görsel No.12: Ali Cerrah Türbesi'nin İçten Görünümü.

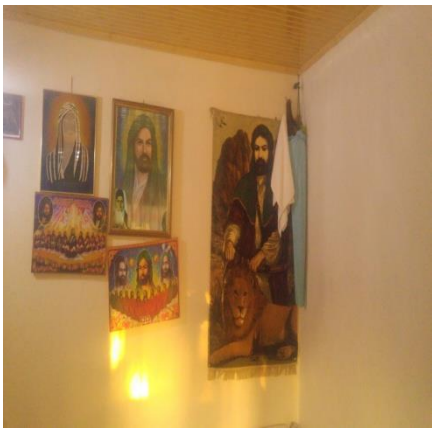
Görsel No.13: Ali Cerrah Türbesi'ne Getirilen Hastaların Uyutulduğu Yer.

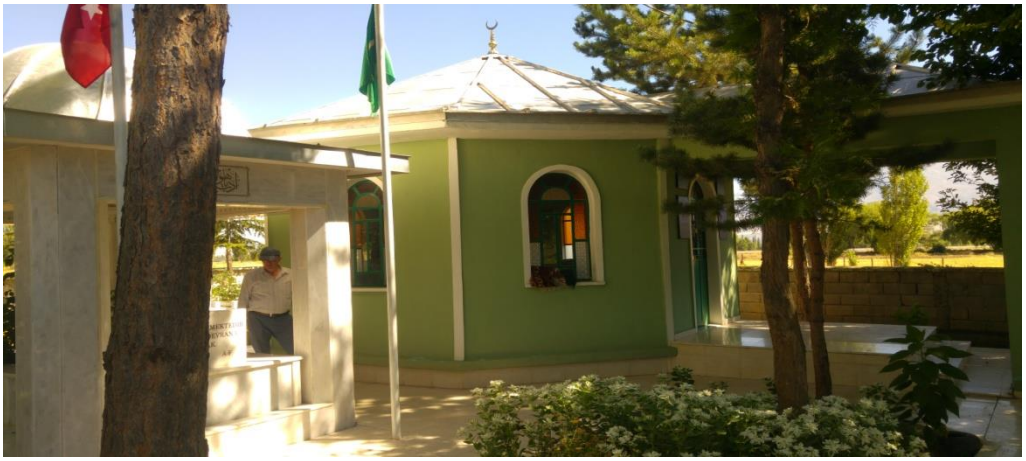
Görsel No.14: Ali Cerrah Türbesi'ne Getirilen Hastaların Uyutulduğu Yer.

Görsel No. 15: Tarık Ziyareti.

Görsel No.16: Tarık Ziyareti Uzaktan Görünümü.

Görsel No. 17: Ciminli Baba Türbesi'nin Dışarıdan Görünümü.

Görsel No.18: Ciminli Baba Türbesi'nin İçten Görünümü.

Görsel No.19: Kırklar Ziyareti

Görsel No.20: Kırklar Ziyareti İçten Görümü.

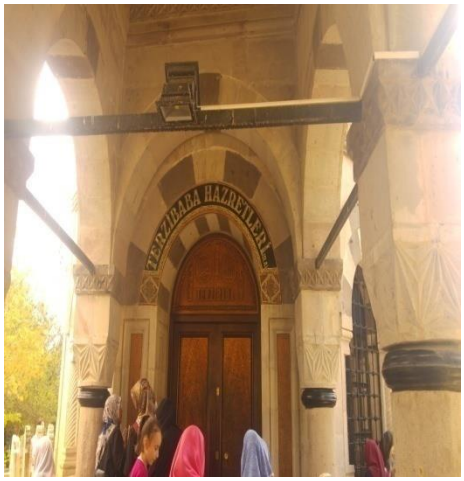
Görsel No.21: Abdurrahim Reyhan Türbesi.

Görsel No.22: Abdurrahim Reyhan Türbesi'nin Yakından Görünümü.

Görsel No.23: Terzibaba Hazretleri Türbesi'nin Dıştan Görünümü.

Görsel No.24: Terzibaba Hazretleri Türbe Kapısı.

Görsel No.25: Terzibaba Hazretleri Türbesi Uzaktan Görünümü.

Görsel No.26: Terzibaba Türbesi'nin İçten Görünümü.

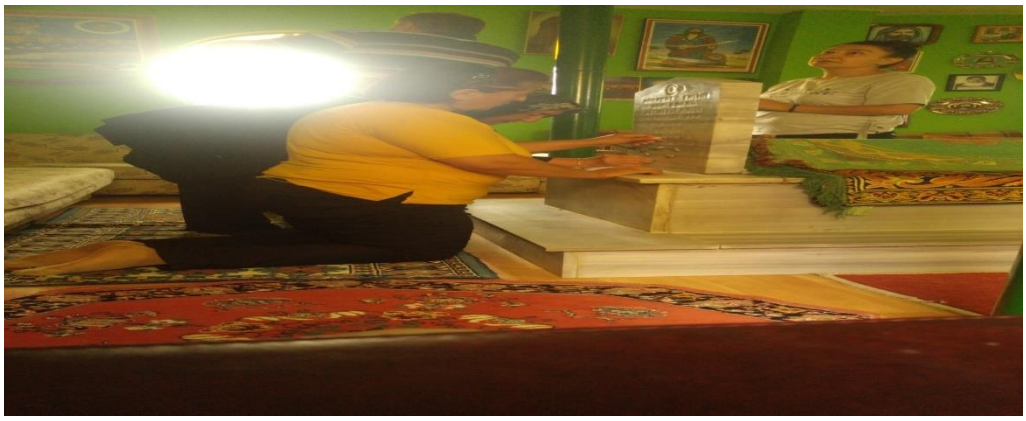
Görsel No.27: Terzibaba Türbesi'ne Giden Yoldan Bir Görünüm.

Görsel No.28: Aziz Baba Türbesi İçi

Görsel No.29: Aziz Baba Türbesi.

Görsel No.30: Aziz Baba Türbesi'nin Hece Taşına Taş Yapıştıran Ziyaretçi.

Görsel No.31: Oğlan Ağa Türbesi.

Görsel No.32: Oğlan Ağa Türbesi'nin İçten Görünümü.

Görsel No.33: Hasan Dede Türbesi'nin Dıştan Görünümü.

Görsel No.34: Hasan Dede Türbesi' nin İçten Görünümü.

Görsel No.35: Hasan Dede Türbesi'nin Türbedarı Hıdır Çetin.

Görsel No.36: Şeyh Hasan El Kirzi Türbesi.

Görsel No.37: Şeyh Hasan El Kirzi Türbesi İçerisinde Bulunan Tövbe Taşı.

Görsel No.38: Gözcü Baba Türbesi.

Görsel No.39: Gözcü Baba Türbe Kapısı.

Görsel No.40: Pir-î Sâmi Hazretleri Türbesi Dıştan Görünümü.

Görsel No.41: Pir-î Sâmi Hazretleri Türbe Kapısında Dua Eden Ziyaretçiler.

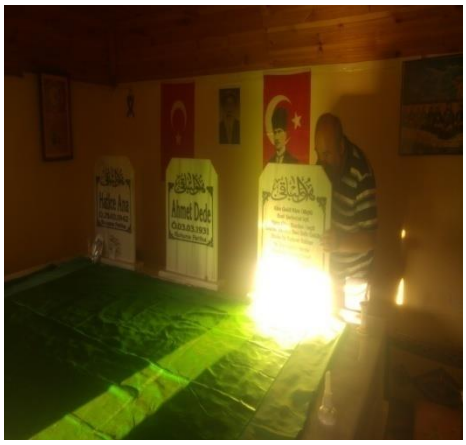
Görsel No.42: Dede Paşa Türbesi.

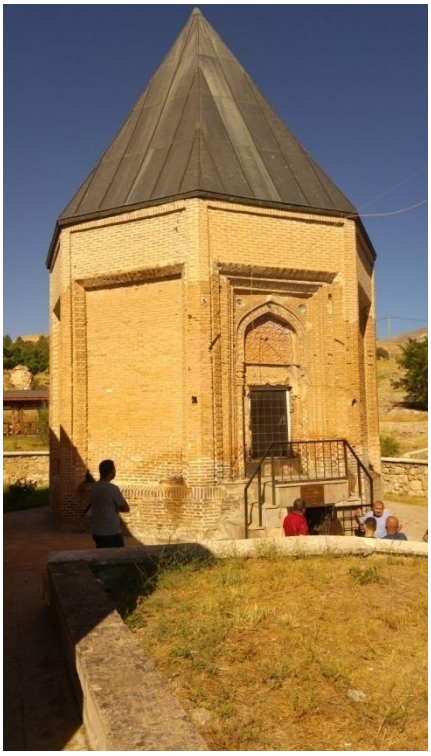
Görsel No.43: Dede Paşa Türbesi Yakından Görünümü.

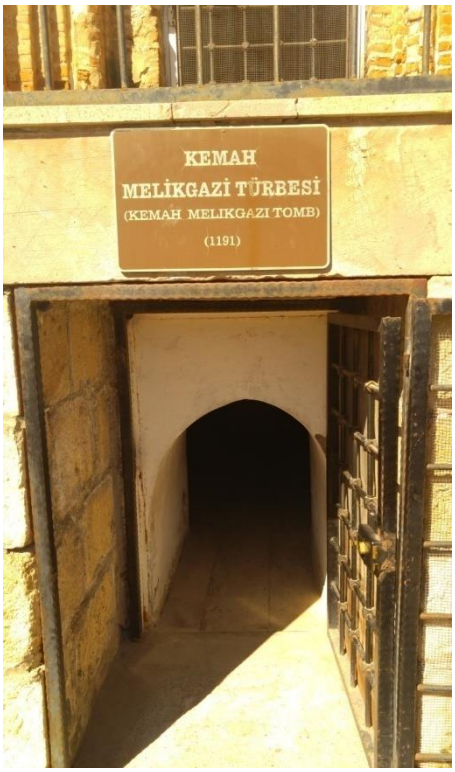
Görsel No.44: Mustafa Dede Türbesi Dıştan Görünümü.

Görsel No.45. Mustafa Dede Türbesi İçten Görünümü.

Görsel No.46: Sultan Melik Türbesi Dıştan Görünümü.

Görsel No.47:Sultan Melik Türbe Kapısı.

Görsel No.48:Sultan Melik Türbesi İçten Görünümü.

Görsel No.49:Sultan Melik Türbesi'nin Yakından Görünümü.